

**Міністерство фінансів України
Український державний університет
фінансів та міжнародної торгівлі**

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ І ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

**Збірник матеріалів XIII міжнародної
науково-практичної конференції
28 травня 2010 року**

Частина II

Пленарне засідання

Секція 4. Інформаційна безпека держави: стан та проблеми забезпечення

Секція 5. Фінансово-економічна безпека сучасних підприємств і банківських установ

Секція 6. Гуманітарні чинники формування та забезпечення економічної безпеки держави

Секція 7. Законодавчі чинники формування та забезпечення економічної безпеки держави

Науковий збірник

Економічна безпека України та виклики сьогодення. Збірник матеріалів XIII Міжнародної науково-практичної конференції 28 травня 2010 року. Частина I - К.: УДУФМТ, 2010. 240 с.

Конференція зареєстрована в Українському інституті науково-технічної і економічної інформації. Посвідчення № 39 від 04.02.10

Організаційний комітет

Покрещук О.О., доктор юр. наук, ректор УДУФМТ –	Голова
Богачевська І.В., доктор. філ. наук, проректор з науково-методичної роботи та між народних програм –	Співголова
Дзюба С.Г. – заступник директора з наукової роботи ДФ УДУФМТ –	Заступник Голови
Мостовий Г.І. – заступник директора з наукової роботи ХІФ УДУФМТ;	
Редькін О.С. – заступник директора з наукової роботи ОІФ УДУФМТ;	

Координатори конференції:

Светікова О.О., Кришталь І.Г.,
Зіновенко А.П., Кепич Т. І.,
Амбарцумов Г.Ю.

Відповідальний секретар оргкомітету Богданець Т.І.

Склад оргкомітету

Поліванов В.С.	Онищенко В.П. .
Тимошенко О.В.	Лисенков Ю.М.
Квач Я.П.	Анцелевич Г.О.
Кузькін Є.Ю.	Смітєнко З.Д.
Колесниченко Є.Д.	Недогрєєва А.І.
Яковець Л.М.	Краскевич В.Є.
Мещєряков В.О.	Литнєва А.П.
Прощарук С.Г.	Лаврінєнко В.П.
Гриценко В.В.	Безсмертна С.Ю.
Баранівський В.Ф.	Кошєєв О.О.
Андрійчук В.Г.	

Особлива подяка науковим керівникам – професорсько-викладацькому складу, які очолювали процес підготовки студентських та аспірантських доповідей до участі в конференції.

У збірнику представлені матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції «**Економічна безпека України та виклики сьогодення**». Розглянуті можливі шляхи розв'язання сучасних проблем теорії та практики зовнішньоекономічної політики України, її розробки, реалізації та правового регулювання, узагальнено та оцінено існуючу ситуацію в світовому господарстві та місце України в ньому. Особливе місце серед робіт займає узагальнення теорії і практики та визначення тенденцій і стратегій розвитку механізму забезпечення безпеки України в світовому економічному просторі на основі фінансово-економічного та правового аналізу. Також увага сконцентрована на проблемах інноваційно-інвестиційного гарантування економічної безпеки України, детінізації економіки, вивченні стану та проблеми забезпечення інформаційної безпеки держави, досліджуються гуманітарні та законодавчі чинники формування та забезпечення економічної безпеки держави. Аналізуються принципи та норми міжнародного права та міжнародної безпеки. Матеріали конференції будуть корисні для науково-педагогічних працівників, науковців, студентів та аспірантів.

Партнери проекту

ЗМІСТ

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ	8
ІНСТИТУЦІЙНЕ РЕГУЛЮВАННЯ В СИСТЕМІ ПРОГРАМНО-ЦІЛЬОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ	9
СВІТОВА ЕКОНОМІЧНА КРИЗА ЯК НАСЛІДОК ПРОРАХУНКІВ У ПОЛІТИЧНОМУ МЕНЕДЖМЕНТІ, ЗАСНОВАНОМУ НА ПОМИЛКОВИХ ПІДХОДАХ У НАУЦІ	11
ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ: СТАН, КРИТЕРІЇ ВИМІРУ ТА ПРЕВЕНТИВНІ ЗАХОДИ ЇЇ ЗМІЩЕННЯ	13
НЕОБХІДНІСТЬ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ В ІНТЕРЕСАХ ЗАХИСТУ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ	18
ЗОВНІШНІЙ АСПЕКТ ПРОЯВУ НАЦІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ... ..	19
ЗАГРОЗИ ІНТЕГРАЦІЙНОГО ПОСТУПУ ДЛЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	21
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ НАЦІОНАЛЬНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ УКРАЇНИ ТА РОСІЇ	23
ЯКІСНА НАЦІОНАЛЬНА ВАЛЮТА – НЕОБХІДНА УМОВА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ПОДОЛАННЯ НАСЛІДКІВ СВІТОВОЇ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ	26
СТРАТЕГІЧНІ ПРИОРИТЕТИ ДЕТИНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ	28
СЕКЦІЯ 4. ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ: СТАН ТА ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ.....	32
Концепція технологічних укладів і забезпечення економічної безпеки	33
Безпека програмного забезпечення: ліцензування і сертифікація	36
Інформаційна безпека держави в умовах сучасного стану та перспектив розвитку державності.....	38
Інформаційна безпека багатофункціональної комплексної системи «Електронна митниця» у контексті розвитку захисних систем функціонування міжнародної електронної торгівлі	41
Інформаційна безпека держави: стан і проблеми забезпечення	43
INFORMATION SECURITY	45
Числові характеристики лінійної моделі міжнародної торгівлі для ергодичного ланцюга Маркова	47
Вплив сучасних технологій на функціонування світового валютного ринку	49
Становлення системи інформаційної безпеки телекомунікаційних мереж України.....	51
СЕКЦІЯ 5. ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА СУЧАСНИХ ПІДПРИЄМСТВ І БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ.....	54
Фінансова таємниця та фінансова безпека.....	55
Напрями підвищення економічної безпеки вітчизняних банків.....	56
Забезпечення економічної безпеки вітчизняних підприємств.....	59

РЕСТРУКТУРИЗАЦІЯ ЗОВНІШНЬОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ ЯК ПЕРЕДУМОВА ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РОЗВИТКУ	61
ЗАХИСТ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ У ВІТЧИЗНЯНИХ БАНКАХ УКРАЇНИ. СУЧАСНИЙ СТАН ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ.	65
ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМНИЦТВА, ЇЇ СПІВВІДНОШЕННЯ З ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ДЕРЖАВИ	68
ВДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ В УМОВАХ ТРАНСГРАНИЧНОЇ СПІВПРАЦІ	71
РОЛЬ ОРГАНІЗАЦІЇ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ	73
РОЛЬ АМОРТИЗАЦІЇ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА.....	76
ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ В УМОВАХ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СУЧАСНИХ ПІДПРИЄМСТВ	78
ФІНАНСОВА СТІЙКІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА ЯК СКЛАДОВА ЙОГО ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ.....	80
ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ОБЛІКУ ВІДПОВІДНО ДО НОВИХ ПОТРЕБ ФІНАНСОВО- ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СУЧАСНИХ ПІДПРИЄМСТВ	81
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ НА МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВАХ	84
АУДИТ ОБЛІКУ СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ ЯК ЗАПОРУКА ФІНАНСОВО- ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ КОМПАНІЇ.....	85
ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА СУЧАСНИХ ПІДПРИЄМСТВ	86
УПРАВЛІННЯ МОНЕТАРНИМИ РИЗИКАМИ З МЕТОЮ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СУЧАСНИХ ПІДПРИЄМСТВ ЯК ВАЖЛИВА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА ПРОБЛЕМА.....	89
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ КРИЗИ. 90	
ІНВЕСТИЦІЙНИЙ БАНКІНГ, РИНОК ЦІННИХ ПАПЕРІВ В УКРАЇНІ, ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТА МОЖЛИВА НЕБЕЗПЕКА БАНКІВСЬКОГО КОЛАПСУ	92
ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА БАНКІВ ТА МЕТОДИ ЇЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ.....	94

СЕКЦІЯ 6. ГУМАНІТАРНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ..... 98

ІДЕОЛОГІЯ ЦЕНТРИЗМУ ЯК ПІДГРУНТЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ..	99
УКРАЇНА У ЗАГАЛЬНОРОСІЙСЬКІЙ СИСТЕМІ ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНИХ ЗВ'ЯЗКІВ (ІІ ПОЛОВИНА ХІХ СТ.)	102
МІЖНАРОДНА МІГРАЦІЯ ЯК ІНДИКАТОР СОЦІАЛЬНИХ ЗМІН.....	106
ОСВІТА І ДУХОВНІСТЬ ЯК ГАРАНТІЯ БЕЗПЕКИ ОСОБИСТОСТІ Й ДЕРЖАВИ 108	
КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ВИМІР РЕФОРМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ	111
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ РЕЙТИНГІВ УНІВЕРСИТЕТІВ І ДИНАМІКИ НАУКОВОЇ ПРОДУКЦІЇ УКРАЇНИ ТА СУСІДНІХ ДЕРЖАВ У 2003–2008 РР.....	113
ІНФОРМАЦІЙНА НЕРІВНІСТЬ ЯК СУЧАСНИЙ ЧИННИК СОЦІАЛЬНОЇ НЕРІВНОСТІ	116
ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ МОЛОДІ В УКРАЇНІ	118

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ ТА СТРАТЕГІЇ ЇЇ ПОЛІПШЕННЯ У ПОСТІОМАРАНЧЕВИЙ ПЕРІОД.....	120
ЯКІСТЬ ПОСЛУГ З ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ КЕРІВНИХ КАДРІВ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ ЯК ПЕРЕДУМОВА СПРИЯННЯ ЕКОНОМІЧНИЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ.....	124
УКРАЇНА У СВІТОВОМУ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНОМУ ПРОЦЕСІ: ГУМАНІТАРНІ ЗАГРОЗИ ЕКОНОМІЧНИЙ БЕЗПЕЦІ.....	126

СЕКЦІЯ 7. ЗАКОНОДАВЧІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ 130

ПРОБЛЕМИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ	131
РЕФОРМА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ І ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД	133
ЗАВДАННЯ ПОДАТКОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ ПРОМИСЛОВОЇ ПОЛІТИКИ.....	135
ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА МАЙБУТНЮ ШКОДУ В ДЕЛІТНИХ ЗОБОВ'ЯЗАННЯХ	136
КОНЦЕПЦІЇ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ	139
ТЕОРЕТИЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ОРГАНІВ УПРАВЛІННЯ АГРАРНИМ СЕКТОРОМ: ВИЗНАЧЕННЯ КАТЕГОРІЇ «СИСТЕМА ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ» У ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВОМУ РОЗУМІННІ ТА РОЗВИТОК ЇЇ ВЛАСТИВОСТЕЙ.....	141
УДОСКОНАЛЕННЯ Й РОЗВИТОК ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ В ТУРИСТИЧНІЙ ГАЛУЗІ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ	146
АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ РЕФОРМУВАННЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ... 148	
ПРАВОВА КУЛЬТУРА СУСПІЛЬСТВА ЯК ВАЖЛИВА ПЕРЕДУМОВА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ.....	151
МИТНИЙ СОЮЗ У РАМКАХ ЄВРАЗЕС ЯК МЕХАНІЗМ СПРОЩЕННЯ ТА ГАРМОНІЗАЦІЇ МИТНИХ ПРОЦЕДУР НА ЄВРАЗІЙСЬКОМУ КОНТИНЕНТІ.....	153
ЕКОНОМІЧНІ ТА ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ПОДОЛАННЯ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ	155
РОЛЬ АНТИМОНОПОЛЬНОГО КОМПІТЕТУ У ФОРМУВАННІ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ.....	158
ЕКОНОМІЧНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ ПРОДОВОЛЬЧОГО РИНКУ УКРАЇНИ.....	161
ПРАВО ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЛЮ ЯК ЕЛЕМЕНТ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ.....	163
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ БОРОТЬБИ З ТЕРОРИЗМОМ У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВ: РОЛЬ АНТИТЕРОРИСТИЧНИХ ДОГОВОРІВ ООН ТА ЇХ ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ У ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ	166
ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ РЕГІОНАЛЬНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА НА ОСНОВІ ЗАДЕКЛАРОВАНОЇ ПРОГРАМИ СХІДНОГО ПАРТНЕРСТВА.....	169
ПРОТИДІЯ КОРУПЦІЇ – ЗАПОРУКА ЕКОНОМІЧНИЙ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	171

ПРОБЛЕМА ПРОФЕСІЙНОЇ ПРАВОВОЇ ПІДГОТОВКИ КАДРІВ МАЙБУТНІХ СПЕЦІАЛІСТІВ У НЕЮРИДИЧНИХ ВНЗ В УМОВАХ ЗАГРОЗИ ЕКОНОМІЧНИЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ.....	173
ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОЛОДІЖНОГО КРЕДИТУВАННЯ ЯК МЕХАНІЗМ ЗДІЙСНЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ	175
ОСОБЛИВОСТІ ВИРІШЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИХ СПОРІВ У МЦДВІС.....	178
РОЗВИТОК МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ – ГАРАНТІЇ ЗДІЙСНЕННЯ ДЕМОКРАТІЇ.....	180
ЗАКОНОДАВЧІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ.....	183

СЕКЦІЯ 8. ПРИНЦИПИ І НОРМИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА І МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ 186

DO WTO RULES CONTRIBUTE TO BENEFICIAL AND STABLE TRADE COOPERATION?.....	187
МАНДАТНА СИСТЕМА В УМОВАХ ПРАВОПОРЯДКУ ЗА СТАТУТОМ ЛІГИ НАЦІЙ	190
РАБОТОРГІВЛЯ – ПРОБЛЕМА СУЧАСНОЇ МІЖНАРОДНОЇ СПІЛЬНОТИ.....	193
СУМІСНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ПО БОРОТБІ З УХИЛЕННЯМ ВІД СПІАТИ АНТИДЕМПІНГОВОГО МИТА З ПЕРЕДБАЧЕНИМ ДІЮЧИМИ АНТИДЕМПІНГОВИМИ ПРАВИЛАМИ СОТ ПОНЯТТЯМ «ПОДІБНА ПРОДУКЦІЯ».....	194
ПРИНЦИП ПРАВА НАЦІЙ НА САМОВИЗНАЧЕННЯ ЯК СКЛАДОВА ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ.....	197
К ВОПРОСУ О ВОЗНИКНОВЕНИИ И РАЗВИТИИ МЕЖДУНАРОДНОГО МОРСКОГО ПРАВА	198
ТРАНСФОРМАЦІЯ НОРМ МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ У НОРМИ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЩОДО ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ НА МОРІ.....	202
ФОРМУВАННЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ ПОЛОЖЕНЬ УКРАЇНИ У ВИРІШЕННІ ПРОБЛЕМ АЗОВСЬКОГО МОРЯ ТА КЕРЧЕНСЬКОЇ ПРОТОКИ	205
ПРИНЦИП ПОСТІЙНОЇ ЛІБЕРАЛІЗАЦІЇ ТОРГІВЛІ ГАТС ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ.....	208
THE GLOBAL FINANCIAL CRISIS AND INTERNATIONAL INVESTMENT LAW	210
ПОНЯТТЯ МИРОТВОРЧОСТІ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ	213
МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ ФАО І ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА В ПРОДОВОЛЬЧІЙ СФЕРІ	214
МАЙНОВІ ПОДАТКИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДЕТИНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ	218
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ ТА МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ШЛЯХОМ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ТА ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ...	220
НОРМАТИВНИЙ РІВЕНЬ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКСТРАДИЦІЇ ЯК СПОСІБ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ.....	222
ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ У КОНТЕКСТІ НОВОГО ДОКУМЕНТА – ЛІСАБОНСЬКОГО ДОГОВОРУ «ДОГОВІР ПРО РЕФОРМИ»	224
ГОЛОВА РАДИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В КОНТЕКСТІ ЛІСАБОНСЬКОГО ДОГОВОРУ	226

Періодизація розвитку міжнародного морського права.....	228
Вплив принципів міжнародного права на інститут визнання народів	230
Фінансові та правові аспекти розвитку вищої освіти у США	232
Вплив нещодавно визнаних держав на принципи і норми міжнародного права і міжнародної безпеки	234
Роль спорту й міжнародних спортивних організацій в утвердженні миру та безпеки	237
THE EU PRINCIPLES OF THE COMMON FOREIGN SECURITY POLICY	239
Міжнародний кримінальний суд в системі органів, що ведуть боротьбу з міжнародними злочинами	241
Позиція України в питанні використання ресурсів міжнародного району морського дна	243
Політико-правові реалії Антарктики	246

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

НАУКОВІ КЕРІВНИКИ:

ПОКРЕЩУК О.О.

БОГАЧЕВСЬКА І.В.

ПОЛІВАНОВ В.Є.

*Новицький В.Є., д.е.н., проф., чл.-кор. НАН України,
заступник директора Інституту світової
економіки і міжнародних відносин НАН України,*

ІНСТИТУЦІЙНЕ РЕГУЛЮВАННЯ В СИСТЕМІ ПРОГРАМНО-ЦІЛЬОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

Необхідною складовою стійкого економічного розвитку є зростання інтелектуального потенціалу та науково-технологічні інновації. Таке зростання є одним з основних пріоритетів державної політики стимулювання підприємницької активності в ключових галузях технологічного виробництва, часткового перерозподілу національного доходу із спрямуванням коштів на розвиток науки, впровадження новітніх технологій.

Державне регулювання відкритої економіки – це набір здійснюваних державними інститутами, регулятивними структурами заходів, дія яких направлена на контроль за господарською поведінкою індивідів або груп, які потрапляють під сферу діяльності цих структур. Причому сучасне регулювання включає не тільки вироблення законів і нормативних, допоміжних інструментів, що створюються державою, її інститутами, а також правила, встановлювані недержавними об'єднаннями та агентствами в рамках заявлених або делегованих повноважень. Сучасне регулювання передбачає вироблення практичних механізмів, які спрямовують господарську активність у відповідності до обраних науково-технічних пріоритетів, науково-технічних орієнтирів розвитку.

Саме враховуючи ці міркування, науково-технічну складову процесу інтернаціоналізації господарського життя можна розглядати не тільки під кутом зору підприємницьких інтересів, але і в більш широкому контексті, з урахуванням її природи, загальносуспільних наслідків та довготермінових тенденцій. Адже стратегічні напрями НТП, деякі закономірності технологічного розвитку можуть випадати з-під контролю мікроекономічних учасників ринку, в політиці яких застосовується логіка швидкої віддачі, інструментарій повернення інвестицій та максимізації прибутків засобами прискорення обернення коштів та виробничих фондів.

«Інноватизація» як активна науково-технологічна домінанта сучасного розвитку та конкурентної діяльності виникає об'єктивно як реакція на зміну характеру співвідношення науки та виробництва, а також як прояв їх нового функціонального співвідношення. Зміна за функцією часу тут відбувається за параболою: відносно повільний спочатку, прогрес у відповідності до поступового нагромадження емпіричного досвіду, виробничих знань набув ознак динамічного балансу, який може існувати тільки за умов постійного прискорення.

Інноваційність як феномен соціально-економічного життя має багато різноманітних проявів та пов'язана з різними факторами, регулятивними нюансами, стимулами економічного та неекономічного порядку. В сучасних умовах зростання взаємної залежності країн, загострення глобальної конкуренції вона є запорукою прогресу та фактором формування, нарощування конкурентної сили, забезпечення добробуту населення.

Разом з тим, інновації як явище не є чимось гомогенним за економічною природою та рівнозначним у плані корисності свого впровадження. Звичайно, не йдеться про очевидні відмінності «натурального», галузево-технологічного характеру. Інновації відрізняються між собою за кількісними та якісними параметра-

ми, і передусім у відповідності до власного інформаційного вмісту, який взагалі можна розглядати як субстанцію інновацій, незалежно від їх зовнішньої форми. Скажімо, інноваціями можуть виступати як фундаментальні прориви, здобутки прикладної науки, так і створення примітивного приладу, який на певному технологічному етапі підвищує ефективність виробництва.

Додамо до сказаного й міжнародний контекст. Зокрема, згадаймо такі характерні для сучасного розвитку механізми міжнародного поділу праці явища, які винесення з країн-метрополій виробництв до країн регіональної, світової периферії раніше базових, структуроутворюючих виробництв. До таких «галузеві-ізгоїв» сьогодні потрапляють не лише екологічно брудні хімічні підприємства та працемістки технологічні системи, а інколи навіть потужності з виробництва легковиків – за визначенням інноваційно місткі сфери репродуктивної діяльності з високим рівнем доданої у галузі вартості. І якщо для такої країни, як Румунія, налагодження виробництва автомобілів «Рено» може розглядатися як конкурентний прорив, слід пам'ятати, що йдеться про успіх, який є типовим для периферійної країни регіону ЄС. А ось «чиста» наука, освіта, передові форми організації науково-виробничого процесу (наприклад, технополіси) – є ознакою конкурентного успіху країни-метрополії.

Зі сказаного ясно, що інновації можуть мати принципово різні економічні та конкурентні наслідки, і що не будь-яка інновація є перспективною для певної країни за певних обставин у контексті глобальної конкурентної боротьби. Адже, як ми бачимо, внаслідок утворення нових силових полів у системі міжнародного поділу праці навіть деякі інноваційно місткі галузі виносяться за межі національних територій країн-метрополій на периферію певного блоку або глобальної економіки відповідно до «віроку» щодо відносно слабкої наукової вираженості. Причому йдеться не про формальну наявність науки як такої у структурі витрат інноваційної продукції, а про якість самого наукового процесу та інформаційно-го вмісту конкретних інновацій.

Науково-технічні фактори розвитку, які здійснюють універсальні впливи на сучасні відкриті економічні системи, мають і специфічні прояви в залежності від тих або інших національних особливостей різних країн. Для країни, яка перебуває в стані глибокої структурної кризи та відчуває серйозні фінансові дефіцити, існують об'єктивні ускладнення з проведенням широких фундаментальних досліджень, які є базою прикладних розробок, здійснюваних з метою впровадження в промисловості. Водночас особливості сучасного технологічного поступу, які пов'язані з диверсифікацією попиту та виробництва товарів, дозволяють здійснювати науково-виробничу спеціалізацію.

Відтак для країн, які мають помітні доробки в цьому відношенні, виникають можливості наслідувати траєкторії випереджаючого розвитку. Для України, яка, як відомо, вповні може бути віднесеною до їх числа, це означає шанс прискорити болючий процес виходу з кризи, відмовитися від малоперспективної наздоганяючої моделі, що прирікає на довгі роки відсталості та застосування технологій вчорашнього дня. Важливий потенціал розширення обсягів та структурної оптимізації механізму міжнародної економічної діяльності може бути реалізованим при кращій технологічній, промисловій, експортній політиці, за умов всебічного розвитку тих галузей, рівень розвитку яких забезпечує конкурентні переваги України. Такими галузями передусім є ракетно-космічне виробництво, літакобудування, суднобудування, окремі напрями машинобудування, виробництво приладів енергетичного устаткування, кольорової металургії, хімічної промисловості, впровадження сучасних біотехнологій, нових технологій в сферах, електрозварювання, телекомунікацій, радіоелектроніки, фізики низьких температур, ядерної фізики.

Серед оперативних заходів мобілізації ресурсів розвитку, особливо сьогодні, за умов кризи, як найбільш нагальні та важливі можна відзначити такі:

- пріоритетне спрямування інвестиційних та фінансових, кредитних ресурсів на створення нових робочих місць у інформаційно містких сферах розвитку реального сектору: до високотехнологічних виробництв, нової енергетики, об'єктів інфраструктури;
- відкриття кредитних ліній платоспроможним фінансовим установам і компаніям;
- створення системи тимчасового страхування всіх банківських депозитів;
- забезпечення можливостей «вливання» свіжої крові до банківської системи через створення можливостей купівлі акцій комерційних кредитно-фінансових установ;
- часткова націоналізація «проблемних» банків;
- стимулювання структурних змін у бізнесі;
- формування системи антикризових інститутів: консалтингу, оптимізації маркетингових витрат, підготовки кадрів для нових умов господарювання.

Україну може врятувати те, що для неї нереально – це планова система господарства. Немає ніякого сумніву, що світ знову входить у період, коли найбільш ефективний спосіб суспільного життя пов'язаний із системою планування, причому технічний прогрес і інформаційна економіка стимулюють розвиток нових управлінських підходів. І врятувати країну від дезінтеграції, що вже реально намітилася, можуть лише рішучі заходи із впровадження програмно-цільових методів регулювання.

Кураташвілі Альфред А., ректор білеського університету бізнесу і соціально-економічного управління (Грузія, м. Тбілісі)

СВІТОВА ЕКОНОМІЧНА КРИЗА ЯК НАСЛІДОК ПРОРАХУНКІВ У ПОЛІТИЧНОМУ МЕНЕДЖМЕНТІ, ЗАСНОВАНОМУ НА ПОМИЛКОВИХ ПІДХОДАХ У НАУЦІ

Дослідженню проблем нинішньої світової економічної кризи, у тому числі зв'язку її з економічною безпекою, присвячено безліч наукових праць. Причини і виникнення економічних криз традиційно прийнято шукати у самій економіці. Проте, на моє глибоке переконання, глибинні причини теперішньої глобальної кризи слід шукати насамперед у політичному менеджменті, бо економікою керує політика, а не навпаки.

Нинішня світова криза є наочним проявом існування серйозних недоліків і прорахунків у політичному менеджменті, насамперед провідних капіталістичних країн. Значною мірою саме вони визначають як політичний, так і економічний клімат у світовому масштабі.

Криза у політичному менеджменті розвинених капіталістичних держав передувала світовій економічній кризі і спричинила останню.

Не тільки сучасна економіка загалом, що немислима без ринкових відносин, без обміну продуктів праці і т.д., але навіть так звана ринкова економіка, в якій регулюючу роль переважно грають ринкові механізми, все-таки управляється і повинна управлятися політикою.

Тут, природно, виникає питання: у чому ж головні глибинні причини кризи в самому політичному менеджменті розвинених капіталістичних країн?

На моє переконання, їх слід шукати насамперед у кризі свідомості тих вчених, на результати досліджень яких спираються у процесі управління суспільством і державою політичні лідери провідних капіталістичних країн.

Водночас, однією з основних причин кризи в політичному менеджменті є невизначеність (а в більшості випадків – помилковість) у вирішенні проблеми політичної орієнтації суспільства і держави, що є знову ж таки наслідком кризи тих «наукових» ідей, на які спирається політичний менеджмент.

До однієї з головних причин кризи в політичному менеджменті відносимо також політичної та юридичної відповідальності посадових осіб за результати їх діяльності, яка була б збалансована з їхніми правами. Такий стан справ вимагає невідкладного впровадження в життя відповідних політико-правових механізмів на основі створеної мною теорії збалансованості прав та відповідальності посадових осіб [1].

З усього викладеного логічно випливає, що запобігти світовим економічним кризам можна лише шляхом розбудови й ефективного функціонування істинно людського суспільства та держави, тобто такого суспільства і держави, які свідомо і цілеспрямовано служили б інтересам кожної людини [2; 3].

Отже, необхідно створити суспільно-державну систему, в якій верховенство, відповідно до створеної мною теорії верховенства інтересів народу [2], буде належати не ринку, не прибутку, не капіталу, не засобам реалізації мети або самомети економічних засобів, а інтересам насамперед людини. У цій системі не ринок управлятиме суспільством і державою, а соціально спрямований людський інтелект керуватиме всіма сферами громадського життя.

Необхідно врахувати, що у справі свідомого будівництва й ефективного функціонування істинно людської суспільно-державної системи, як автор зазначав ще у 1980 році, всі шляхи, форми і методи виправдані, якщо вони служать інтересам людини (інтересам кожного члена суспільства) і виключають антисоціальні, антигуманні, антиморальні явища [4, с. 93].

Це, на моє переконання, єдино правильний шлях до істинно людського суспільства, яке виключає глобальні кризові явища і гарантує економічну безпеку.

Література

1. Кураташвили Альфред А. Теория сбалансированности прав и ответственности должностных лиц. *Принципиально новое научное направление – необходимая научная основа защиты интересов человека и социально-экономического прогресса* : монография [на грузинском, английском и русском языках] / Альфред А. Кураташвили // Тбилиси : Прогресс, 2003.
2. Кураташвили Альфред А. Теория диктатуры интересов народа. *Определяющее научное направление социально-экономического развития истинно человеческого общества и государства* : [монография на грузинском и русском языках] / Альфред А. Кураташвили // Тбилиси : Мецниереба, 1997.
3. Кураташвили Альфред. Теория истинно человеческого – классического (образцового) общества. / Альфред А. Кураташвили // Труды Грузинского технического университета. – Тбилиси. – 1998. – №3 (419).
4. Кураташвили Альфред. Философско-политэкономические миниатюры / Альфред А. Кураташвили // Материалы Республиканской научной конференции «Актуальные проблемы теории» (15-16 мая 1980 г.). – Тбилиси : Мецниереба, 1980.

*Андрійчук В.Г., д.е.н., проф.,
Заслужений діяч науки і техніки України,
академік Академії наук вищої школи України,
зав. кафедри світової економіки
та міжнародної економічної інтеграції УДУФМТ*

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ: СТАН, КРИТЕРІЇ ВИМІРУ ТА ПРЕВЕНТИВНІ ЗАХОДИ ЇЇ ЗМІЦНЕННЯ

Статтю 17 Конституції України прямо передбачено, що наряду з захистом суверенітету і державної цілісності

України, «забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього українського народу».

На шляху усталеності політичної суверенності та динамічного економічного розвитку України проблема захисту її національних економічних інтересів та забезпечення економічної безпеки набирає особливої актуальності. Проблема забезпечення економічної безпеки країни постає фактично одночасно з появою самої держави, її суверенності й усвідомлення її національних інтересів.

Економічна безпека країни, будучи однією з домінантно-визначальних складових підсистем національної безпеки суверенної країни водночас являє собою надсистему, яка акумулює у своїй місткій дефініції і включає такі важливіші її складові, як фінансова, енергетична, інноваційно-технологічна, продовольча, соціальна, трудоворесурсна та зовнішньоекономічна безпека держави.

Водночас економічна безпека нерозривно пов'язана також з політичною, інформаційною, військово-політичною безпеками через відповідні інструменти та важелі дієвого впливу.

Як акцентується у Концепції економічної безпеки України, розробленій науковцями Інституту економічного прогнозування НАН України під керівництвом академіка НАНУ Гейця В.М., «... забезпечення економічної безпеки – це гарантія незалежності країни, умови стабільності та ефективної життєдіяльності суспільства» [1, С. 6].

Слід зазначити (зважаючи на проблематику нашої конференції з економічної безпеки України) та звернути особливу увагу на акцентовані директором Інституту проблем безпеки, генералом армії, кандидатом юридичних наук Євгеном Кириловичем Марчуком у доповіді (на Міжнародному безпековому форумі «Від безпеки України – до безпеки Європи», проведеному 15-17 квітня 2010 року) глибокозмистовні аргументовані сентенції: «Повірте мені, як людині, яка багато років займалася питанням безпеки України і на теоретичному, і на практичному рівні, яка причетна до підписання багатьох угод, до вироблення Закону «Про створення національної безпеки»: виклики для безпеки України давно не стояли так гостро, як сьогодні» [2].

Сфера забезпечення національних інтересів держави наряду з традиційно-пріоритетними прагненнями до територіальної цілісності та недоторканості кордонів усе частіше включає й економічні інтереси. При чому країна, яка в технічному та економічному відношенні є відсталішою, значно більше приваблює зовнішнього відвертого ворога чи зазіхальника-експансіонера, ніж заможна, економічно та технологічно розвинена. Тому, за оцінками фахівців-експертів, в числі важливіших сфер національної безпеки, економічна безпека посідає перше місце.

Неспівпадання національних економічних інтересів, що трансформуються у цілі державної політики безпеки, в тому числі і економічної безпеки, стають причиною зовнішніх та внутрішніх конфліктів, різких протиріч, створюючи за-

грози економічній безпеці, до яких, за визначенням дослідників [3, С.137-138], зокрема відносяться:

- спад виробництва, недонавантаження виробничих потужностей, зношеність основних фондів, деградація наукоємних виробництв, що призводить до посилення економічної залежності від зарубіжних країн;
- низька конкурентоспроможність національної економіки, викликана відсталістю технологічної бази більшості галузей, високою енергоємністю, низькою якістю продукції та високими витратами виробництва;
- зниження інвестиційної активності;
- набуття монопольного становища окремими виробниками або великим колом великих фірм у виробництві життєво необхідних товарів;
- погіршення стану платіжно-грошової системи, концентрація основної грошової маси на посередницьких операціях і короткострокових формах кредитування;
- дефіцит паливно-енергетичних ресурсів;
- стагнація аграрного сектора, зниження якості харчування населення;
- економічна злочинність (незаконна торгівля енергоносіями, мінеральними ресурсами, посадові злочини, корупція, хабарництво, рекет, порушення правил ведення валютних операцій, ухилення від сплати податків тощо);
- залежність стабільного постачання енергоносіїв від політичних рішень держави-постачальника;
- значне зменшення витрат на наукову та інноваційну діяльність, включаючи кошти держбюджету, зниження якості досліджень на стратегічно важливих наукових напрямках, скорочення числа науково-технічних кадрів, в тому числі й найбільш кваліфікованих, котрі переходять у сферу бізнесу або покидають Україну, скорочення фахівців, які займаються фундаментальними дослідженнями, що призводить до розвалу науково-технічного потенціалу країни;
- набуття економічною кризою в Україні затяжного характеру, відсутність помітного прогресу в структурній перебудові економіки, побудові цивілізованих ринкових відносин.

При аналізі економічної безпеки передбачається виділення передусім наступних трьох основних чинників:

- економічна незалежність, яка передбачає перш за все самостійність в формуванні економічної політики, здійснення державного контролю над національними ресурсами і державним регулюванням економіки та можливість використання національних конкурентних переваг для забезпечення рівноправної участі у міжнародному поділі праці;
- стійкість і стабільність національної економіки, що передбачає забезпечення міцності і надійності всіх елементів економічної системи, захист всіх форм власності, створення гарантій для ефективно-підприємницької діяльності та стримання дестабілізуючих факторів;
- здатність до саморозвитку і прогресу, тобто можливість вибору власної моделі розвитку та здатність самостійно реалізувати і захищати національні економічні інтереси, а також здійснювати постійну модернізацію виробництва, ефективно-інноваційно-інвестиційну політику, розвивати інтелектуальний і духовний потенціал країни.

Вітчизняна економіка не ґрунтується на технологіях V та VI технологічного укладів і, зрозуміло, на є «новою економікою». Економічні трансформації, що відбувалися впродовж попередніх років, давши старт ринково-зорієнтованій господарській системі за рахунок традиційних діяльностей забезпечили певне

економічне зростання. Але це було, треба визнати, зростання без розвитку. Процес інтеграції у світогосподарську систему, за оцінками фахівців, поки що відбувається на засадах невидгінних і неперспективних сфер діяльності. Маємо збіднювальний розвиток, який [4, С.738] може закінчитися дефолтом, тобто це є однією з перманентно навислих загроз економічній безпеці України.

В економічній діяльності слід, на наше глибоке переконавання, неухильно і принципово дотримуватися зміни вектора з домінуючого нині низьконаукоміського на високонаукомісткий. Оскільки порівняльний аналіз даних товарної структури світового та вітчизняного експорту за 2005-2008 рр. засвідчує про наявність низки негативних процесів, що створюють очевидні загрози економічній безпеці України. Передусім це те, що:

- частка готових виробів в експорті України останніми роками становить 37,1–35,4 %, що значно (близько 47-відсоткових пунктів) менше ніж в цілому у світовому експорті;
- у вітчизняному експорті домінує (понад 50%) мінеральна продукція та метали;
- експорт аграрної продукції за часткою випереджає світові тенденції у загальному експорті і при цьому випереджає експорт продовольства не поглибленої переробки.

Водночас необхідно, з точки зору національних інтересів, зазначити, що існуюча експансія інших країн щодо «захоплення» українських земель і організація ними сільськогосподарської діяльності в інтересах своїх країн може перешкоджати поглибленню переробки, адже суб'єктам, що реально зацікавлені до земельних угідь України, вигідніше буде експортувати сировину. В чому ми маємо численні підтвердження на прикладах експортування насіння соняшнику, рапсу та й тих же зернових, а не готової продукції.

За всі роки незалежності в державі проводилася політика «замовчування» та ігнорування потреб наукового розвитку. Фінансування науки скоротилося у понад 15 разів і нині перебуває на критично низькому рівні. Повністю втрачені цілі наукові школи, перспективні наукові напрями, хоча слід усвідомити, що саме рівень національної науки і технологій у сучасному світі визначає конкурентоздатність держави на світовій арені, її національну економічну безпеку [5].

Адже загальносвітовим незаперечним фактом є визнання науки та інновацій як головних чинників, здатних відповісти на виклики ХХІ ст. та забезпечити стабільний розвиток економіки, сприяючи таким чином зміцненню економічної безпеки країни. Науково-статистичні оцінки інноваційного ефекту у розвинених країнах переконаливо засвідчують, що отримувани ними результати більш ніж в 10–20 разів перевищують обсяги фінансування науки, яке складає близько 3–4% ВВП. Причому, при освоєнні в ближчі 10–20 років біотехнологій і нанотехнологій в економіці, ефект від інновацій може зрости на 2–3 порядки [4, С.281].

Рівень економічної безпеки в кожний конкретний період залежить від стану характеристик функціонування й розвитку економічної системи. Такий стан оцінюється у якісному та кількісному визначеннях. Звісно, кількісна оцінка потребує використання (застосування, розробки) певних критеріїв стану. Основою такої критеріальної оцінки може слугувати відстеження стану ресурсного потенціалу економіки, можливостей його розвитку й рівня ефективності використання. А конкретне вираження така оцінка набуває в системі цілої низки макро- і мікроекономічних показників.

Звісно, оцінка важливості кожного з численних показників, що впливають на забезпечення економічної безпеки країни, можлива лише за допомогою визначення числових величин та їх впливової значимості. Проведені науковцями [6, С.111] численні розрахунки з використанням моделі визначення інтегральної

Пленарне засідання

оцінки економічної безпеки країни уможливили отримати відповідні числові величини інтегральних коефіцієнтів економічної безпеки країни з максимальним можливим значенням – 1 і мінімальним – 0.

Як засвідчують розраховані фахівцями-дослідниками інтегральні коефіцієнти економічної безпеки, за весь період з 1992 по 2009 роки Україна знаходилась переважно у стані постійної економічної небезпеки, лише у IV кв. 2002, III і IV кв. 2003 та з II кв. 2005 по I кв. 2007 року включно величина інтегрального коефіцієнту економічної безпеки визначала стан економічної загрози. І особливо зростає рівень економічної небезпеки наступив в Україні, починаючи з IV кв. 2008 року, що спричинено негативним впливом глобальної фінансово-економічної кризи.

Наряду з інтегральними коефіцієнтами економічної безпеки в зарубіжній і вітчизняній практиці для оцінки стану економічної безпеки використовуються також індикатори величини порогових значень окремих показників.

У порівнянні з граничними величинами рівня економічної безпеки України, за даними [4, С.604–605], в останні роки, зокрема в 2008 р., фактичні значення, за нашими розрахунками, були нижчими в Україні: по річному надходженню ПП – у 3,7 рази, за фінансуванням НДДКР (за рахунок Держбюджету) – в 4,1 рази, за часткою реалізованої інноваційної продукції у загальному обсязі реалізованої промислової продукції – у 3 рази, за обсягом фінансування оборони – у 2,7 рази, за інноваційною активністю в обробну промисловість та часткою кредитів в обробну промисловість у загальній сумі кредитів в економіку, відповідно у 2,1-2,2 рази, за номінальною заробітною платою – у 2,3 рази, а за часткою експорту високотехнологічної продукції у товарному експорті – аж в 16,4 рази. Водночас перевищення граничних значень індикаторів рівня економічної безпеки в Україні характерне для таких показників, як інфляція (до грудня попереднього року) у 4,5 рази, імпорт нафти і сирих нафтопродуктів – у 3,1 рази, рівень монополізації у нафтопереробці – у 2 рази.

З метою вдосконалення економічної політики, яка сприяло б зміцненню економічної безпеки України, вважаємо за доцільне активізувати вжиття заходів [7, С. 447–449], що передбачають:

- максимальну мінімізацію негативних наслідків від вступу до СОТ;
- детальне опрацювання потенційних вигод і загроз та вироблення послідовно узгодженої стратегії функціонування України в рамках угод в СОТ. До цієї роботи слід залучити поряд з РНБОУ, Кабміном України, Мінекономіки України, Мінпромполітики України також наукові установи та громадські об'єднання;
- визначення відповідно до підписаної угоди про вступ України до СОТ, визначити межі поступок з урахуванням національних економічних інтересів і пріоритетів та умов прийняття угод СОТ, які гарантуватимуть економічну безпеку держави. При цьому важливо зберегти право на розумний протекціонізм стосовно галузей, які є основою економіки України;
- визначення умов і термінів системного захисту пріоритетних галузей економіки з максимальним використанням механізмів, дозволених системою угод СОТ, ефективно застосовуючи перехідні періоди для збереження та послідовного зниження рівня захисту галузей з огляду на загальнодержавні пріоритети. Власне йдеться про опрацювання нової стратегії структурної перебудови економіки України, імплементованої в рамки СОТ;
- здійснення інвентаризації та предметного вивчення можливостей використання в умовах України всіх захисних засобів, дозволених системою

СОТ. Активне накопичування інформації про торговельну політику країн-партнерів у цій сфері та визначення напрямів інституційних й економіко-правових змін, необхідних для застосування таких засобів в повному обсязі;

- здійснення гармонізації системи стандартів у суворій відповідності до вимог технологічної, екологічної безпеки та безпеки життєдіяльності, а також з урахуванням технологічної та економічної доцільності. Йдеться про визнання на міжнародному рівні частини вітчизняних стандартів як таких, що обумовлені національною природно-кліматичною, технологічною та іншою специфікою. Свої особливості повинна мати і частина процедур в системі оцінювання відповідності, яка не дозволяє введення однакових процедур для національних та іноземних виробників;
- здійснення розбудови системи інформаційного забезпечення суб'єктів підприємництва, які функціонують в рамках СОТ. В жодному разі не йдеться про прагнення зупинити процеси інтеграції України до міжнародних торговельних структур, адже це об'єктивний процес, обумовлений логікою розвитку економічної та політичної глобалізації. Однак, мається на увазі застерегти компетентні органи від надмірної поспішності у виконанні невмотивованих вимог представників міжнародних організацій, оскільки членство в СОТ має бути стимулом для розробки стабільного вітчизняного законодавства та розбудови ринкового та інвестиційного середовища, яке сприяло б структурній перебудові, модернізації економіки та зміцненню економічної безпеки України.

Резюмуючи з точки зору економічної безпеки і захисту національної безпеки України, на нашу думку, передусім, необхідне спрямування основних зусиль на вирішення проблем, пов'язаних із здійсненням структурної перебудови вітчизняної економіки, істотного зменшення енерго- і ресурсомісткості ВВП та випуску наукоємної конкурентоздатної продукції, забезпечення альтернативності джерел надходження енергоносіїв та ефективної диверсифікації зовнішньоекономічних зв'язків.

Нинішній зволікаючий вихід з кризового стану і зміна Президента України як початок оновлення влади дає новий шанс для проведення необхідних суспільних перетворень. Якщо він буде використаний, то ситуація не стане хаотично-неконтрольованою і перспективу державності ми не втратимо.

Література

1. Концепція економічної безпеки України / І-т екон. прогнозування. Кер. проекту В.М.Гейць. – К.: Логос, 1999. – 56 с.
2. Виклики для безпеки України давно не стояли так гостро, як сьогодні / Газ. «День» від 16 квітня 2010 року. – № 67–68. – С.2.
3. З.Гобулін В.П., Качинський А.Б. Засади національної безпеки України// К.: Інтертехнологія. 2009. – 272 с.
4. Гець В.М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку // Ін-т екон. та прогноз. НАН України. – К.: 2009. – 864 с.
5. 5.Вчені схвалюють ініціативи Кабінету Міністрів / Урядовий кур'єр від 20.04.2010. – № 72. – С.4
6. Дідович І.І., Фабій І.Я. Формування економічної безпеки держави // Науковий вісник НЛТУ.– Вип. 19.11. – 2009. – 287 с.
7. Новікова О.Ф., Покотиленко Р.В. // Економічна безпека: концептуальне визначення та механізм забезпечення. Монографія // НАН України, Ін-т Економіки та промисловості. – Донецьк, 2006. – 408 с.

НЕОБХІДНІСТЬ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ В ІНТЕРЕСАХ ЗАХИСТУ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ

Захист конституційних прав людини обумовлює об'єктивну необхідність правового регулювання ринкової економіки. Адже вона здійснюється з метою отримання максимального прибутку, і без відповідного втручання держави з використанням правового чинника може призвести до серйозних антисоціальних результатів. Отже, необхідність правового регулювання ринкової економіки в інтересах захисту конституційних прав людини прямо пов'язана із гарантуванням економічної безпеки.

Значимо, що для захисту конституційних прав людини та забезпечення економічної безпеки особливого значення набуває соціальна орієнтація ринкової економіки [1]. Як результат, виникає і функціонує цивілізована ринкова економіка, що відмінна від примітивної, дикої – антисоціальної – економіки. Соціальна орієнтація ринково-економічної системи неможлива без цивілізованих ринкових відносин, так само як і цивілізовані ринкові відносини не можуть реально існувати без соціальної орієнтації ринкової економіки [2, с. 87-90].

Проте соціально орієнтована ринково-економічна система теж не позбавлена суперечностей, для вирішення яких принципове значення має використання правового чинника в інтересах захисту конституційних прав, свобод і соціально-економічних інтересів людини [3].

У зв'язку з проблемою захисту прав і свобод людини, забезпечення економічної безпеки країни важливо відзначити, що відповідно до Конституції Грузії (Стаття 7) «Грузія визнає та дотримується загальноновизнаних прав і свобод людини як неперехідних і вищих людських цінностей. При здійсненні влади народ і держава обмежені цими правами і свободами як безпосередньо чинним правом» [4, с. 7].

Таким чином, дотримання конституційних прав і свобод кожної людини повинне розглядатися як необхідна умова ефективного функціонування будь-якої державної влади.

Водночас світова економічна криза наприкінці першого десятиліття XXI ст. створила безліч проблем у всіх сферах життя суспільства в глобальному масштабі, і тим самим ще більше ускладнила вирішення питань захисту прав людини.

З урахуванням всезагального характеру ринкових відносин, а також загострення соціально-економічних проблем у результаті світової глобальної кризи, правове регулювання ринкової економіки в інтересах захисту конституційних прав людини набуває принципового значення. Проте навіть у безкризових умовах формування й ефективного функціонування соціально орієнтованої ринкової економіки, а отже, і надійне забезпечення економічної безпеки, – доволі складна проблема. Справа в тому, що мета і рушійна сила ринкової економіки – прагнення до отримати максимальні прибутки, а соціальна орієнтація ринкової економіки передбачає спрямування її розвитку на реалізацію інтересів насамперед народу, кожної людини. Відтак виникає основне протиріччя соціально орієнтованої ринково-економічної системи, успішне вирішення якого неможливе без ефективного використання правового чинника.

Правове регулювання соціально орієнтованої ринкової економіки і забезпечення економічної безпеки має бути спрямоване на вирішення двоединого завдання. З одного боку, таке регулювання необхідно спрямувати на досягнення максимально можливої економічної ефективності, і тим самим на досягнення

якомога більшого наповнення державного бюджету. З другого боку (і це найголовніше), правове регулювання соціально орієнтованої ринково-економічної системи має бути безпосередньо спрямоване на захист прав і реалізацію соціально-економічних інтересів кожної людини. Саме з цього випливає необхідність правового регулювання ринкової економіки та всіх сфер життя суспільства.

Література

1. Кураташвили Анзор А. Социально ориентированная рыночная экономика и влияние правового фактора на ее эффективное функционирование : монография [на грузинском языке] / Анзор А. Кураташвили. – Тбилиси : Прогресс, 2008.
2. Кураташвили Анзор А. Социальная ориентация экономики – критерий цивилизованности рыночных отношений. / Анзор А. Кураташвили // Ученые записки Гянджинского государственного университета (Азербайджан). – 2008. – №1.
3. Кураташвили Анзор А. Рыночная экономика и правовой фактор. / Анзор А. Кураташвили // BULLETIN "Medicine, Science, Innovation and Business News". – New York, 1999. – Vol. 6. – №7 (57).
4. Конституция Грузии. Принята 24 августа 1995 года. Тбилиси: НОРМА ООО, 1996.

Румянцев А.П., д.е.н., профессор КНУ імені Тараса Шевченка

**ЗОВНІШНІЙ АСПЕКТ ПРОЯВУ
НАЦІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ**

Виважена реалізація національних економічних інтересів є одним із головних завдань розвитку нашої держави. Особливої гостроти ця проблема набуває останнім часом в період пошуку шляхів подолання наслідків глобальної фінансової кризи, визначення пріоритетів стабілізації вітчизняної економіки. В цьому зв'язку національні економічні інтереси, їх зміст, передумови становлення, напрями прояву, механізми реалізації є важливим орієнтиром проведення внутрішньої і зовнішньої господарської політики нашої країни. Послідовне здійснення останньої зумовлює необхідність всебічного дослідження національних економічних інтересів, зокрема їх ролі у розв'язанні економічних, фінансових, соціальних завдань, що стоять перед українським народом. Саме тому доцільно конкретизувати сутнісні риси, особливості розвитку національних економічних інтересів в умовах ринкової трансформації нашого господарства. Такий підхід до аналізу національних економічних інтересів значно посилив би їх роль як об'єктивного підґрунтя формування оптимальної зовнішньоекономічної стратегії України.

Зважаючи на зазначене варто звернути увагу на такі теоретичні питання, розкриття яких посилює логіку пізнання національних економічних інтересів. Передусім, цьому можуть сприяти, по-перше, визначення сутності і параметрів певного національного економічного інтересу. По-друге, чітке сприйняття національних економічних інтересів як системного утворення з органічними зв'язками та субординацією його структурних елементів. По-третє, виважене прийняття рішень щодо оптимізації існуючого механізму здійснення національних економічних інтересів. По-четверте, розуміння процесу реалізації національних економічних інтересів як конкретної об'єктивної реальної форми їх прояву і втілення в практику господарювання. По-п'яте, своєчасне передбачення та визначення характеру суперечностей в національній системі економічних інтересів та в її взаємодії із суб'єктами світового господарства. По-шосте, підхід до пошу-

ку раціональних форм і методів розв'язання діалектичних суперечностей, притаманних національним економічним інтересам. По-сьоме, врахування факторів, що впливають на трансформацію національних економічних інтересів, насамперед, глобалізації міжнародних господарських зв'язків між країнами світового співтовариства.

Зазначені аспекти аналізу національних економічних інтересів звичайно не вичерпують багатомірних сторін їх прояву. Але орієнтація на них веде до прийняття науково обґрунтованих рішень при розв'язанні проблем, пов'язаних з подоланням конкретних кризових, економічних, політичних, соціальних явищ у вашому суспільстві, знаходженні прийнятих компромісів при здійсненні господарських відносин України з державами близького та дальнього зарубіжжя.

Торкуючись питанням економічної природи, змісту інтересів необхідно, насамперед, відмітити їх динамізм, мінливість. Це зумовлено рухливістю передумов та факторів, які формують сутні риси економічних інтересів суб'єктів різного рівня підприємницької діяльності. Головною об'єктивно передумовою, що визначає зміст системи економічних інтересів певної країни, є конкретно-історичний рівень розвитку національного суспільного виробництва. Йдеться про наявність, ступінь зрілості і використання природних, матеріальних, виробничих, науково-технічних, трудових, фінансових ресурсів, що існують у даній країні.

Разом з тим, в умовах глобалізації світового господарства ця об'єктивна основа формування національних економічних інтересів суттєво трансформується і все більше залежить від впливу зовнішніх факторів розвитку взаємопов'язаної матеріальної основи суспільного виробництва країн світової спільноти. Це стоює проблеми інтернаціонального використання паливно-енергетичного та сировинного комплексу зацікавленими країнами, становлення та дії об'єктів міжнародного виробництва, раціонального застосування сукупного науково-технічного, трудового, фінансового потенціалу світового співтовариства. Тому глобалізація як закономірний процес еволюції світового господарства фактично створює якісно нові умови, підносить національне виробництво на вищий ступінь розвитку.

Функціонування вітчизняного виробництва та реалізація його результатів, наприклад, товарів і послуг на світових ринках, об'єктивно призводить до появи виробничих та індивідуальних потреб у суб'єктів господарювання нашої країни. У загальнодержавному масштабі зміст зазначених економічних потреб полягає у відносинах, що складаються між суб'єктами господарської діяльності з приводу обґрунтування, чіткого визначення мети суспільного виробництва. Дані економічні потреби діють як системне утворення, яке має свою субординовану суб'єктну, галузеву, регіональну структуру. Намагання носіїв економічних потреб задовольнити їх шляхом здійснення пошуку відповідних оптимальних шляхів саме і породжує національні економічні інтереси. Конкретний зміст національних економічних інтересів у міжнародній економічній сфері розкривається у відносинах, що складається між національними суб'єктами суспільного виробництва та їх іноземними партнерами з приводу формування умов зовнішньоекономічних договорів (контрактів) та реалізації їх мети. Саме за таких умов бути визначені кількісні, якісні, вартісні параметри національних економічних інтересів.

Головне завдання тут полягає у досягненні якомога вигідніших умов здійснення міжнародних господарських контрактів, що буде означати рівень реалізації відповідних національних економічних інтересів. Треба також мати на увазі і те, що економічні інтереси нашої країни та її закордонних партнерів об'єктивно не співпадають, а їх зіткнення веде до появи суперечностей. Зняти останні можна

в межах певного періоду часу шляхом знаходження компромісних рішень щодо прийняття взаємоприйнятих принципів, форм, методів, інструментів, важелів розвитку зовнішньоекономічних зв'язків.

Рокоча В.В., д.е.н., проф., зав. кафедри міжнародної економіки та бізнесу Університету «КРОК»

ЗАГРОЗИ ІНТЕГРАЦІЙНОГО ПОСТУПУ ДЛЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Система національної економічної безпеки, яка детермінується національними економічними інтересами, залежить від здатності національної економічної системи протистояти впливам загроз. Інтеграційна безпека, як складова національної економічної безпеки, реалізується через усунення загроз, які несуть із собою високий ступінь відкритості української економіки, низький рівень міжнародної конкурентоспроможності її суб'єктів господарювання та міжнародної конкурентоспроможності національної економіки.

Загрози інтеграційного розвитку країни мають безпосереднє відношення до проблеми залежності: основний ризик інтеграційної орієнтації є втрата країною своєї незалежності. Переплетіння національних господарських комплексів, яке формується через реалізацію їх міжнародних конкурентних переваг, несе країні не тільки вииграш, а й несприятливий вплив зовнішніх факторів, які беруть начало в національних комплексах інших країн або у світовій економічній системі. Деформована структура народного господарства, зокрема монокультурність та концентрація на експортноорієнтованих галузях, які належать до старих базових галузей, породжує пряму залежність від зовнішніх ринків і несе в собі загрозу національній економічній безпеці, яка перетворюється на небезпеку в разі кон'юнктурних коливань, коливань світових цін, світових галузевих, фінансових та економічних криз.

Водночас залежність проявляється як очікування зовнішнього впливу, розрахунок на отримання певної вигоди від потенційної взаємодії, наприклад, залежність від безперервних поставок нафти та газу, від можливості реалізації товару, отримання капіталу тощо. Плани, побудовані на очікуваннях, які не здійснилися, призводять до руйнації суб'єктів господарювання і цілих галузей, зменшуючи у такий спосіб рівень національної економічної безпеки.

Основними джерелами загроз інтеграційного розвитку є силове протистояння країн у сфері міжнародних економічних відносин та стихійний, несталий характер функціонування світового господарства. Основу аналізу загроз першого типу складає теорія балансу сил, другого - теорії «відкритої економіки», які розглядають вплив економічних сигналів, що передаються по каналах залежності.

Аналіз джерел загроз дозволяє ідентифікувати вплив інтеграції країни у світову економіку на національну економічну безпеку як двоякий. З одного боку, чим більша частка країни у світовій торгівлі, в експорті капіталу і в технічному сприянні, тим більше у неї можливостей впливати на інші країни, тобто тим більша її активна сила. З іншого боку – чим більша частка зовнішньої торгівлі по відношенню до ВВП, чим сильніше проникнення зарубіжного капіталу в економіку, тим в більшій мірі країна підпадає під зовнішній вплив, що впливає на величину її пасивної сили. Домінування одного або іншого впливу є чинником асиметричної взаємозалежності, яка в багатьох випадках (насамперед, у випадках домінування пасивної сили) переростає в економічну залежність. Держави, які володіють активною силою, долають економічний супротив своїх партнерів

або противників. Щодо пасивної сили, то її наслідком є вторгнення «чужаків», які підкоряють національний економічний інтерес власному.

Від економічного силового впливу ззовні застрахована лише повністю самодостатня і закрита держава. Але таких держав практично не буває: всі країни залежать від інших в отриманні благ, необхідних для досягнення бажаного рівня життя і темпів економічного розвитку. Здійснюваний при цьому вибір між ефективністю (добробутем) і незалежністю (безпекою) говорить про протистояння коротко- і довгострокових економічних інтересів країни. Розв'язання цих суперечностей і приведення у відповідність зовнішньоекономічної орієнтації країни з цілями національної економічної безпеки здійснюється шляхом диверсифікації - географічної та товарної.

Географічна диверсифікація передбачає заміну торговельних партнерів. Чим більше партнерів, тим більше можливостей для субституції партнера, що вибув на бажання тієї чи іншої сторони. Таким шляхом йшла Україна, прагнучи вирішити проблему імпорتنної енергетичної залежності та моноспрямованості експортних поставок продукції металургійної промисловості. В останні роки суттєво скоротилися поставки енергоносіїв з Росії (з 49,31% до 38,0% у загальному обсязі імпорту паливно-енергетичних ресурсів), що стало можливим завдяки збільшенню обсягів імпорту з Казахстану та Узбекистану (разом - з 10,3% до 19,7%); у 2,5 рази зросли експортні поставки чорних металів, руд, шлаків та золи до Китаю. Але якщо торговельний партнер головний або єдиний покупець чи постачальник товару, його заміна ускладнена. Монополістом на світовому ринку газу виступає Росія, її заміна не є можливою, відтак Україна потерпає від необгрунтованості російської газової політики, яка безпосередньо загрожує національній економічній безпеці країни. Разом з тим надмірна диверсифікація постачальників призводить до втрат у ефективності. Звідси - Україна змушена балансувати між диверсифікацією в цілях незалежності і концентрацією в цілях ефективності.

У товарній диверсифікації, як формі перерозподілу товарних, капітальних і трудових ресурсів згідно з інтеграційною безпекою, провідну роль відіграють міра реактивності економіки країни на зовнішні сигнали та макроекономічне регулювання, яке детермінується рівнем розвитку господарського механізму та інфраструктури. Як і географічна диверсифікація, цей спосіб зменшення залежності також нашоухується на проблему втрати ефективності.

Отже, диверсифікація торгівлі по країнах і товарах протистоїть її концентрації. Чим більше розкидана торгівля в географічному та структурному відношенні, тим менше можливостей використати її для здійснення влади, і тим менше вона підлягає впливу ззовні. Висока концентрація торгівлі по партнерах і товарах підвищує і свою силу, і підлягання іншій силі. Ефективність концентрації можна посилити за допомогою структурного фактора: країна поставляє своєму партнеру товари, по яких вона володіє монополією виробника (транспортні літаки, наприклад, транзит газу) і попит на які нееластичний, і увозить від нього товари, по яких володіє монополією споживача і попит на які в ній еластичний.

Зовнішньоекономічні зв'язки України слабко орієнтовані на використання переваг як диверсифікації, так і концентрації. З одного боку, український експорт має сировинну спрямованість, що ставить економіку країни в сильну залежність від коливань попиту і цін на світовому ринку, з іншого - зовнішньоторговельний оборот тяжіє до країн СНД через нестачу енергоносіїв. Однак отримати вигоди від такої концентрації неможливо, оскільки сама концентрація не відповідає вимогам структури модерного народного господарства.

За цих умов доцільним могло бути використання класичного способу, відомого у світовій грі під назвою «баланс сил». Баланс економічних сил створюється завдяки утворенню економічних союзів. У сучасному світовому господарстві

вони набули форму регіональних інтеграційних угруповань. У такий спосіб Україна могла б вирішити проблему залежності. Проте вирішуючи проблему залежності від світової економіки, країна потрапляє в залежність від регіонального об'єднання. Тим більше, що для країни гостро стоїть питання енергетичної залежності як фактора економічної сили. Усунення цієї залежності є умовою зміцнення економічної безпеки України. Таким чином, сучасна макроекономічна інтеграція України, в якому б напрямку вона не розгорталася, пов'язана з посиленням її економічної залежності і тим самим із зниженням рівня національної економічної безпеки. Кількісні оцінки загроз національній економічній безпеці України підтверджують висновок про втрату незалежності як основну загрозу інтеграційного розвитку.

Максимець О.В., Національний лісотехнічний університет, Львів

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ НАЦІОНАЛЬНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ УКРАЇНИ ТА РОСІЇ

Вивчення національної конкурентоспроможності є важливим в умовах глобальної конкуренції, посилення стратегічних викликів українському суспільству та його економіці. Окрім того, важливо досліджувати національну конкурентоспроможність не лише з урахуванням окремих факторів та індикаторів, а й вивчаючи її як процес, на який впливає сукупність факторів, що розвиваються і змінюються.

Метою даного дослідження є виявлення важливих та специфічних факторів і умов, які визначають зміни у потенціалі конкурентоспроможності України в глобальному середовищі, а також порівняння цих змін зі змінами, що відбуваються у конкурентоспроможності Росії.

Завданнями дослідження є:

- виявлення та формування сукупності факторів, які визначають зміни в економічному розвитку України на сучасному етапі;
- діагностика змін у конкурентоспроможності України;
- порівняльний аналіз конкурентоспроможності України та Росії в умовах глобалізації економіки та економічної кризи з використанням різних підходів і методик;
- формування напрямів підвищення конкурентоспроможності України в сучасних умовах.

Об'єктом дослідження є процес формування національної конкурентоспроможності в умовах глобалізації.

Предметом дослідження є відповідність та особливості конкурентоспроможності нації на світовому ринку.

Економічна глобалізація змінює процеси конкуренції на світовому ринку зі зростанням лібералізації і транснаціоналізації, що відповідно робить конкурентне середовище будь-якої країни відкритим до зовнішніх сил. У сучасному економічному лексиконі з'являється також слово «глобалність» (globality) – новий етап світової гіперконкуренції, «коли всі конкурують з усіма з відусюди за все»¹. У таких умовах стає неможливим підвищити конкурентоспроможність окремої країни лише за рахунок власних зусиль. Таким чином, позиціонування України в

¹ Sirkin H., Hemerling J.; Bhattacharya A., Butman J. *Globality: Competing with Everyone from Everywhere for Everything*. – New York: Business Plus, 2008.

глобальному середовищі повинно зосереджуватися на основних проблемах національної конкурентоспроможності, порівнянні з іншими країнами, а також на передумовах необхідних змін.

В економічній літературі проблеми національної конкурентоспроможності стали одним з ключових аспектів дослідження. Такі видатні західні вчені, як: К. Кетелз, К. Лінд, Б. Олін, М. Портер, Дж. Сакс, К. Сала-і-Мартін, Л. Саммерс, Дж. Харт, Е. Гекшер здійснили значний внесок у дослідження проблеми. Природо глобалізації, а також вивчення впливу економічних та неекономічних факторів на конкурентоспроможність нації, досліджувалися такими вченими, як К. О'Рурк, Дж. Вільямсон, Р. Робертсон, П. Кеннеді, Д. Хелд.

Для оцінки і порівняльного аналізу конкурентоспроможності України та Росії були використані дослідження та методичні підходи Світового економічного форуму (World Economic Forum (WEF))¹, Міжнародного інституту розвитку менеджменту (International Institute for Management Development (IMD)) та Світового банку (World Bank (WB))².

З часів першої публікації звіту WEF методологія оцінки національної конкурентоспроможності постійно удосконалювалась, і на сьогоднішній день вважається однією з кращих у світі. Звіт з глобальної конкурентоспроможності – The Global Competitiveness Report (GCR) – впродовж тривалого часу визнається як один з найбільш авторитетних для оцінки позицій країни щодо її конкурентоспроможності, а також як інструмент для бенчмаркінгу слабких і сильних сторін країни³. Важливою віхою у дослідженні став запропонований професором Дж. Саксом Індекс зростання конкурентоспроможності (Growth Competitiveness Index) у 2000 році⁴. Того ж року професор М. Портер запропонував Індекс бізнесової конкурентоспроможності (Business Competitiveness Index), що був націлений на виявлення мікроекономічних факторів процвітання⁵. У 2004 році групою вчених на чолі з професором К.Сала-і-Мартіном був запропонований Індекс глобальної конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index (GCI))⁶, який і було використано для порівняння національної конкурентоспроможності України та Росії.

Щорічник Інституту розвитку менеджменту представляє ранг і аналіз спроможності націй створювати та зберігати середовище, в якому підприємства можуть конкурувати, а також розставляє 57 країн у рейтингу конкурентоспроможності на основі виміру різних факторів⁷. Критерії, що використовуються для порівняння, поділені на 4 групи: економічний розвиток, ефективність уряду, ефективність бізнесу та інфраструктура, які місять 20 факторів і

¹ www.weforum.org/.../Global%20Competitiveness%20Report/index.htm

² World Bank. Doing Business 2010. – Washington, DC: The World Bank, 2009.

³ Schwab K. The Global Competitiveness Report 2009-2010. – Geneva, Switzerland: World Economic Forum, 2009.

⁴ McArthur J. W., Sachs J. D. The Growth Competitiveness Index: Measuring Technological Advancement and the Stages of Development // The Global Competitiveness Report 2001–2002. – New York: Oxford University Press for the World Economic Forum, 2001.

⁵ Porter M., Delgado M., Ketels C. and S. Stern. “Moving to a New Global Competitiveness Index. The Global Competitiveness Report 2008-2009”. – Geneva, Switzerland: World Economic Forum, 2008.

⁶ Sala-i-Martin X., Artadi E. V. The Global Competitiveness Index. // The Global Competitiveness Report 2004–2005. – Hampshire: Palgrave Macmillan, 2004.

⁷ International Institute for Management Development. World Competitiveness Yearbook 2009. – Lausanne, Switzerland: IMD, 2009.

329 критеріїв для оцінки. Окрім результатів загальної оцінки конкурентоспроможності країн було використано дані Стрес-тесту для порівняння прогнозу розвитку конкурентоспроможності.

Також для порівняння країн були використані результати розрахунку Індексу бізнесової конкурентоспроможності та Звіт щодо легкості ведення бізнесу¹.

Згідно з Індексом глобальної конкурентоспроможності, у 2009-2010 рр. Україна значно погіршила свої позиції, опустившись у рейтингу на 10 сходинок порівняно з рівнем 2008-2009 рр. і, таким чином, опинилася на 82 місці (19 позицій позаду Росії). Відсутність прогресу в пріоритетних сферах стало основною причиною такого зниження. Основні реформи необхідні стосовно складової «Основні вимоги», що відповідає сучасному рівню розвитку України. З-поміж іншого було виявлено низький рівень розвитку приватних та громадських установ та надзвичайно низький рівень макроекономічної стабільності.

Очевидно, що волатильність глобального фінансового ринку, рецесія в основних галузях економіки, зниження обсягів зовнішньої торгівлі негативно позначається на розвитку та конкурентоспроможності України. Водночас в сучасних нестабільних умовах важливо зберегти конкурентне середовище, яке допомогло б національній економіці протистояти численним зовнішнім шокам і, таким чином, забезпечило майбутній економічний розвиток.

У глобальній кризі довіри та ліквідності суттєво зростає конкуренція за фінансові ресурси, тож ті країни, що пропонуватимуть найбільш сприятливі умови для іноземного капіталу, зможуть пережити кризу з найменшою шкодою.

Згідно зі складовими Індексу глобальної конкурентоспроможності у 2007-2008 та 2009-2010 рр. у Росії були відчутні конкурентні переваги порівняно з Україною щодо макроекономічної стабільності та розміру ринку. Так, згідно зі звітом 2009-2010 рр. Росія була на 70 позицій попереду України при оцінці макроекономічної стабільності та на 22 позиції попереду при оцінці розміру ринку.

Натомість Україна мала конкурентні переваги щодо Росії у 2009-2010 рр. стосовно розвитку фінансового ринку (хоча слід відмітити, що оцінки за цієї складовою були низькими для обох країн), удосконалення бізнесу та рівня вищої освіти й навчання. Порівняно з Росією, Україна має більш гнучкий ринок праці, а також більш освічених та кваліфікованих працівників. Також було відмічено досить високий інноваційний потенціал України завдяки закладенню основ для розвитку високотехнологічної продукції.

Для досягнення кращих конкурентних переваг, необхідним є забезпечення політичної та макроекономічної стабільності, подальший розвиток, необхідний у сфері ефективності споживчого ринку, та вдосконалення фінансового ринку.

З метою збільшення притоку іноземних інвестицій і поліпшення інфраструктури важливо спростити умови входу приватного капіталу на ринок, а також роботи на ньому. Зокрема, це стосується спрощення оподаткування, процедури відкриття і закриття бізнесу. Важливим є зниження податкового тиску та спрощення процедури сплати податків.

---

¹ Djankov S., Darshini M., McLiesh C., Ramalho R. Doing Business Indicators: Why Aggregate, and How to Do It. – Washington DC: World Bank, 2005.

ЯКІСНА НАЦІОНАЛЬНА ВАЛЮТА – НЕОБХІДНА УМОВА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ПОДОЛАННЯ НАСЛІДКІВ СВІТОВОЇ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ

Стан світової економіки на початку ХХІ століття характеризується глобалізаційними процесами та кризовими явищами насамперед у фінансовій сфері. Кризові явища виникли у розвинутих країнах, зокрема, у США, та внаслідок глобалізації міжнародного економічного середовища переносяться в інші країни світу.

Криза у фінансовій сфері проявилася у зміні ліквідності банківської системи внаслідок значного уповільнення швидкості обігу грошей в економічній системі країн. Це уповільнення було зумовлено інтенсивним розвитком в останні десятиліття довгострокового кредитування, у тому числі іпотечного, а також порушення строків повернення кредитів. У свою чергу, це порушення строків виникло через перенесення виробництв із розвинутих країн в інші країни, в яких значно нижча вартість робочої сили та природних ресурсів.

Для підвищення ліквідності банківської сфери та, на цій основі, подолання кризових явищ центральні банки розвинутих країн, насамперед США, здійснили масштабні емісії власних валют. Нові емісійні гроші були спрямовані у банківську сферу шляхом придбання державою значних пакетів акцій та інших цінних паперів комерційних банків. Одночасно має місце процес істотного скорочення обсягів кредитування, у тому числі довгострокового. Внаслідок цього слід очікувати прискорення швидкості обігу грошей в економічній системі розвинутих держав та встановлення його на докризовому рівні.

Значна первинна емісія грошей, яка була здійснена, та повернення швидкості обігу грошей на докризовий рівень призведе до перенасичення товарного ринку розвинутих країн грошовою масою. Одночасно має місце спад ВВП, що призведе до скорочення товарної маси на їх ринках. Ці обставини неминуче викличуть зростання цін й інфляційні процеси в цих країнах. «Нові гроші» розвинутих країн, та насамперед долари США, хлинуть в інші країни світу. Вигідніше буде скуповувати цінності, у тому числі нерухомість, земельні та природні ресурси за кордоном.

Значні інфляційні процеси, які слід очікувати у розвинутих країнах, а також значні грошові потоки за їх межі призведуть до підвищення присутності їх валют на фінансових ринках інших країн. Враховуючи, що в основі курсоутворення лежить співвідношення купівельної спроможності валют, що обмінюються, вказані процеси спричинять зростання курсів національних валют приймаючих держав. Але поки це станеться, власники валют розвинутих країн одержать можливість скуповувати цінності приймаючих держав, обмінюючи свої валюти на валюти цих країн за попереднім заниженим курсом. Ситуація погіршується ще й тим, що вже в даний час курси національних валют розвинутих країн значно завищені відносно паритету купівельної спроможності з іншими валютами. Обмінявши долари чи євро на гривню, суб'єкти фінансового ринку одержать можливість придбати в Україні значно більше цінностей (у 1,5-2,5 разу відповідно різних груп товарів) порівняно з обсягом, який вони можуть придбати у власних країнах за власну національну валюту.

Ці обставини є викликом сьогодення і суттєвою загрозою для економічної безпеки України. Запобігання проникненню до нас наслідків кризових явищ та шляхів їх подолання з розвинутих країн є одним із найважливіших завдань зміц-

Пленарне засідання

нення економічної безпеки держави. У зв'язку з цим особливого значення набуває державна валютна політика України щодо захисту національних інтересів. При формуванні цієї політики доцільно використовувати досвід розвинутих країн. Практика функціонування їхніх фінансових ринків свідчить про те, що реальний курс національних валют цих держав коливається біля паритету купівельної спроможності у межах 15%. Відхилення мають місце під впливом сукупності тимчасових факторів, які діють на конкретних ринках у певний час. Держави проводять валютну політику, яка обмежує коливання курсу навколо купівельної спроможності з метою досягнення тактичних цілей, у тому числі стимулювання національної економіки та притоку капіталу.

Виходячи із викладеного, стратегічною метою валютної політики країн зі станом розвитку економіки, подібним Україні, повинно бути досягнення на фінансовому ринку реального курсу, який наближається до паритету купівельної спроможності з іноземними валютами. Необхідно постійно розраховувати теоретичний курс гривні до іноземних валют, який відображає співвідношення купівельної спроможності грошових одиниць, що порівнюються, та здійснювати заходи по впливу на ринковий курс для підтримки його значення відповідно до змін купівельної спроможності (інфляційним процесам) валют розвинутих країн.

Реалізація запропонованої валютної політики в наших умовах ускладнюється ще й наступними обставинами. На фінансових ринках розвинутих країн обертаються вільно конвертовані валюти високої якості. Якість валюти слід визначати повнотою виконання нею функцій грошей. На ринках країн, подібних Україні, обертаються валюти з різним рівнем конвертованості, що значно впливає на курси, які встановлюються. Часткова конвертованість валюти є наслідком низької якості національних грошей окремих держав. Вона спричиняє підвищений попит на іноземні повністю конвертовані валюти. Ці обставини у декілька разів зменшують курс низькоякісних валют порівняно з паритетом купівельної спроможності іноземних валют. Як наслідок – надприбутки всіх суб'єктів, які володіють іноземною валютою і заробляють її, та підвищення витрат імпортерів і споживачів іноземних цінностей.

Таким чином, для досягнення на фінансовому ринку країни валютного курсу, який відповідає паритету купівельної спроможності з іноземними повністю конвертованими валютами, необхідно підвищити якість гривні як національної валюти.

Експертна оцінка рівня виконання валютами різних країн функцій грошей встановила наступні показники якості гривні, долара та євро.

Функції грошей		Рівень виконання функцій, %		
		гривня	долар	євро
1.	Міра вартості	85	100	100
2.	Засіб обігу	90	100	100
3.	Засіб платежу	85	100	100
4.	Засіб нагромадження	65	95	99
5.	Засіб міжнародних розрахунків	0	100	100
Середнє значення – якість валюти		65	99	100

Показники, наведені в таблиці, свідчать, що у 15 випадках зі 100 міра вартості товарів, робіт та послуг в Україні визначається в іноземній валюті, в обігу та

платежах іноземна валюта використовується у 10-15% випадків, 35% нагромаджень фізичних та юридичних осіб існують в іноземній валюті, а в міжнародних розрахунках гривня не використовується взагалі. Ці обставини штучно підвищують попит на іноземну валюту, що призводить до значного зростання її курсу щодо паритету купівельної спроможності з гривнею.

Таким чином, для підвищення якості гривні як національної валюти насамперед необхідно підвищити виконання нею функцій нагромадження та надати їй можливість виконувати функції засобу платежу в міжнародних розрахунках. Цього можна досягнути шляхом забезпечення стабільності функціонування економіки України та постійного росту ВВП, а також уповільненням інфляційних процесів. Напрямки досягнення цих пріоритетів передбачені у Державній програмі економічного та соціального розвитку держави.

Для України найдоцільніше продовжувати у перспективі підвищення монетаризації економіки за рахунок грошової емісії національної валюти, яка мала місце у 2000-2008 роках. Емісійні гроші варто використовувати для зростання доходів населення та кредитної маси комерційних банків. Це викличе на товарних ринках випередження підвищення попиту над пропозицією, що стимулюватиме виробництво. У цих умовах підвищуватиметься і якість гривні, попит на неї та курс зростатиме. Мета грошово-кредитної політики – наближення курсу гривні до паритету купівельної спроможності з іноземними повністю конвертованими валютами буде досягнута. Загроза, що нас «куплять», зникне.

Література

1. Белінська Г. В., Кулінський С. В. Досвід нових індустріальних країн Азії щодо регулювання фінансових ринків у кризових умовах // Фінанси України. – 2010. – №1.
2. Бугулов В. М. Гривня, долар, євро: перспективи курсового співвідношення // Зовнішня торгівля: право та економіка. – УАЗТ. – 2004. – №5.
3. Бугулов В. М. Світова фінансова криза: причини виникнення – шляхи подолання // Збірник матеріалів XI Міжнародної конференції УДУФМТ. – К.: УДУФМТ, 2008.
4. Гесць В. Формування і розвиток фінансової кризи 2008-2009 років в Україні // Економіка України. – 2010. – №4.
5. Канаев Е., Курилко А. Юго-восточная Азия в условиях мирового финансово-экономического кризиса // Мировая экономика и международные отношения. – 2010. – №2.
6. Кораблін С. Валютний курс гривні: деякі ефекти та обмеження // Економіка України. – 2010. – №4.
7. Уманців Ю. Модифікація світової фінансової системи в умовах новітніх викликів // Вісник Національного Банку України. – 2010. – №4.

*Щербина С.В., Національна академія
державного управління при Президентові України*

СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ ДЕТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Поширення тіннізації економіки, глибина її вкоріненості у трансформаційних суспільствах зумовлює макроекономічні диспропорції та структурні деформації суспільно-економічного розвитку, що призводить до різкого зниження ефективності державної політики. В Україні зростаючі масштаби тіньової економіки є

однією із загроз національним інтересам країни та причиною диспропорцій в економічній сфері.

Тіньова економіка, маючи об'єктивний характер, існує в будь-яких економічних системах. Проте в країнах з трансформаційною економікою до яких належить і Україна, проблема обсягу та динаміки розвитку тіньової економіки, набуває особливої гостроти. Адже недооцінка, неврахування обсягу тіньової економіки призводять до значних помилок у визначенні макроекономічних показників, економічних і фінансових пропорцій, а відтак – реалізації економічної політики в цілому

Тінізація істотно впливає не лише на економічну діяльність, а й на соціальні процеси, що відбуваються у трансформаційному суспільстві [1]. В умовах ринкових перетворень тіньова економічна діяльність притаманна багатьом суб'єктам господарювання. Це пояснюється зіткненням новітніх та застарілих прав, правил і норм, готовністю суб'єктів підприємницької діяльності діяти в умовах правової невизначеності, попри все задовольняючи власні потреби. За таких обставин поступово сформувалися неформальні правила, інфраструктура, ставки й тарифи на бюрократичні послуги, а відтак – інституціоналізація тіньової економіки.

Стратегічною метою детінізації економіки є істотне зниження рівня її тінізації шляхом створення сприятливих умов щодо залучення тіньових капіталів до легальної економіки та примноження національного багатства. Виведення на «світло» тіньових капіталів сприятиме суттєвому збільшенню національного інвестиційного потенціалу, матиме значний позитивний ефект для бюджетної сфери, слугуватиме зміцненню довгострокової стабільності та зорієнтованості національної економіки на розвиток і зростання, сприятиме забезпеченню економічної безпеки держави.

Слід зазначити, що сьогодні детінізація економіки входить до стратегічних засад державної політики України, але й досі не створено чіткого механізму міжвідомчої координації, ефективного і комплексного використання всіх наявних сил і засобів розвідувальних, контррозвідувальних, правоохоронних, контрольно-ючих, фінансових та інших державних органів у вирішенні існуючих проблем.

Для упередження негативних наслідків доктрини «відкритої економіки», яка в українських трансформаційних реаліях призводить до приховування суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності валютної виручки, експорту вітчизняних товарів за демпінговими цінами, контрабанди. Тому необхідно запровадити механізм державного контролю і регулювання трансформаційних процесів в українському суспільстві [2].

Подальше обмеження впливу чинників тінізації економіки не може базуватися лише на силових методах, які приносять тимчасовий ефект. Каральні дії, якщо вони не підкріплені комплексними заходами щодо створення сприятливого економічного середовища і поширення правової культури, сьогодні неефективні.

Максимальне залучення в національну економіку коштів, які можуть бути отримані від детінізації економіки та легалізації доходів, прихованих від надмірного оподаткування, у тому числі вивезених за кордон, можливе лише за послідовної реалізації державою комплексу заходів щодо:

- створення умов для легалізації зайнятості;
- сприяння розвитку банківської системи та забезпечення ефективної діяльності фінансових ринків;
- скорочення рівня монополізації виробництва та розвитку конкурентного середовища;
- підвищення ефективності державного нагляду та контролю за підприємницькою діяльністю шляхом застосування економічних механізмів майнової відповідальності та банкрутства з одночасним обмеженням

Пленарне засідання

повноважень державних регулятивних органів щодо адміністративного втручання у господарську діяльність підприємств;

- посилення захисту права власності та майнових прав держави;
- забезпечення прозорості діяльності органів виконавчої влади;
- підвищення ефективності системи управління корпоративними правами;
- правове забезпечення процесу легалізації (амністії) доходів, отриманих унаслідок приховування від надмірного оподаткування.

Резальне обмеження масштабів поширення тіншової економіки може відбутися лише за умов гармонізації суспільних відносин на основі усунення суперечностей економічної моделі, які порушують паритетність розвитку окремих сфер і сегментів ринку, пригнічують інтереси суб'єктів господарювання. Зменшення витрат, пов'язаних з антирейдерським захистом, призведе до зростання ефективності легальної економіки, створення паритетних умов для функціонування різноманітних форм бізнесу має підвищити конкурентоспроможність легальної економіки і зробити не вигідним приховування її результатів.

Безперечною умовою такого перетворення має бути послаблення фінансового тиску на функціонування легальної економіки. Основне зниження рівня тіншового сектора має відбуватися у процесі стійкого економічного зростання. Зазначене в жодному разі не заперечує потреби постійного вдосконалення правових механізмів детінізації економіки, проте підкреслює можливість їх ефективного застосування саме за сприятливих макроекономічних умов.

Поряд із загальним поліпшенням підприємницького середовища внаслідок дерегулювання та зниження фінансового навантаження має бути вжито комплекс спеціальних заходів, які стимулюватимуть детінізаційні процеси [3]. Необхідно запровадити на певний перехідний період політику амністії щодо тіншового капіталу некримінального походження через відкриття йому шляхів для легального інвестування. Це потребуватиме прийняття Закону «Про легалізацію коштів, отриманих некримінальним шляхом» з відповідним урегулюванням процесу та умов легалізації та гарантій непереслідування суб'єктів легалізації. Додатком до Закону має стати Програма заходів щодо легалізації тіншового капіталу. Зазначені документи мають:

- визнати право усіх суб'єктів господарювання – резидентів України – щодо їх незаперечної власності на всі капітали (окрім тих, що були отримані за рахунок насильницьких кримінальних злочинів, заборонених видів діяльності (торгівля наркотиками, зброєю та ін.)), отримані ними до дати початку дії Програми;
- здійснити чітке розмежування капіталів кримінальних елементів і тіншових-господарників за прозорими критеріями, а також урахувувати цей поділ у відповідних законодавчих і нормативних актах;
- заохочувати інвестиційне використання коштів, які легалізуються (зокрема, шляхом звільнення від будь-якого оподаткування легалізації коштів, які інвестуються);
- гарантувати, що в разі, якщо кошти, отримані незаконним шляхом, не належать до названих вище категорій злочинних дій, держава не здійснюватиме жодних спроб кримінального переслідування власників за умови інвестування цих коштів протягом періоду реалізації Програми.

Формування дієвої стратегії детінізації економіки потребує насамперед визначення основних чинників тінізації. Серед них слід відзначити такі: відсутність повноцінного ринкового середовища, недостатність інституційного забезпечення економічної політики, низька ефективність управління державною власністю і відсутність чітких механізмів захисту прав власників, системні вади податкової системи, незбалансованість державної регуляторної політики, недосконалість

бюджетної політики, деформація структури зайнятості, недоліки у діяльності судової влади, корупція.

Література

1. Мазур І. І. Регуляторна політика підприємницької діяльності як ефективний важіль детінізації економіки / Зб. наук. праць. Теоретичні та прикладні питання економіки. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2007. – Вип. 12. – С. 262-273.
2. Розпуненко І. В. Український «challenge». – К.: К.І.С., 2010. – С. 15-16.
3. Туріянська М. М. Тіньова економіка і національна безпека України // Наукові праці ДонНТУ. Серія: економічна. – Випуск 97. – 2008. – №9. – С. 155-163.

СЕКЦІЯ 4.
ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ:
СТАН ТА ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

НАУКОВИЙ КЕРІВНИК:

КРАСКЕВИЧ В.Є.

Леоненко П.М., УДУФМТ

КОНЦЕПЦІЯ ТЕХНОЛОГІЧНИХ УКЛАДІВ І ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Дослідження проблем забезпечення економічної безпеки у сучасних умовах характеризуються значною мірою розмитістю теоретико-методологічних позицій аналітиків. Щоправда, таке ж становище, на наш погляд, типове і для вивчення всіх інших актуальних соціально-економічних проблем. Воно обумовлене рядом причин, найбільш загальна серед яких - висунення і зіткнення між собою різних теоретичних гіпотез та уявлень, боротьба різних (часто протилежних і непримиренних) економічних теорій, шкіл та напрямів. До іншої загальної причини належить зміна об'єкта дослідження – економіки на різних рівнях і етапах її розвитку, що становить матеріальну основу будь-якого суспільства і вирізняється високим ступенем мінливості й невизначеності порівняно з об'єктами дослідження інших наук. Яскравим наочним прикладом є сучасна транзитивна економіка, особливо економіка пострадянських країн, в яких відбувається становлення в тій чи іншій формі ринкового господарства. Складність дослідження проблеми економічної безпеки та її забезпечення полягає у її прямих та непрямих, опосередкованих взаємозалежностях з великою кількістю ключових категорій економічної теорії та практики, економічних і неекономічних факторів розвитку, матеріального і духовного виробництва. Тому необхідно займати чіткі теоретико-методологічні позиції, починаючи із загального світоглядного підходу (формаційного, цивілізаційного, історико-хронологічного тощо), загальнонаукових методів аналізу і завершуючи конкретними специфічними підходами та методами дослідження. Зрозуміло, що вони реалізуються у межах конкретних версій економічної теорії.

Необхідно врахувати насамперед такі положення: відсутність загально визначених понять «економічна безпека», її сутності, функцій та ролі; існування різних видів безпеки (економічної, політичної, правової, продовольчої, екологічної, демографічної, енергетичної та ін.); розгляд безпеки на різних рівнях економіки – мікро-, мезо-, макро- і глобальному; відсутність розробки інтегральних показників рівня економічної безпеки; існування суперечностей між відкритістю економіки і захистом національних інтересів, інтересів господарюючих суб'єктів і громадян; зростання внутрішніх та зовнішніх загроз економічній безпеці України, зважаючи на втрату ряду традиційних ринків, технологічно і економічно невиправдану економічну інфраструктуру, руйнування науково-технічного потенціалу, розвиток тіньової економіки та її криміналізацію. Звідси випливають і першочергові завдання економічної теорії та практики в галузі забезпечення економічної безпеки. В найбільш загальному вигляді йдеться про стратегії забезпечення і зміцнення економічної безпеки, шляхи її здійснення в контексті процесів глобалізації.

Правильне визначення співвідношення різних видів безпеки можливе лише з врахуванням того, що вони не існують ізольовано одна від одної, а перехреснюються, взаємодіють, накладаються одна на одну, дають синергетичний ефект. Принципово важливо врахувати також, що процеси глобалізації у найширшому її розумінні характеризуються різким посиленням та ускладненням взаємозв'язків і взаємозалежностей у всіх галузях суспільно-економічного життя, що набули загальнопланетарних масштабів.

Секція 4.

Інформаційна безпека держави: стан та проблеми забезпечення

Глобалізація чинить численні, але далеко неоднозначні за своїми соціально-економічними наслідками впливи на економічну безпеку країн та регіонів. Основні канали такого впливу: світогосподарська взаємодія (під впливом не лише глобальних, але й локальних сил); загрози національному державному суверенітету; добровільне обмеження суверенітету; інші трансформації національного суверенітету; неоднакові темпи технологічного розвитку різних країн і цивілізацій; зміни у співвідношенні між доходами різних верств населення всередині окремих країн і між різними країнами.

Плідним, результативним вважаємо підхід до з'ясування питань економічної безпеки з позицій сучасної концепції технологічних укладів. Вперше її запропонували російські дослідники Д.С. Львов та С.Ю. Глазьев, а свою результативність вона виявила у наступних працях провідних українських та зарубіжних учених (В.М. Геєця, В.П. Семиноженка, А.А. Чухна та інших, К. Фримена, С. Лука, К. Перець та ін.). В концепції технологічних укладів процес довгострокового техніко-економічного розвитку розглядається як послідовне заміщення великих комплексів технологічно спряжених виробництв – технологічних укладів (ТУ). Життєвий цикл ТУ охоплює приблизно 100 років, а період його домінування в економіці становить 40-60 років (по мірі прискорення НТП і зменшення тривалості науково-виробничих циклів він поступово скорочується). На поверхні економічних явищ цей період постає у формі довгих хвиль економічної кон'юнктури, періодичність яких вперше встановив В.М. Кондратьєв і згодом підтвердили багато дослідників. Між ТУ існує наступність.

Вирізняють такі основні поняття ТУ: ядро; ключовий фактор; опорні (несучі) галузі. *Ядро* – це комплекс базисних сукупностей технологічно спряжених виробництв. *Ключовий фактор* – технологічні нововведення, що беруть участь у його створенні. *Несучі галузі* – ті галузі, що відіграють провідну роль у розповсюдженні нового ТУ.

У структурі сучасної розвинутої економіки домінує п'ятий інформаційний ТУ. Ядро його формують виробництва електронних компонентів і пристроїв, електронно-обчислювальної техніки, радіо- і телекомунікаційного обладнання, лазерного обладнання, послуг з обслуговування обчислювальної техніки. Ключовий фактор ТУ – мікроелектроніка і програмне забезпечення. Передбачається, що структура нового, шостого ТУ, який виходить із ембріональної фази розвитку і поступово заміщуватиме попередній ТУ, що досяг меж свого розвитку, така. *Ядро* – наноелектроніка, молекулярна і нанофотоніка, наноматеріали і наноструктуровані покриття, оптичні наноматеріали, наногетерогенні системи. Нанотехнології, наносистемна техніка, нанообладнання.

Ключовий фактор – нанотехнології, клітинні технології та методи генної інженерії, що опираються на використання електронних растрових і атомно-силових мікроскопів, які відповідають метрологічним системам.

Опорні галузі: електронна, атомна і електротехнічна промисловості.

Структурна динаміка промисловості України за ТУ в останні 20 років не знала значних прогресивних змін. Нині п'ятий ТУ займає близько 3 %, третій знизився з 51 до 46 %, четвертий – близько 50 %, що свідчить про відсутність результативної структурної політики держави. Спостерігається дуже низька частка продукції галузей, які відносяться до високих технологій, - усього 4,6 %. Домінуючими в українському експорті є галузі середніх низьких технологій – 56,1%. Це означає, що Україна орієнтується на виробництво традиційної індустриальної продукції, яка реалізується на конкурентних насичених ринках.

На думку багатьох дослідників, технологічні зрушення в економіці пострадянських країн, включаючи насамперед Росію та Україну, набули явно регресив-

ного характеру і знайшли відображення у деградації їх науково-виробничого потенціалу.

ТУ лежать в основі розвитку різних країн та цивілізацій, а відтак – і забезпечення економічної безпеки. Проте з промислової революції до теперішнього часу спостерігається зростання розривів у рівнях технологічного розвитку. Нині у світовому масштабі діють дві тенденції: з одного боку, відбувається скорочення економічного розриву між розвинутими країнами, а з другого боку – зростання цього розриву між багатими і бідними країнами та регіонами світу. Ці тенденції живлять соціальне незадоволення, безпорядки і навіть війни та революції. У всякому разі вони не сприяють гарантуванню економічної безпеки країн, що розвиваються, і країн, в яких формується ринкова економіка (emerging markets). До числа останніх належать насамперед пострадянські країни.

Дію обох тенденцій наочно відображають основні підсумки глобального міжнародного зіставлення ВВП по 146 країнах світу (2005 р.). Згідно з ними, на 7 країн ОЕСР (США, Велика Британія, Німеччина, Франція, Італія, Канада, Японія), у яких проживають 11,4 % світового населення, припадало 47 % світового ВВП (за паритетом купівельної спроможності). При цьому частка 145 країн, що розвиваються, і країн з перехідною економікою, включаючи БРІК, становили лише 47,7 % світового ВВП, а населення – 87,7 %. СНД припадало всього 4,13 % сукупного ВВП. Ще більш вражаючими були розриви у ВВП на одну особу. Для країн «Великої сімки» в цілому він становив 32 359 дол. США, а для всього світу – 8 972 дол. (21,5 % від рівня США). Середній в СНД рівень ВВП на одну особу 9202 дол. (22,1 % від рівня США). Проте у переважній більшості країн СНД він був помітно нижчим (наприклад, в Україні 5583 дол., або 13,4 % від США, у Молдові відповідно 2362 дол. і 5,7 %, у Грузії – 3505 дол. і 804 %). На розвинуті країни ринкової економіки припадало майже 70 % світового експорту товарів і послуг, у тому числі на країни «Великої сімки» – 40 %. Частка кожної з пострадянських країн у світовому наукоємному експорті продукції громадянського призначення вкрай незначна порівняно з розвинутими економіками (наприклад, в Росії вона становила 0,5 %, тоді як в США – 36 %, Японії – 30 %, Німеччині – 16 %).

З наведених вище даних випливає, що середня продуктивність працівника в основних розвинутих економіках перевищує продуктивність працівника в будь-яких інших країнах. З врахуванням того, що рівень продуктивності праці – це мірило розвитку продуктивних сил країни, якісна характеристика національної економіки та її конкурентоспроможності, стверджуємо про переваги розвинутих ринкових економік у забезпеченні їх економічної безпеки не лише у національному, але й у світовому господарстві. Отже, продуктивність праці є одним з важливих критеріїв (показників) рівня економічної безпеки. Значні конкурентні переваги розвинутих економік, насамперед США та інших країн «Великої сімки», що склалися за багато років, реалізуються на фоні глибокої диференції країн у світовому господарстві та у межах конкретних національних економічних моделей (англосаксонської, рейнської, японської тощо).

Успішне вирішення проблем зовнішньоекономічної діяльності України, перелом ряду негативних тенденцій у цій важливій сфері економіки, а відтак і посилення економічної безпеки, передбачає розв'язання наступних першочергових завдань. По-перше, необхідність поліпшення галузевої структури промисловості. По-друге, необхідність значного підвищення ефективності використання традиційних енергоносіїв, основного і оборотного капіталу. По-третє, підвищення ефективності та заохочення внутрішнього видобування нафти, газу, вугілля та інших корисних копалин. По-четверте, широке використання в економіці нових джерел енергії. По-п'яте, досягнення різноманітних джерел постачання.

Очевидно, що перспективи забезпечення економічної безпеки нашої країни як майбутньої держави з новою інноваційною економікою залежать від наслідків боротьби між вітчизняною компрадорською і національною буржуазією.

Єришов С.Г., Харківський інститут фінансів УДУФМТ

БЕЗПЕКА ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ: ЛІЦЕНЗУВАННЯ І СЕРТИФІКАЦІЯ

Захист інформації в інформаційній системі здійснюється апаратним забезпеченням, програмним забезпеченням (ПЗ) та забезпеченням зв'язку (комунікації). У цій праці розглядається програмне забезпечення і, стосовно до нього, значення ліцензування і сертифікації.

Діяльність сучасних компаній багато в чому базується на інформаційних технологіях. Відсутність належної уваги до програмного забезпечення, яке є важливим, а часом критичним активом, може призвести до згубних для компанії наслідків. Вкладення коштів у новітні технології вимагає посилення ролі управління ліцензіями для підвищення продуктивності всього підприємства або організації. Ліцензія на програмний продукт надає своєму власникові законне право користуватися цим продуктом. На кожну використовувану копію програми необхідно мати ліцензію. Володіння ліцензією повинно бути підтверджено відповідною ліцензійною угодою.

Основні аргументи за використання ліцензійного програмного забезпечення.

1. Робота з неліцензійним ПЗ суперечить вимогам законодавства про дотримання прав інтелектуальної власності і може призвести до кримінальної відповідальності.
2. При роботі з серйозними проектами, особливо при співпраці з міжнародними організаціями, використання «піратського» ПЗ неприпустимо.
3. Робота з ліцензійним ПЗ є обов'язковою вимогою для проходження сертифікації організації на відповідність вимогам міжнародних стандартів ISO.
4. Тільки ліцензійне ПЗ дає можливість отримання оперативної технічної підтримки у вирішенні будь-яких питань та усунення можливих неполадок.
5. Користувачі ліцензійного ПЗ можуть працювати в Інтернеті, виставляти публікації та передавати дані, що особливо важливо у випадку, якщо в проєкті беруть участь кілька організацій.
6. Придбання ліцензійного ПЗ дозволяє підключитися до інформаційно-технічного ресурсу, який надає компанія, що впроваджує ПЗ, має досвід впроваджень і постійний контакт з величезною кількістю користувачів з різних галузей.
7. Користувачі ліцензійного ПЗ можуть бути повністю впевнені щодо надійності його роботи, що гарантує безпроблемне виконання серйозних проєктах.
8. Гроші, вкладені у ліцензійне ПЗ, сприяють подальшому вдосконаленню продукту та його підтримки.

Прийнята Концепція легалізації ПЗ та боротьби з нелегальним його придбанням та використанням стала серйозним кроком держави до наведення порядку в цьому секторі. Притягнення до відповідальності за використання неліцензійного ПЗ здійснюється на підставі Кримінального кодексу України (ст. 176) та Кодексу України про адміністративні правопорушення (ст. 51-2).

Секція 4.

Інформаційна безпека держави: стан та проблеми забезпечення

При купівлі ліцензійного ПЗ необхідно зібрати всю інформацію про продавця, виробника та його офіційних представників на території України. Це не тільки гарантуватиме якість продукту, а й дозволить заощаджувати при правильному веденні обліку і планування витрат на придбання ПЗ. Програма управління ліцензіями також дає багато додаткових переваг.

Для ліцензійного ПЗ характерна оплата за використання його протягом обумовленого періоду часу. Ліцензуванню підлягає те ПЗ, коли потрібно підписання угоди з правовласником, за якою, зазвичай, правовласник дає право користування своїм продуктом іншій особі, а також бере на себе зобов'язання захисту користувача від технологічних та юридичних ризиків. Серед ПЗ, яке підлягає ліцензуванню, можна назвати продукти таких виробників, як Microsoft, IBM, Oracle, Symantec, Kaspersky Lab, Corel. Не підлягає обов'язковому ліцензуванню те, яке поширюється вільно, а саме: деякі версії Linux, UNIX Free BSD, Open Office та ін.

Основні ознаки ліцензійного ПЗ:

1. *CD-ROM – диск із дистрибутивом програми.* Є обов'язковим, якщо ви купуєте основну поставку, а не додаткові ліцензії. Без нього просто неможливо встановити на комп'ютер програму.
2. *Інструкція користувача в друкованому вигляді.* Присутня у більшості програмних продуктів, якщо ви купуєте коробковий продукт. Інструкція може бути об'ємною, до 5 книг, або невелика брошура, залежно від рівня складності роботи з ПЗ.
3. *Ліцензійна угода* (встановлює законність використання продукту). Є обов'язковою, і, як правило, входить у комплект. Ліцензійна угода є публічною ofertною. Якщо ви встановили на комп'ютері ПЗ, отже, погодилися з правилами ліцензійної угоди. Частиною ліцензії може бути реєстраційний ключ або апаратний елемент, призначений для захисту від нелегального використання.
4. *Реєстраційна картка.* Необхідна для отримання переваг ліцензійного використання продукту: права на придбання нових версій зі знижкою, доступ до служби технічної підтримки і т. д.

Технологію ліцензування ПЗ та послуги, що надаються, можна знайти на ряді сайтів: www.itbk.ru/catalog/LicenseSoft.ph, it.km.ua/items/lice, bit-services.com.ua.

На продукти корпорації Microsoft існує три основних види придбання ліцензій: *коробкова ліцензія* включає диск у яскравій коробці, інструкцію, наклейку сертифіката автентичності (COA); *Original Equipment Manufacturer* (ОЕМ-ліцензія) передбачає установку продукту складальником систем при складанні ПК або іншого пристрою; *програми корпоративного ліцензування* є найбільш гнучким і вигідним для організації способом придбання, вони передбачають значні знижки, дозволяють врахувати розмір компанії та інші особливості бізнесу. Вибір оптимальних схем ліцензування або легалізації програмного забезпечення з метою мінімізації витрат на закупівлю і продовження ліцензій (консалтинг з ліцензування) можна здійснити через сайт itconsulting.incom.ua/content/view/.

Сертифікація програмного забезпечення являє собою процес випробувань програм у навантажених режимах застосування, що підтверджує відповідність показників якості програмного виробу вимогам, встановленим у нормативно-технічних документах на нього і забезпечує документальну гарантію використання ПЗ при дотриманні заданих обмежень. В основі сертифікації лежать випробування (тестування), тобто сукупність технічних процедур, які дозволяють адекватно визначити заявлену характеристику об'єкта сертифікації. В ході сертифікації повинен бути вирішена низка найбільш загальних задач оцінки якості

Секція 4.

Інформаційна безпека держави: стан та проблеми забезпечення

ПЗ. *По-перше*, повинна бути встановлена повнота вхідних даних і параметрів, що описуються в технічній і супровідній документації. *По-друге*, необхідно забезпечити застосування стандартних (атестованих) методик випробувань або розробку спеціальних методик, що враховують особливості конкретного продукту. *По-третє*, власне задача проведення випробувань і оцінки достовірності їх результатів. *По-четверте*, заключна задача узагальнення результатів випробувань й отримання остаточної оцінки показників якості програмного продукту, що сертифікується. Сучасне поняття якості програмного забезпечення базується на відомих моделях систем якості серії ISO 900x (тобто ISO 9001, ISO 9002 та ISO 9003). TickIT – це схема сертифікації систем якості для програмного забезпечення, запропонована групою провідних фірм і некомерційних організацій Великої Британії, що працюють в галузі інформатики. TickIT базується на стандарті ISO 9001:1994 і її предметом є менеджмент підприємств, що розробляють програмне забезпечення. TickIT широко застосовується в інших країнах.

З питань сертифікації в Інтернеті є ряд сайтів. Портал про стандарти – www.standard.ru/, консультативно-впроваджувальна фірма у сфері міжнародної стандартизації та сертифікації (фірма «ІНТЕРСТАНДАРТ») – www.interstandart.ru/po.htm, журнал «Мій комп'ютер» – www.mycomp.com.ua/text/ та ін.

Зазначимо, що необхідною складовою проблеми інформаційної безпеки програмного забезпечення є загальнодержавна система стандартів та інших нормативно-методичних документів з безпеки інформації, а також міжнародні стандарти та рекомендації з управління якістю програмного забезпечення, які дозволяють пред'явити до створюваних і використовуваних програмних комплексів необхідний рівень реалізації захисних функцій (citforum.ru/seminars/cbd2010/).

Кравець В.А., УДУФМТ

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ В УМОВАХ СУЧАСНОГО СТАНУ ТА ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВ- НОСТІ

Бурхливий розвиток інформаційних технологій, який особливо активізувався наприкінці ХХ ст., призвів до переоцінки ролі деяких компонентів національної безпеки. Внаслідок так званої інформаційної революції особливого значення набуває інформація. Інформатизація та комп'ютеризація докорінно змінили обличчя суспільства. У цій ситуації однією з найважливіших складових національної безпеки стає інформаційна політика держави, яка в свою чергу формує умови для належної присутності держави на світовій арені. Розвиток і впровадження практично у всі сфери діяльності інформаційних технологій суттєво змінює структуру суспільства, а також трансформує міжнародні відносини. Одним з найважливіших напрямів цієї трансформації стає реалізація національних інтересів щодо забезпечення національної безпеки. У ній чітко виділяється специфіка забезпечення інформаційної безпеки. Вона знайшла відображення в законах України «Про основи національної безпеки України» [3], «Про концепцію національної програми інформатизації» [1], «Про національну програму інформатизації» [2], а також у Стратегії національної безпеки України, яка затверджена указом Президента [4].

Інформаційна безпека – стан захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, при якому запобігається нанесення шкоди через: не-

Секція 4.

Інформаційна безпека держави: стан та проблеми забезпечення

повноту, невчасність та невірність інформації, що використовується; негативний інформаційний вплив; негативні наслідки застосування інформаційних технологій; несанкціоноване поширення, використання, порушення цілісності, конфіденційності та доступності інформації.

У Законі «Про основи національної безпеки України» вперше дано офіційну оцінку значущості й системної сутності інформаційної безпеки як невід'ємної складової національної безпеки України.

У п. 2.8. Стратегії національної безпеки, присвяченому стану інформаційної безпеки в нашій державі, зазначено:

- посилюється негативний зовнішній вплив на інформаційний простір України, що загрожує розмиванням суспільних цінностей і національної ідентичності;
- недостатніми залишаються обсяги вироблення конкурентоспроможного національного інформаційного продукту;
- наближається до критичного стану безпеки інформаційно-комп'ютерних систем у галузі державного управління, фінансової і банківської сфери, енергетики, транспорту, внутрішніх та міжнародних комунікацій тощо.

Необхідність забезпечення інформаційної безпеки зумовлюється насамперед тим, що на сьогоднішній день існують такі загрози інформаційній сфері країни, які можуть завдавати значної шкоди й загальним національним інтересам. Серед основних інформаційних загроз можна виділити наступні: прояви обмеження свободи слова та доступу громадян до інформації; поширення засобами масової інформації культури насильства, жорстокості; комп'ютерна злочинність та комп'ютерний тероризм; розголошення інформації, яка становить державну та іншу, передбачену законом, таємницю, а також конфіденційної інформації, що є власністю держави або спрямована на забезпечення потреб та національних інтересів суспільства і держави; намагання маніпулювати суспільною свідомістю, зокрема, шляхом поширення недостовірної, неповної або упередженої інформації [5].

Інформаційна безпека є складним, системним, багаторівневим явищем, на стан і перспективи розвитку якого мають безпосередній вплив зовнішні і внутрішні чинники, найважливішими з яких є:

1) політична обстановка у світі; 2) наявність потенційних зовнішніх і внутрішніх загроз; 3) стан і рівень інформаційно-комунікаційного розвитку країни; 4) внутрішньополітична обстановка в державі.

Важливим для інформаційної безпеки держави є досягнення стану її захищеності, тобто створення і підтримка відповідних інженерно-технічних потужностей та інформаційної організації, що відповідають реальним і потенційним загрозам, а також демографічному й економічному становищу країни. Питання забезпечення інформаційної безпеки актуальні тією або іншою мірою для всіх держав. Однак питома вага інженерно-технічних і апаратно-програмних методів забезпечення національної безпеки в різних держав неоднакова і залежить від цілого комплексу умов, пов'язаних із імовірністю внутрішніх і зовнішніх загроз, характером відносин із суміжними державами й геополітичними центрами.

За своєю загальною спрямованістю загрози інформаційній безпеці України можна поділити на такі види:

1. Загрози конституційним правам і свободам людини і громадянина і сфері духовного життя й інформаційної діяльності, індивідуальній, груповій і суспільній свідомості, духовному відродженню України.
2. Загрози інформаційному забезпеченню державної політики України.
3. Загрози розвитку вітчизняної індустрії інформації, включаючи індустрію засобів інформатизації, телекомунікацій і зв'язку.

Секція 4.

Інформаційна безпека держави: стан та проблеми забезпечення

4. Загрози безпеці інформаційно-телекомунікаційних систем на території України, як діючих, так і тих, що створюються.

Основні шляхи і напрями реалізації концептуальних положень інформаційної безпеки держави мають бути визначені в науково обгрунтованій доктрині інформаційної безпеки, якої на сьогодні в Україні немає. Вона, як правило, розробляється на визначений період. Доктрина інформаційної безпеки держави є не тільки системою офіційно прийнятих поглядів щодо інформаційних та інших питань. Вона, насамперед, є керівництвом до дії. На основі доктринальних положень здійснюється широке коло політичних заходів і дій у зовнішній і внутрішній політиці держави. Доктрина інформаційної безпеки, будучи логічним продовженням Стратегії національної безпеки, розробляється законодавчими органами і політичним керівництвом держави. Її основні вимоги деталізуються в законодавчому й іншому нормативно-правовому акті, висвітлені в стратегії розвитку держави у вигляді цільових державних програм і проєктів.

Для захисту національного інформаційного простору та ресурсів мають використовуватися адекватні методи і засоби, які базуються на відповідних сучасних інформаційних та інформаційно-аналітичних технологіях. Серед них можна назвати наступні: правове регулювання та контроль; економічне (податкове, тарифне, митне тощо) регулювання та контроль; державне ліцензування та сертифікація суб'єктів національного інформаційного простору України, об'єктів інформаційної інфраструктури; технічний та програмний захист.

Треба зрозуміти, що лише формування комплексної інформаційної політики допоможе підтримати національний суверенітет української держави та сформуванати у суспільстві єдину національну позицію.

Аналіз теоретико-методологічних основ явища інформаційної безпеки держави в умовах сучасного стану і перспектив розвитку української державності, а також результати історичного розвитку суспільства дають підставу зробити такі висновки:

1. Інформаційна безпека держави являє собою такий стан інститутів держави і суспільства, за якого забезпечується надійний захист національних інтересів країни і її громадян в інформаційній сфері.
2. Обов'язок забезпечення інформаційної безпеки як невід'ємної складової національної безпеки покладається на інформаційну організацію держави.
3. Інформаційна організація держави повинна бути гарантом інформаційної безпеки держави та її інститутів, суспільства і громадян, стабільності політичного режиму в умовах процесів глобалізації, зростання загроз з боку міжнародного тероризму.
4. Актуальним науковим і практичним завданням у сфері забезпечення інформаційної безпеки України є досягнення єдиного підходу до визначення оптимальних моделей і шляхів забезпечення інформаційної безпеки держави на основі виявлення найважливіших якісних і кількісних властивостей та параметрів цього явища.

Література

1. Закон України «Про концепцію національної програми інформатизації» від 4 лютого 1998 року № 75/98-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 27–28. – ст. 182.
2. Закон України «Про національну програму інформатизації» від 4 лютого 1998 року № 74/98-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 27–28. – ст. 181.
3. Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 року № 964-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – ст. 351.

4. Указ Президента України «Про Стратегію національної безпеки України» від 12 лютого 2007 року № 105/200.
5. Бондаренко В.О., Литвиненко О.В. Інформаційна безпека сучасної держави: концептуальні роздуми // www.crime-research.iatr.org.ua/library/strateg.htm

Дмитрієва Н.О., аспірантка УДУФМТ

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА БАГАТОФУНКЦІОНАЛЬНОЇ КОМПЛЕКСНОЇ СИСТЕМИ «ЕЛЕКТРОННА МИТНИЦЯ» У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ЗАХИСНИХ СИСТЕМ ФУНКЦІОНУВАННЯ МІЖНАРОДНОЇ ЕЛЕКТРОННОЇ ТОРГІВЛІ

Інформаційна безпека подальшого розвитку багатофункціональної системи «Електронна митниця» (включно до 2013–2014 рр.) повинна забезпечуватися шляхом створення в Україні єдиної для інформаційно-телекомунікаційної системи комплексної системи захисту інформації, яка включає програмно-технічні засоби підсистеми захисту інформації, та шляхом здійснення інженерно-технічних, правових та організаційних заходів [6].

Комплексна система захисту інформації Держмитслужби України, згідно Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 вересня 2008 р. №1236-р «Про схвалення Концепції створення багатофункціональної комплексної системи «Електронна митниця», повинна будуватись *за модульним принципом*. До такої централізованої системи управління інформаційною безпекою передбачено розробку та впровадження таких головних модулів:

- модуль основного комплексу єдиної автоматизованої інформаційної системи Держмитслужби України;
- модуль телекомунікаційної системи (локальні обчислювальні мережі, відомча телекомунікаційна мережа тощо);
- модуль автоматизованого робочого місця;
- модуль загального прикладного програмного забезпечення;
- модуль резервного комплексу єдиної автоматизованої інформаційної системи Держмитслужби України [1; 6].

Це практично дозволить в Держмитслужбі України здійснювати:

- автоматизовану обробку інформації у відповідності до нормативних та законодавчих актів України в галузі захисту інформації;
- розробку і впровадження спільних для інформаційних систем модулів захисту інформації та їх використання для всіх інформаційних систем, що входять до складу інформаційно-телекомунікаційної системи;
- мінімізацію витрат та часу при впровадженні захисту інформації в інформаційних системах, які існують та будуть створюватись в подальшому, шляхом розробки (при необхідності) лише окремого модуля, що враховує особливості конкретної інформаційної системи;
- розробку регламенту створення, придбання, застосування сертифікованих програмно-апаратних засобів забезпечення технологічних процесів;
- забезпечення інформаційної безпеки в кожному із об'єктів інформаційної діяльності Держмитслужби України;
- можливість проведення державної експертизи у сфері захисту інформації згідно діючих нормативних документів у цій сфері;
- обґрунтування доцільності вибору заходів захисту інформації та можливість модернізації без припинення функціонування таких систем;

Секція 4.

Інформаційна безпека держави: стан та проблеми забезпечення

- інформаційну безпеку захисних систем функціонування міжнародної електронної торгівлі в умовах розвитку багатофункціональної комплексної системи «Електронна митниця»;
- реалізацію єдиної політики безпеки інформації в інформаційно-телекомунікаційній системі Держмитслужби України та спадкоємність рішень щодо захисту інформації, які будуть розробляться надалі [2; 3].

Вибір заходів і засобів захисту кожного модуля повинен здійснюватись відповідно до єдиної політики безпеки інформації, чим забезпечуватиметься їх узгоджена взаємодія. Багатогранність сфери організаційного захисту інформації вимагає створення спеціального підрозділу інформаційної безпеки – на рівні Держмитслужби України.

Досвід країн (наприклад, Польщі, Естонії та інших), які сьогодні активно використовують інформаційно-телекомунікаційні системи захисту інформації та електронний документообіг, свідчить про ефективність подальшого впровадження в цих країнах електронного цифрового підпису (ЕЦП) на базі єдиного національного центру сертифікації ключів, якому довіряють усі користувачі цих країн. Такий підхід може бути економічно вигідний не тільки для державних органів України, а й для юридичних і фізичних осіб країни.

Сьогодні в Україні практичне запровадження електронного документообігу ускладнюється відсутністю необхідних стандартів для формування ЕЦП. Це призвело до того, що електронні документи, які створюються в країні криптографічними засобами, наданими *різними* центрами сертифікації ключів (акредитовано 10 таких центрів) та їх розробниками, є несумісними з міжнародними стандартами, навіть тими, що гармонізовані в Україні. Наприклад, остання розробка (2009 р.) фахівців Державного комітету спеціального зв'язку та захисту інформації України (проект документа «Технічні специфікації форматів криптографічних повідомлень»), не може сприяти подальшій інтеграції України в міжнародний інформаційний простір, що фактично унеможливує обмін електронними документами з учасниками, наприклад, міжнародної електронної торгівлі [4; 7]. Тому, сьогодні важливо:

- переглянути діючу інфраструктуру центрів сертифікації ключів, які діють на території України та створити єдиний національний центр сертифікації ключів (з урахуванням досвіду країн ЄС, а також Національного банку України стосовно розробки процедур реєстрації та акредитації відомчих центрів сертифікації ключів);
- створити електронні нотаріати для збереження можливості засвідчення електронних документів та єдиний національний електронний кліринговий центр для обробки всіх внутрішньодержавних операцій;
- впровадити європейські стандарти електронного документообігу та європейські криптографічні стандарти, які повністю відповідають міжнародним стандартам та вирішують усі проблеми, пов'язані з використанням вітчизняних стандартів та подальшим розвитком захисних систем для забезпечення інформаційної безпеки, наприклад, міжнародної електронної торгівлі в умовах функціонування багатофункціональної комплексної системи «Електронна митниця» [5; 7].

Література

1. Концепція модернізації діяльності митної служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
www.kmu.gov.ua/dmsu/control/uk/publish/article?art_id=363502&cat_id=363480.

Секція 4.

Інформаційна безпека держави: стан та проблеми забезпечення

---

2. Митне обслуговування транспортних перевезень: [навч. посібник] / А.О.Босак, О.Ю.Григор'єв, О.С.Скибінський, А.В.Тодошук. – Львів: «Новий світ – 2000», 2009. – С. 202–219.
3. Основи митної справи в Україні: підручник / за ред. Пашка П. В. – К. : Знання, 2008. – 651 с. – (Митна справа в Україні).
4. Пацера М. Сучасний стан і перспективи розвитку Національних систем масових електронних платежів. Нотатки з конференції / М. Пацера // Вісник НБУ. – 2010. – № 1. – С. 41–43.
5. Пашко П.В. «Електронна митниця» – головний механізм гарантування митної безпеки держави / П.В. Пашко, В.П. Шуляк // Фінанси України. – 2006. – №12. – С. 51–60.
6. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 вересня 2008 р. №1236-р «Про схвалення Концепції створення багатофункціональної комплексної системи «Електронна митниця» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.kmu.gov.ua/dmsu/control/uk/publish/category?cat_id=297456.
7. Савченко А. Електронна Україна: мфв чи реальність? / А. Савченко, І. Івченко // Вісник НБУ. – 2010. – № 3. – С. 3–6.

*Любінецька Н.В., студентка,
Борісов О.Г., к.е.н., доцент, зав. кафедри
Одеського інституту фінансів УДУФМТ*

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ: СТАН І ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Стан інформаційного простору України характеризується наявністю протиріччя між потребами суспільства в розширенні вільного обміну інформацією і необхідністю окремих обмежень на її поширення. Необхідно відзначити, що порушенню інформаційної безпеки сприяє безсистемність захисту інформації і слабка координація дій щодо захисту інформації в загальнодержавному масштабі.

Рівень інформаційної безпеки активно впливає на стан політичної, економічної, оборонної та інших складових національної безпеки України, бо найчастіше реалізація інформаційних загроз – це нанесення шкоди в політичній, військовій, економічній, соціальній, екологічній сферах тощо.

На сучасному етапі в Україні немає реальних гарантів інформаційної безпеки країни, відсутній комплекс нормативно-правових актів щодо захисту інформаційних ресурсів та інформаційної інфраструктури. Процес інформатизації має стихійний, некерований характер, з переважним ухилом у бік використання засобів інформатизації іноземного виробництва.

Безсистемність процесів формування інформаційної інфраструктури України обумовлює складність вирішення проблеми інформаційної безпеки, захисту інформаційних ресурсів. Специфіка цих проблем полягає в тому, що об'єктивно достатній рівень захищеності інформаційної інфраструктури та інформаційних ресурсів може бути досягнутий тільки у результаті чіткого визначення об'єктів інформаційної безпеки України, забезпечення надійного функціонування державних та суспільних інститутів для реалізації практичних заходів забезпечення інформаційної безпеки.

При аналізі стану інформаційної безпеки України і визначенні основних проблем в цій галузі слід враховувати політичні, соціально-економічні та організаційно-технічні фактори, які безпосередньо впливають на безпеку країни.

Секція 4.

Інформаційна безпека держави: стан та проблеми забезпечення

Аналіз стану інформаційної безпеки України показує, що до основних проблем забезпечення інформаційної безпеки належать проблеми загальносистемного характеру, пов'язані з відсутністю наукового обґрунтування і практичної апробації політики і методології державної системи інформаційної безпеки. За характером це правові та нормативно-правові, науково-технічні, економічні, організаційні, кадрові проблеми тощо.

Ситуація, що склалася в інформаційній сфері України, вимагає невідкладного рішення таких комплексних проблем:

- 1) розвиток науково-практичних основ інформаційної безпеки, а саме визначення основних положень стратегії держави в сфері створення і забезпечення умов формування і використання інформаційного ресурсу, підтримка високих темпів його наповнення і заданих критеріїв якості (доступність, достовірність, своєчасність, повнота), розробка сучасних інформаційних технологій і технічних засобів для вирішення задачі захисту інформації в інформаційних системах;
- 2) створення законодавчої і нормативно-правової бази забезпечення інформаційної безпеки, а саме нормативно-правової бази щодо розподілу і використання персональної інформації з метою створення умов для інформаційних стосунків між органами державної влади і суспільства, формування передумов досягнення соціального компромісу, створення умов становлення соціального партнерства як основи демократичного розвитку суспільства, розробки регламенту інформаційного обміну для органів державної влади і управління, реєстру інформаційних ресурсів, закріплення відповідальності посадових осіб, громадян за додержання вимог інформаційної безпеки;
- 3) розроблення механізмів реалізації прав громадян на інформацію загального користування;
- 4) визначення основних положень стратегії держави у сфері використання засобів масової інформації на засадах досліджень процесів формування суспільної свідомості, удосконалення та розвитку індустрії інформування населення країни, розробка методів і форм інформаційної політики держави;
- 5) розробка методів і засобів оцінки ефективності систем і засобів інформаційної безпеки та їх сертифікація.

Ключовою проблемою інформаційної безпеки є оцінка відповідності існуючого в державі інформаційного простору потребам її громадян, попиту та пропозиції інформаційних послуг у наближених до користувачів місцях та в зручний для них час.

Історичний досвід свідчить, що країни, які не спромоглися своєчасно поповнити національний інформаційний простір більш ефективними технологіями, сповільнювали свій економічний розвиток. І навпаки, країни, що мали потужний інформаційний потенціал, швидко відновлювали свою роль у світовому розподілі сфер впливу навіть після воєнних поразок. Тому наповнення національного інформаційного простору новітніми технологіями, що здатні істотно підвищити як адекватність віддзеркалення реальності, так і продуктивність інформаційної діяльності в суспільстві, є нагальною потребою, що у свою чергу визначає можливість захисту національних інтересів.

Отже, інформаційна безпека України залежить від вирішення проблем формування і керування процесами суспільної свідомості, виробництва та репродукції інформаційних ресурсів і доступу до них, створення цивілізованого ринку інформаційних продуктів та послуг, реалізації прав громадян на інформацію.

Література

1. Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 року № 964-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – ст. 351.
2. Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 року № 964-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – ст. 351.
3. Жданов І. Можливі підходи до визначення основ державної політики забезпечення інформаційної безпеки України // Матеріали до круглого столу “Безпека інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах”. – К., 2001. – 28 трав.
4. Журнал Верховної Ради України «Віче» [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/598/>
5. <http://ua.textreferat.com/referat-7471-2.html>

Kushevs'ka N.M., USUFIT

INFORMATION SECURITY

Government has a responsibility to serve the needs of its citizens and this is achieved through the efficient and secure collection and utilization of information. This information is often confidential and sensitive in nature. As we continue to rely on the Internet and technology to store, process and transmit this information, it is essential that we understand the associated information security risks and know how to protect the data and information systems.

Many institutions play an important role in determining information policy in Ukraine. The President, Parliament, Cabinet of ministers as well as individual ministries and agencies have participated in the establishment of the state structure and legal environment for information policy. The primary laws that define information policy in Ukraine are the Constitution and the «Law on Information», adopted in October 2, 1992, the law of Ukraine «On Security Service of Ukraine», adopted in March 25, 1992.

The law of Ukraine “On basis of national security of Ukraine”, adopted in June, 2003, Article 2 determines that “The Security Service of Ukraine within the competence defined by legislation is in charge for defense of sovereignty, constitutional regime, territorial integrity, economic, scientific and technical as well as armament potential of Ukraine, legal interests of state and civil rights from intelligence and sabotage activities of foreign special services, infringement of certain organizations, groups and persons, and defense of state secret.

Tasks of the Security Service of Ukraine also include prevention, revealing, determination and disclosing of crimes against peace and security of humanity, terrorism, corruption and organized criminal activity in administrative and economic sphere, and other illicit actions which menace to vital interests of Ukraine.”

To fully understand why information security is important, one needs to understand both the value of information and the consequences of such information being compromised.

Information security means protecting information and information systems from unauthorized access, use, disclosure, disruption, modification or destruction.

It's important to note that information security is not a technology issue, but rather a management issue requiring leadership, expertise, accountability, due diligence and risk management. Information security needs to be addressed in a coordinated, enterprise approach, and factored into program decisions.

Секція 4.

Інформаційна безпека держави: стан та проблеми забезпечення

Since the early days of writing, heads of state and military commanders understood that it was necessary to provide some mechanism to protect the confidentiality of written correspondence and to have some means of detecting tampering.

Each government leader has the responsibility to protect your constituents by ensuring the security of their information. There are three core principles of information security that every leader should be aware of: Confidentiality, Integrity, and Availability. Information must remain confidential where appropriate (*Confidentiality*), data must retain its integrity and not be altered maliciously or accidentally (*Integrity*), and the information needed to provide services must be available to those who need it, when they need it (*Availability*).

It would be better to present a detailed description of such three core principles of information security.

Confidentiality

Confidentiality is considered the condition when designated information collected for approved purposes is not disseminated beyond a community of authorized recipients. It is a fundamental responsibility of government officials to ensure that the necessary safeguards are in place to protect information entrusted to them. The public expects nothing less. Only authorized personnel should have access to confidential information under the stewardship of government entities.

Rights and privileges assigned to personnel who administer applications and systems must be tightly controlled and limited to the minimum levels necessary to perform their jobs. Protecting the confidentiality of information is not limited to controlling access to systems, but also applies to having appropriate safeguards in place while information is stored and being transported, either electronically over a network or physically transported via tapes and mobile devices such as laptops and hand-held devices.

Some examples where confidentiality is important include medical records, confidential emails, and records containing social security numbers or credit card information and personal income tax returns.

Integrity

Integrity of information is vital to instilling trust in people who use or rely on the information. Decisions impacting the health, safety and welfare of the public are made based on the assumption that the information used is accurate and reliable. Access to information must be managed so that it cannot be accidentally or maliciously altered. Controls need to be in place regarding the creation, modification and updating of information.

Imagine a situation where a government website erroneously identifies certain professionals as licensed to work in a profession or conversely as having their license revoked when they hold a valid license. This incorrect information undermines the public confidence in the licensing system in addition to potentially causing harm to the public and the profession.

Availability

Availability means an information system or service is available and functioning correctly and providing information when needed by authorized users. All aspects of the service delivery should be protected in order for the service to function properly. Appropriate backup and disaster recovery strategies should be developed for every critical system or service.

Some examples where the loss of availability would impact government services include checking driving records during a traffic stop, processing finger prints of suspects, processing credit card transactions and loss of communications during a crisis or incident.

Each government official is responsible and accountable for overseeing the Confidentiality, Integrity and Availability of information with which the official is entrusted. The public expects that information provided to the government will be handled with due care and diligence in accordance with all appropriate laws, rules and regulations.

Any kind of unauthorized access or system compromise can lead to a breach of information. Compromised information can jeopardize the health, safety and welfare of the public.

Information security should be integrated at the beginning of any project or process and should never be considered an ad-hoc addition. It is far more prudent to address security at the beginning of an initiative rather than adding it in at the end, or injecting it after an event has occurred. In the end, it is an effort that is worth doing and worth doing well.

At the end of this article it would be better to sum it all up by asking the question: “What can you do?”

While one hundred percent security does not exist, there are steps that can be taken to manage the risks and apply due diligence in protecting information and systems.

First and foremost embrace information security as a priority. Be a champion for the cause.

Second, designate someone to be in charge of information security, as your Information Security Officer. This individual should be someone with a senior authority level, who has a «voice at the table» regarding information security aspects of the organization's programs, policies and any new initiatives.

Third, develop appropriate policies and procedures to safeguard the information.

Fourth, empower the Information Security Officer to oversee the implementation of and compliance with the information security policies.

Fifth, train all staff. Ensure that all staff is trained periodically on your policies and best practices for protecting information. Ensure that technical staff has the appropriate training to implement and manage sound information security practices.

Everybody should remember, “Information security is everyone's responsibility!”

Sources

1. The Constitution.
2. The «Law on Information», adopted in October 2, 1992.
3. The law of Ukraine “On Security Service of Ukraine”, adopted in March 25, 1992.
4. The law of Ukraine “On basis of national security of Ukraine”, adopted in June, 2003.
5. <http://www.state.gov>.
6. <http://library.thinkquest.org>.

*Кузніченко В. М., к. фіз.-мат.н., ст. викладач
Харківського інституту фінансів УДУФМТ*

ЧИСЛОВІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЛІНІЙНОЇ МОДЕЛІ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ ДЛЯ ЕРГОДИЧНОГО ЛАНЦЮГА МАРКОВА

Вихід з економічної кризи для України тісно пов'язаний зі становленням і розвитком міжнародної взаємовигідної торгівлі. Лінійна модель міжнародної торгівлі може бути застосована для планування і прогнозування торговельних відносин з обмеженою кількістю країн, тому що бездефіцитність для кожної з взаємодіючих країн може бути досягнуто за рахунок постійного контролю над процесами, що відбуваються. Під постійним контролем треба розуміти отримання своєчасної інформації про розподіл торговельних бюджетів у часі (покроко-

Секція 4.

Інформаційна безпека держави: стан та проблеми забезпечення

вий аналіз, тобто аналіз через задані проміжки часу). Таку інформацію можна отримати за допомогою апарату ланцюгів Маркова.

Покрокове прогнозування допоможе вибрати взаємовигідних партнерів, забезпечити конкурентоспроможність вітчизняних товарів та фінансову безпеку торговельних відносин.

Розглянемо торгівлю між n країнами. Їх бюджети $x_1, x_2, \dots, x_n$ використовують на купівлю товарів. Нехай a_{ij} – доля бюджету x_j (j -країни), використана на закупівлю товарів у i -країни.

Припустимо, що весь бюджет j -країни використовується тільки на закупівлю товарів, як в межах країни, так і поза нею, тобто:

$$\sum_{i=1}^n a_{ij} = 1 \quad j=1,2,\dots,n \quad (1)$$

Розглянемо матрицю $A = \begin{pmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \dots & a_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ a_{n1} & a_{n2} & \dots & a_{nn} \end{pmatrix}$.

Для цієї матриці виконані умови (1), тобто сума чисел в кожному стовпчику дорівнює одиниці. Такі матриці називають структурними [1].

Загальний виторг i -країни від внутрішньої та зовнішньої торгівлі дорівнює :

$$x_i = a_{i1}x_1 + a_{i2}x_2 + \dots + a_{in}x_n \quad (2)$$

Формула (2) є умовою збалансованої бездефіцитної торгівлі.

Оскільки для кожного стовпця матриці A виконується умова (1), то транспонована матриця A задовольняє умовам:

$$\pi_1 = A^T, \quad 0 \leq a_{ij} \leq 1, \quad \sum_{j=1}^n a_{ij} = 1 \quad i=1, 2, \dots, n \quad (3)$$

Умови (3) є не чим іншим, як означення матриці переходу (за один крок) зі стану s_i до стану s_j ланцюга Маркова [2]. Тому можемо числа a_{ij} розглядати як умовні ймовірності, тобто матриця π_1 є стохастичною ($a_{ij} = p_{ij}$).

Для визначення ланцюга Маркова необхідно задати ще деякий початковий розподіл випадкової величини ξ_1 :

$$p_j = P\{\xi_1=j\}, \quad \sum_{i=1}^n p_{ij} = 1 \quad (4)$$

Якщо через достатньо великий проміжок часу ймовірності станів збігаються до граничних значень $P = (p_1, p_2, \dots, p_n)$ незалежно від початкових ймовірностей $P(0) = (p_1(0), p_2(0), \dots, p_n(0))$ та від наступного моменту часу t , то говорять, що випадковий процес має ергодичну властивість:

$$\lim_{k \rightarrow \infty} (\pi_1(k) = \pi_1^k) = \pi(\infty) = \pi_\infty, \text{ де}$$

$$\pi_x = \begin{pmatrix} P_{11} & P_{12} & \dots & \dots & P_{1n} \\ P_{21} & P_{22} & \dots & \dots & P_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \\ P_{n1} & P_{n2} & \dots & \dots & P_{nn} \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} P_1 & P_2 & \dots & \dots & P_n \\ P_1 & P_2 & \dots & \dots & P_n \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \\ P_1 & P_2 & \dots & \dots & P_n \end{pmatrix}$$

Вектор імовірностей $P = (p_1, p_2, \dots, p_n)$ станів системи S називається стаціонарним (фінальним, нерухомим), а стан системи S – граничним, сталим, фінальним.

У праці [3] розглядалися умови існування граничних імовірностей, коли випадковий процес був однорідним та ергодичним.

Якщо ланцюг Маркова є ергодичним, ми можемо за допомогою формули (5) розрахувати середні часи переходів між станами ергодичного ланцюга Маркова [4]:

$$M = (I - Z + EZ_{dg})D \quad (5)$$

де $Z = (I - (\pi_1 - \pi_x))^{-1}$, I – одинична матриця; π_x – матриця фінальних розподілів ланцюга Маркова; E – квадратна матриця, елементи якої є всі одиниці; D – діагональна матриця з елементами на головній діагоналі $d_{ii} = 1/p_i$; p_i – фінальні розподіли (граничні ймовірності); Z_{dg} – діагональна матриця матриці Z .

Числа m_{ij} ($i \neq j$) матриці M – це математичне очікування (середнє число кроків, за які ланцюг Маркова зі стану s_i потрапить уперше до стану s_j).

Числа $m_{ii} = (1/p_i)$ – математичне очікування першого повернення ланцюга Маркова зі стану s_i до стану s_i .

Література

1. Просветов Г. И. Математические методы и модели в экономике: Задачи и решения : Учебно-практическое пособие. – М. : Изд. «Альфа-Пресс», 2008. – 344 с.
2. Шефтель З. Г. Теорія ймовірностей : підручник. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Вища школа, 1994 – 192 с.
3. Кузнiченко В. М. Використання апарату ланцюгiв Маркова при аналізі лінійної моделі міжнародної торгiвлі // Розвиток фiнансових вiдносин в умовах трансформаційних процесiв. Тези доповiдей. Матеріали II міжнародного симпозіуму : Харків, 10 грудня 2009 р. –Х., 2009. – С. 470-471.
4. Кемени Дж, Снелл Дж. Конечные цепи Маркова. – М. : Наука, 1970. –272 с.

*Малашук Д.В., к.е.н., доцент УДУФМТ,
Салмінський Д.О., здобувач КНЕУ*

ВПЛИВ СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА ФУНКЦІОНУВАННЯ СВІТОВОГО ВАЛЮТНОГО РИНКУ

Справжню революцію в розвиток валютного ринку приніс Інтернет. Використовуючи його динамічність і мобільність, фахівці цього ринку швидко змогли з найвищою рентабельністю знайти конкретне застосування комп'ютерної мережі. З'явилася можливість робити те, що раніше видавалося неможливим. Зараз Інтернет дозволяє трейдерам торгувати валютою з будь-якої точки світу й у будь-який момент часу.

Секція 4.

Інформаційна безпека держави: стан та проблеми забезпечення

Найважливішою умовою успішної роботи на ринку є наявність доступу до оперативної інформації про ситуацію, що склалася на даному ринку, у світовій економіці й в економіках окремих держав. Тому Інтернет сьогодні є зовсім незамінним засобом.

Для одержання потрібної інформації існують спеціальні інформаційні системи реального часу. Деякі з них включають і засоби для висновку угод. Вибір досить великий: від майже безкоштовних до дорогих і дуже просунутих технологічно.

Найбільш відомі міжнародні інформаційні системи: Reuters, CQG, Dow Jones, Tenfore, Bloomberg, Bridge. На ціну таких систем впливають кілька факторів, найбільш істотні з яких – джерело й обсяг інформації, спосіб і оперативність її доставки, а також наявність і повнота додаткових сервісів, засобів аналізу отриманої інформації й прийняття рішень.

Для прикладу пропонуємо розглянути компанія Reuters. Дана компанія є одним з найвідоміших постачальників фінансової операції у світі. Тому вона не змогла пройти повз такий сегмент ринку, як сервіс для фінансових інститутів. Продукти для ділових операцій Reuters дозволяють трейдерам моментально здійснювати торгові операції через приватну мережу компанії. Серед продуктів для ділових операцій найбільш відома система Dealing, призначена для валютного ринку. З її допомогою трейдер може протягом двох секунд установити контакт із контрагентом у будь-якій точці світу, виставити свої котирування й підтвердити угоду. Ця система автоматично вибирає з наявних на ринкові пропозиції ті, які задовольняють заданим критеріям. Трейдерам при цьому не потрібно вести переговори з контрагентами.

Дочірна компанія Reuters Instinet поставляє систему електронного брокера, орієнтовану на трейдерів ринку цінних паперів. Ця система широко використовується в США, а останнім часом її популярність зростає на Далекому Сході й у Європі. Така область діяльності Reuters, як розробка продуктів для ділових операцій розвивається швидкими темпами й приносить близько 28% від загальної суми доходу компанії.

Компанія Reuters розробила для фінансових ринків багаточисленну групу різних засобів. Крім власне інформації, вона включає аналітичне програмне забезпечення й системи керування даними. Інформація, що поставляється Reuters, складається з фінансових даних, одержуваних з бірж або безпосередньо від клієнтів, і спеціалізованих новин про події фінансові ринки, що справляють вплив на фінансові ринки.

Інформація передається на виділений Термінал Reuters або (частіше) безпосередньо на комп'ютери клієнтів. Фінансове телебачення Reuters дає можливість приймати телепрограми із звуковим супроводженням на тих же екранах, на які надходять котирування й текстові новини.

Інформація оновлюється в режимі реального часу. Для проведення аналізу керуючі інвестиційними фондами й портфелями цінних паперів можуть звертатися до даних, що зберігаються в електронних архівах. В них містяться відомості про більш ніж 27000 компаній, 90000 акцій і 300000 облігацій, а також про економічні індикатори й індекси ринку. Доступне ціле семейство програмних продуктів підтримки прийняття рішень, розрахованих на конкретні групи користувачів. Ці додатки допомагають виробити перспективну стратегію, а також здійснити аналіз ризиків, пов'язаних з тією або іншою позицією фінансових ринків. Потреба в системах керування ризиком, таких як Reuters Kondor+ і Deal Manager, постійно зростає через великі торгові програші й майбутнього посилення банківського законодавства, у силу чого потрібно більше точно й ефективно проорокування ймовірності ризику.

Основну конкуренцію Reuters у даній сфері складають компанії Bloomberg, Dow Jones Telerate і Knight-ridder.

А тепер перейдемо до основ торговельних кроків і методів розуміння та почуття ринку новітніми механізмами. Досвідчені трейдери – наставники спостерігають цікаву закономірність. Незважаючи на велику кількість різних торговельних систем, велика кількість трейдерів все-таки торгує безсистемно. Люди з більшим багажем знань, що демонструють широту й глибину пізнань в області аналізу ринків, з діловою ерудицією, що говорить про глибоке розуміння основних принципів роботи з фінансовими інструментами, на практиці виявляються безпомічними й жалюгідними, як новачки.

Інакше як розцінити, що вони відкривають торговельні позиції всупереч найпростішим канонам аналізу. Більше того, відкривають, чомусь на "пробій рівня", хоча здоровий глузд і роки практики повторюють, що відкриватися треба на "відскік від рівня". Це свідчить про низький професіоналізм, про слабку торговельну дисципліну. Це показує, як легко торгувати без системи і як важко дотримуватися системи. Як правило, знищення депозиту в такому випадку тільки справа часу. Це говорить, що люди десь у глибині душі сумніваються в істинності отриманого знання й покладаються на свою інтуїцію, яка в стресових ситуаціях їх найчастіше й підводить. Інтуїція в торгівлі дуже важлива. Але, як і в будь-яких видах діяльності, важлива інтуїція, заснована на великому досвіді роботи.

Наробіток дійсно солідного досвіду торгівлі згодом дає гарним трейдерам стан або момент передчуття. Він є таким, який тяжко вловити, тому що трейдинг це завжди потік гострих відчуттів "із присмаком адреналіну". Але якщо вже з'явилось передчуття, то успіх забезпечений. Але приходиться воно до досвідчених трейдерів, а не до новачків.

Тому, суворе підкорення системі рятує торгуючого від тяжкого тягара прийняття рішень і вибору. Правда, суворе підкорення системі теж тягар. Але із двох зол вибирати, як відомо, треба менше. Якщо система видає сигнал, то впливати йому треба неухильно. Навіть якщо раптом виявиться, що ви залишилися в збитку, не слід сумніватися в ефективності системи. Один невдалий вхід у ринок – не привід переглядати систему поглядів на торгівлю й робити поспішні висновки. Систем може бути багато. Та сама система гарна для одного трейдера й не підходить іншому. Багато чого залежить від характеру й темпераменту користувача цієї системи.

В.М. Пригода, к.е.н.

СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНИХ МЕРЕЖ УКРАЇНИ

Формування інформаційного суспільства є однією з важливих умов економічного розвитку і духовного розквіту цивілізації і, врешті решт, - збереження стратегічної стабільності в світі. Рух України до спільноти інформаційного суспільства не відмінно наявності у нас своїх власних національних інтересів і необхідності забезпечення безпеки цих інтересів. Саме тому обговорення аспектів інформаційної безпеки держави, в цілому, та телекомунікаційних мереж, як основи передачі інформації сьогодні є актуальним.

Указом Президента України від 8 липня 2009 року №514/2009 затверджено Доктрину інформаційної безпеки України, в якій визначено інформаційну безпеку як невід'ємну складову кожної зі сфер забезпечення національної безпеки і водночас - як важливу самостійну сферу національної безпеки України [1].

Секція 4.

Інформаційна безпека держави: стан та проблеми забезпечення

Серед напрямів забезпечення інформаційної безпеки тут доцільно відзначити наступні.

В економічній сфері:

- гармонізація засад нормативно-правового регулювання інформаційної безпеки в економічній сфері з міжнародними вимогами і стандартами;
- розроблення і впровадження вітчизняних методів і сертифікованих засобів захисту інформації;
- посилення державного контролю за дотриманням вимог інформаційної безпеки в системах збору, обробки, зберігання і передачі статистичної, фінансової, біржової, податкової та митної інформації;
- якісне вдосконалення системи статистичної звітності з метою підвищення оперативності, достовірності і релевантності звітної інформації за умов юридичної відповідальності та ефективного нагляду за діяльністю спеціальних інформаційних служб.

У науково-технологічній сфері:

- забезпечення інтегрування вітчизняних інформаційно-комунікативних систем в глобальні наукові бази даних;
- науково-технологічний супровід формування і розвитку в Україні інформаційного суспільства з урахуванням вимог забезпечення інформаційної безпеки України [1].

Ключовим елементом становлення системи інформаційної безпеки телекомунікаційних мереж є формування законодавчого поля дії електронного цифрового підпису (ЕЦП). Сучасний етап розвитку суспільства характеризується збільшенням обсягів інформації у вигляді електронних документів, яка є підставою для прийняття управлінських рішень. Електронний документ не може існувати без ЕЦП, який прирівнюється до власноручного підпису, підтверджує цілісність даних в електронній формі та широко розповсюджений в країнах з розвинутою ринковою економікою.

Правові основи для застосування електронних документів у цивільних правовідносинах закладені Законом України та Цивільним кодексом України, що набув чинності з 01.01.2004 р. Наприклад, з 1 січня 2009 року податкова звітність може подаватися у електронному вигляді за умови використання надійного засобу ЕЦП з посиленням сертифікатом [3].

Перегляд чинного законодавства з питань ЕЦП свідчить про неузгодженість термінології та визначень, що ускладнює його використання. Так, наприклад, крім терміну електронний цифровий підпис, можна зустріти: електронний підпис, цифровий підпис, електронний числовий підпис.

На даний час у державі в основному створено нормативно-правове підґрунтя і технологічну основу функціонування електронного документообігу. Законами України встановлено основні організаційно-правові засади електронного документообігу та використання електронних документів, правовий статус ЕЦП та порядок його застосування юридичними і фізичними особами, а також визначено відповідну організаційну інфраструктуру.

Нормативно-правовими актами КМУ врегульовано питання технологічного забезпечення функціонування інфраструктури системи ЕЦП та її суб'єктів, зокрема порядок здійснення електронного документообігу з використанням ЕЦП [2]. Утворено Центральний засвідчувальний орган Державного комітету інформатизації України, складено реєстр суб'єктів – засвідчувальних центрів та акредитованих центрів сертифікації ключів, які надають послуги, пов'язані з ЕЦП.

Але розвиток і практичне поширення електронного документообігу з використанням електронного цифрового підпису гальмується недосконалістю інфраструктури відкритих ключів України, відсутністю стандартів та форматів

Секція 4.

Інформаційна безпека держави: стан та проблеми забезпечення

електронного документообігу та цифрового підпису, незадовільною зкоординованістю дій основних суб'єктів, насамперед, органів державної влади щодо впровадження вищевказаних технологій.

На сьогодні системи електронного документообігу в органах державної влади і місцевого самоврядування, а також системи електронної звітності мають суттєві недоліки, наприклад:

- існуючі системи електронного документообігу побудовані та впроваджені різними розробниками, внаслідок чого більшість з них є несумісними;
- працівники органів виконавчої влади недостатньо володіють технологіями електронного документообігу та цифрового підпису;
- відсутні єдині технічні специфікації на системи електронного документообігу органів державної влади та органів місцевого самоврядування;
- відсутня ефективна електронна система інформаційної взаємодії органів державної влади.

Таким чином, існуючий стан впровадження електронного документообігу з використанням електронного цифрового підпису в органах державної влади та господарського сектору не відповідає вимогам до систем такого типу, а також сучасним світовим тенденціям розвитку систем електронного документообігу. Тому як внутрішні, так і зовнішні чинники вимагають невідкладного удосконалення як окремих елементів національної системи електронного цифрового підпису, так і в цілому системи електронного документообігу та електронного урядування, а також розроблення єдиних вимог до таких систем.

Література

1. Доктрина інформаційної безпеки України. Затверджено Указом Президента України від 8 липня 2009 року N514/2009. <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=514%2F2009>
2. Доповідь Кабінету Міністрів України Верховній Раді України про стан та розвиток інформатизації в Україні за 2007 рік // http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=99496086&cat_id=2251627
3. Закон України «Про електронний цифровий підпис» // <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=852-15>

**СЕКЦІЯ 5.
ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА
СУЧАСНИХ ПІДПРИЄМСТВ І БАНКІВСЬКИХ УСТА-
НОВ**

НАУКОВИЙ КЕРІВНИК:

Лондар С.Л.

*Гбур З.В., кандидат наук з державного управління,
головний економіст-фінансист відділу соціально-трудових
відносин та оплати праці Департаменту роботи з персоналом
Міністерства фінансів України*

ФІНАНСОВА ТАЄМНИЦЯ ТА ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА

На сьогодні більше ніж 90 держав називають себе гарантами додержання фінансової таємниці. Додержання забезпечується в деяких з цих країн завдяки підписаним угодам про взаємну правову допомогу та регулярному співробітництву в розслідуванні справ про відмивання грошей. Інша група країн проголошує про повну відмову від співробітництва в проведенні будь-якого розслідування. Але зусиллям, спрямованих на боротьбу з відмивання грошей, має передувати одностайне вирішення питань про банківську та фінансову таємницю.

Такі виключно складні питання, як захищеність фінансової інформації не можна обговорювати абстрактно. У цьому питанні мова йде про збалансованість таких понять, як інтереси додержання таємниці щодо окремих осіб, комерційні інтереси носіїв інформації, зацікавленість держави у виконанні законів та права громадськості мати відповідну інформацію. В цілому існує згода відносно необхідності захисту права на недоторканість приватного життя.

В США Верховний суд надав таким правам конституційний статус. Члени Європейського Союзу прийняли норми, що передбачають недоторканість приватного життя як найвищу цінність прав особи. В багатьох країнах призначені урядові міністри, які займаються регулюванням прав невтручання у особисте життя.

Стурбованість проблемою фінансової таємниці та фінансової безпеки носить досить реальний характер. Особи, що мають значні багатства, є мішенню багатьох злочинців. З настанням ери електронної торгівлі та створення глобальних мереж корпоративних фінансових даних питання недоторканості приватного життя мають виключно складний характер.

Експерти відмічають зростання обсягів усіх систем розрахунків через Інтернет. В порівнянні з минулим роком відбулось зростання на 200 %. Якщо у 2008 році проходило 350 млн. доларів США, то в цьому році прогнозують зростання ваги цього показника до кінця року до 326 млн. доларів.

У загальному обсязі зростання платежів в мережі Інтернет зростає і доля он-лайнних платіжних систем. У 2005 році, за розрахунками фахівців, проплата через такі системи складе 13% від загального обсягу, а у 2009 році близько 70% операцій здійснюється через мережу Інтернет.

Завдання операцій щодо забезпечення безпечного використання кредитних карток полягає у моніторингу систем розподілу витраток окремих власників карток для запобігання шахрайства. При цьому в комп'ютерах зберігається інформація про звичайну структуру витрачання коштів окремими особами з власних карток, і комп'ютери запрограмовані таким чином, щоб виявляли «незвичні» операції задля їх додаткової перевірки. Банки, що здійснюють глобальні операції, мають централізовані комп'ютерні файли, доступ до яких, в цілях оцінки, можливий з більшості їх відділень в будь-якій точці земної кулі.

За період роботи Держфінмоніторингу до нього надійшло близько 300 млн. повідомлень про підозрілі «рухи коштів на рахунках», на основі яких правоохоронцям було передано близько 150 узагальнених матеріалів, є тенденція до збільшення зазначених цифрових даних.

Секція 5. Фінансово-економічна безпека сучасних підприємств і банківських установ

Але треба правильно розуміти суть цього процесу. Збільшення кількості матеріалів, переданих до правоохоронних органів, залежатиме не тільки від збільшення кількості трансакцій, а й від глибини аналізу, виконуваного експертами. На сьогодні ціми питаннями займаються фахівці з відповідною освітою та належним досвідом роботи.

Основною метою є не штампування кримінальних, а реальне виявлення операцій з відмивання грошей, які походять від організованих злочинних угруповань, від терористів, від торгівлі людьми, людськими органами, наркотиками, від проституції тощо. І в цих умовах надзвичайно важливе значення має право на недоторканість інформації про трансакції. Здійснюючи їх щоразу, коли відбувається купівля товару за допомогою системи електронних банківських операцій, особа залишає відповідний слід. Він може бути джерелом величезного обсягу особистої інформації. Це джерело може вказувати, де перебуває та чи інша особа, чим вона займається.

Інформація такого характеру, не дивлячись на відкритий її характер, потенційно може бути використана проти особи. Питання, на яке слід дати відповідь, досліджуючи цю проблему, – в яких випадках право уряду на таку інформацію є більш вагомим, ніж право на недоторканість особистого життя і безкарність.

Якщо проаналізувати стан справ, то можна сказати, що на сьогодні жодна правова система не встигає за змінами в інформаційних технологіях. Деякі країни ухвалили закони про захист від незаконного доступу, комп'ютерного саботажу та розповсюдження даних, отриманих злочинним шляхом. Але навіть у цих країнах правозастосувальний потенціал дуже обмежений. Через стрімке розширення мережі Інтернет та зростання обсягів електронної торгівлі виникає багато питань щодо фінансової безпеки. Особи, що здійснюють навігацію в мережі, мають бути впевненими в тому, що вони дають інформацію на анонімній основі. Для встановлення норм захисту та недопущення втручання в електронну мережу необхідні відповідні міжнародні угоди та тісне співробітництво.

Література

1. Барановський О. Визначення показників фінансової безпеки // Економіка. Фінанси. Право. – 1998. – № 8. – С. 14–16.
2. Василик О.Д. Теорія фінансів. Навчальний посібник. К.: Вища школа, 2000. – 364 с.
3. Податковий, банківський, митний консультант, № 45, 15.11.2004. – Київ.

Вірченко В.В., УДУФМТ

НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ВІТЧИЗНЯНИХ БАНКІВ

В умовах переходу до ринкової економічної системи грошово-кредитні відносини з простого інструменту перерозподілу фінансових ресурсів перетворюються на потужний механізм забезпечення постійного руху суспільного капіталу і розширеного відтворення суб'єктів господарювання. Зростання ролі грошово-кредитних відносин зумовлює необхідність формування системи депозитних фінансових інститутів, яка забезпечить їх ефективну реалізацію. Депозитні фінансові інститути, такі як комерційні банки, належать до найважливіших складових інституційної структури фінансового ринку. Світова практика переконливо свідчить, що економічне зростання, забезпечення розвитку приватного сектора, поліпшення соціального захисту й добробуту населення можливі лише за умов

Секція 5. Фінансово-економічна безпека сучасних підприємств і банківських установ

розвитку насамперед банківської системи як одного з головних елементів ринкової економіки. Цей розвиток має носити комплексний характер, бути спрямований на формування такої банківської системи, яка стимулюватиме розвиток економіки, викликати довіру населення і конкуруватиме на міжнародних фінансових ринках.

Одним із важливих факторів, які забезпечують стабільний та неперервний розвиток банківського сектора й фінансового ринку в умовах глобалізації, є економічна безпека інституційної структури фінансового ринку і, насамперед, банківської системи як одного з головних її елементів. Економічна безпека – це такий стан, за якого фінансова стабільність банківської системи не може бути підірвана діями корпоративно-кланових груп чи фінансовою ситуацією, що склалася як всередині, так і поза банківською системою. Економічна безпека залежить від структури джерел фінансування та власності на банківські установи, концентрації активів у різних країнах чи галузях промисловості. Негативний вплив на банківську систему може чинити швидке вилучення засобів, блокування активів банків в іншій державі, концентрація великого обсягу фінансових потоків у певних банках, порушення умов кредитних договорів, відмивання грошей з використанням банківської системи. За даними НБУ, близько 60% вітчизняних комерційних банків перебувають у повній або частковій власності компанії, які зареєстровані в офшорних зонах. Тому питання посилення економічної безпеки банківської системи України на сьогодні набуває особливої актуальності.

Для підвищення рівня економічної безпеки національної системи банківських інститутів, на наш погляд, має бути реалізовано наступний комплекс стратегічних заходів: розвиток системи міжбанківського обміну інформацією про кредитоспроможність позичальників; надання центральному банку повноважень щодо відмови в реєстрації банку в разі відсутності прозорої структури власності; встановлення вимог щодо диверсифікації джерел фінансування банків; визначення лімітів залишків на кореспондентських рахунках залежно від ступеня надійності держав і міжнародних фінансових інститутів, яким вони належать; зниження концентрації фінансових потоків в окремих банках; підвищення відповідальності за засобів масової інформації за оприлюднення недостовірних даних, які загрожують стабільності банківської системи. Досягнення високого рівня економічної безпеки сприятиме залученню додаткових іноземних інвестицій, розширенню ресурсної бази банків за рахунок імпорту капіталу, отримання доступу до зовнішніх джерел фінансових активів та міжнародного кредитного ринку.

Проблема підвищення довіри учасників кредитних відносин до банків також впливає на їх економічну безпеку, яка тісно пов'язана з наявністю об'єктивної і доступної інформації про фінансовий стан та відіграє вирішальну роль у процесі стабілізації та розвитку фінансового ринку. Одним із механізмів, який підвищує надійність банківської системи, є його публічна звітність – надання банком докладної інформації про свій фінансовий стан іншим учасникам ринку. Запровадження інституту публічної звітності поряд із розвитком системи пруденційного нагляду, на нашу думку, має забезпечити високу стабільність та безпеку як окремих банківських установ, так і банківської системи загалом. В Україні формуванню інституту публічної звітності було покладено початок Постановою НБУ від 12 листопада 2002 р. «Про затвердження Інструкції про складання проміжної (квартальної) фінансової звітності банків України», яка зобов'язувала банки щоквартально публікувати звітність у газетах «Урядовий кур'єр» та «Голос України». Проте існуюча на сьогодні методика звітування залишається недостатньо ефективною. На нашу думку, потрібно розширити перелік друкованих видань, в яких повинна публікуватися інформація, а також збільшити її обсяг і доповнити аналітичними поясненнями. До основних аспектів діяльності, які під-

Секція 5. Фінансово-економічна безпека сучасних підприємств і банківських установ

лягають оприлюдненню, можна віднести інформацію про ліквідність активів, кредитні та операційні ризики, а також показники достатності капіталу, розраховані відповідно до Базельської угоди. Враховуючи особливості економічної ситуації в Україні, модель публічної звітності має бути доповнена обов'язковим інформуванням щодо результатів діяльності фінансової установи наглядовими органами, оскільки фінансовий стан комерційного банку може бути оцінений порізно, залежно від джерела інформації та базових мотивів. Крім того, треба посилити вимоги до змісту та форми оприлюднення річної та проміжної фінансової звітності, а також посилити відповідальність керівництва за достовірність опублікованої інформації чи реклами.

Фінансово-кредитний потенціал і стабільність банківської системи тісно пов'язані й залежать від рівня капіталізації фінансових інститутів, структури їх ресурсної бази. Міжнародний досвід показує, що економічна безпека банківської системи визначається не кількістю банків, а формою їх власності, ліквідністю та обсягом капіталу.

Сукупний капітал банку можна визначити як суму коштів, а також виражену у грошовій формі частку майна, що перебувають у його розпорядженні і використовуються для здійснення фінансових операцій з метою одержання прибутку. Для банківської установи власний капітал відіграє надзвичайно важливу роль, реалізуючи захисну, оперативну і регулятивну функції. Захисна функція капіталу полягає у тому, що він забезпечує платоспроможність і ліквідність банку. Оперативна функція передбачає використання капіталу в процесі здійснення банківських операцій. Регулятивна функція полягає у тому, що капітал перетворюється на важливий об'єкт державного регулювання. Таким чином, достатній рівень капіталізації банківської системи є індикатором її розвитку, обов'язковою умовою стабільного розвитку та ефективного функціонування всієї банківської системи.

Значний за розміром капітал забезпечує фінансову стійкість, а також пом'якшує негативні наслідки систематичних фінансових ризиків, які супроводжують банківську діяльність. На жаль, незважаючи на деякі позитивні зрушення, капіталізація українського банківського сектора продовжує залишатися вкрай низькою. Як свідчить статистика, сукупний капітал українських банків приблизно у 30 разів менший за капітал середнього за розмірами міжнародного банку. Крім того, співвідношення банківського капіталу до валового внутрішнього продукту в Україні становить лише 4%, тоді як у розвинутих країнах – близько 50%. Недостатня капіталізація підвищує залежність банківської системи від коливань ринкової кон'юнктури, знижує рівень економічної безпеки.

На наш погляд, для посилення економічної безпеки банківської системи та підвищення її капіталізації необхідно формування підвищених вимог щодо якості управління банком та контроль за їх дотриманням; розробка програми скорочення частки активів із підвищеним ризиком, посилення контролю за дотриманням банками встановлених нормативів власних коштів; посилення контролю з боку центрального банку за виконанням вимог щодо достатності капіталу, нарощування доходності банків, у тому числі за рахунок розширення спектру низько ризикованих комісійних операцій; здійснення заходів з концентрації капіталів і створення капіталізованих банків із генеральною ліцензією.

Таким чином, підвищення капіталізації, прозорості та незалежності вітчизняної банківської системи стане запорукою її економічної безпеки та однією із найважливіших передумов подальшого стабільного розвитку.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Наявність значної кількості підприємств різноманітних форм власності, значний рівень конкуренції (не завжди добросовісної), комерційний шпіонаж та інші прояви криміналізації бізнесу викликають необхідність суб'єктів господарювання приділяти велику увагу забезпеченню економічної безпеки власної діяльності.

Дослідженню сутності економічної безпеки підприємств, принципів і методів її забезпечення присвячені численні публікації вітчизняних авторів. Зокрема, Л. Г. Мельник, С.Ф. Покропивного, Й. М. Петрович, А. Ф. Кіт, Г. М. Захарчина, П. В. Круш, В. І. Подвігіна, Б. М. Сердюк [1, 2, 3, 4]. Їх аналіз й узагальнення дозволили зазначити, що *економічна безпека підприємства* – це стан захищеності підприємства від економічних небезпек і загроз, коли стабільності його діяльності й всім видам ресурсів (фінансовим, матеріальним й не матеріальним, людським) не загрожують негативні наслідки.

Праці вчених-економістів, в яких розглядаються питання економічної безпеки підприємств, створюють підґрунтя для подальшого висвітлення цієї проблеми з огляду на сучасні реалії, які пов'язані з економічною кризою. Але в них бракує статистичних і фактичних матеріалів щодо способів забезпечення економічної безпеки підприємств різних сфер діяльності, яким вдається уникнути погроз, пов'язаних із функціонуванням у ринковому оточенні.

Водночас сучасні умови діяльності підприємств викликають необхідність приділяти увагу забезпеченню економічної безпеки всіх без винятку суб'єктів господарювання, незалежно від їх розмірів, форми власності, сфери діяльності, відомчої приналежності. Зміст даної проблеми полягає в необхідності серед напрямків, пов'язаних з основною діяльністю підприємств, особливу увагу приділяти розробці й реалізації заходів протидії можливим погрозам та небезпекам, їх прогнозуванню та вчасному попередженню з урахуванням наявних можливостей.

Теоретичний аналіз проблеми економічної безпеки підприємства дозволив дійти висновку, що *забезпечення економічної безпеки підприємства* – процес вияву, аналізу та попередження реалізації дій, процесів, явищ, внутрішніх і зовнішніх факторів, недопущення фактів бездіяльності, спроможних негативно позначитися на діяльності підприємства. Підсистеми підприємства (виробнича, фінансова, інформаційна, маркетингу, менеджменту, інвестиційна, інноваційна, кадрова) мають бути стійкими до загроз та спроможними реалізувати мету й задачі діяльності.

Держава здійснює свої функції з економічної безпеки вітчизняних підприємств через органи законодавчої, виконавчої та судової системи влади.

Головними законодавчими інструментами забезпечення економічної безпеки вітчизняних підприємств є Закони України: «Про захист від недобросовісної конкуренції», «Про інформацію», «Про державну таємницю», «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг», «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», «Про охорону прав на зазначення походження товарів».

Установами, що забезпечують економічну безпеку підприємств в Україні виступають: Рада національної безпеки і оборони України; Служба безпеки України; центральні та місцеві органи виконавчої влади, Рада міністрів Автономної Республіки Крим та органи місцевого самоврядування (здійснюють державну

Секція 5. Фінансово-економічна безпека сучасних підприємств і банківських установ

політику у сфері охорони економічної безпеки в межах своїх повноважень); Антимонопольний комітет України; Установа у сфері охорони прав на винаходи (корисні моделі); Установа у сфері охорони прав на знаки для товарів і послуг; Установа у сфері охорони прав на зазначення походження товарів.

Таким чином, в Україні забезпеченням економічної безпеки підприємств опікуються державні органи виконавчої влади та спеціально створені установи, які в своїй діяльності керуються положеннями чинного законодавства в даній сфері.

Аналіз зарубіжної практики здійснення заходів щодо економічної безпеки підприємств дозволив констатувати, що зарубіжними підприємствами використовується широке коло інструментів для забезпечення економічної безпеки, а саме – користування послугами приватних агенцій і детективних бюро, придбання спеціальної техніки та систем захисту інформації, пред'явлення високих вимог до персоналу, який залучається для роботи на підприємстві. Посиленню економічної безпеки підприємств за рубежом сприяють відповідні положення національного законодавства та контроль за діяльністю приватних служб безпеки з боку держави.

Рівень економічної безпеки підприємства, стабільність його діяльності багато в чому залежить від самого підприємства (його внутрішнього середовища, особливостей функціонування, ефективності систем менеджменту, маркетингу тощо). Підвищенню економічної безпеки сприяють надійний кадровий потенціал, захищеність інформації (насамперед комерційної), раціональна структура фінансів, наявність власної служби безпеки.

У сучасних умовах діяльності підприємств перелік факторів погроз та небезпек його економічної діяльності є дуже широким та включає внутрішні й зовнішні погрози, які виникають в політичній, економічній, правовій, екологічній, конкурентній та інших сферах, можуть піддаватися або не піддаватися прогнозуванню, бути явними або неявними, викликані об'єктивними або суб'єктивними факторами, призводити до збитків чи катастрофічних наслідків, нести загрозу персоналу, фінансовим, матеріальним засобам, інформаційним ресурсам, іншим системам підприємства. Розумінню характеру загроз економічній безпеці підприємства, основних джерел небезпеки покликана сприяти їх класифікація, згідно з якою ознаками погроз і небезпеки виступають: предмети економічної безпеки підприємства, вплив на діяльність підприємства факторів внутрішнього й зовнішнього середовища, характер виникнення, характер прояву, можливість прогнозування, сфера виникнення, розмір нанесених збитків.

Зазначене обумовлює необхідність серед напрямків, пов'язаних із діяльністю підприємства, особливу увагу приділяти розробці і реалізації заходів протидії можливим погрозам та небезпекам, їх прогнозуванню та попередженню. При визначенні небезпеки й погроз необхідно враховувати ряд факторів: реальність погрози та можливість її реалізації; причини, які призвели до існування небезпеки; строк дії погрози (небезпеки); ресурси, які можуть бути спрямовані на протидію погрозам.

Щоб запобігти або усунути появу конкретної погрози, що порушує економічну безпеку підприємства, необхідно вжити ряд заходів: здійснювати аналіз ефективності використання наявних ресурсів підприємства; вивчати процеси, що протікають на підприємстві й впливають на його економічну безпеку; оцінювати вплив факторів зовнішнього оточення на діяльність підприємства; визначати сфери небезпеки та загроз; складати перелік предметів погроз; визначати джерела небезпеки й основні погрози.

Економічну безпеку підприємства доцільно розглядати не тільки як власну безпеку щодо збереження цілісності підприємства як системи, а й як об'єкт загрози іншим суб'єктам господарювання (державі, іншим підприємствам, фізич-

ним особам-підприємцям та іншим суб'єктам ринку). Тому завдання забезпечення економічної безпеки підприємства повинні вирішуватися комплексно, з участю державних органів, недержавних інституцій, підприємців, громадян. Формування системи безпеки, яка заснована на пошуку й реалізації нових форм взаємовідносин між всіма учасниками цього процесу, є запорукою національної безпеки. Тому головними принципами забезпечення економічної безпеки вітчизняних підприємств повинні бути: використання законних методів й правового інструментарію; взаємодія й взаємна відповідальність держави, підприємств і фізичних осіб.

Література

1. Економіка підприємства : Навчальний посібник / за заг. ред. П.В. Круша, В.І. Подвігіної, Б.М. Сердюка. – К. : Ельга-Н, 2007. – 780 с.
2. Економіка підприємства : Підручник / за заг. ред. д. е. н., проф. Л.Г. Мельника. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2004. – 648 с.
3. Економіка підприємства : Підручник / Петрович Й. М., Кіт А.Ф., Захарчин Г.М., Кіндрацька Г.І. ; за заг. редакцією Й.М. Петровича. – 2-ге вид., виправл. – Львів : «Магнолія плюс», СПД ФО В.М. Піча. – 2006. – 580 с.
4. Економіка підприємства : Підручник / за заг. ред. д. е.н., проф. С.Ф. Покропивного. – К. : КНЕУ, 2003. – 608 с.

*Масина О.П., аспірант УДУФМТ,
Пономаренко О.В., аспірант
Науково-дослідного фінансового інституту
при Академії фінансового управління*

РЕСТРУКТУРИЗАЦІЯ ЗОВНІШНЬОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ ЯК ПЕРЕДУМОВА ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РОЗВИТКУ

Світова криза ліквідності, яку Україна почала відчувати під кінець 2008р., негативно вплинула на розвиток економік країн, що розвиваються. Її прояви серед іншого були помітні у скороченні експорту, мінімізації капітальних надходжень і як наслідок у зменшенні ділової активності. В такому перебігу подій банківським установам стало все важче обслуговувати власні зобов'язання за зовнішніми запозиченнями, особливо це стосувалося країн із великим зовнішнім боргом та невпевненими макроекономічними показниками. Сподівання банків на рефінансування зовнішньої заборгованості за рахунок кредитних коштів, залучених на міжнародних ринках капіталу, були розвіяні відсутністю вільних фінансових ресурсів. Ефект «доміно», який через інтегрованість фінансового сектора України в міжнародний фінансовий ринок проявився у кризі ліквідності банківських установ – спроможності своєчасно і в повному обсязі виконувати свої зобов'язання. [1, С. 7]. Ці обставини змусили більшість українських банківських установ – зовнішніх боржників порушити умови взятих на себе зобов'язань за фінансовими угодами та тим самим спровокували дефолт за певними фінансовими інструментами. Крім цього, треба зауважити на тому, що у такому випадку наставала можливість автоматичного активування сценарію крос-дефолту, коли в разі невиконання зобов'язань перед одним з кредиторів, інші кредитори (учасники синдикованих кредитів, тримачі єврооблігацій чи інших фінансових інструментів) мають можливість заявляти вимоги по достроковому погашенню по інших зобов'язаннях. Приймаючи до уваги той факт, що банки не змогли та не можуть на даний момент виконати всі пред'явлені та потенційні заявки, єдиний

Секція 5. Фінансово-економічна безпека сучасних підприємств і банківських установ

прийнятний вихід для всіх сторін є розробка та погодження нових умов обслуговування зовнішніх боргів вже з врахуванням розробленої програми фінансового оздоровлення банку.

Отже, реструктуризація зовнішньої заборгованості українськими банківськими установами набрала актуальності у взаємовідносинах із зовнішніми кредиторами.

Таким чином, даний етап кризи характеризується початком поширення адаптаційних процесів вітчизняних та іноземних суб'єктів господарювання. Серед основних з них: а) реструктуризація бізнесу відповідно до особливостей попиту, конкурентної ситуації та нової вартості необхідних ресурсів (перепрофілювання бізнесу, вихід з певних секторів, раціоналізація використання ресурсів, в тому числі – праці); б) раціоналізація очікувань вітчизняних суб'єктів щодо коротко- та середньострокової перспективи та прийняття на основі цього рішень щодо ввезення/вивезення капіталу, інвестування, запозичення/кредитування, операцій на валютному, фондовому ринках тощо; с) адаптація очікувань іноземних суб'єктів щодо доцільності та вибору об'єктів інвестування, ризиків та вартості надання запозичень тощо [2, С. 57].

Процес реструктуризації є однією з форм реорганізації умов боргу, у процесі якої боржники та кредитори домовляються про відстрочення виплат заборгованостей за основною сумою кредиту та за процентами, сплата яких повинна настати у певний час, а також про новий графік таких платежів. [3, С.135]. Даний процес може характеризуватися: а) наявністю пільгового періоду; б) консолідацією попередньо емітованих боргових зобов'язань; с) списанням частини боргу; д) новими умовами обслуговування консолідованого боргу; е) обмеженістю доступу до міжнародних ринків капіталу.

Фактично процес реструктуризації є досить важким, адже проблемній банківській установі потрібно домовитися з усіма зовнішніми кредиторами, запропонувавши їм рівнозначні умови обслуговування боргу. Саме через це досить популярним є використання досвіду радників як фінансових, так і юридичних, якими зазвичай є компанії із світовим ім'ям та відповідним іміджем.

Приймаючи до уваги суб'єктивність підходу щодо кожного процесу реструктуризації зовнішньої заборгованості в залежності від банківської установи та фінансового інструменту, який підлягає реструктуризації можна виділити певні заходи, що по своїй природі є спільними.

Перший етап:

- Повідомлення зовнішніх кредиторів через прийняті та закріплені в фінансових угодах засоби зв'язку.

Другий етап:

- Призначення радників та визначення часу проведення зустрічей із зовнішніми кредиторами на предмет представлення попередніх умов реструктуризації заборгованості.

Третій етап:

- Офіційне представлення умов реструктуризації боргу на основі аналізу фінансового стану боржника та вимог кредиторів.

Четвертий етап:

- Юридичне закріплення попередньо досягнутих умов реструктуризації заборгованості.

Кожний з цих етапів характеризується досить тяжкою взаємодією із зовнішніми кредиторами та має юридичне підґрунтя.

На першому етапі, як правило, підписується угода про невтручання «Standstill agreement» між кредиторами та боржником. Цей документ засвідчує

Секція 5. Фінансово-економічна безпека сучасних підприємств і банківських установ

згоду кредиторів не проводити будь-яких заходів та не робити змож щодо стягнення заборгованості по кредитному інструменту, не ініціювати процедуру банкрутства, всі кредитори знаходяться в рівному положенні і розділяють ризики порівну, всі виплати на користь кредиторів (якщо вони взагалі передбачені) здійснюватимуться пропорційно долі кожного з них в загальному об'ємі заборгованості; позичальник зобов'язався не створювати преференцій жодному з кредиторів; нові кредити не притягуються без згоди існуючих кредиторів. Дана угода має обмежений строк дії та припиняє своє існування з дня підписання основного документу, в якому зазначені всі умови реструктуризації заборгованості.

Найважливішим елементом другого етапу стає діагностика поточного стану установи, що проводиться консультантами. Мета подібної перевірки – визначення позиції кожного з кредиторів по відношенню до позичальника, зокрема: терміни сплати відсотків і тіла кредиту; існування або вірогідність настання дефолту; наявність інструментів забезпечення зобов'язань і можливість звернення на нього стягнення; вірогідність агресивного підходу до повернення боргу з боку того або іншого кредитора. Окрім цього, фінансовими консультантами будеться фінансово-економічна модель, яка, по-перше, дає зрозуміти, яким чином необхідно пом'якшити боргове навантаження на банківську установу з огляду на її рівень ліквідності та на здатність проводити операційну діяльність й представляє собою обґрунтування умов реструктуризації запропонованих зовнішнім кредиторам.

На цьому етапі також проводиться незалежне оцінювання даної банківської установи аудиторською компанією, яка аналізує підготовлену фінансову модель, фінансовий стан банку, та оцінює реалістичність закладених в модель тенденцій розвитку банку на протязі горизонту планування закладеного у дану фінансову модель. На цьому етапі також формується банківський координаційний комітет («Steering Committee»), який по своїй суті є більш представницьким органом кредиторів ніж робочим.

Кількість учасників координаційного комітету кредиторів не обмежена, але оптимальною кількістю членів комітету є від трьох до шести. У нього зазвичай входять кредитори з найбільшою сумою боргу і найбільшим досвідом участі в подібних операціях. Основний банк («Lead Bank») виконує роль інформативно-консультуючу: а) спрощує переговорний процес між боржником та кредиторами; б) консулює боржника, його радників, учасників координаційного комітету кредиторів щодо процесу реструктуризації; в) представляє кредиторів, виконує агентські функції; г) наймає юридичних радників для обслуговування процесу реструктуризації; д) наймає аудиторів для здійснення незалежної оцінки боржника; е) консулює інших професійних радників.

Основний банк може бути також членом координаційного комітету кредиторів. Сам по собі даний комітет працює як неформальна робоча група кредиторів, з якими на свій власний розсуд основний банк має консулюватися з метою прийняття комфортного рішення для усіх учасників процесу реструктуризації, на основі запропонованих боржником умов. Слід особливо відзначити, що зазвичай координаційний комітет не володіє юридичними повноваженнями діяти від імені всіх кредиторів, а лише займається адміністративними функціями. Іншими словами, він організовує процес, але основні рішення приймають самі кредитори.

Юридично основні положення координаційного комітету кредиторів закріплюються в наступних документах: «Затвердження основного банку та координаційного комітету кредиторів» («Lead Bank and Steering Committee Appointment Agreement») та в договорі, який укладається лише між кредиторами, координаційним комітетом кредиторів та основним банком («Intercreditor Appointment of Lead Bank and Steering Committee Agreement»), в якому прописуються умови

Секція 5. Фінансово-економічна безпека сучасних підприємств і банківських установ

взаємодії усіх кредиторів, обирається основний банк та банки учасники координаційного комітету кредиторів.

Процес реструктуризації є досить коштовним та займає досить багато часу. Окремим предметом заклопотаності боржника, як правило, є винагорода і компенсація витрат членам координаційного комітету кредиторів. Крім того, витрати на різні консультантів, що залучаються координаційним комітетом в ході своєї роботи, зазвичай покладаються на боржника [4].

Як правило, комітет кредиторів припиняє свою діяльність за наступних умов: якщо буде підписаний кінцевий договір, в якому буде зазначено усі умови реструктуризації заборгованості та він буде підписаний певною кількістю учасників даного процесу (наприклад, групою кредиторів сумарна заборгованість перед якими дорівнює 70% від загальною суми реструктуризації), якщо збігає кінцевий термін дії договору, чи в разі виплати боржником загальної суми заборгованості.

Вищезазначений підхід до реструктуризації зовнішньої заборгованості є одним з декількох, що був використаний вітчизняними банківськими інститутами. Окрім цього методу існують наступні: викуп боргу, сек'юритизація та конверсія боргу.

Викуп боргу – являє собою купівлю боржником своїх боргових зобов'язань на відкритому ринку зі значним дисконтом. Цей метод не може бути використаний боржником, якщо за умовами фінансових угод він зобов'язаний відноситися до кожного із кредиторів рівнозначно та без будь-яких преференцій.

Наступним методом врегулювання проблеми іноземного боргу є сек'юритизація заборгованості. Сек'юритизація являє собою механізм емісії дебітором нових зобов'язань у вигляді облігацій, які або обмінюються на старий борг, або продаються на відкритому ринку. Будь-який кредитор (боржник) має змогу сек'юритизувати свої активи (або борги), а успіх операції залежатиме від: а) готовності ринку взяти додатковий ризик; б) стану фінансів боржника з погляду обслуговування нових зобов'язань, джерелом погашення яких є старі активи.

Конверсія боргу являє собою перетворення боргових зобов'язань, за якими не виплачуються відсотки (або занадто обтяжливих боргових зобов'язань) у нові зобов'язання, які поліпшують стан позичальника або у фінансовому відношенні, або з точки зору перспективи. Технічно такі операції не призводять до зміни структури існуючих зобов'язань або до отримання нових позик. На практиці компанії, які зустрічаються зі списанням значної частини активів, часто обмінюють їх на боргові зобов'язання меншої номінальної вартості, імовірність виконання яких вища, або на цінні папери позичальників із числа акціонерних компаній. За своїм функціональним змістом конверсія поділяється на три типи: а) переведення боргу в місцеву валюту (свопи борг/акції, борг/борг, борг/ресурси на цілі розвитку); б) прямий обмін на активи (свопи борг/несплачені боргові вимоги, борг/місцевий борг/фінансова реструктуризація); с) прямий обмін на товари (свопи борг/товари, борг/експорт).

Даний метод є певною мірою новим для вітчизняних боржників та не може бути використаний за таких умов: відсутність досвіду та певної нормативної бази, досить мала вірогідність успішно домовитися з усіма кредиторами.

Реалізація економічного потенціалу країни напряму залежить від функціонального навантаження на фінансово-кредитний сектор країни, який по свої суті надає поштовх поетапному розвитку галузей економіки. Саме ефективність функціонування фінансово-кредитної системи забезпечує доступ до ресурсної бази, необхідної для створення національного продукту, тим самим оптимізуючи грошові потоки та визначаючи достатній рівень фінансування суб'єктів економічної діяльності. Передані в користування суб'єктам економічної діяльності фінансові ресурси через механізм перерозподілу повинні створювати потенціал для пода-

льшого розвитку економіки, тим самим закладати фундамент для генерації подальших грошових потоків на виході. Приймаючи до уваги роль банків в економічному розвитку країни, ефективність реструктуризації зовнішньої заборгованості банківських usernames надасть поштовх для подальшого її розвитку. Окрема увага повинна бути приділена оцінці кредитних ризиків банків та рівню доларизації економіки. Повинен бути розроблений комплекс заходів адекватного реагування на везення іноземного капіталу. Для підтримання стабільності банківської системи, стримання експансивності іноземного капіталу на внутрішній ринок та як наслідок збільшення пасивної бази банків за рахунок іноземних запозичень, перелік економічних нормативів, якими регулюється банківська система України, повинен бути розширений з метою додавання до вже існуючих, нормативу регулювання максимального рівня іноземного капіталу в пасивній базі банківської установи. Визначення достатнього рівня зовнішнього боргу на основі показника рівня регулятивного капіталу банку надасть можливість частково мінімізувати ризик дефолту банку та підтримувати стабільність банківської системи як такої.

Окрім обмеження рівня залучення зовнішнього капіталу банківськими usernameами, яке повинно бути адекватним, бо занадто жорстка реструктивна політика буде напряду впливати на коштовність кредитних ресурсів для економічних суб'єктів-резидентів України та на їх конкурентоздатність, Національний банк України повинен приділити окрему увагу розробці механізму формування під активні операції з іноземною валютою, особливо із тими клієнтами, які не мають доходу в іноземній валюті.

Будь-які більш жорсткіші заходи превентивного характеру з боку Національного банку України безумовно спочатку будуть мати негативний ефект для банківської системи, але цілеспрямованість таких заходів буде в подальшому реабілітована стійкістю на надійність банківської системи. Політика отримання надприбутку повинна бути змінена на помірність та поетапність розвитку.

Література

1. Ковальчук Т.Т. Ліквідність комерційних банків / Ковальчук Т.Т., Коваль М.М. – К.: Знання КОО, 1996. – 120 с.
2. Жаліло Я.А. Реалії економічної кризи: чи є підстави для оптимізму / Жаліло Я.А., Покришка Д.С., Бабанін О.С. – К.: НІСД, 2009. – 128 с.
3. Мозговий О. М. Міжнародні фінанси / Мозговий О. М., Оболенська Т. Є., Мусієць Т. В. – К.: КНЕУ, 2005. – 557 с.
4. Для успешного завершения реструктуризация корпоративного долга в Украине должна осуществляться в соответствии с западными подходами/ Мучник И.Б. // Комп&ньюн online – Режим доступу: <http://www.companion.ua/Articles/Content/?Id=39526&Callback=71>

*Григорина С.В., студентка,
Борісов О.Г., доц., к.е.н., зав. кафедри
прикладної економіки, Одеський інститут фінансів УДУФМТ*

ЗАХИСТ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ У ВІТЧИЗНЯНИХ БАНКАХ УКРАЇНИ. СУЧАСНИЙ СТАН ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ.

Сьогодні в українських банках склалася певна система безпеки інформаційної діяльності, яку можна розглядати як стан стійкої життєдіяльності, за якого забезпечуються реалізація основних інтересів, пріоритетних цілей банків, захист

Секція 5. Фінансово-економічна безпека сучасних підприємств і банківських установ

від зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих факторів незалежно від умов їх функціонування. Основним критерієм ефективності безпеки банківської діяльності є стабільність фінансового і економічного стану банку.

Метою безпеки банківської діяльності є усунення можливостей завдання банку збитків або упущення ним вигоди, забезпечення його ефективної діяльності та якісної реалізації операцій і угод.

На даний момент інвестиції в інформаційну безпеку не вкладаються, тому що ця галузь є нерентабельною. Сприймаючи безпеку банківської діяльності як багатогранну систему захисту інтересів банку, можна визначити її основні види, під якими розуміють сукупність заходів єдиної спрямованості, що здійснюються у межах відповідної групи завдань безпеки.

Інформаційна безпека у вітчизняних банках, на відміну від практики зарубіжних країн, не є традиційним пунктом витрат. Не всі власники розуміють важливість механізму інформаційного захисту свого бізнесу. Тим не менш цей сегмент динамічно розвивається і прогнозує сьогодні дієві механізми і заходи щодо захисту і збереження продуктивної діяльності банків. Під час економічної кризи керівникам компаній і банків доводиться скорочувати витрати, у таких ситуаціях першим потрапляє під бій бюджет, призначений на інформаційний захист. Витік важливої інформації може призвести до непередбачених наслідків – втрат важливих програм чи таємниць бізнесу. В умовах економічного спаду кількість прогноз по інформаційній безпеці може лише зростати, що робить вразливими компанії та банки.

Законодавче регулювання банківської безпеки

В основу дій банку з охорони його власності покладено ст. 54 Закону України "Про банки і банківську діяльність". Згідно з положеннями цієї статті банкам надається право забезпечувати захист банківської інформації, коштів та майна шляхом створення відповідних систем захисту, служб охорони відповідно до законодавства України та нормативних актів Національного банку України. Ці положення Закону створюють відповідні привілеї для банків, на відміну від інших підприємницьких структур, яких вони не стосуються. Останні ж можуть керуватись тільки ст. ст. 27, 28, 29, 42 Конституції України, якими гарантується право на життя, здоров'я та повагу до людини, недоторканність житла та на підприємницьку діяльність. Захист підприємницької діяльності, на жаль, не гарантується жодним законодавчим актом.

Законодавче регулювання такої форми реалізації заходів безпеки банківської діяльності, як режим, найбільш розвинене з точки зору інформаційної безпеки. Інформаційні взаємовідносини суб'єктів підприємництва і держави регулюються на сьогоднішній день понад 30-ма законодавчими і майже такою ж кількістю підзаконних актів. Але чи виграють від цього підприємці, зокрема банки?

В основу організації режиму захисту банківської інформації покладено положення таких законодавчих актів:

- Закону України "Про банки і банківську діяльність" (ст. 52 "Банківська таємниця");
- Закону України "Про підприємства в Україні" (ст. 30 "Комерційна таємниця підприємства");
- Закону України "Про інформацію" (ст. 30 "Інформація з обмеженим доступом").

Найбільш досконалим, з правової точки зору, є режим захисту інформації з обмеженим доступом. Так, законодавством передбачено однозначне визначення банківської таємниці (ст. 52 Закону України "Про банки і банківську діяльність"). Згідно з цим Законом до банківської таємниці належать відомості про

Секція 5. Фінансово-економічна безпека сучасних підприємств і банківських установ

операції, рахунки та вклади клієнтів і кореспондентів банку. Вирішення цієї проблеми повинне бути комплексним:

- набір програмно-апаратних комплексів;
- програми по забезпеченню безпеки;
- робота і бесіди з робітниками.

В українських банках інформаційний захист базується переважно на використанні дешевих продуктів або нелегальному користуванні неліцензійних програм. Такий підхід не забезпечить діяльність банку ні від внутрішніх, ні від зовнішніх загроз. Належний корпоративний стандарт безпеки в Україні існує в телекомунікаціях, банках і компаніях з міжнародними стандартами управління.

Витрати на інформаційну безпеку в світі, а тим паче в Україні, будуть зростати, адже цей сегмент бізнесу стає найважливішим ресурсом, а інформаційні технології є обов'язковою частиною будь-якого процесу, тому відсутність такої системи захисту є чи не найголовнішим ризиком для бізнесу.

Необхідний комплексний підхід до інформаційної безпеки. Інформаційна безпека повинна розглядатися як складова частина загальної безпеки причому як важлива і невід'ємна її частина. Розробка концепції інформаційної безпеки повинна обов'язково проходити при участі керування безпеки банку. У цій концепції варто передбачати не тільки заходи, пов'язані з інформаційними технологіями (криптозахист, програмні засоби адміністрування прав користувачів, їхньої ідентифікації й аутентифікації, "брандмауери" для захисту входів-виходів мережі і т.п.), але і заходи адміністративного і технічного характеру, включаючи жорсткі процедури контролю фізичного доступу до автоматизованої банківської системи, а також засобу синхронізації й обміну даними між модулем адміністрування безпеки банківської системи і системою охорони.

Надійність та ефективність банківської діяльності забезпечуються через реалізацію відповідних вимог до системи безпеки банку (безперервність, плановість, конкретність, активність, універсальність та комплексність).

Сили безпеки керуються у своїй діяльності відповідними принципами, в основу яких покладено принцип законності.

Завдання щодо досягнення надійної інформаційної безпеки банку

Заходи безпеки банку реалізуються у формі охорони, режиму та інформаційно-аналітичного забезпечення його діяльності. Такі форми реалізації заходів безпеки у практичній діяльності банків найбільш характерні для банківського бізнесу і застосовуються практично всіма банками світу.

Досягнення мети безпеки банківської діяльності забезпечується виконанням таких завдань:

- профілактика та запобігання правопорушенням і злочинним посяганням на власність, персонал та імідж банку;
- своєчасне виявлення реальних і потенційних загроз банку, проведення заходів щодо їх нейтралізації;
- оперативне виявлення змін і негативних тенденцій у сферах діяльності, інтересів та інформаційної уваги банку, своєчасне реагування елементів його структури на них;
- виявлення та формування умов, сприятливих для реалізації банком своїх інтересів;
- виховання та навчання персоналу банку з питань безпеки;
- послаблення шкідливих наслідків від акцій конкурентів або злочинців з підриву безпеки банку;
- збереження і ефективне використання фінансових, матеріальних та інформаційних ресурсів банку.

Секція 5. Фінансово-економічна безпека сучасних підприємств і банківських установ

- забезпечити, щоб задачі інформаційної безпеки були визначені,
- відповідали вимогам організації і були інтегровані у відповідні процеси;
- сформулювати, переглядати і затверджувати політику інформаційної безпеки;
- переглядати ефективність впровадження політики інформаційної безпеки;
- забезпечити чітке регулювання та явну підтримку з боку керівництва
- ініціативам щодо безпеки;
- надавати ресурси, потрібні для інформаційної безпеки;
- затвердити призначення певних ролей і відповідальностей стосовно інформаційної безпеки в організації;

Література

1. (Електронний ресурс)-<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2121-14>
2. (Електронний ресурс)-<http://www.dkt.com.ua/documents/ukr/2001/04/04nov1.html>
3. Аналіз банківської діяльності; за ред. А. М. Герасимовича - (2-ге видання). - К.: КНЕУ, 2006. – 600 с.
4. (Електронний ресурс)-<http://www.refine.org.ua/pageid-2327-1.html>
5. 5. Банковское дело (Текст): учебник, под ред. Г. Г. Коробовой. – М.: Юристъ, 2002. – 751 с.

Димітров Т. В., студент

*Борісов О. Г., к. е. н., доцент, завідувач кафедри прикладної економіки,
Одеський інститут фінансів УДУФМТ*

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМ- НИЦТВА, ЇЇ СПІВВІДНОШЕННЯ З ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕ- КОЮ ДЕРЖАВИ

Безпека підприємництва є однією із складових частин економічної безпеки держави. Остання складається з багатьох напрямів організаційно-управлінської діяльності держави, в тому числі і зі створення сприятливого клімату для розвитку підприємницької діяльності, і на цій основі забезпечення різноманітних потреб суспільства, різних верств населення та окремого громадянина. Найпершою потребою особи, різних груп населення та суспільства в плані економічної безпеки є захист від кримінальних економічних посягань на їх свободу, майно та інтереси.

Необхідно усвідомити, що всі види ризиків і загроз настільки між собою пов'язані, що іноді відділити їх один від одного неможливо. Наприклад, економічна експансія, яка проявляється через надмірний імпорт товарів та інші загрози економічному розвитку країни, призводить до зниження виробництва, згортання галузей народного господарства країни, підвищує залежність її економіки від поставок з інших держав, зменшує кількість робочих місць, пригнічує власне виробництво, розвиток продуктивних сил, створює сприятливе середовище для виникнення різноманітних загроз як для підприємництва, так і для економічної безпеки держави в цілому. Сюди ж можна віднести демографічні, енергетичні, сировинні та інші загрози.

Безпека підприємництва – це сукупність організаційно-правових, режимно-охоронних, технічних, технологічних, економічних, фінансових, інформаційно-аналітичних та інших методів, спрямованих на усунення потенційних загроз та створення умов для забезпечення ефективного функціонування суб'єктів підприємницької діяльності відповідно до їх цілей та завдань.

Секція 5. Фінансово-економічна безпека сучасних підприємств і банківських установ

За джерелом походження загрози безпеці підприємництва можна поділити на внутрішні та зовнішні.

До зовнішніх загроз у сфері підприємницької діяльності можна віднести:

- роботу спеціальних служб іноземних держав щодо здобуття інформації про економічні процеси у сфері підприємництва з метою здійснення антиконкурентних заходів;
- роботу служб безпеки суб'єктів підприємницької діяльності як вітчизняних, так і зарубіжних з метою подавлення конкурентів, заволодіння ринками збуту чи майном конкурентів;
- протиправну діяльність організованих злочинних формувань та окремих осіб з метою заволодіння майном суб'єктів підприємницької діяльності.

До внутрішніх загроз безпеці підприємництва слід віднести:

- протиправні чи інші негативні дії персоналу суб'єкта підприємницької діяльності, що загрожують функціонуванню та розвитку підприємництва;
- порушення встановленого режиму захисту інформації з обмеженим доступом для сторонніх осіб;
- порушення порядку використання технічних засобів;
- інші порушення правил режиму безпеки, діловодства тощо, які створюють передумови для реалізації протиправних цілей злочинних елементів чи інших зацікавлених фігурантів;
- низький рівень кадрового, організаційно-правового, інформаційно-аналітичного забезпечення управління потенційними ризиками як у контексті внутрішніх, так і зовнішніх загроз.

За напрямками роботи ризик потенційних загроз можна умовно поділити ще на дві великі групи – економічні та режимно-охоронні.

Розподіл загроз у сфері підприємницької діяльності за джерелами походження та напрямками роботи допоможе нам у подальшому на системному рівні визначити їх джерела, потужність загроз, а також розробити притаманні їм системи та методи своєчасного виявлення, попередження та усунення.

Перед переходом до детального аналізу наведених класифікаційних груп загроз слід визначити завдання системи економічної безпеки підприємництва. Вони спрямовані на:

- захист законних прав та інтересів суб'єктів підприємницької діяльності та їх співробітників;
- збір даних, їх аналіз, оцінка і прогнозування оперативної обстановки та різноманітних ризиків на підприємстві, в організації, установі;
- вивчення та перевірка партнерів, клієнтів і конкурентів;
- своєчасне виявлення можливих посягань на об'єкт чи його співробітників з боку джерел зовнішніх загроз безпеці;
- недопущення проникнення на об'єкт структур промислового шпionажу, злочинних формувань чи осіб із протиправними намірами;
- протидію технічному проникненню на об'єкта чи його комунікаційні системи;
- захист співробітників об'єкта від насильницьких посягань;
- виявлення, попередження можливої протиправної чи іншої негативної діяльності співробітників суб'єкта підприємництва на шкоду його безпеці;
- збереження матеріальних цінностей, відомостей з обмеженим доступом;

Секція 5. Фінансово-економічна безпека сучасних підприємств і банківських установ

- пошук та здобування необхідної інформації для прийняття оптимальних управлінських рішень з питань стратегії і тактики подальшої підприємницької діяльності;
- фізичну і технічну охорону будов, споруд, територій, транспортних засобів;
- формування в засобах масової інформації у партнерів та клієнтури позитивного іміджу про суб'єкт підприємницької діяльності, що повинно сприяти реалізації бізнес-проектів;
- відшкодування матеріальних та моральних збитків, спричинених неправомірними діями юридичних чи фізичних осіб;
- контроль за ефективністю функціонування системи безпеки.

Для вирішення цих завдань суб'єкти підприємницької діяльності створюють власні або використовують міжвідомчі служби безпеки.

Міжоб'єктні служби безпеки, як правило, спеціалізуються або на чисто режимно-охоронних послугах (охорона будівель, споруд, транспорту, окремих працівників підприємств, установ, членів їх сімей тощо), або на суто економічних, правових чи консультативних. Клієнтами таких служб є основний загал малих та середніх підприємств, організацій та установ, для яких важко утримувати власні служби безпеки. Більш великі підприємства, банківські чи інші установи кредитно-фінансової системи також звертаються з окремих питань у ці служби безпеки.

Такі суб'єкти економіки не зможуть забезпечити ефективне функціонування своєї організації без комплексного підходу до питань безпеки. Тому, як правило, вони створюють власні служби безпеки. Структура цих підрозділів залежить від рівня становлення підприємства, масиву питань, вирішення яких покладає на ці служби керівництво організації на тому чи іншому етапі її розвитку. Але в структурі типових служб безпеки повинні обов'язково бути підрозділи, до функцій яких входять такі елементи системи безпеки, як:

- 1) розвідка, контррозвідка з економічних та інших питань;
- 2) внутрішня безпека, режим діловодства, моніторинг факторів ризику;
- 3) режим проходу на об'єкт та охорону його будівель, територій і споруд;
- 4) фізична безпека персоналу;
- 5) протипожежна безпека;
- 6) технічна безпека, до якої входять:
  - робота охоронно-технічного обладнання;
  - захист засобів зв'язку, комп'ютерних систем та інших комунікаційних мереж;
- 7) радіаційно-хімічна безпека, цивільна оборона;
- 8) безпека перевезень;
- 9) інформаційно-аналітична робота;
- 10) психолого-соціологічна робота;
- 11) рекламно-пропагандистське забезпечення діяльності суб'єкта підприємництва;
- 12) експертна перевірка механізму системи безпеки.

Для ефективного виконання перерахованих функцій важливо врахувати такі допоміжні елементи системи безпеки, як:

- 1) система повідомлення про екстренний збір;
- 2) типове планування дій особового складу служби безпеки (далі – СБ), персоналу організації в критичних ситуаціях;
- 3) нормативне регулювання питань безпеки;
- 4) режим ділових зустрічей та переговорів;

- 5) взаємодія з правоохоронними органами;
- 6) навчальна підготовка особового складу СБ;
- 7) навчальна підготовка персоналу об'єкта з питань безпеки.

Визначаючи концептуальні напрями економічної безпеки підприємництва, ми торкаємося і питання технічної та інших видів можливих загроз. У зв'язку з цим може виникнути питання про співвідношення економічної безпеки з іншими видами безпеки. Відповідь проста: відношення пряме, оскільки прогалини з питань технічної безпеки чи навіть з питань протипожежної безпеки можуть підірвати економічну безпеку конкретного підприємства. З іншого боку, узагальнюючий характер цієї глави роботи зобов'язує нас визначити хоча б ключові алгоритми комплексного підходу до зазначених питань. При цьому значна частина наведених напрямів економічної безпеки, що пов'язані з документообігом та іншими заходами протидії посяганням на майно підприємств, безумовно має превентивний вплив на локалізацію криміногенних джерел тіньової економіки і відповідно відіграє важливу роль і з питань детінізації економіки в цілому.

Література

1. Попович В.М. Створення організаційно-правових передумов мінімізації криміногенних процесів у кредитно-фінансовій сфері – справа державної ваги // Проблеми боротьби зі злочинами, що скоюються з використанням банківської системи. – К.: Українська Академія внутрішніх справ, 1994. – С. 8.
2. Бандурка О.М. Бюджетні процеси тінізації економіки та заходи її профілактики // Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції з проблем боротьби зі злочинністю у сфері економічної діяльності. – Харків: Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – 2000. – С. 15.
3. Бородюк В., Турчинов О., Приходьмо Т. Оцінка масштабів тіньової економіки та її вплив на динаміку макроекономічних показників // Економіка України. – 1996. – №11. – С.19–23.
4. Попович В.М. Правові основи банківської справи та її захист від злочинних посягань. – К.: Правові джерела, 1995. – 325 с.

*Катаман В.І., студентка,
Борисов О.Г., к.е.н, доцент, завідувач кафедри прикладної економіки,
Одеський інститут фінансів УДУФМТ*

ВДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ В УМОВАХ ТРАНСГРАНИЧНОЇ СПІВПРАЦІ

У сучасних умовах розвитку світової економіки чітко прослідковується тенденція до охоплення глобалізаційними процесами усіх сфер суспільного життя.

Міжнародна маркетингова група України провела дослідження, в якому брали участь 1130 респондентів. Результати дослідження показали, що більшість опитуваних вважають, що світова економіка досягла дна в середині або кінці 2009 року, а українська на 1-2 квартали пізніше (кінець 2009 – початок 2010рр). А реальний зріст світової економіки, на думку багатьох, розпочнеться в 2010-2011 роках. Порівнюючи відповіді більшості респондентів про прогнозуємому дні української економіки (3-4 квартал 2009р.) і оцінки з початком реального росту (з 2011 року або пізніше), можна зробити висновок, що стагнація (застій), по оцінках спеціалістів, продовжиться близько півтора – двох років, після чого почне зростати [www.marketing-ua.com].

Секція 5. Фінансово-економічна безпека сучасних підприємств і банківських установ

Під впливом світової економічної кризи глобалізаційні тенденції мають позитивні наслідки тільки у межах регіональних угруповань (так звана «глокалізація»). Найбільш ефективно це відбувається на прикордонних територіях, в межах транскордонних об'єднань. Нівелювати наявність кордону, використати нові можливості при вирішенні проблем територіального розвитку прикордоння, забезпечити зростання життєвого рівня місцевого населення – це основні цілі розвитку транскордонного співробітництва, які необхідно враховувати в регіональній політиці.

Питання визначення юридичних аспектів здійснення транскордонного співробітництва вирішено прийняттям 24 червня 2004 року Закону України «Про транскордонне співробітництво», який визначає правові, економічні та організаційні засади транскордонного співробітництва [2].

Поглиблення транскордонного співробітництва відкриває нові можливості для активізації господарської діяльності на периферійних територіях й підвищення їх конкурентоспроможності шляхом мобілізації природно-ресурсного потенціалу сусідніх територій.

В залежності від транскордонних структур, транскордонне співробітництво може відбуватися в рамках постійних та програмних структур; формами транскордонного співробітництва є: єврорегіони, кластери та міжнародні організації. Найбільш поширеною формою є єврорегіон.

Згідно глосарію термінів Європейського Союзу, *єврорегіон* – це форма співпраці прикордонних територій суміжних держав. Мета створення єврорегіонів – зміцнення добросусідських стосунків, культурних і господарчих контактів, спільні інвестиції, боротьба з наслідками стихійних лих, охорона історично-культурної спадщини тощо. Правові документами, що регулюють співпрацю у межах єврорегіонів, є ухвалені Радою Європи Мадридська конвенція про прикордонне співробітництво (1980) та Європейська хартія про місцеве самоврядування (1985).

Організаційною формою транскордонного співробітництва також може бути *кластер*. Вони дозволяють враховувати взаємозв'язки та взаємозалежності між підприємствами регіонів сусідніх країн, забезпечувати високий рівень їх конкурентоспроможності за рахунок координації та ефекту взаємопроникнення. Кластери дозволяють знизити затрати, підвищити рівень конкурентоспроможності і як наслідок забезпечується економічний розвиток регіону.

Застосування механізмів адаптації моделі кластерів до середовища України дасть можливість створити умови для продуктивної співпраці трьох секторів – влади, бізнесу та ринкової інфраструктури, зокрема вищих навчальних закладів.

Розширення Європейського Союзу, світова економічна криза, вступ України до СОТ, інші процеси глобалізації мали та продовжують мати суттєвий вплив на соціально-економічний розвиток Української держави.

Транскордонне співробітництво є одним із інноваційних елементів реалізації державної регіональної політики, який має сприяти зміцненню добросусідства та реалізації скоординованих дій щодо інтеграції економік суміжних країн.

Література

1. Про концепцію державної регіональної політики: Указ Президента України від 25 травня 2001 року. № 341 /2001 //Офіційний вісник України. – 2001. – № 22. – С. 20–28.
2. Закон України "Про транскордонне співробітництво" від 24 червня 2004 р. № 1861-IV //Голос України. – 2004. – № 134. – С.7.

3. Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними органами або властями (21 травня 1980 р., м. Мадрид). Текст українською мовою. – Рада Європи. – 35 с.
4. Нагорна І. Транскордонне співробітництво як напрямок євроінтеграційних процесів в Україні / І. Нагорна // Теоретичні та прикладні питання державотворення. – К., 2007. – Вип. 2.
5. Сучасна регіональна політика і транскордонне співробітництво / В.І. Пила, О.Є. Чмир, О.А. Гарасюк, Т.В. Терещенко. – Хмельницький: Видавництво ХУУП, 2006. – 412 с.
6. Мікула Н. А. Євро регіони: досвід та перспективи / Н.А. Мікула. – Львів: ІРД НАН України, 2003. – 222 с.
7. Сторонянська І. Міжрегіональна інтеграція в Україні / І. Сторонянська, С. Шульц; [наук. ред. М.І.Долішній, П.Ю.Беленький]; НАН України, Ін-т регіон, дослідж. – Львів: Арал, 2007. – 292 с.
8. Кіш Є. Проблеми транскордонного співробітництва України і Євросоюзу / Є. Кіш // Політичний менеджмент. – К., 2008. – №5 (32). – С. 11–14.
9. Мікула Н. А. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво: [монографія] / Н.А. Мікула. – Львів: ІРД НАН України, 2004. – 395 с.
10. Державний комітет статистики України. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>.

Муковіз В.С., УДУФМТ

РОЛЬ ОРГАНІЗАЦІЇ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ

Кожен суб'єкт економічних відносин певною мірою прагне зберігати та посилювати свою економічну безпеку усіма доступними для нього законними засобами. Проблеми економічної безпеки обумовлені змінними умовами функціонування економічних суб'єктів, які постійно висувають нові вимоги до кількісних та якісних параметрів економічної сфери. Тому економічна безпека є основою раціональної поведінки в умовах ринкових ризиків. Функціональна структура економічної безпеки включає: науково-технічну безпеку; інформаційну безпеку; інтелектуальну безпеку; фінансову безпеку; інвестиційну безпеку; безпеку зовнішньоекономічної діяльності тощо.

Важливим напрямом формування системи економічної безпеки, у тому числі і підприємства, є створення дієвого механізму безпеки, яким є бухгалтерський облік. Це пояснюється тим, що бухгалтерський облік є однією з основних функцій управління, спрямованою на забезпечення економічної безпеки підприємства. Саме бухгалтерський облік виключає можливість прямих розкрадань без встановлених законом наслідків, створює інформаційні умови для здійснення контролю доцільності і законності використання ресурсів та сприяє запобіганню реалізації загроз, які знижують економічну стійкість підприємств.

Формування атрибутів економічної безпеки підприємницької діяльності підприємств визначило необхідність нового концептуального підходу до бухгалтерського, фінансового, управлінського та податкового обліку, економічного аналізу та внутрішнього контролю. Основною економічної та інформаційної безпеки підприємства є інформація бухгалтерська. Тому організація бухгалтерського обліку на підприємстві є досить важливим етапом в роботі підприємства, оскільки від неї в подальшому залежатиме ефективне функціонування суб'єкта господарювання та його безпека.

Секція 5. Фінансово-економічна безпека сучасних підприємств і банківських установ

Дослідженням питань організації бухгалтерського обліку займалися такі вчені, як Ф.Ф. Бутинець, О.М. Галаган, П.А. Костюк, В.В. Сопко та ін. Найбільш вдале визначення поняття “організація бухгалтерського обліку” дав професор Ф.Ф. Бутинець: “організацію бухгалтерського обліку як цілеспрямовану діяльність керівників підприємства по створенню, постійному впорядкуванню та удосконаленню системи бухгалтерського обліку з метою забезпечення інформацією внутрішніх та зовнішніх користувачів” [2, С. 41].

“Поняття “організація бухгалтерського обліку” можна визначити як науково обґрунтовану сукупність умов, при яких найбільш економічно і раціонально здійснюється збір, обробка і зберігання бухгалтерської інформації з метою оперативного контролю за правильним використанням майна підприємства та надання користувачам неупередженої інформації щодо показників фінансової звітності” [2, С. 41].

Щоб забезпечити ефективність ведення бухгалтерського обліку потрібно поставити ряд завдань щодо його організації, а саме:

- відображення фактів господарського життя та дотримання вимог повноти, достовірності, своєчасності, безперервності при формуванні облікової інформації на підприємстві;
- обробка бухгалтерських даних у відповідності до існуючих процедур, правил, прийомів та способів;
- формування на підставі отриманої бухгалтерської інформації фінансової звітності та використання її певними користувачами;
- визначення меж застосування фінансового та управлінського обліку;
- вибір методики і техніки ведення бухгалтерського обліку;
- підбір облікового персоналу та забезпечення їх роботи;
- обмеженість кола користувачів облікової інформації.

Правильна організація бухгалтерського обліку залежить від таких найбільш важливих передумов:

- встановлення оперативної взаємодії бухгалтерії з оперативним відокремленими підрозділами підприємства;
- визначення обсягу і характеру облікової роботи [2].

Захист облікових даних та контроль потоків бухгалтерської інформації, що складають комерційну таємницю, має покладатися на весь управлінський персонал підприємства.

Оскільки більша частина інформації про господарську діяльність підприємства міститься в системі бухгалтерського обліку, то з'являється необхідність її організації з метою збереження бухгалтерських даних, які становлять комерційну таємницю, від сторонніх осіб та працівників підприємства, які не мають права доступу до неї. Тому забезпечення економічної безпеки в частині бухгалтерського обліку можливо досягти при його правильній організації. Звідси випливає, що організація бухгалтерського обліку – це застосування елементів облікового процесу з метою досягнення цілі ведення бухгалтерського обліку на підприємстві.

На підприємствах, що мають певний імідж на ринку, організація облікового процесу зводиться до формування облікової політики підприємства, а також підписанні керівництвом розпорядчих документів, які стосуються діяльності облікового апарату: положення про бухгалтерську службу, посадових інструкцій співробітників бухгалтерської служби.

Щодо облікової політики підприємства, то обліковий процес повинен відбуватися за трьома складовими:

- організація роботи бухгалтерської служби;

- організація та техніка ведення бухгалтерського обліку;
- організація внутрішнього контролю.

Підприємство є власником бухгалтерської інформації, що містить комерційну таємницю, тому має право визначити перелік осіб, які можуть володіти, розпоряджатися, користуватися такою інформацією, визначити правила обробки інформації та права доступу до неї, а також встановлювати інші умови щодо збереження комерційної таємниці. За умови дотримання необхідних заходів щодо організації бухгалтерського обліку власник матиме право на юридичний захист даних, що дозволить підвищити відповідальність облікового персоналу та зберегти активи підприємства, які йому належить. Насамперед потрібно визначити перелік бухгалтерської інформації, що становить комерційну таємницю підприємства, а також розробити внутрішні розпорядчі документи в частині захисту бухгалтерської інформації, серед яких виділимо такі: посадові інструкції бухгалтерів, угоду про нерозголошення інформації, що становлять комерційну таємницю, наказ про захист інформації, що становить комерційну таємницю. Це дозволить забезпечити дотримання економічної безпеки підприємства та впровадити на підприємстві систему комерційної таємниці, що містить в собі механізм захисту бухгалтерської інформації.

До складу принципів організації бухгалтерського обліку слід включити наступні принципи: безпеки та контролю бухгалтерських даних, комплексності, ешелонування, що дасть можливість значною мірою впровадженню комплексної системи заходів організації бухгалтерського обліку, метою якого буде посилення функції збереження власності та забезпечення безперервності діяльності підприємства. Важливими складовими розробленої комплексної системи заходів щодо організації бухгалтерського обліку є робота бухгалтерської служби, організація та техніка ведення бухгалтерського обліку, а також організація внутрішнього контролю. Це впливає з того, що застосування всіх складових комплексної системи заходів організації бухгалтерського обліку забезпечує виконання бухгалтерським обліком в майбутньому його основних функцій. Необхідність впровадження комплексної системи заходів організації бухгалтерського обліку пов'язана з потребою підвищити відповідальність облікового персоналу на вимогу внутрішніх розпорядчих документів, які передбачають захист бухгалтерської інформації, що становить комерційну таємницю підприємства. Дотримання вимог щодо захисту облікової інформації підприємства гарантує його ефективне функціонування та значний потенціал розвитку в майбутньому.

Література

1. Бутинець Ф.Ф. Організація бухгалтерського обліку: [Підр. для студентів спеціальності 7.050106 "Облік і аудит" вищих навчальних закладів, 4-е вид., доп. і перероб.] / Ф.Ф. Бутинець, О.П. Войналович, І.Л. Томашевська / За редакцією д.е.н., проф., Заслуженого діяча науки і техніки України Ф.Ф. Бутиця. – Житомир: ПП "Рута", 2005. – 528 с.
2. Організація бухгалтерського обліку: [навч. посіб. для студентів вузів спеціальності 7.050106 "Облік і аудит", 2-е вид., доп. і перероб.] / Ф.Ф. Бутинець, О.В. Олійник, М.М. Шигун, С.М. Шулепова. – Житомир: ЖГП, 2001. – 576 с.

РОЛЬ АМОРТИЗАЦІЇ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Понад 10 років не вщухають дискусії між науковцями, практиками і представниками податкових органів з приводу застосування, доцільності й обґрунтованості методів нарахування амортизації. Проблеми амортизації піднімалися у наукових працях П. Орлова, С. Орлова, В. Мандибури, М. Чумаченка, М. Нахаби, В. Мельникова, є об'єктом більшості наукових робіт Назарбасової тощо.

Перехід на ринкові умови господарювання, запровадження комерційних заasad у діяльність підприємств, приватизація державних підприємств потребують нових підходів до формування фінансових ресурсів. Так, нині збільшується значення прибутку, амортизаційних відрахувань та позичкових коштів у формуванні фінансових ресурсів підприємств. Усе це змушує підприємства виявляти ініціативу та винахідливість. Раціональне застосування амортизаційної політики на підприємстві є важливою ланкою його фінансового управління і дає можливість керівництву підприємства розширити виробництво чи створити новий напрям бізнесу.

Господарським кодексом України передбачено, що одним з основних напрямів державної економічної політики є амортизаційна політика, спрямована на створення для суб'єктів господарювання найбільш сприятливих і рівноцінних умов забезпечення процесу відтворення основних виробничих і невикористаних фондів, переважно на якісно новий техніко-технологічний основі [3].

Суб'єкти господарювання самостійно вирішують, які методи використовувати: бухгалтерські чи податковий. І як правило, переваги віддають податковому, з однієї причини – вбезпечити себе від достатньо великого обсягу роботи, адже обираючи бухгалтерські методи нарахування амортизації, необхідно провести серйозну підготовчу роботу для формування облікової політики з питань обґрунтованості, доцільності, ефективності тощо, використання різних методів до різних однорідних груп необоротних активів.

Крім того, це не звільняє від нарахування амортизації тих же необоротних активів податковим методом для цілей складання податкової декларації з податку на прибуток: то ж для чого робити зайву роботу? Адже можна обрати найкоротший шлях і при цьому не виходити за рамки нормативно-правового поля. І зовсім не бентежать недоліки цього методу, які призводять до фальсифікації цілого ряду показників, які визначаються для характеристики стану необоротних активів та ефективності їх використання.

Недоліки впливають з тих відмінностей, які вже закладені в саму сутність методів нарахування амортизації: в податковому обліку амортизації підлягають лише виробничі об'єкти, а в бухгалтерському – усі необоротні активи. Суттєва різниця у періоді нарахування амортизації: в бухгалтерському обліку вона нараховується щомісяця та включається до витрат звітнього місяця, які порівнюються із доходами цього ж звітнього місяця, визначеними за вимогами національного (положення) стандарту бухгалтерського обліку 15 «Доход». В податковому обліку періодом нарахування є не місяць, а квартал. На суму нарахуваної амортизації зменшується валовий доход, визначений згідно податкового законодавства. В бухгалтерському обліку амортизація нараховується на кожний об'єкт, що знаходиться в експлуатації або використовується у господарській діяльності, в податковому обліку амортизація нараховується на окремий об'єкт тільки по групі 1 [2].

Секція 5. Фінансово-економічна безпека сучасних підприємств і банківських установ

Відрізняється також база для нарахування: в бухгалтерському обліку – первісна чи залишкова вартість з урахуванням поліпшень об'єкта, а в податковому – балансова (залишкова) вартість груп 2,3,4 на початок звітного кварталу і окремого об'єкта групи 1. Крім того, при застосуванні податкового методу строк корисного використання певного об'єкта значно збільшується, ніж при застосуванні бухгалтерських методів. Автором проведено порівняльні розрахунки з нарахування амортизації одних і тих об'єктів основних засобів господарюючого суб'єкта від дати їх придбання до закінчення терміну корисного використання за податковим і бухгалтерськими методами. Виявилось, що застосування лише податкового методу призводить до цілого ряду негативних наслідків: збільшення ступеню його зношеності, збільшення ризику праці робітників, погіршення якості, привабливого вигляду та конкурентоспроможності продукції. Необоротні активи невиробничого призначення не амортизуються і не створюється джерело коштів для їх оновлення, норми амортизації, встановлені у відсотках до балансової вартості груп основних фондів, практично не враховують моральний знос, не враховують різні якісні характеристики та строки корисного використання, встановлені для кожного конкретного об'єкту. Заміна зношених об'єктів новими відбувається дуже повільно, значно збільшується час для створення джерел коштів для заміни зношених об'єктів новими. І на цьому перелік недоліків не закінчується [5].

Так втрачаються цінності, напрацьовані десятиріччями, які дозволяють визначати достовірну оцінку активів підприємства при відображенні їх у фінансовій звітності, вимоги до формування якої закріплені у національних стандартах бухгалтерського обліку та є непорушним правилом міжнародних стандартів фінансової звітності про наближення до яких так багато сьогодні говорять науковці. Отже, це питання є сьогодні важливим для обговорення, дослідження і аналізу [1].

Науковці і практики внесли і вносять багато пропозицій щодо врегулювання даної проблеми. Називають багато різноманітних заходів відносно вдосконалення механізму нарахування амортизації. Впровадженню усіх ефективних заходів повинна передувати оновлена нормативна база, яка чітко визначить межі застосування окремих її положень, правил і процедур. Її компонентою має стати розв'язання проблеми класифікації основних засобів для цілей бухгалтерського, статистичного і податкового обліку та складання звітностей, звільнення від оподаткування сум амортизаційних відрахувань, які направляються на капітальні інвестиції, врегулювання питання щодо індексації вартості необоротних активів тощо [4].

Амортизаційні відрахування є способом акумулювання коштів для відтворення зношених основних засобів і джерелом інвестицій в оновлення основних засобів підприємств.

Як бачимо, амортизацією цікавляться багато фахівців економічної галузі, у кожного з них є свої погляди на визначення сутності та функцій амортизації, а також амортизаційної політики, зносу тощо. Але всі сходяться в одному, амортизація це важливе питання в економічній, фінансовій та податковій політиці. А також, підсумовуючи сказане, можна зазначити, що амортизація є найважливішим моментом кругообігу основних засобів. Водночас, сучасна облікова концепція амортизації не позбавлена недоліків, оскільки заснована на низці допущень, що можуть бути помилковими. Ключовим питанням оновленої нормативної бази має стати не гармонізація бухгалтерських і податкового методів нарахування амортизації, бо вона передбачає лише узгодження різних методів шляхом введення їх в рамки загальної класифікації, тобто їх стандартизації із збереженням істотних відмінностей, а конвергенція, сутність якої полягає у зближенні методів

шляхом спільного визначення єдиних оптимальних принципів. Реальні зрушення потребують створення спеціальної комісії з числа науковців та практиків-професіоналів, яка б могла досконалим вивчити усі пропозиції зацікавлених осіб та сформувати чітку і логічну амортизаційну політику держави на користь, а не на шкоду вітчизняній економіці.

Література

1. Концепція формування амортизаційної політики в умовах ринкової економіки //Бухгалтерський облік. – 2004. – №3. – С.7-13.
2. М. Чумаченко. Амортизаційні відрахування – суттєве джерело фінансування інвестицій підприємства //Бухгалтерський облік. – 2004.
3. С. Голов. Концепції амортизації та їх вплив на облік і управління в сучасних умовах //Бухгалтерський облік. – 2004. – №8. – С.9–15.
4. М. Чумаченко. Ще раз про амортизацію як важливе джерело інвестиційної діяльності підприємства //Бухгалтерський облік. – 2004. – № 11. – С.3–7.
5. С. Голов. Дискусійні аспекти амортизації //Бухгалтерський облік. – 2005. – №5. С.3–8.

*Девашук Т.П., старший викладач,
Таці К., студентка,
Одеський інститут фінансів УДУФМТ*

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ В УМОВАХ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СУЧАСНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Трансформування економіки в нашій державі викликало глобальні зміни в суспільстві і вимагає пошуку нових підходів до управління підприємством та виходу їх на світовий ринок. Сучасні умови господарювання передбачають побудову такої інформаційної системи підприємства, яка забезпечуватиме об'єднання усіх її складових.

Україна рухається в Європу, розвиває міжнародне співробітництво, бере участь у міжнародному розподілі та кооперації праці, залучає іноземні інвестиції в економіку, вітчизняні підприємства виходять на міжнародні ринки капіталу – все це потребує подальшого удосконалення системи бухгалтерського обліку, запровадження методології розкриття економічної інформації за міжнародними стандартами для забезпечення відкритості, прозорості та зіставності фінансової звітності суб'єктів господарювання.

І вже сьогодні частина підприємств формують звітність за міжнародними стандартами, оскільки є потенційними учасниками фондового ринку, мають кредити у міжнародних банках, або ж прагнуть залучити інвесторів. І питання інтеграції облікової системи на таких підприємствах стоїть досить гостро та є надзвичайно актуальним.

Метою даної статті є вивчення проблем, що виникають при інтеграції обліку на основі створення єдиної інформаційної системи обліку та визначення її місця в управлінні підприємством, а також особливостей її функціонування у реальній діяльності вітчизняних підприємств, аналіз особливостей діючої нормативної бази складання фінансової звітності на міжнародному рівні та можливості і перспективи наближення до них діючого українського законодавства та П(С)БО [4].

Секція 5. Фінансово-економічна безпека сучасних підприємств і банківських установ

Аналіз останніх досліджень. За оцінками фахівців, більшість середніх та великих вітчизняних підприємств відчують гостру потребу в інтеграції облікової системи у єдиний механізм, який забезпечуватиме прийняття оперативних та ефективних управлінських рішень. Сучасні науковці з приводу впливу глобалізації на розвиток бухгалтерського обліку висловлюють різні точки зору. На думку одних науковців, реформування бухгалтерського обліку та приведення його до вимог міжнародних стандартів сприяє його розвитку, інших – реформування вітчизняного бухгалтерського обліку та його стандартизація у відповідності до міжнародних стандартів бухгалтерського обліку не сприяє.

Результати та наслідки впливу глобалізації економіки на розвиток національного бухгалтерського обліку можна сформулювати наступним чином.

Спираючись на дослідження професора Кірейцева Г.Г., можна зазначити, що управління розвитком бухгалтерського обліку перейде з національного рівня на міжнародний. Відповідно до вищезазначеного твердження бухгалтерський облік буде змінюватися відповідно до інтересів та потреб переважно глобальних користувачів, зокрема інвесторів [3].

На мій погляд, потрібно розширити зміст системи бухгалтерського обліку через інтеграцію видів обліку в єдиному інформаційному просторі, а відмінності в змісті та структурі інформації, що використовуються різними користувачами, можуть призвести до створення нових підсистем, що означатиме розвиток системи в цілому.

Більшість компаній ведуть фінансовий облік на базі програмного забезпечення фірми «1:С», відповідно в цих компаніях самим зваженим рішенням при створенні інтегрованої інформаційної системи обліку буде вибір такого програмного забезпечення, яке характеризується налагодженою взаємодією з вже існуючою програмою, легкістю налаштувань та можливістю як експортувати, так і імпортувати дані. По-друге, складання фінансової звітності згідно з вимогами МСФЗ означатиме зміну методології бухгалтерського обліку [2].

Дослідження питання впливу глобалізації на розвиток національної системи бухгалтерського обліку дає змогу зробити наступні висновки [1]:

1. Глобалізація має значний вплив на розвиток національної системи бухгалтерського обліку.
2. Під впливом глобалізації розвиток національної системи бухгалтерського обліку буде відбуватися на користь та в напрямку задоволення потреб управління глобального масштабу.
3. Неврахування інтересів безпосередніх користувачів бухгалтерської інформації – управлінців, керівників та спеціалістів підприємств, а лише врахування інтересів міжнародних інвесторів, учасників міжнародних ринків капіталу призведе до послаблення виконання всіх функцій управління: організації, планування, обліку, аналізу [3].

Узагальнюючи вищезазначені висновки потрібно зазначити, що враховуючи неминучий вплив глобалізації на розвиток як економіки країни, так і системи бухгалтерського обліку, яка існує в Україні, потрібно, перш за все, враховувати та захищати потреби та інтереси національні, в іншому випадку розвиток національної системи бухгалтерського обліку буде відбуватися в протилежному напрямку ієрархічних його рівнях.

Література

1. Девашук Л. Г., Єрмоласва В. І., Квач Я. П., Рудинська О. В. Теоретичні основи та практика бухгалтерського обліку // навч. посіб. – Ч. 1., 2002. – 496с.
2. Кочерга С. В., Пилипенко К. А. Бухгалтерський облік у зарубіжних країнах // Навч. посіб. – 2005. – 216 с.

3. Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку 2000 / За ред. С. Р. Голова. – К. : ФПБАУ, 2000
4. П(С)БО 25 «Фінансовий звіт».

Балабаш О. С., аспірант Одеського державного економічного університету

ФІНАНSOVA CTІЙKІCTЬ ПІДПРИЄMCTBA ЯK CKЛAДOBA ЙOГO EKOHOМІЧHOЇ БЕЗПЕКИ

У сучасних умовах нестабільності економіки успішний розвиток та функціонування будь-якого суб'єкта підприємницької діяльності залежить від надійної, якісної та ґрунтовної системи економічної безпеки.

Потреба в безпеці притаманна будь-якій системі, тому економічна безпека є універсальною категорією, що відбиває захищеність суб'єктів економічних відносин на всіх рівнях, починаючи з держави і закінчуючи підприємством, домогосподарством.

У сучасній науковій літературі існує декілька підходів до визначення поняття «економічна безпека підприємства». Наведемо основні з них:

- економічна безпека розглядається як стан захисту від загроз;
- економічна безпека – як стан використання корпоративних ресурсів;
- економічна безпека – міра гармонізації інтересів підприємств у часі та просторі.

Економічна безпека підприємства – це захищеність його діяльності від негативних впливів внутрішнього та зовнішнього середовища, а також здатність швидше усунути різноманітні варіанти загроз чи пристосуватися до існуючих умов, що не позначаються негативно на його діяльності.

Економічна безпека є системою категорій, якій властиві наступні елементи: стійкість, спроможність до саморозвитку, відновлення, ймовірнісний характер, керованість. Отже стійкість, зокрема фінансова, виступає невід'ємною складовою економічної безпеки підприємства. Фінансово стійке підприємство здатне забезпечувати безперерійну виробничу діяльність, зберігати інвестиційну привабливість і здатність фінансувати подальший інноваційно-технологічний розвиток, а головне – отримувати стабільний прибуток.

Проведений аналіз сучасної економічної літератури дозволяє стверджувати, що на сьогодні не існує єдиного підходу до визначення суті поняття «фінансова стійкість підприємства».

Фінансова стійкість є комплексною, багатофакторною економічною категорією. Часто у своїх працях науковці пов'язують фінансову стійкість з такими поняттями як «стабільність», «сталість», «рівновага».

Фінансова стабільність є відображенням стабільного перевищення доходів над видатками, забезпечує вільне маневрування коштів підприємства.

Фінансова сталість – стан фінансової системи, який характеризується незмінністю показників протягом тривалого періоду в умовах змінного внутрішнього і зовнішнього середовища.

Фінансова рівновага – показує стан фінансової системи, що характеризується збалансованістю, зрівноваженістю фінансових показників.

На сьогодні існує ряд концептуальних підходів до визначення поняття «фінансова стійкість»:

1-й підхід: фінансова стійкість розглядається як загальна характеристика фінансового стану підприємства;

2-й підхід: як ступінь залежності підприємства від залучених джерел фінансування;

3-й підхід: фінансова стійкість розглядається як стан підприємства, при якому за рахунок власного капіталу покриваються засоби, що вкладені в постійні активи, коли підприємством не допускається невиправдана заборгованість та воно спроможне вчасно розрахуватися за своїми зобов'язаннями;

4-й підхід: фінансова стійкість – результат діяльності підприємства, при якому підприємство має нерозподілений прибуток;

5-й підхід: фінансова стійкість – стан фінансових ресурсів підприємства, результативність їх розміщення, при якому забезпечується розвиток виробництва тих чи інших сфер діяльності на основі зростання прибутку та активів при збереженні кредитно- і платоспроможності.

Так, фінансова стійкість підприємства – це комплексна категорія, яка відображає рівень фінансового стану та фінансових результатів підприємства, здатність виконувати свої зобов'язання і забезпечувати розвиток діяльності при збереженні кредитно- і платоспроможності.

Фінансово стійкість підлягає впливу ряду факторів. Виділяють внутрішні, або ендогенні фактори – залежні від діяльності підприємства, та зовнішні, або екзогенні фактори впливу – незалежні від діяльності підприємства.

До зовнішніх факторів належать: особливості стадії розвитку економіки країни, загальний фінансовий стан держави, рівень політичної стабільності в країні, державна економічна політика, державна фінансово-кредитна і податкова політика, загальні економічні умови ведення господарства, стабільність регулюючого законодавства, рівень інфляції в країні, рівень реальних доходів населення, рівень безробіття в країні, стабільність валютного ринку, зміни кон'юнктури ринку, ситуація на міжнародному ринку.

До внутрішніх факторів належать: асортимент продукції та його відповідність потребам ринку, конкурентоспроможність продукції, рівень витрат, енергоємність виробництва, рівень технічної оснащеності виробництва та застосування новітніх технологій, рівень організації процесів виробництва, постачання та збуту продукції, рівень кваліфікації управлінського персоналу, прибутковість фондового портфелю, ефективність інвестиційного менеджменту.

На основі викладеного можна дійти висновку, що основною складовою економічної безпеки підприємства є фінансова стійкість, яка, у свою чергу, є складним та багатофакторним поняттям, зумовленим впливом існуючого середовища. Найвищою формою фінансової стійкості підприємства є його здатність розвиватися в змінних умовах.

*Топал В.Ф., старший викладач,
Деващук Л.Г., студентка,
Одеський інститут фінансів УДУФМТ*

ТЕНДЕНЦІ РОЗВИТКУ ОБЛІКУ ВІДПОВІДНО ДО НОВИХ ПОТРЕБ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СУЧАСНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Будь-які трансформаційні процеси в економіці впливають на розвиток обліку. Сучасна світова економіка характеризується як інформаційна, або економіка знань. Основними рисами такої економіки є зменшення частки індустріального виробництва, глобалізація, рух капіталів і трудових ресурсів, значне збільшення частки інтелектуальної праці та інформаційних технологій тощо. Критерієм ус-

Секція 5. Фінансово-економічна безпека сучасних підприємств і банківських установ

підшності роботи підприємства поряд із традиційними показниками прибутку і рентабельності є його ринкова капіталізація [1]. Це зумовило потребу трансформації бухгалтерського обліку, який відображає економічні явища і процеси. Серед основних особливостей, які характеризують тенденції розвитку обліку останніх років відповідно до нових потреб користувачів облікової інформації, виділяють такі:

- пріоритет балансу;
- розширення меж застосування справедливої вартості;
- заміна концепції власності концепцією контролю;
- перехід від обліку майна до обліку ресурсів;
- регулювання звітності, а не обліку [2].

Пріоритет балансу виходить з того, що облік здійснюється в інтересах інвестора, якого більше цікавить зміна вартості його майна, ринкова капіталізація об'єктів інвестування, що залежить значною мірою від показників чистих активів, ніж від бухгалтерського прибутку. Джерелом збільшення чистих активів крім фінансових результатів можуть бути збільшення капіталу підприємства та зростання величини його майна. Тому важливим є не показник прибутку, а величина, що характеризує зміну вартості чистих активів. Орієнтація фінансової звітності на традиційний показник прибутку не дає користувачам можливості оцінити реальну вартість бізнесу. Ось чому, незважаючи на законодавчу норму, яка визначає, що метою комерційної діяльності є прибуток, поширюється інша цільова настанова бізнесу – максимізація вартості компанії.

Важливою тенденцією розвитку обліку є поступове витіснення історичної вартості оцінками за справедливою вартістю. Такий перехід до оцінки статей за справедливою вартістю логічно випливає з концепції пріоритету балансу. Оскільки у балансі дотримується рівність ресурсів та їх джерел, виникає бажання дізнатися, яка вартість цих активів на балансову дату, а також визначити, яка вартість реального капіталу підприємства, обчислення якої не може бути здійснене за такими самими оцінками, що й фінансових результатів. Справедлива вартість є досить зручним інструментом також для розширення складу балансових статей. Те, що не давала змоги зробити історична оцінка – відображати неоплачені або нестримані активи – вирішується за допомогою оцінки за справедливою вартістю. За справедливою вартістю оцінюють вкладення в інвестиційну нерухомість, біологічні активи, більшість фінансових інструментів. Справедлива вартість витісняє підхід до оцінки за історичною собівартістю таких статей, як переоцінені основні засоби, товари, дебіторська заборгованість.

Дослідження інтелектуального капіталу в контексті оцінки капіталізації економіки України показали, що в балансах великих і середніх підприємств частка нематеріальних активів є незначною і коливається від 0,6 до 1%. Для порівняння: у провідних зарубіжних компаніях частка нематеріальних активів у балансах досягає двох третин від загальної суми активів. Якщо вважати вартість нематеріальних активів за оцінку структурного (організаційного) інтелектуального капіталу, то можна стверджувати, що в групі великих і середніх підприємств України його обсяг у номінальному вираженні збільшився у 1,7 раза – із 4 390,1 млн. грн. у 2000 р. до 7 319,5 млн. грн. у 2005 р. Низький рівень відображення зазначених активів у балансах українських підприємств зменшує рівень їх ринкової капіталізації, дає занижену оцінку національного інтелектуального капіталу, що є негативним орієнтиром для інвесторів, які цікавляться інформацією про стан компанії, у які вони могли б інвестувати кошти [3].

Тому цілком зрозуміло, що сталі погляди на бухгалтерський облік і фінансову звітність потребують перегляду з урахуванням зростання ролі інтелектуально-

го капіталу як основного чинника ринкової вартості підприємства й успіху в конкурентному середовищі.

Традиційна бухгалтерія своїм консервативним конвенційним підходом, зорієнтованим на матеріально-речові об'єкти, фактичні витрати для нематеріальних об'єктів і конкретного власника, не може достатньо ефективно обслуговувати сучасну інтелектуальну економіку, основним потенціалом якої вважаються технології або продуктивність капіталу.

Отже, можна стверджувати, що на сучасному етапі облік вступив у суперечність з реальними економічними процесами.

Спрямованість обліку, орієнтована насамперед на потреби інвесторів, ставить пріоритет регулювання звітності, а не обліку. Питання ведення облікових записів є приватною справою підприємства і поступово виводяться із сфери регулювання. Звітність як інформаційна база про стан підприємства, його результати діяльності все більше переходить від бухгалтерів до професійних користувачів, у тому числі фінансових аналітиків. Тому міжнародні та національні стандарти обліку передбачають вимоги до формування інформації про ті чи інші об'єкти обліку та розкриття її у фінансовій звітності. Тенденція до регулювання звітності пов'язана певною мірою з випадками фальсифікації фінансових звітів великих компаній, необґрунтованих завищень розміру прибутків і нарахованих дивідендів, що призвело до їх краху, а мільйони акціонерів втратили свої капітали. Невипадково Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку (МСБО) перейменовано на Міжнародні стандарти фінансової звітності (МСФЗ).

Прозорість звітності, необхідна для створення й захисту вартості, дає змогу поповнити інформаційні прогалини ринку та допомогти інвесторам приймати обґрунтовані рішення, залучати більше довгострокових інвестицій та аналітиків, полегшити доступ до нового та більш дешевого капіталу, зміцнити довіру до керівництва, посилити його відповідальність і врешті решт підвищити курс акцій (через гіпотезу ефективності ринку капіталу).

Для забезпечення прозорості звітності традиційні стандарти складання звітності потрібно доповнювати як особливою інформацією про інтелектуальний капітал у межах окремої галузі, так і індивідуальною інформацією про кожне підприємство.

Передумова подальшого розвитку бухгалтерського обліку в Україні.

Передумовами подальшого розвитку бухгалтерського обліку в Україні з урахуванням досвіду використання національних стандартів є такі:

- перегляд теоретичних засад бухгалтерського обліку;
- диференціація вимог до фінансової звітності;
- активна позиція бухгалтерської спільноти;
- формування сучасної парадигми обліку і звітності;
- безперервна професійна освіта [4].

Література

1. Палий В.Ф. Актуальные вопросы теории бухгалтерського учета // Бухгалтерский учет. – 2005. – № 3. – С. 46
2. Соколов В.Я. Тенденции развития учета // Бухгалтерский учет. – 2004. – № 11. – С. 5–7.
3. Стратегічні виклики XXI століття суспільству та економіці України: Т. І. Економіка знань – модернізаційний проект України / За ред. В.М. Гейця та ін. – К., 2007. – 544 с.
4. Голов С.Ф. Бухгалтерський облік: спогади про майбутнє // Бухгалтерія. – 2005. – № 29. – С. 11-12.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ НА МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Актуальність дослідження процесів забезпечення фінансової безпеки малого підприємства обумовлена тим, що в умовах економіки перехідного періоду організації, що отримали широку господарську самостійність, зіткнулися з необхідністю принципово нових підходів до забезпечення власної економічної безпеки. Це вимагає корінного перетворення всієї системи захисту економічних інтересів.

У процесі становлення ринкових відносин, створення правової основи підприємництва, посилення недобросовісної конкуренції і криміналізації окремих сегментів економіки основний тягар цих проблем ліг на малі підприємства, які у багатьох випадках виявилися не підготовленими до їх вирішення.

Проблема фінансової безпеки малого підприємства вимагає комплексного підходу. У зв'язку з цим виникає насущна необхідність в науковій і практичній розробці даної проблеми, розумінні суті понять безпеки загалом і фінансовій безпеці у тому числі.

Фінансову безпеку підприємства в науковій літературі розглядають як складову економічної безпеки, яка представляє такий стан підприємства, що:

- дозволяє забезпечити фінансову рівновагу, стійкість, платоспроможність і ліквідність підприємства в довгостроковому періоді;
- задовольняє потреби підприємства у фінансових ресурсах для стійкого розширеного відтворення підприємства;
- забезпечує достатню фінансову незалежність підприємства, що здатне протистояти існуючим і виникаючим небезпекам і погрозам, прагнучим продіяти фінансовий збиток підприємству, або змінити небажано структуру капіталу, або примусово ліквідувати підприємство;
- забезпечує достатню гнучкість при ухваленні фінансових рішень;
- забезпечує захищеність фінансових інтересів власників підприємства.

Фінансова безпека підприємства є складним явищем і тому може розглядатися як сукупність відповідних елементів.

Забезпечення фінансової безпеки малих підприємств є важливим чинником його стабільного функціонування. Розглянемо основні задачі фінансової безпеки на підприємстві:

- забезпечення стійкого розвитку підприємства;
- забезпечення стійкості грошових розрахунків і основних фінансово-економічних параметрів;
- нейтралізація негативної дії фінансових і банківських криз та навмисних дій конкурентів, тіньових структур;
- запобігання агентським конфліктам між акціонерами, менеджерами і кредиторами з приводу розподілу, використання і контролю за грошовими потоками підприємства;
- залучення і використання різноманітних джерел фінансування;
- запобігання злочинам і адміністративним правопорушенням у фінансових правовідносинах.

Ці завдання повинні вирішувати акціонери і менеджери підприємства для забезпечення безпечного й ефективного функціонування не лише елементів фінансової системи підприємства, а й усіх взаємозв'язаних з нею елементів управління підприємством.

Перехід до ринкової економіки зумовив посилення ролі фінансів і визначив їх нове місце в системі господарювання. Більшість ринкових інструментів нале-

Секція 5. Фінансово-економічна безпека сучасних підприємств і банківських установ

жать до елементів фінансового механізму, тобто входять до складу фінансової системи. З механізму обслуговування сучасних економічних процесів вона перетворилася на джерело сучасного розвитку економіки і суспільства, а в умовах зростаючої глобалізації роль фінансових відносин у світовій економіці все більше посилюється. Фінанси все більше стають самостійним сегментом економіки, що володіє значним потенціалом.

Саме тому фінансова безпека – важлива складова економічної безпеки підприємства, забезпеченню якої повинна приділятися особлива увага на малому підприємстві.

Для цього необхідне вирішення наступних завдань:

1. Ідентифікація небезпек і погроз підприємству.
2. Визначення індикаторів фінансової безпеки підприємства.
3. Розробка системи моніторингу фінансової безпеки.
4. Розробка заходів, направлених на забезпечення фінансової безпеки підприємства, як у короткостроковому, так і в довгостроковому періоді.
5. Контроль за виконанням заходів.
6. Аналіз виконання заходів, їх оцінка, коректування.
7. Ідентифікація небезпек і погроз підприємству і коректування індикаторів залежно від зміни стану зовнішнього середовища, цілей і завдань підприємства.

Для забезпечення фінансової безпеки на підприємстві повинні функціонувати спеціальні органи. Організаційна діяльність на підприємстві передбачає створення структури, що здійснює аналіз стану фінансової безпеки підприємства як складової економічної безпеки та розробку мір по забезпеченню економічної безпеки на підприємстві загалом, що залежить від особливостей бізнесу може бути як власним підрозділом, так і залученим на договірній основі.

Орган, який повинен в оперативному режимі проводити моніторинг фінансової безпеки, оперативному реагувати на зміну ситуації, регулярно готувати документи директорові і раді директорів для ухвалення рішень по тих або інших проблемах і контролювати їх виконання, – це служба фінансової безпеки підприємства.

Таким чином, для організації ефективної системи фінансової безпеки малих підприємств необхідна розробка відповідної документації підприємства, де мають бути визначені внутрішні й зовнішні погрози, а також критерії, на підставі яких фінансова безпека підприємства може бути визнана порушеною.

*Орлова О.В., к.е.н., зав. науково-дослідним сектором,
Акінфієва Л.П., старший викладач,
Юрєвська М.Ю., студентка,
Одеський інститут фінансів УДУФМТ*

АУДИТ ОБЛІКУ СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ ЯК ЗАПОРУКА ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ КОМ- ПАНІЙ

Одними з основних учасників страхового ринку в світі є страхові компанії. Це обумовлено насамперед наявністю у них великих обсягів довгострокових капіталів, потребою ефективного їх використання та об'єктивною необхідністю диверсифікації діяльності й підвищення рентабельності операцій.

З метою сприяння посиленню захисту прав акціонерів та інвесторів через розкриття достовірної інформації, комісія у справах нагляду за страховою діяль-

Секція 5. Фінансово-економічна безпека сучасних підприємств і банківських установ

ністю розробила вимоги щодо аудиторської перевірки страхових компаній. Документ визначає перелік питань, на підставі яких незалежні аудитори (фірми) повинні підтвердити повноту та достовірність бухгалтерської звітності акціонерних товариств та підприємств-емітентів облігацій та сформулювати на цій основі висновки про їх реальний фінансовий стан.

З наведеного переліку питань аудитор може вибрати ті, що найбільш суттєві або несуттєві для діяльності даного підприємства, а також включити додаткові питання, якщо він вважає це доцільним. У висновку відображаються основні відомості про аудитора (аудиторську фірму). Під час проведення перевірки незалежний аудитор подає замовнику такі відомості про аудиторську фірму:

- Назва аудиторської фірми, номер та дата внесення до Національного реєстру, виданої аудиторською палатою України, адреса, телефон (факс); назва документа "Аудиторський висновок про достовірність бухгалтерської звітності"; місце проведення аудиту та дата висновку, відомості про аудитора: прізвище, ініціали, номер, серія, дата видачі сертифіката; масштаб перевірки, підстава для перевірки (законодавчі акти); методи, які використовуються під час перевірки, перелік документів для здійснення аудиторської перевірки.

- Основні відомості про емітентів, найменування емітента, код ЄДРПОУ, організаційно-правова форма емітента, номер свідоцтва про державну реєстрацію та дата видачі свідоцтва, орган, що видавав свідоцтво, юридична адреса, поточний рахунок, назва банку, основні види діяльності, кількість акціонерів, кількість власників облігацій, чисельність працівників, остання дата опублікування інформації про діяльність емітента, назва друкованого органу, підпис, дата подання до комісії останнього звіту, дата і термін виплати дивідендів, предмет діяльності, номер ліцензії на здійснення страхової діяльності і строк та місце її дії, ліцензійні види діяльності і склад засновників.

Досліджуються всі операції, що стосуються статутного капіталу, обліку основних засобів, нематеріальних активів та їх зносу, облік фінансових вкладень, облік запасів, облік коштів і розрахунків, облік позикових коштів, страхування, формування страхових резервів тощо. Таким чином виявляються порушення, що дасть змогу виправити їх для нормального функціонування страхової компанії.

Література

1. Про внесення змін до Закону України "Про страхування". Закон України // Урядовий кур'єр. – №205. – 7 листопада 2001 р.
2. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні. Закон України // Урядовий кур'єр. – 1 вересня, 1999 р.
3. Про оподаткування прибутку підприємств. Закон України // Законодавство України про страхування: Збірник нормативних актів. – К.: Атіка, 1999. – С. 301–385.
4. Про аудиторську діяльність. Закон України // Відомості Верховної Ради України. – №23. – 1993 р.
5. Про внесення змін до Закону України "Про оподаткування прибутку підприємств". Закон України // Україна–Бізнес. – №3. – 2003 р. – С. 4–5.

*Орлова О. В., к.е.н., зав. наукового сектора,
Шкрудь А. О., студентка,
Одеський інститут фінансів УДУФМТ,*

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА СУЧАСНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Під економічною безпекою підприємства слід розуміти захищеність його потенціалу (виробничого, організаційно-технічного, фінансово-економічного, соці-

Секція 5. Фінансово-економічна безпека сучасних підприємств і банківських установ

ального) від негативної дії зовнішніх і внутрішніх чинників, прямих або непрямих економічних погроз, а також здатність суб'єкта господарювання до відтворення.

Економічна безпека – новий напрямок розвитку науки про економіку. Вона означає, по суті, максимально ефективне функціонування підприємства тепер і високий потенціал розвитку в майбутньому. До основних функціональних цілей економічної безпеки належать:

- забезпечення високої фінансової ефективності роботи, фінансової стійкості та незалежності підприємства;
- забезпечення технологічної незалежності та досягнення високої конкурентоспроможності технічного потенціалу суб'єкта господарювання;
- досягнення високої ефективності менеджменту, оптимальної та ефективної організаційної структури управління підприємством;
- досягнення високого рівня кваліфікації персоналу та його інтелектуального потенціалу;
- мінімізація руйнівного впливу результатів виробничо-господарської діяльності на довкілля;
- якісна правова захищеність усіх аспектів діяльності підприємства; забезпечення захисту інформаційного поля, комерційної таємниці і досягнення необхідного рівня інформаційного забезпечення роботи всіх підрозділів підприємства;
- ефективна організація безпеки персоналу підприємства, його капіталу та майна, а також комерційних інтересів.

Функціональні цілі зумовлюють формування необхідних структуроутворюючих елементів і загальної схеми організації економічної безпеки. Основними напрямками організації економічної безпеки підприємства за окремими функціональними складовими є:

- 1) фінансова;
- 2) інтелектуальна й кадрова;
- 3) техніко-технологічна;
- 4) політико-правова інформаційна;
- 5) екологічна;
- 6) силова.

Управління фінансовою безпекою органічно входить в загальну систему управління безпекою підприємства, являючи найважливішу його функціональну ланку, яка забезпечує реалізацію управлінських рішень переважно в фінансовій сфері його діяльності.

Мета управління фінансовою безпекою підприємства – реалізація її головного фінансового інтересу і основних завдань функціонування. На рівні господарчих суб'єктів комплексне дослідження суті поняття «фінансова безпека» як самостійного об'єкта управління в сучасній літературі ще не отримало достатнього відображення та ідентифікується зазвичай лише як один з елементів економічної безпеки.

Стан фінансової безпеки держави загалом визначається фінансовою безпекою окремих регіонів, їх тісною взаємозалежністю і забезпеченням стійкого розвитку усіх її регіонів. Реально ж критеріальні вимоги до фінансової безпеки одних суб'єктів часто не збігаються з іншими. Тобто те, що на даний момент є вигідним і безпечним для пересічного громадянина, конкретного підприємства, регіону, сектора економіки, не завжди є таким для держави.

Фінансова безпека є не лише національною проблемою, а й визначальною детермінантою сучасної глобальної економіки, що формується шляхом поглиб-

Секція 5. Фінансово-економічна безпека сучасних підприємств і банківських установ

лення і взаємодії транснаціоналізації і міжнародної регіональної економічної інтеграції.

При аналізі економічної безпеки сучасного підприємства розглядають такі поняття:

- загроза;
- збиток;
- стратегія безпеки.

Враховуючи поняття, які застосовуються при розгляді економічної безпеки сучасного підприємства, можна розкрити три типи стратегічної безпеки підприємств:

- орієнтовані на усунення існуючих або запобігання виникнення можливих загроз;
- спрямовані на запобігання впливів існуючих або можливих загроз на предмет безпеки;
- спрямовані на відновлення збитку, що був завданий підприємству.

До основних чинників ризику будь якого підприємства можна віднести:

- 1) кризова ситуація у взаєморозрахунках підприємств;
- 2) слабкість арбітражу і законодавчої бази;
- 3) низька правова культура управління;
- 4) прагнення підприємств до абсолютної мінімізації ризику, тобто виникнення самої вимоги передоплати;
- 5) відсутність розвиненої системи страхування господарських і фінансових операцій.

У сучасних умовах економічної кризи, характерною ознакою якої є високий рівень невизначеності зовнішнього середовища функціонування суб'єктів господарювання, всі підприємства, незалежно від форм власності, повинні вміти виживати у жорстоких умовах конкурентної боротьби та криміналізації суспільства, пристосовуватися до динамічних змін в економіці, політиці, суспільстві загалом. Розглянувши економічну безпеку підприємств, можна сказати, що функціонування підприємства під впливом чинників зовнішнього середовища постійно схильне до небезпеки зриву або погіршення через можливе порушення регіональних, галузевих і міжгалузевих потоків, необхідного для його діяльності. Отже, аналіз проблем економічної безпеки, пов'язаних з діяльністю конкретного підприємства, необхідно здійснювати у взаємозв'язку з функціонуванням, тобто можливостями підприємства виконувати ті або інші свої функції.

Література

1. Економіка підприємства: Підручник / за заг. ред. С. Ф. Покропивного. – Вид. 5-е, перероб. та доп. – К.: КНЕУ, 2003. – 528с.; іл.
2. Економіка підприємства: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Макаровська Т. П., Бондар Н. М. – К.: МАУП, 2003. – 304 с.
3. Принципи амортизаційної політики в сучасній вітчизняній економіці / Білик М. Д. // *Фінанси України*. – 2004. – №10. – С. 48.
4. Стратегії сучасного підприємства та його економічна безпека: Навчальний посібник / за заг. ред. Сумець О.М., Тумар М.Б. – 2008. – 256 с.
5. Економічна безпека підприємств, організацій та установ: Навчальний посібник / Ортинський В.Л., Керницький І.С., Живко З.Б. та ін. – 2009. – 404 с.

УПРАВЛІННЯ МОНЕТАРНИМИ РИЗИКАМИ З МЕТОЮ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СУ- ЧАСНИХ ПІДПРИЄМСТВ ЯК ВАЖЛИВА НАУКОВО- ПРАКТИЧНА ПРОБЛЕМА

Підприємництво в умовах ринку за своєю суттю пов'язане з ухваленням рішень, наслідки реалізації яких неоднозначні. Це відноситься і до фінансової сфери: зміни фінансово-економічних умов можуть не тільки впливати на здатність підприємств розраховуватися по своїх зобов'язаннях, але і визначати їх подальше існування.

Останнім часом національна економіка України розвивається в умовах крайньої монетарної нестабільності. Відверто кажучи, національні суб'єкти господарювання ніколи не функціонували в умовах абсолютної монетарної стабільності (в минулому були періоди лише відносної монетарної стабільності). Проте ніколи раніше ризики, що породжуються монетарним середовищем не представляли таку велику проблему (небезпеку) для національної економіки. В результаті активного залучення і надання валютних кредитів, накопичення валютних запасів (заощаджень) національні підприємства і фінансові установи стали набагато більш чутливими до дії монетарних ризиків (в особливості до коливань валютного курсу). Вони почали гостріше відчувати їхню дію, хворобливіше на них реагувати, складніше переносити їх наслідки. Останні півтора роки показали, що ігнорувати ризики, що породжуються монетарним середовищем, більше не можна; потрібно переходити до їх активного управління. Отже, зросла актуальність наукових досліджень, присвячених вивченню даної науково-практичної проблеми.

Дестабілізація економіки України відновлює значення фінансів як основного регулюючого механізму діяльності підприємства і примушує інакше дивитися на таку економічну категорію як управління монетарними ризиками, а саме як на одну з складових системи економічної безпеки господарюючих суб'єктів.

Стабільність фінансового стану, фінансова стійкість, захищеність від фінансових ризиків стають необхідною умовою ефективності функціонування і можливостей розвитку, індикатором інвестиційної привабливості будь-якої установи. Тим самим визначається і практичний інтерес до даної проблеми.

Потрібно відзначити, що за останні роки вітчизняні підприємства почали більше уваги приділяти питанню управління фінансовими ризиками, до яких відносяться і ризики нестабільного монетарного середовища. Виріс ступінь розуміння, що стійкість і економічна захищеність визначаються не тільки сучасною технологією виробництва, вартістю робочої сили, але і наявністю обґрунтованої фінансово-економічної стратегії, зваженої на можливі негативні монетарні та фінансові події. Але у той самий час становлення і розвитку фінансового ризик-менеджменту в Україні відбувається не так швидко, як цього вимагає мінливе зовнішнє середовище. Більшість підприємств, як і раніше, не приділяють достатньої уваги управлінню фінансовими ризиками. Деякі, приділяючи більше уваги одному виду фінансового ризику, наприклад, кредитному, в недостатній мірі звертають увагу на інші його види, зокрема валютний ризик. Частково розвиток системи управління фінансовими ризиками, в т.ч. монетарними, в Україні стримується недосконалістю вітчизняного законодавства. Проте не останню роль в цьому відіграє й відсутність достатньої кількості наукових робіт по даній темі.

Беручи до уваги все вищезазначене, а також враховуючи загальну економічну ситуацію в країні та світі, актуальність вивчення впливу монетарних ризиків

Секція 5. Фінансово-економічна безпека сучасних підприємств і банківських установ

(валютного, інфляційного, дефляційного і процентного) на економічну безпеку підприємств полягає в наступному:

- по-перше, монетарне середовище сьогодні виступає джерелом головних загроз для стабільності розвитку господарюючих суб'єктів України (50-ти відсоткова девальвація гривні і загроза банкрутства, що нависла над низькою підприємств реального і фінансового сектора, це переконливо доводять; багато підприємств вже навіть допустили настання ситуації технічного дефолту і зараз ведуть переговори про реструктуризацію своєї валютної заборгованості на менш вигідних для себе умовах);
- по-друге, в сучасних умовах унаслідок глобалізації світогосподарських зв'язків і фінансової інтеграції економічні проблеми в розвитку економіки одних країн стали достатньо швидко передаватися іншим країнам для чого використовуються механізми валютної і грошово-кредитної політики (монетарне середовище);
- по-третє, через специфіку передачі кризових явищ між країнами в сучасній системі світової економіки (а саме, через канали і механізми валютної і грошово-кредитної політики) монетарне середовище стало та, ймовірно, залишатиметься в майбутньому одним з головних джерел виникнення потенційних загроз і ризиків для суб'єктів господарської діяльності. Тому аналіз цього середовища з метою розробки ефективної стратегії та інструментарію захисту підприємств від впливу ризиків, що ним породжуються, на їх фінансово-економічний стан є, на думку авторів, першочерговою науковою задачею.

*Чарня Л.Е., Румянцева С.Г.,
Одеський інститут фінансів УДУФМТ*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ КРИЗИ

В умовах постійних змінних чинників зовнішнього фінансового середовища і внутрішніх умов здійснення фінансової діяльності збільшується вірогідність періодичного виникнення кризи підприємства, яка може набувати різних форм. Однією з таких форм є фінансова криза, що несе найбільші погрози функціонуванню і розвитку суб'єкта господарювання.

Загрозою економічній безпеці підприємства є, по-перше, сама ринкова економіка, побудована на конкуренції. По-друге – країни, де ринок перебуває у стадії становлення, а отже, багато механізмів не відрегульовано. По-третє, серед інститутів захисту ще недостатньо розроблені норми правового захисту інтересів підприємців. Тіньові економічні відносини також впливають на безпеку підприємства.

Запобігання фінансовій кризі підприємства, ефективне його подолання і ліквідація негативних його наслідків забезпечується у процесі особливої системи фінансового менеджменту, яка отримала назву «Антикризового фінансового управління підприємства».

Антикризове фінансове управління є системою принципів і методів розробки і реалізації комплексу спеціальних управлінських рішень, направлених на запобігання і подолання фінансових криз, а також мінімізацію їх негативних наслідків.

Секція 5. Фінансово-економічна безпека сучасних підприємств і банківських установ

Головна мета економічної безпеки підприємства – забезпечення його стійкого і максимально ефективного функціонування, створення високого потенціалу розвитку і зростання в майбутньому.

Важливою складовою економічної безпеки підприємства є фінансово-економічна безпека.

Стратегія управління фінансово-економічною безпекою підприємства в умовах нестабільного існування повинна включати наступні складові:

- діагностика кризових ситуацій;
- розділення об'єктивних і суб'єктивних негативних дій;
- визначення переліку заходів із запобігання погрозам економічній безпеці;
- оцінка ефективності планованих заходів щодо нейтралізації негативних дій;
- оцінка вартості пропонованих заходів з усунення погроз економічній безпеці.

Основним вмістом процесу антикризового фінансового управління підприємством є підготовка, прийняття і реалізація управлінських рішень із запобігання фінансовим кризам, їх подолання і мінімізації негативних наслідків. Особливістю такого управління є те, що через кризові умови ухвалення управлінських рішень часто здійснюється в обстановці зниження керованості підприємством.

Для здійснення антикризового фінансового управління на підприємстві часто створюється спеціальна група висококваліфікованих менеджерів, що володіють особливими повноваженнями. Процес антикризового фінансового управління пропонується будувати по наступних основних етапах:

1. Проведення постійного моніторингу фінансового стану підприємства з метою раннього діагностування фінансової кризи. Існує багато методик, що оцінюють фінансовий стан підприємства з метою виявлення погроз банкрутства. Така проблема як прогнозування банкрутства виникла в передових капіталістичних країнах після другої світової війни у зв'язку зі зростанням збанкрутілих підприємств. Спроба створення універсальної методики, яка підійшла би до різних сфер економіки, представляється сумнівною внаслідок того, що підприємства працюють в різних умовах господарювання.
2. Визначення переліку заходів із запобігання погрозам економічній безпеці. Основними заходами, спрямованими на нейтралізацію загрози фінансової кризи, є:
  - страхування фінансових ризиків підприємства;
  - реалізація зайвих або невживаних активів підприємства;
  - вживання заходів зі стягнення дебіторської заборгованості;
  - скорочення обсягу фінансових операцій на найбільш ризикованих напрямках діяльності підприємства;
  - економія інвестиційних ресурсів за рахунок припинення реалізації окремих реальних інвестиційних проектів;
  - економія поточних витрат, пов'язаних із господарською діяльністю підприємства;
  - оцінка завантаження виробничих потужностей;
  - консервація дорогих природоохоронних заходів;
  - передача об'єктів невиробничої сфери на баланс органів міської влади і скорочення витрат на їх вміст.
4. Реалізація комплексної програми виведення підприємства з фінансової кризи.

Антикризовим фінансовим управлінням підприємством є процес, основним змістом якого є підготовка, прийняття і реалізація управлінських рішень по запобіганню фінансовим кризам, їх подолання і мінімізації негативних наслідків.

Особливістю цього управління, порівняно з іншими функціональними видами управління, підприємством є те, що через кризові умови ухвалення управлінських рішень часто здійснюється в обстановці зниження керованості підприємством, дефіциту часу, високої міри невизначеності, конфліктності інтересів різних груп працівників.

Савельєв Є.В., аспірант УДУФМТ

ІНВЕСТИЦІЙНИЙ БАНКІНГ, РИНОК ЦІННИХ ПАПЕРІВ В УКРАЇНІ, ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТА МОЖЛИВА НЕБЕЗПЕКА БАНКІВСЬКОГО КОЛАПСУ

Розуміння того, що волатильність економічних та фінансових процесів, як в світі, так і в Україні, рік стала та невідворотна, приходить до наших співгромадян, інвесторів та державних мужів дуже повільно, та ще й в перекрученому вигляді. Поки ринки росли, прибутковість біла рекорди, інвестиції лилися рікою в країну, більшість людей в нашій державі навіть не задумувались, що ситуація може повернутись на 180 градусів і фінансове благополуччя, в яке усі дуже швидко повірили, може вже протягом місяця перетворитись на суцільний безлад та безгрошів'я. Начебто, після такого серйозного та багатогранного уроку, яким для нашої країни стала світова фінансова криза, наші співгромадяни та бізнесмени, а особливо урядовці, повинні зробити серйозні та обдумані висновки, особливо в питаннях розвитку інститутів інвестування та банківського сектору, їх законодавчого регулювання та упередження можливих наслідків неконтрольованого зростання ринків, а особливо фондового. Але на жаль, складається таке враження, що знову в недалекому майбутньому наступимо на ті ж самі граблі, які нас вдарили в 2008 році, хоча тепер удар буде значно сильніший.

На моє глибоке переконання в нашій державі назріває ще одна величезна фінансова мильна бульбашка, і основним місцем її генерування є вітчизняний фондовий ринок, а також нові інструменти для зробляння спекулятивних грошей, які пропонують інвестиційні компанії та банки.

Перш за все потрібно зрозуміти, що ми є і ще довгий час будемо країною з перехідною економікою, так званим «emerging market», це означає, що ми є державою спекулятивного заробітку і високої дохідності проектів, оскільки ринки зростають, а це дає змогу отримувати значно вищі прибутки за короткий термін. Україна є прекрасним прикладом спекулятивного підходу щодо розвитку економіки, фінансового сектору та недосконалого законодавчого регулювання. 2008 рік показав, наскільки важливий збалансований розвиток, а не схоластичний в'язко-секторний, як це було в будівельній, банківській, страховій та торгівельних секторах вітчизняної економіки. Кожна з цих галузей розвивалась в більшості своїй за рахунок мобільного, короткотермінового, спекулятивного капіталу, зростання вимірювалось десятками процентів і тим самим весь запас міцності був використаний за 5 років, а реально при помірному рості запасу для розвитку, ще б вистачило на 10-12 років, а потім був би помірний спад, який би не приніс таких руйнівних наслідків для економіки і держави в цілому.

Вже одразу після тотальної зміни влади в нашій державі, після обрання нового президента, заговорили, про те, що вітчизняна економіка має всі шанси в цьому році відновити своє зростання та поступальний розвиток, але в той же час, за словами урядовців для цього не вистачає кількох речей: стабільного кре-

Секція 5. Фінансово-економічна безпека сучасних підприємств і банківських установ

дитування банками, розвинутого фондового ринку та оптимізації, удосконалення законодавчого регулювання. Насправді, висловлюючись зрозумілою мовою, полегшити доступ до грошей, наситити ними економіку та вже в короткій перспективі отримати поновлене галопуюче зростання економіки та цін. Начебто благородна мета, але в цій схемі є багато дуже небезпечних моментів, особливо, вони стосуються фондового ринку та банківської системи.

Вже на останньому розширеному зібранні урядовців та учасників інвестиційного ринку, що стосувалось подальшого розвитку фондового ринку в Україні, були озвучені наступні тези: укрупнення вітчизняного фондового ринку, а саме зменшення кількості фондових майданчиків до 2-3, в подальшому можливо і закріплення єдиного великого біржового майданчика; повноцінне залучення більшості вітчизняних підприємств до виходу на біржі (в якості еталону представлена Росія, де 95% економіки охоплені фондовим ринком), створення умов для появи нових для України видів цінних паперів (деривативів); залучення банків для фінансування брокерських операцій, а саме виконання функцій інвестиційних банків; широке використання ресурсного потенціалу пенсійних фондів.

Які сучасні та прогресивні сентенції... Складається враження, що нашу державу вирішили вже за декілька років, переступаючи десятиліття розвитку і надцінного досвіду спроб та помилок, перетягнути в перелік країн з розвинутою економікою та динамічним фондовим ринком. Таким чином, передбачається, що Україна отримає потужний стимул до економічного розвитку та безмежний об'єм іноземних та внутрішніх інвестицій. Однак, на мою думку, ефект буде зворотнім, адже всі вищезазначені нововведення, тягнуть за собою надзвичайно великий обсяг запозичень, а також збільшують кількість ризикових інструментів інвестування, значні проблеми для банківської системи, через обтяження її об'ємними фондовими операціями, які несуть в собі величезні ризик. Ну і звичайно, родзинкою всього цього - є ринок вторинних цінних паперів (деривативів), саме вони, через помилкове завищення їх рейтингу і вартості, обвалили світову фінансову систему, адже їх цінність надзвичайно суперечлива, бо базується на ще не існуючому доході, який підкріплений лише зобов'язаннями емітентів первинних цінних паперів.

Особливі застереження викликає залучення до всієї цієї фондової гри, українських банків, адже саме від них буде надходити основний об'єм коштів для реалізації всіх вищезгаданих нововведень. Тобто банки за рахунок депозитів будуть фінансувати спекулятивні операції, і звичайно на цьому спочатку заробляти, ну а потім і втрачати, але це все буде тільки після пікового зростання і залучання в цей процес всіх сфер економіки, що безперечно викличе фінансову кризу нового масштабу, із значно більшими руйнівними наслідками, ніж криза 2008 року. В таких умовах, я навіть не можу уявити, яким чином, в нашій державі такі процеси будуть врегульовані на законодавчому рівні, адже ринок і гравці будуть просто обганяти існуючу систему регулювання на декілька років, якщо не десятиліть! Потрібна буде докорінна зміна банківського регулювання, з урахуванням тих ризиків і проблем, які породять нові інвестиційні віяння і бажання над прибутків. Банки будуть перетворюватись на інвестиційних брокерів і інвестиційних консультантів, тобто як це має місце в більшості країн, що розвиваються, і часто-густо такими консультантами є іноземні банки або їх дочірні українські установи. Це абсолютно природній процес, але країна до цього ще абсолютно не готова, та на превеликий жаль, її в це обов'язково втягнуть, адже ринок величезний і грамотно не врегульований (він є зарегульованим). Все почнеться з укрупнення фондових майданчиків, появи нових інструментів, впровадження в широкі маси можливості участі у торгівлі та спекуляції цінними паперами, також створення фінансового та інформаційного підгруп-

тя для накачування українських ринків (особливо ринку цінних паперів) завищеною ліквідністю, що в свою чергу спричинить в недалекому майбутньому серйозні проблеми як для економіки в цілому, так і окремо для кожного пересічного українця.

*Сліпенчук О.П. к.е.н., доцент,
Марчуковська Н.С., студентка УДУФМТ*

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА БАНКІВ ТА МЕТОДИ ЇЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Економічну систему будь-якого суспільства забезпечують певні суб'єкти, насамперед ті, які здійснюють істотний вплив на формування ВВП. Важливе місце серед них посідають суб'єкти фінансової системи країни, передусім банки. Тому ефективне й успішне вирішення завдань, що стоять перед економічною безпекою держави, певною мірою залежить від результативності діяльності підприємств, банків, фірм та інших господарських об'єднань.

А чим стійкіші елементи економічної системи, тим безпечнішою є ця система.

Безпека банку – це стан стійкої життєдіяльності, за якої забезпечується реалізація основних інтересів і пріоритетних цілей банку, захист від зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих факторів. Банки, як і інші суб'єкти господарської діяльності, змушені організувати свою діяльність в умовах невизначеності, непередбачуваності, загроз і небезпек, породжених умовами перехідної ринкової економіки. Крім того, на розвиток банківської діяльності впливають і такі чинники, як нестабільність політичної і соціально-економічної ситуації в країні, недосконалість банківського законодавства, криміналізація суспільства, шахрайство, корупція та ін.

Усе це посилює проблему забезпечення економічної безпеки банків. Для комерційних банків особливо значущими є такі умови ефективної та безпечної діяльності, як забезпечення зворотності кредитів, підвищення прибутковості, підтримання ліквідності, зниження банківських ризиків, гарантування депозитів. Також таке забезпечення має базуватись на певних заходах захисту банківської діяльності, протидії загрозам. Понад це, небезпечність та різнобічний характер цих загроз потребують системного та наукового підходу до вирішення питань безпеки діяльності банків.

Можна виділити два підходи авторів до визначення безпеки банків загалом і економічної зокрема. Перший підхід базується на використанні поняття загрози [1, 3, 4, 9]. Другий – на економічних поняттях досягнення мети, функціонування банку без використання поняття загрози у визначенні безпеки [2, 6, 7].

Під економічною безпекою підприємницької діяльності деякі автори розуміють захищеність життєво важливих інтересів суб'єкта господарювання від внутрішніх та зовнішніх загроз, тобто захист підприємства, банку, їх кадрового інтелектуального потенціалу, інформації, технологій, капіталу і прибутку, які забезпечуються комплексом заходів спеціального, правового, економічного, організаційного, інженерно-технічного і соціального характеру.

Економічна безпека банку – це його здатність протистояти деструктивним діям на фінансовому ринку, забезпечити виживання в конкурентній боротьбі банківського бізнесу.

Так, під економічною безпекою підприємницької структури розуміється захищеність її життєво важливих інтересів від внутрішніх і зовнішніх загроз, тобто

Секція 5. Фінансово-економічна безпека сучасних підприємств і банківських установ

захист підприємницької структури, її кадрового й інтелектуального потенціалу, інформації, технологій, капіталу і прибутку, яка забезпечується системою заходів спеціального правового економічного, організаційного, інформаційно-технічного і соціального характеру.

На сьогодні банки потребують створення комплексної системи забезпечення економічної безпеки банку, яка, своєю чергою, дасть змогу банку не втратити ліквідність і платоспроможність, а також протистояти різноманітним загрозам та самостійно ліквідувати наслідки їх реалізації. При цьому об'єктами захисту такої системи насамперед стають фінанси, матеріальні цінності та інформація банку. До 80 % коштів банків становлять обігові кошти, за допомогою яких здійснюються банківські операції, а решта використовуються для забезпечення інших потреб банку (у тому числі матеріального та інформаційного забезпечення). За таких умов можна стверджувати, що головну увагу в забезпеченні економічної безпеки слід приділяти саме захисту матеріальних цінностей (насамперед основних засобів), банківських операцій та інформації.

Банки мають проводити активні та ефективні заходи щодо захисту своїх матеріальних цінностей. Більше того, такі заходи, ураховуючи різноманітність загроз, повинні мати системний характер. Організація захисту матеріальних цінностей банку вимагає комплексного підходу, створення системи заходів організаційного, кадрового, спеціального, правового характеру.

Захист матеріальних цінностей має передбачати:

- суворий і безумовний їх облік;
- формування відповідальності посадових осіб банку за правильне зберігання, технічний стан, грамотну експлуатацію, а також за шкоду, завдану банку втрагою, пошкодженням чи виведенням чи ладу його обладнання, технічних засобів та інших цінностей;
- розроблення відповідної нормативної бази, яка б регулювала дії персоналу банку і третіх осіб щодо захисту матеріальних цінностей, порядок їх одержання, правила експлуатації й обслуговування, зберігання в наявності, передачу (здачу) і т. д.;
- організація надійної охорони матеріальних цінностей, яка б унеможливила їх псування, знищення і крадіжки, створення умов їх надійного зберігання;
- проведення періодичних перевірок наявності і стану матеріальних цінностей, умов їх зберігання й експлуатації, контроль додержання працівниками банку встановлених правил роботи з матеріальними цінностями.

Розглядаючи питання захисту банківських операцій як один з елементів забезпечення економічної безпеки банків, треба зазначити, що втрати, які несуть банки від цих операцій, мають істотний вплив на їх ліквідність і платоспроможність. Головне місце серед активних операцій банку посідають кредитні операції. Середнє значення частки кредитного портфеля у структурі активів банків становить майже 70 %.

Елементи системи захисту кредитних операцій банків мають формуватись за етапами розвитку самих операцій. Так, у ході підготовки до видачі кредиту такими елементами є: інформаційно-аналітичне дослідження позичальника; колективне формування рішення про надання кредиту й індивідуальна відповідальність за його надання, забезпечення повернення кредиту; формування безпечних для банку умов надання кредиту.

Ефективне виконання таких заходів значно мінімізуватиме ризики, пов'язані з кредитуванням позичальників банку.

Супровід (кредитний моніторинг) кредитних операцій обов'язково має бути персоналізований і також містити певні елементи, що формують системний під-

Секція 5. Фінансово-економічна безпека сучасних підприємств і банківських установ

хід. По-перше, це – контроль виконання умов кредитної угоди (обов'язковий, конкретний і комплексний). По-друге, це – моніторинг ділової ситуації в діяльності позичальника. По-третє, це – адекватна реакція банку на зміну ситуації як в умовах діяльності позичальника, так і в поведінці самого позичальника, його керівників та власників. По-четверте – санація кредитної угоди у разі виявлення ознак загрози кредитної операції. Під санацією тут розуміють спільні дії позичальника і банку із правового, фінансового, матеріального, інформаційного питань вирішення проблем, що виникають у ході операції. Під час завершення кредитної операції, якщо остання формується як проблемний кредит, системний підхід має передбачати сконцентровану, активну роботу банків із правового, економічного та організаційного вирішення ситуації.

Забезпечення безпеки проведення касових операцій здійснюється двома способами: особливим обладнанням приміщень банків, де проводяться такі операції, і робочих місць працівників, які виконують такі операції, а також особливою поведінкою працівників під час проведення ними касової роботи. В першому випадку у відповідності із будівельними нормами банківських споруд приміщення касових вузлів і сховищ цінностей, підходи (під'їзди) до них устатковуються необхідними засобами застереження, захисту, оповіщення і підлягають ретельній охороні. В другому – поведінка працівників, які здійснюють касові операції, повинна базуватися на спеціальних правилах касової роботи і відповідати нормам безпеки при перевезенні готівки.

На сьогоднішній день банки напрацювали відповідний досвід забезпечення безпеки роботи з пластиковими платіжними засобами, який базується на комплексному підході до організації захисту пластикового бізнесу. Такий підхід включає:

- розробку і удосконалення нормативної бази застосування технологій як виготовлення платіжних карток, так і операцій з ними;
- протидія втратам банків від шахрайських дій в процесі емісії і еквайрінга;
- навчання працівників банку і підприємств торгівлі (послуг) заходам безпеки при проведенні операцій з пластиковими картками і складання ними кваліфікаційних іспитів на допуск до роботи з банківськими платіжними картками.

Необхідність забезпечення безпеки валютних операцій, серед яких не останнє місце займають операції пов'язані з міжнародними торговельними розрахунками, пояснюється насиченням валютного ринку України вільноконвертованою валютою, проблемою повернення коштів через кордон, стабілізацією курсу національної валюти. В основному банки з метою захисту своїх інтересів і клієнтів застосовують у міжнародних розрахунках акредитивну форму. Акредитивна форма розрахунків, як інкасо і гарантії, є ефективними для банків, оскільки самі технології проведення таких розрахунків несуть в собі захисні функції. Крім того, банки застосовують особливі заходи по забезпеченню безпеки операцій з готівковою іноземною валютою. Основною вимогою тут є суворе дотримання норм і правил проведення операцій з готівковою валютою.

Економічної безпеки банків є не тільки безпека матеріальних та фінансових ресурсів, а й такі, як інформаційна та кадрова безпека, котрі також істотно впливають на стабільність і розвиток банків. Своєю чергою, інформаційна безпека пов'язана з формуванням інформаційного ресурсу банків, його гарантованим захистом, а також протидією інформаційно-психологічного впливу. Кадрова ж безпека спрямована на виконання можливості формування загроз банку від власного персоналу та створення умов ефективного його використання в діяльності банків.

Секція 5. Фінансово-економічна безпека сучасних підприємств і банківських установ

Можна констатувати, що економічна безпека є комплексною категорією в системі забезпечення безпеки банку, надійність і ефективність функціонування якої буде оцінюватись за критеріями недопущення або своєчасного виявлення загроз фінансам банку, його інформації та матеріальним цінностям. Головним же критерієм оцінки системи економічної безпеки банку буде стабільність економічного розвитку банку згідно з його планами і завданнями. Слід відзначити ще й той факт, що принципово важливою умовою для ефективного функціонування комплексної системи забезпечення економічної безпеки банку є активна участь у заходах захисту банку всього банківського колективу. Саме організація тісної взаємодії між підрозділом безпеки та іншими підрозділами банку є важливою передумовою для ефективної протидії як внутрішнім, так і зовнішнім загрозам.

Виходячи з усього викладеного, можна зазначити, що формування системи забезпечення економічної безпеки банку, насамперед з погляду її комплексного характеру, має найбільш ефективно забезпечити захист основних його ресурсів і створити сприятливі умови для стабільного і перспективного розвитку.

Література

1. Ареф'єва О. Планування економічної безпеки підприємств / О. Ареф'єва, Т. Кузенко. – К. : Вид-во "СУ", 2005. – 172 с.
2. Богомолов В. Экономическая безопасность. – М. : Изд-во ЮНИТИ, 2006. – 303 с.
3. Бондарчук Ю. Безпека бізнесу: організаційно-правові основи / Ю. Бондарчук, А. Марущак. – К. : Вид-во КНТ, 2008. – 369 с.
4. Брягин О. Безопасность вашего бизнеса. – К. : Вид-во КНТ, 2006. – 227 с.
5. Гапоненко В. Экономическая безопасность предприятий / В. Гапоненко, А. Беспалько, А. Власков. – М. : Изд-во "Ось-89", 2007. – 208 с.
6. Грунин О. Экономическая безопасность организации / О. Грунин, С. Грунин. – М. : Изд-во "Питер", 2002. – 160 с.
7. Донець Л. Економічна безпека підприємства / Л. Донець, Н. Ващенко. – К. : Вид-во "Центр навч. літ-ри", 2008. – 239 с.
8. Зубок М. Забезпечення безпеки кредитних операцій банків // *Бізнес и безопасность*. – 2003. – № 3.
9. Козаченко А. Экономическая безопасность предприятия: сущность и механизм обеспечения / А. Козаченко, В. Пономарев, А. Ляшенко. – К. : Вид-во "Либра", 2003. – 279. – С. 145.

**СЕКЦІЯ 6.
ГУМАНІТАРНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ
ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ
ДЕРЖАВИ**

**НАУКОВИЙ КЕРІВНИК:
БАРАНІВСЬКИЙ В.Ф.**

*Баранівський В. Ф., доктор філософських наук, професор,
декан фінансово-економічного факультету УДУФМТ*

ІДЕОЛОГІЯ ЦЕНТРИЗМУ ЯК ПІДґРУНТЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Кризовий стан економіки України виник не тільки з причини світової економічної кризи. Відомо, що Україна в період розпаду СРСР була однією з найбільш економічно сильних республік, мала значний економічний потенціал. Головною причиною кризи в Україні стала ідеологічна, політична, культурна роз'єднаність українського суспільства, української влади. Ця проблема, поза сумнівом, поставила її перед новою владою, що формується після виборів Президента України в 2010 році.

В цьому аспекті важливою передумовою успіху нового Президента, його команди, як на наш погляд, є ведення політики на ідеологічних засадах центризму.

Центризм – це той принцип політичних відносин, який дозволяє забезпечити консолідацію та єдність суспільства, еволюційний характер його розвитку, уникнути конфронтаційності в діях різних політичних сил, сприяє компромісу різних гілок влади. З огляду на важливість цього принципу в політиці не є випадковим, що йому приділяється значна увага в наукових працях та виступах різних політиків та науковців. Про центристський підхід у політиці заявляла також низка політичних партій.

Ідеологія центризму має будуватися на певних моральних традиціях та принципах. Так, ще в 1994 році про моральні засади центризму в політиці висловлювався Л.Кучма у своєму зверненні до депутатів Верховної Ради, де він наголосив: “Нехай нас об'єднують честь і рішучість, потреба конкретних справ на користь народу та спільна робота, а не гучні слова та пошук особистого комфорту”. Напевно, відсутність особливо таких якостей, як честь та рішучість, у значній кількості депутатів Верховної Ради та рад інших рівнів (здаймо, наприклад, роботу Верховної Ради Автономної Республіки Крим) саме й стала однією із найбільш вагомих причин роз'єднаності серед політиків, гілок влади і, як наслідок, багатьох негативних процесів в Україні, які проявилися в роки Незалежності, зокрема й у сфері економіки.

Очевидно, крім оцінки моральних якостей наших політиків, як і всіх громадян України (які також є суб'єктами політики), на проблему центризму та єдності слід поглянути ширше, з позиції наявності необхідного рівня політичної культури в суспільстві. Навіть такі високі моральні категорії, як честь та рішучість, на жаль, не гарантують повною мірою високу громадянську позицію політика чи пересічного громадянина (напевне, жоден з українських політиків, особливо у Верховній Раді, не скаже, що він не має честі та гідності, але для всіх є очевидною їхня роз'єднаність та низька ефективність діяльності). Мабуть названі чесноти без глибокого та всебічного усвідомлення громадянами себе невід'ємною складовою української нації, українського народу, відповідальним за їх сьогоднішня та майбуття, ще не стимулюють однозначно прагнення до єднання та спільних дій в ім'я загальнонаціональних інтересів. Єднання партій, блоків, громадян у сфері політики можливе лише за умови усвідомлення свого високого покликання служити народами, за наявності високого рівня політичної культури та патріотизму як невід'ємної складової такої культури. Саме відсутність необхідного рівня політичної культури, патріотизму, поміркованості в лідерів та членів різних блоків та партій в Україні не дав їм здійснити те, чого чекала від них

Секція 6. Гуманітарні чинники формування та забезпечення економічної безпеки держави

абсолютна більшість українських громадян, зважаючи на загальносуспільну потребу такого єднання центристських сил в Україні.

Хибність політичних поглядів, оцінок ситуації в Україні, а відповідно і економічних рішень влади проявляється, насамперед, в нерозумінні глибинних причин роз'єднаності українського суспільства та шляхів їх усунення. Неупереджений погляд показує, що владні структури України просто “не помічають” процесів, які ведуть до розколу суспільства, зокрема, за ознаками регіональної, релігійної та мовної культури. В країні зростає вплив культур, релігій тощо, що не є традиційними та здатними об'єднати українське суспільство. В певних політичних колах превалює думка про те, що розв'язання економічних проблем у державі зніме протистояння в суспільстві. Такий підхід є необґрунтованим та хибним. Політика, яка не бере до уваги духовних аспектів людського буття, не є реалістичною. Реалізм такої політики позірний: як засвідчує міжнародний досвід (Квебек, Велс, Косово), високий рівень добробуту не усуває значущості культурних чи релігійних домагань різних соціальних та політичних сил.

Однією із головних проблем духовного характеру, яка посилюється в Україні, є недооцінка мовного та цивілізаційно-орієнтаційного факторів. На сьогодні мовна самоідентифікація продовжує залишатися поважним каменем спотикання національної консолідації України. Мовна політика держави, на жаль, спонукає не до єдності суспільства, а до його розшарування за мовними, культурними та національними особливостями. Розколотість держави за наведеними параметрами неухильно призводитиме до взаємної опозиційності, протидії чи навіть протистояння всіх сегментів держави за мовними ознаками сегментів поки що цілісної держави. Поволі складається враження, що непереконлива артикуляція влади в мовному аспекті вичерпує останні регенеративні можливості національного організму.

Щодо створення умов до центрizmu та єдності загалом позитивною є ідея про поширення та зміцнення соціальної бази центристських сил в Україні, зокрема створення т. зв. “середнього класу”. Очевидно, чим більше людей в Україні буде з середнім достатком, більш високим рівнем життя, тим краще. Основу цього класу мають створити інтелігенція, управлінці, фермери, кваліфіковані робітники, представники силових структур та інші. Все ж, очевидним є недолік цієї теорії. Вона враховує рівень лише матеріального становища громадян, не торкаючись питання щодо їх національно-культурних та духовних потреб. Певним чином, від одностороннього підходу до розуміння процесу становлення “середнього класу” в Україні застерігав один із теоретиків його ідеї В.Литвин. Підкреслюючи позитивну роль “середнього класу” як соціальної бази реалізації ідеї центрizmu в Україні, він відзначав: “Варто не забувати прикладу Горбачова, який, намагаючись примирити всі сили, всі точки зору, врешті-решт, перестав задовольняти всіх”. Вбачається, що така оцінка ще раз свідчить про необхідність більш високої політичної культури та принциповості і в багатьох сучасних українських політичних діячів, які будують свої програми не на основі далекоглядної виваженої політики, а за принципом сьогоденної користі для себе чи своїх ближніх.

Ще однією проблемою, що роз'єднує українське суспільство, є релігійна. В роки незалежності проблеми міжцерковних, міжконфесійних відносин, корені яких було закладено ще в попередні історичні часи, проявилися з усією очевидністю. Надання державою Церквам надто широких прав, загравання певних державних та політичних діячів за окремими Церквами та конфесіями по суті не тільки не привели до бажаної консолідації українського суспільства, а, навпаки, слугували поглибленню його розколу за релігійними, національно-культурними та мовними ознаками. Нерідко суперечності між деякими церквами носять явно загрозливий характер. На жаль, серед більшості громадян, політичних діячів України немає глибокого розуміння природи та сутності релігії, окремих церков,

Секція 6. Гуманітарні чинники формування та забезпечення економічної безпеки держави

конфесій та міжцерковних, міжконфесійних відносин. Звичайно, відносити себе до певної релігії чи церкви – право громадян. Проте держава не може стояти осторонь за умов, коли певні церкви, конфесії вносять в українське середовище чужі українцям релігію, культуру, мову. Деякі церкви, підпорядковані іноземним релігійним центрам, часто й не приховують своїх не тільки релігійних, але й негативних політичних амбіцій стосовно України. Однією із проблем релігійного характеру є проблема створення Єдиної Помісної православної церкви, єднання всіх християн України, вирішення якої було б позитивним кроком до єдності всього суспільства, зокрема, і в політичній сфері життя. Світовий та вітчизняний досвід переконливо свідчить, що держава має бути активнішою у вирішенні цього важливого для українців питання.

Ще однією із найбільш важливих проблем підвищення рівня політичної культури українського суспільства з точки зору створення передумов для посилення центристських сил та єдності суспільства є політична ідеологія. Багатоманітність ідеологій, їхнє мирне співіснування є конституційно визаним принципом життя сучасного українського суспільства. Водночас реальне життя Української держави у період її незалежності переконливо засвідчили, що відсутність єдиної продуманої і глибоко обгрунтованої державної політичної та ідеологічної доктрини в країні обумовлює еkleктичність, неконцептуальність в усіх сферах суспільного життя, включаючи економічну, соціальну, політичну, духовну. Відсутність системної реалістичної державної ідеології, яка б стала духовною, теоретичною опорою для помислів та дій громадян України породила разом з прагненням до пошуку ідейних, духовних засад свого життя тенденцію до розгубленості та втрати цілеспрямованої активності в розбудові нового українського життя. Особистість в сучасній Україні шукає ідеологічні та світоглядні орієнтири, щоб визначитися стосовно минулого, сучасного та майбутнього. Їй важливо знати політичну та ідеологічну доктрину держави (державницьку ідеологію).

Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що ідеологія центрizmu в Україні нині, поза всяким сумнівом, є актуальною. Вона має базуватися на глибоких національних духовних, культурних традиціях та цінностях українського суспільства.

Ідея національної злагоди в Україні може бути реалізована на основі вирішення низки взаємопов'язаних проблем:

По-перше, необхідно підвищувати рівень національної культури та політичної свідомості громадян. Державі, партіям, рухам, свідомим громадянам необхідно активніше вести справу щодо впровадження в життя української національної ідеї, формування української політичної нації.

По-друге, Україні, українському народу необхідна чітка державна ідеологія, в якій має бути визначена система економічних, політичних, правових та духовних цінностей, ідей, цілей у світлі реалізації котрих мають бути представлені перспектива розвитку суспільства та норми функціонування суспільства в сьогоденні.

По-третє, ідея національної єдності та центрizmu в політиці повинна базуватися на безумовному визнанні пріоритету національних інтересів, зокрема в сфері економічного життя, в підтримці національного товаровиробника, захисті українських товарів на міжнародних ринках тощо.

По-четверте, моральні засади ідеології центрizmu вимагають здійснювати економічну політику, економічну діяльність на високих моральних засадах чесності, відкритості, законності та взаємної поваги. Необхідно рішуче покінути з такими явищами, як казнокрадство, корупція, тіньова економіка тощо. Всі сили (партії, громадські організації, рухи, представники різних національних меншин) мають поєднати свої зусилля та включитися в спільний процес відродження та розбудови економіки України – спільного дому для всіх нас.

УКРАЇНА У ЗАГАЛЬНОРОСІЙСЬКІЙ СИСТЕМІ ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНИХ ЗВ'ЯЗКІВ (ІІ ПОЛОВИНА XIX СТ.)

У сучасному світі, що являє собою поліцентричну міжцивілізаційну конфігурацію, для науковців важливим є науково-теоретичне обґрунтування повноправної інтеграції України у європейську і світову економіку. У вирішенні цього завдання може прислужитись історичний досвід торговельно-економічної співпраці росіян, українців і білорусів у межах всеросійського ринку та їх виходу на міжнародну арену у II половині XIX ст. То був період вступу Російської імперії, у складі якої перебували й українські та білоруські землі, на шлях капіталістичного розвитку, період так званої „наздоганяючої” модернізації, схоже до якого характеризується сучасний стан економіки України. Концептуальне осягнення й оцінка вітчизняного минулого не в усталених догматичних вимірах і без політичних інсинуацій сприятиме виявленню потенційних резервів у здійсненні зовнішньоторговельної політики. На жаль, це питання в історико-економічній літературі останнім часом не порушується, хоча його актуальність є очевидною.

В умовах теперішньої соціально-економічної і політичної трансформації економіки України в структурному плані має суттєві перекоси. За даними вчених Інституту економіки та прогнозування НАН України „сучасна Україна в системі світогосподарських координат є державою з мало відкритою економікою, не може впливати на світові ціни, належить до групи країн із нижчим середнім рівнем. Як за обсягом експортно-імпорتنих операцій, так і за середньодушовим рівнем валового національного доходу (вдвічі нижче за середньосвітової) вітчизняна економіка перебуває на периферії світового господарства”

Таке сталося внаслідок недолугої, а часом свідомо спотвореної соціально-економічної політики, що здійснюється керівництвом держави з часу здобуття незалежності. Всупереч історичним законам суспільного розвитку, що передбачають прогрес, заснований на еволюції продуктивних сил, яким відповідає певний характер виробничих відносин, країни колишнього СРСР перейшли від соціалістичної (планової) до капіталістичної (ринкової) економічної моделі, за якою розвиваються багато країн світу. Але не забуваймо, можна йти в одному напрямку, але різними шляхами. Це стосується і зовнішньоторговельної діяльності, вектори і обсяги якої визначаються багатьма параметрами: соціально-економічний потенціал (рівень розвитку продуктивних сил, характер виробничих відносин, демографічна складова), природно-географічні умови, наявність сировинних і людських ресурсів тощо.

Про тривалість торговельно-економічних зв'язків нині суверенних державних утворень – Російської Федерації, Білорусі та України – свідчать історичні факти. Після розпаду Давньоруської держави росіяни, українці і білоруси торували свій шлях в історії, не пориваючи об'єктивно обумовлених торговельних контактів. Наприкінці XV – початку XVI ст. московські, рязанські, брянські купці завозили товари в українські міста; вироби з України доправлялися на продаж у Москву, Твер, Нижній Новгород, Смоленськ, Брянськ та ін. У XVII-XVIII ст. відбувалося формування всеросійського ринку, куди втягувалися сільськогосподарський і мануфактурний сектори економіки українських і білоруських земель. Дані процеси інтенсифікувалися у XIX ст., особливо після скасування кріпосного права (1861 р.), що дало потужний імпульс розвитку товарно-грошових відносин, поживленню оптової, у т.ч. зовнішньої, торгівлі та заснуванню торговельних бірж. Унаслідок централізаторської політики самодержавства створювалася

Секція 6. Гуманітарні чинники формування та забезпечення економічної безпеки держави

загальноросійська ринкова система, завдяки якій зміцнювалися внутрішньо-торговельні зв'язки та забезпечувався вихід на міжнародний рівень. Факторами, що сприяли здійсненню такої торговельно-економічної політики, були спільне користування річковими системами, морськими портами, митницями, залізничним транспортом, масштабна розбудова якого припадає на 60-90 рр. XIX ст. На початок 80-х рр. XIX ст. залізничні колії вкрили понад 45% території європейської Росії. Вони утворювали своєрідні залізничні вузли: Московський, Прибалтійський, Азово-Чорноморський і Західний; двоє останніх об'єднували 13 ліній протяжністю 7 тис. км¹.

Соціально-економічний розвиток України доби промислового капіталізму тісно пов'язаний з урбанізацією, у т.ч. зростанням ролі міст у внутрішній і зовнішній торгівлі. Такими стали Київ, Полтава, Кам'янець-Подільський, Харків, Чернігів, Катеринослав, Одеса (за кількістю четверте місце після Москви, Петербурга і Варшави). Як правило, у них проводились оптові ярмарки під час великих релігійних свят: Хрещенський, Троїцький, Успенський, Покровський у Харкові, Іллінський у Полтаві, Стрітенський (Контрактовий) у Києві та ін. Асортимент товарів становили мануфактурні, залізо-скоб'яні, галантерейні, бакалійні вироби, шкіра і взуття, вовна, скло і посуд, тютюн, цукор.² На цих ярмарках продавалося чимало товару, завезеного з-за кордону через митниці в Ліваві, Ризі, Одесі, Миколаєві, Таганрозі, Волочиську, а також власне російських та прибалтійських міст: Москви, Калуги, Тули, Рязані, Нижнього Новгороду (Нижегородський ярмарок мав не лише всеросійське, а й міжнародне значення), Вільно, Риги. Київський Хрещенський (Стрітенський з 70-х рр. XIX ст.) відігравав роль осередку біржової торгівлі зі значним обсягом укладання контрактів, здійсненням банківських операцій, операцій з нерухомістю. За оптовими торговельними угодами переважно йшли цукор, олія, риба, тютюн, ліс. До Києва приїздили торговці з різних куточків Російської імперії, а також іноземці: німці, французи, італійці, турки та ін. Останні торгували шерстяними і напівшерстяними, шовковими тканинами, сукном, драпом, металевими виробами.

Склад експортно-імпоротної товарної маси відбивав господарську спеціалізацію території Російської імперії. Країна поділялась на 16 районів (умовне районування, яким користувався Центральний статистичний комітет): Центрально-Землеробський, Малоросійський (Харківська, Чернігівська і Полтавська губернії), Південно-Західний (Київська, Волинська і Подільська губернії), Новоросійський (Бессарабія, Область Війська Донського, Катеринославська, Херсонська, Таврійська губернії) та ін. Місце України у внутрішньо- і зовнішньоторговельній діяльності імперії зумовлювалось географічним розташуванням, природними і людськими ресурсами: земля, поклади кам'яного вугілля, залізної руди, азово-чорноморські порти, залізниця та наявність дешевої робочої сили, що поповнювалась за рахунок селян, звільнених від кріпосної залежності. За статтями експорту по європейському кордону проходили різноманітні товари: хліб, льон і його насіння, сало, масло коров'яче, конопляне і льняне, ікра, хміль, поташ, сукно, золоті та срібні вироби. у 60-х роках країнами-імпортерами цих товарів являлися Велика Британія, Франція, Прусія, Голландія, Австрія, Італія, Туреччина, Північно-Американські Штати³. Зокрема, вивіз зернових з України у межах 1862-1878

¹ Ананьич Б. В., Ганелин Р. Ш. Сергей Юльевич Витте и его время. – Спб., 1999. – С. 46.

² Гуржій І. О. Україна в системі всеросійського ринку 60-90-х років XIX ст. – К., 1968. – С. 117.

³ Ежегодник Министерства финансов. – Вып. II на 1870 год / Ред. А. Б. Бушен. – Спб., 1871. – С. 526-527, 534-535.

Секція 6. Гуманітарні чинники формування та забезпечення економічної безпеки держави

рр. зріс з 144 тис. т до 622 тис. т¹. Питому вагу в складі експортної товарної маси посідав цукор, виробництво якого зосереджувалося на Київщині, Поділлі, Харківщині та Чернігівщині. У той же час із-за кордону постачалися потяги, вагони, платформи, папір, фарби, сільськогосподарські та інші машини, сіль, чай, кава, напої, різноманітні тканини.

У 70-х рр. XIX ст., крім вивезення сільськогосподарської продукції, збільшилось транспортування нафтових вантажів у 31 раз, кам'яного вугілля у 5 разів, чавуну, заліза, колій і сталі – у 4 рази, кількість 8 хлібних вантажів (як уже зазначалось, враховувались частіше 6 головних) – на 83%². При цьому спостерігалася така тенденція: хлібні вантажі перевищували інші за кількістю, але стосовно загальної товарної маси їх значення знизилось, що пояснюється швидким розвитком промисловості і збільшенням торгівлі промисловими товарами, а також мінеральним паливом (кам'яне вугілля, нафта). Однак до кінця XIX ст. і пізніше Україна, як і Росія загалом, залишалась аграрною, отже, у загальному експорті фабрично-заводські вироби становили лише 3,5%. Вивозились переважно хліб, льняне прядиво, насіння, худоба, хутро, лісоматеріали. Наприкінці століття в експорті питому вагу посідали цукор, спирт, сало, м'ясо, масло, коні, вівці, свині, яйця, тютюн (на долю України припадало 50-70% збору тютюну в імперії), птиця, зерно, яке становило 48% від усього товару³.

Очевидним є той факт, що господарсько-економічна спеціалізація окремих територій Російської імперії складалась історично і пов'язувалась між собою через внутрішню і зовнішню торгівлю. Провісником і генератором їхнього економічного зростання у пореформену добу було будівництво залізниць, які відкрили територію імперії від Заходу до Сходу (на початку XX ст. Транссибірська магістраль). У виробленні тогочасної торговельно-економічної політики імперії велику роль відігравав С. Ю. Вітте (народився у Тифлісі 17.06.1849 р., помер у Петрограді 28.02.1915 р. Швидко просуваючись кар'єрною драбиною (1889 р. – директор департаменту залізниць Міністерства фінансів, у лютому 1892 р. – міністр шляхів сполучення, з серпня цього ж року до серпня 1903 р. – міністр фінансів), він впливав на весь економічний і політичний розвиток країни. Виступаючи на засіданні Комісії з упорядкування хлібної торгівлі 3 лютого 1893 р., С. Ю. Вітте зазначав, що в багатьох країнах органи, які перебувають під керівництвом уряду, наглядають (у різних формах, іноді разом із представниками громади) за здійсненням хлібної торгівлі. Тому ми не можемо залишатись осторонь – питання лише в тому, в яких межах має бути втручання держави у її регулювання. Головне, що це обов'язково потрібно зробити м'яким чином, оскільки в даному разі зачіпаються інтереси приватні, державні і громадські⁴. Питання вирішувалося наступним чином: чим довшо відстань, тим менший тариф на перевезення – така політика сприяла економічному розвитку віддалених територій та експорту товарів. Введенню хлібних вивізних тарифів дуже пручалося керівництво Курьсько-Київської залізниці, на що С. Ю. Вітте зреагував своєрідно, зробивши їм поступку, але скоротивши обсяги перевезень.

Нова тарифна політика викликала невдоволення поміщиків, власників залізничних товариств, адже товаропотоки хлинули до Риги, Лібави, Одеси, звідки

¹ Богатчук С. С. Роль залізничного транспорту у формуванні національного ринку України (II пол. XIX – поч. XX ст.) // Історикографічні дослідження в Україні. – Вип. 9. – К., 1999. – С. 43.

² Билимович А. Д. Товарное движение на русских железных дорогах. Статистическое исследование. – К., 1902. – С. 13.

³ Гуржий І. О. – Знач. праця. – С. 139-140.

⁴ Ананьич Б. В., Ганелин Р. Ш. Знач. праця. – С. 42-43, 54.

Секція 6. Гуманітарні чинники формування та забезпечення економічної безпеки держави

доправлялися за кордон, а вітчизняний покупець центральних земель залишався на «голодному пайку»¹. Підтримуючи приватні компанії, С. Ю. Вітте водночас підпорядковував їхню діяльність державному регулюванню, зрештою, викупивши 15 тис. км приватних залізниць, що дозволило за рахунок прибутків поповнювати державну скарбницю (1895-1899 рр.). Як міністр фінансів, він продовжував розвивати новий економічний курс, започаткований його попередником І. О. Вишеградським, в основу якого покладена концепція зменшення дефіциту бюджету шляхом захисту вітчизняного товаровиробника, збільшення митних зборів та митних тарифів на імпорт. Міністр фінансів, безумовно, дбав про інтереси пануючого класу, а зрештою, й про інтереси Росії, будучи її палким патріотом. Протекціонізм полягав у наданні державних замовлень окремим підприємствам і галузям економіки (хімічна, металургійна та ін.), регулюванні експортного та імпортного мита на певні види товару: імпортне кам'яне вугілля і залізо, вовну, машини. Певний час це давало вітчизняним підприємцям і купцям переваги у зовнішньоторговельних операціях, а згодом перетворилося на гальмо розвитку продуктивних сил, усуваючи в ринкових умовах властивий для капіталізму механізм вільної конкуренції, забезпечуючи надприбутки монополіям. Дія заборонних тарифів на ввезення іноземних товарів (1891 р.) обернулася таможенною війною з Німеччиною. Зрештою, С. Ю. Вітте вдалося заключити з нею компромісний торговельний договір (1894 р.) та аналогічні угоди з Австро-Угорщиною і Францією².

Діяльність міністра фінансів не всіма сприймалася схвально, особливо тарифна і протекціоністська політика була не до вподоби тим, хто внаслідок її впровадження втрачав надприбуток. Однак інтереси держави потребували цього. Фритредери (фритредерство – лібералізм) виступали і виступають за зняття обмежень у міжнародній торгівлі. Водночас історія засвідчує, що «космополітична економія» не є єдиним шляхом господарського розвитку³. Як приклад, жорстка протекціоністська політика США і Великої Британії сприяла розвитку внутрішнього виробництва і національного ринку цих країн. Коли вони досягли вищого рівня економічного розвитку порівняно з іншими країнами, тоді почали вимагати відкритості, зняття бар'єрів знову ж таки з власної вигоди. Отже, не випадково ідею вільної торгівлі для всіх обґрунтував англійський вчений Д. Рікардо. Наслідуючи її, слаборозвинуті країни відкривають свій ринок дешевим закордонним товарам, гальмуючи розвиток власних продуктивних сил, натомість стимулюючи його в економічно благополучних країнах.

Дані теоретичні міркування спонукають розглядати міжнародно-торговельну діяльність Росії в системі загальносвітових координат II половини XIX ст.: поперше, торговельно-економічна, фінансова, транспортна політика вироблялася з урахуванням світових тенденцій економічного розвитку; по-друге, всеросійський ринок, формуючись на основі господарської спеціалізації районів, забезпечував поступовий розвиток внутрішньої торгівлі на всій території держави, у т.ч. в Україні і Білорусі (в сучасному розумінні), виходячи на міжнародну торговельно-економічну арену.

---

¹ Там само. – С. 47, 49.

² Большая Российская Энциклопедия. – Т.5. – М., 2006. – С. 404.

³ Лист Фридрих. Национальная система политической экономии. – М., 2005. – С. 3, 5.

МІЖНАРОДНА МІГРАЦІЯ ЯК ІНДИКАТОР СОЦІАЛЬНИХ ЗМІН

Початок ХХІ століття характеризується різким зростанням міжнародних міграційних процесів та залученням до них практично всіх країн світу. Наприкінці 90-х років ХХ століття загальна кількість мігрантів оцінювалася у кількості 125 млн. осіб, що становить близько 2% населення планети. Міжнародна міграція в сучасних умовах набуває різноманітних форм – трудової, туристичної, сімейної.

Найбільшого поширення набула трудова, або – міжнародна міграція робочої сили, – як це явище називають ще в науковій літературі. Міжнародна міграція робочої сили – це добровільне переміщення робітників способом легального або нелегального виїзду на постійне або тимчасове проживання.

Серед основних тенденцій сучасних міжнародних процесів слід виокремити зростаючу роль нелегальних міграційних процесів, що проявляються міграцією біженців або вимушених мігрантів. Процеси вимушеної еміграції відбуваються як реакція на певні політичні, соціальні, релігійні, воєнні потрясіння в країні, а їх масштаби та напрямки певною мірою свідчать про стабільність чи, навпаки, нестабільність у країні.

Основними реципієнтами мігрантів традиційно є найбільш розвинені в економічному плані країни, такі як США, Канада, Австралія, Німеччина, значна частина західноєвропейських країн. Основними постачальниками мігрантів є слаборозвинуті країни й ті, що розвиваються.

Останніми роками у більшості громадян України формується вкрай негативна оцінка й економічної ситуації у країні загалом, і якості власного життя зокрема. Насамперед жителі країни зауважують про погіршення у сфері зайнятості. Одним із найефективніших способів виживання у таких умовах виявилася тимчасова трудова міграція за кордон. Справжні її обсяги невідомі, в різних версіях експертів фігурують цифри від 2 до 7 мільйонів українців, які важкою і некваліфікованою працею заробляють собі та своїй сім'ї на прожиток.

Нижче наведемо дані загальнонаціонального соціологічного моніторингу, здійснюваного Інститутом соціології НАН України у межах проекту «Україна на порозі ХХІ століття» (1994–2001 роки) та проекту «Українське суспільство: моніторинг соціальних змін», розпочатого у 2002 році.

Четверо з кожних десяти громадян, які вже відвідали зарубіжні країни із робітчанськими намірами, зараз ніде не працюють, кожен четвертий зайнятий у державному чи комунальному секторі, кожен десятий знайшов свою нішу в малому чи середньому бізнесі, працевлаштуватися у великому бізнесі спромоглися одиниці.

Вісім із кожних десяти осіб, що мають досвід закордонної трудової міграції, вважають, що знайти добре оплачувану роботу, яка відповідає би перевагам і кваліфікації пошукача, дуже непросто. Знайти робоче місце, де цінується кваліфікація претендента, але не гарантується достатній заробіток, також нелегко. Складності працевлаштування не за фахом, проте з гарантією достатнього заробітку, відзначають близько 60% осіб, що мають досвід трудової міграції. А кожен другий вважає, що важко знайти будь-яку роботу.

Безперечною цінністю для наших співвітчизників є можливість підвищення освітнього рівня й інтелектуального розвитку загалом. Важливість цього для себе особисто відзначає майже кожен другий співвітчизник, що брав участь в опитуванні (47,2%). Громадяни України, котрі працювали за кордоном, усвідомлюють значення освіти для свого кар'єрного просування й культурного зростання

Секція 6. Гуманітарні чинники формування та забезпечення економічної безпеки держави

значно краще: шестеро із десяти трудових мігрантів вважають підвищення її суттєвою передумовою успіху на ринку праці. Усвідомлюють це й шукачі власної ніші на теренах батьківщини, однак меншою мірою (45,9%). Освіченість зміцнює конкурентоспроможність на ринку праці, збільшує кількість ступенів свободи в разі вибору людиною життєвих стратегій. На цей вибір впливають численні чинники, зокрема, й система цінностей. На думку кожного другого респондента, котрий не працював за кордоном, українці, щоб заробити великі гроші, готові працювати з ранку до пізнього вечора, не шкодуючи своїх сил і часу (52,6 %). Вони стануть до будь-якої праці, аби їм добре платили (47,5%). Зрештою, вони вирушать до іншої країни, де можна буде заробити більше грошей, ніж удома (45,8%). Трудові мігранти вибудовують пріоритети по-іншому. Вони вважають, що для забезпечення добробуту своєї сім'ї їхні співвітчизники радше виїдуть на заробітки до іншої країни (58,2%). Якщо ж такий варіант через якусь причину їм недоступний, то, на думку трудових мігрантів, вони сумлінно працюватимуть з ранку до пізнього вечора у своїй власній країні (56,6%). І, врешті-решт, вони не вважатимуть негожим братися за будь-яку роботу, якщо за неї добре платитимуть (52,7%).

Існує й доволі значна верства людей, котрі відсунули міркування трудової етики далеко на задній план і сповідують цінності зовсім іншого гатунку. Таку думку частіше висловлюють трудові мігранти. Вони в півтора разу частіше вважають, що заради великих грошей їхні співвітчизники готові пожертвувати улюбленою професією (34,6% проти 23,5%), у 1,3 разу – діяти протизаконними методами (33,5% проти 26,2%) і так само часто – обдурити когось (26,4% проти 21,0%). Ще частіше (у 1,7 разу), на думку трудових мігрантів, більшість наших співгромадян у гонитві за долларом готові пожертвувати своїм чесним ім'ям і репутацією порядної людини (20,9% проти 12,6%). І, що значно гірше, трудові мігранти в 2,1 разу частіше впевнені, що великі гроші можуть змусити співвітчизників пожертвувати добрими стосунками з найближчими родичами – батьками, дружиною/чоловіком, дітьми (17,6% проти 8,4%). Не буде більшість наших співвітчизників щадити конкурентів і готова усунути їх силою, а в разі потреби – вдатися до фізичного знищення їх. Такий сценарій трудові мігранти припускають у 1,3 разу частіше за своїх співвітчизників, які не залишали рідних теренів (15,4% проти 12,0%).

Усі наші співгромадяни – і трудові мігранти, і ті, хто за кордоном не працював, однаково вважають, що заради грошей більшість наших людей готові вдатися до чого завгодно. Такої думки дотримується чимало опитаних – четверо з кожних десяти респондентів. І ця думка – серйозний привід для міркувань та аналізу.

Якщо на початку 1990-х років Україна була і країною імміграції, то від 1994 року вона перетворилася на країну еміграції. «Бідні до бідних не переселяються», тобто міграція підтверджує свою здатність слугувати індикатором соціальних змін, а її напрям стає показником тенденцій (позитивних або негативних) у розвитку країни, вивчення умов і мотивів виїзду з країни. Дані соціологічних опитувань, матеріали преси дають можливість визначити цілий комплекс чинників, що формують міграційні мотиви, серед яких головними є зростання безробіття, невилплата зарплат, важке економічне становище сімей. Системна криза суспільства створила високий рівень еміграційних намірів. Найрішучіше на від'їзд налаштована молодь. Серед головних мотивів еміграції вирізняється прагнення знайти для себе роботу за кордоном, можливість отримати там гідну зарплату й реалізувати себе як фахівця. Ці висновки підтверджуються аналогічними дослідженнями, проведеними іншими соціологічними центрами в Україні –

невпинно зростає кількість людей, котрі сподіваються знайти вихід зі свого кризового становища в еміграції з країни.

Тимчасова трудова міграція є для багатьох початковим етапом еміграційного процесу. Цей різновид міграції для українського суспільства має негативний характер, адже за рахунок трудової міграції із країни вимивається найактивніша, найосвіченіша і конкурентоспроможна верства її громадян.

Таким чином, сучасні міжнародні міграційні потоки демонструють три особливості. По-перше, у багатьох випадках домінує міграція з однієї або декількох слаборозвинених країн-походження, що географічно знаходяться близько одна від одної. Це доповнюється останнім часом великим напливом біженців. По-друге, зберігаються традиційні переміщення людей при збільшенні їх абсолютних показників. По-третє, наростає тенденція, пов'язана з тим, що «не зареєстровані» мігранти становлять більшу частину загального міграційного потоку.

Новою тенденцією є і те, про що свідчать сучасні демографічні процеси у розвинених країнах, що міграція стає об'єктивною умовою майбутнього розвитку глобальної світової економіки. Це обумовлює необхідність розширення міжнародного співробітництва у регулюванні міграції; вдосконалення національного законодавства у цій галузі; вирішення проблем, пов'язаних із родинними відносинами; регулюванні пропорції між місцевими мешканцями та особами іноземного походження у загальній кількості населення та робочої сили.

Література

1. Прибиткова І. Трудові мігранти у соціальній ієрархії українського суспільства: статусні позиції, цінності, життєві стратегії, стиль і спосіб життя // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – №4, 2002. – С. 156–167.
2. Ступницький О. І. Міжнародна міграція робочої сили та механізми її регулювання / О. І. Ступницький. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. – 272 с.
3. Цепенко И. П. Управление миграцией: опыт развитых стран / Ин-т мировой экономики и международных отношений РАН. – М.: Academia, 2009. – 384 с.

*Корецька А.І., к.філос.н.с.н.с., доцент,
заступник декана фінансово-економічного факультету УДУФМТ*

ОСВІТА І ДУХОВНІСТЬ ЯК ГАРАНТІЯ БЕЗПЕКИ ОСОБИСТОСТІ Й ДЕРЖАВИ

Сучасний мультикультурний соціум вимагає певної уніфікованості освіти, без нав'язування стереотипів супердержавами. Тому у формуванні духовності великого значення надаємо її комплексному характеру. Формування духовності через феномен освіти виступає гарантом індивідуального розвитку і водночас плекає інтелектуальний та духовний потенціал нації, формує громадян відкритого демократичного суспільства, яка є ідеалом для значної частини людства.

Мислителі сучасного світосприйняття, котре визначається як концептуальне, особливо періоду останнього десятиліття, враховуючи багатомірність, плюралістичність духовності як феномена, переосмислюють саме поняття «духовність», досліджують специфіку її функціонування в сучасному соціокультурному контексті. Так, В. Андрущенко підкреслює, що духовність – найцінніша людська якість, котра передається від покоління до покоління. [1, 283 – 290]. М. Головатий визначає духовність як специфічну людську якість, котра формується в процесі усвідомлення й сприйняття певних суспільних норм і цінностей [3]. В.

Секція 6. Гуманітарні чинники формування та забезпечення економічної безпеки держави

Баранівський зазначає, що дух, духовність, духовний світ постають не просто у вигляді особистого або суспільного життя, але, передусім, як духовний зміст різних реалій та подій людського буття [2, 1].

Духовність – внутрішній світ людини, її стрижень, глибинна сутність. Духовності не можна навчити за допомогою настанов, але за допомогою духовності можна окреслити шлях пізнання й удосконалення своєї самості. У цьому зв'язку духовність постає творчою спрямованістю й наснагою людини. Більше того, духовність – це певний тип світовідношення, який проявляється у ставленні до абсолюту, без чого суспільство не триває, до світу, природи, суспільства, інших людей, зрештою, до самого себе.

Виходячи з розуміння людини як духовної істоти, визнаємо за нею безумовне право на самостановлення, тобто людина постає суб'єктом своєї життєдіяльності. Складаючись із певних цінностей і потреб (від спрощених до витончених, синтетичних), серед яких умовно виділяють кілька груп: світоглядні, моральні, громадянські, естетичні та інші, – духовність безпосередньо пов'язана із світоглядними надіями, устремліннями, ідеалами нації, народу, людського суспільства, етносу [10, 89 – 90]. Глибинні основи і витoki духовності, що формують життєву активність індивідів, зокрема, аналізують І. Степаненко [25] й Т. Хорольська [28]. Проблема співвідношення традицій і новацій, індивідуалістичних і колективістських тенденцій у формуванні духовності особистості, якій важливо зберегти свою унікальність і в той же час нести відповідальність за колектив, за суспільство у наш час постає особливо актуальною. Сучасні дослідники проблем духовності також визначають її як категорію людського буття, що виражає здатність до творення культури та самотворення. Отже, духовність постає як інтегральна категорія, що виражає теоретико-пізнавальну, художньо-творчу та морально-аксіологічну активність людини.

Особливого значення духовність людини набуває у зв'язку із становленням її світогляду у контексті суспільного розвитку. Тому у даній статті приділяється увага проблемам духовності особистості й суспільства, специфіці соціокультурного простору й освіти як найважливішим чинникам формування діяльної духовності. Суттєвим аспектом зростаючої значимості духовної сфери є докорінна зміна морально-психологічної атмосфери в суспільстві, інтенсифікація розвитку усіх його сфер, котра неможлива без інтенсифікації духовного життя, піднесення ролі ініціативи, активності, творчих зусиль кожної особистості.

Роль і значення духовності набуває певної особливості у наш час. У сучасній філософії та соціокультурному просторі характерним виявом є постмодернізм – один із типів філософування, для якого важливі вільні поривання, що породжують досить визначений антропокультурний тип людини з розмитістю й невизначеністю особистісних якостей, моральною необтяженістю й байдужістю до істини. Однією з глобальних проблем сучасності є також те, що постмодернізм акцентуалізує мультикультуралізм, розширену концепцію Ratio, духовну неукоріненість, відмову від державного регулювання, котрі, виступаючи основними складовими “проекту” постмодернізації світу, покликані здійснити його заповітні мрії: звільнити поведінку людини від контролю цінностей, ідеалів, норм, влади, забезпечити примат хаосу як більш “людського” стану соціуму над “нелюдським порядком” [5, 27]. Відповідно формується нове діалектичне мислення, яке дає змогу досягнути дійсність в усій її реальній суперечливості й багатогранності, а питання духовної безпеки людини й суспільства набуває особливої виразності.

Масштаб нових історичних завдань владно диктує необхідність кардинальних змін у змістових, технологічних, управлінських складових розвитку освіти,

Секція 6. Гуманітарні чинники формування та забезпечення економічної безпеки держави

яка покликана допомогти молодій людині оволодіти життєвою компетентністю, освоїти ситуацію соціальних і духовних змін.

Сьогодні головним виміром якості освітньої системи має бути здатність молодого покоління повноцінно жити й активно діяти у новому світі, постійно самовдосконалюватися, адекватно реагувати на зміни, особливо у періоди технологічних та цивілізаційних поривань.

Саме через освіту ми повинні сформувати особистість, здатну творити і сприймати зміни, нововведення. Йдеться про зміни технологій, інформації, знань, самих обставин життя. В суспільній свідомості важливо утвердити динамізм змін як адекватну сучасності рису життя, лише через яку держава і може забезпечити сталий розвиток, стабільне конкурентно спроможне й успішне суспільство.

Зміни вимагають конкурентоспроможності, професійної й соціальної мобільності, неперервної освіти й духовного вдосконалення. Навіть у вимірах людського життя зміни починають переважати над наступністю і сталістю. Вперше в історії покоління ідей і покоління речей змінюється у часі швидше за покоління людей.

Світова історія, зазначає видатний український філософ С. Кримський, все більше набуває рис вихору науково-технічного прогресу, нашестя науково-технічних змін, ритміки індустріальних інновацій, які стали умовою самої стабільності виробництва у практиці ХХ століття. Із незвичайним розмахом наростає швидкість історичних подій, прискорюється темп світової історії.

Місія освіти полягає в тому, щоб змінити життя тих, хто навчається і виховати громадян, які зможуть жити і продуктивно працювати у суспільстві, яке стає все динамічнішим і складнішим.

Філософія змін має важливе значення у процесі реформування освіти, поглиблення її компетентнісної спрямованості [7, 27, 40, 81].

У міру наростання глобалізаційних процесів і пов'язаного з ними переходу до науково-інформаційних технологій, відбувається зміна самої парадигми людського прогресу. Його сутністю, основним виміром і, разом з тим, основним важелем стає розвиток особистості, власне людський розвиток. Саме це буде визначати конкурентоспроможність кожної країни.

Прискорення темпів розвитку суспільства, розширення можливостей політичного і соціального вибору, що викликає необхідність підвищення рівня готовності громадян до нього; перехід до постіндустріального, інформаційного суспільства, значне розширення міжкультурної взаємодії, у зв'язку з чим особливо ваги набувають комунікативна відкритість і полікультурна компетентність [4], культура миру і толерантність; виникнення і зростання глобальних проблем, які можуть бути розв'язані лише у рамках міжнародного співробітництва, що вимагає формування сучасного мислення у молодого покоління; динамічний розвиток економіки, зростання конкуренції, скорочення сфери некваліфікованої праці, глибокі структурні зміни у сфері зайнятості, що визначають постійну потребу у підвищенні професійної компетентності і мобільності працівників; зростання ролі людського капіталу, що зумовлює інтенсивний випереджувальний розвиток освіти як молоді, так і дорослого населення.

На реформування освіти істотно впливає глобальна інформаційна революція, важливими складовими якої є такі: перетворення інформації на найважливішу економічну категорію, бурхливий розвиток інформаційної економіки, інформаційного ринку і бізнесу; всезагальний характер інформатизації суспільства, її проникнення в усі сфери життя і діяльності людини; освіта, школа перестали бути єдиним джерелом знань; активне поширення цифрових технологій за межі інформаційної сфери; глобалізація інформаційного середовища світового співто-

Секція 6. Гуманітарні чинники формування та забезпечення економічної безпеки держави

вариства на основі розвитку зв'язку, телебачення й інформаційно-телекомунікаційних мереж; безпрецедентне посилення інтелектуальних, творчих здібностей людини в результаті використання засобів інформатики і нових інформаційних технологій; формування нового інформаційного світорозуміння й світогляду, які суттєвим чином змінять сучасну картину світу, парадигму і методологію освіти.

Становлення особистості через знання припускає, що головним ресурсом подальшого розвитку стане інформація. Завдяки інтелекту як набутих знанням реалізується розвиток інформаційно-інтелектуальних процесів, духовної культури, науки, освіти тощо. Відповідно на перший план виходять гуманістичні цінності й знання людини, яка живе в гармонії з навколишнім соціальним і природним середовищем. Гармонізація взаємовідносин людини і природи повинна виявитися в основних напрямках людської діяльності – виробничій, пізнавальній, етико-естетичній, що дозволить забезпечити сталий розвиток сучасної цивілізації. Завдання полягає в тому, щоб враховуючи запити особистості й соціальної суспільства, знайти оптимальні умови гармонізації взаємовідносин особистості й суспільства, людини і природного середовища, які будуть забезпечувати життєдіяльність і розвиток усіх фізичних і духовних сил людини.

Одним із важелів духовності є інтелект, набутий через освіту. І духовному збагаченню суспільства й особистості якнайбільше сприяє оволодіння освітніми цінностями.

Саме знання збагачують особистість, роблять її професійно й суспільно захищеною, а відтак це окреслює шляхи і до забезпечення безпеки як особистості, так і суспільства.

Література

1. Андрущенко В.П. Роздуми про освіту: Статті, нариси, інтерв'ю. – К.: Знання України, 2004. – 804 с. (1)
2. Баранівський В.Ф. Проблеми духовної безпеки українського суспільства. – К.: Видавництво ПП Ульянич В.І., 2009.
3. Головатий Н.Ф. Соціологія молодіжи: Курс лекцій. – К.: МАУП, 1999. – 224 с. (10)
4. Гьосле Вікторію. Практична філософія у сучасному світі. Пер.з нім., примітки та післямова Анатолія Ермоленка. – Київ: Лібра, 2003. – 248 с.
5. Запесоцкий А. С. Образование: философия, культурология, политика. – М.: Наука, 2002. – 456 с. (13)
6. Степаненко І.В. Метаморфози духовності в ландшафтах буття / Харківський державний педагогічний ун-т ім. Г.С. Сковороди. – Х.: ОВС, 2002. – 256 с. (25)
7. Фуллан М. Сили змін: вимірювання глибини освітніх реформ. – Львів: Літопис, 2000. – С. 27,40,81.
8. Хорольська Т. Еволюція поглядів на життєву героїку як екзистенціальне втілення моральності і гуманізму // Актуальні проблеми духовності.– Зб.наукових праць / головний редактор Хорольська Т.А. кривий Ріг. Видавничтво СП “Міра”. – 2004. – С. 18 – 31.(28)

Попова Л.М., Харківський інститут фінансів УДУФМТ

КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ВИМІР РЕФОРМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ

В реформуванні вищої освіти можна прослідкувати загальну тенденцію, а саме її прагматичну спрямованість на вузький професіоналізм. В учбових планах

Секція 6. Гуманітарні чинники формування та забезпечення економічної безпеки держави

перевага надається прикладним дисциплінам і скорочується кількість годин на дисципліні теоретичні. Це означає все більшу орієнтацію на засвоєння вже існуючих технологій, в тому числі економічних, норм і приписів цих технологій, а також на запам'ятання термінів, якими вони позначаються. Отже, смисли і цінності, на яких базуються технології, логіка самого процесу формування смислів і їх переходу в технології не розглядаються як значущі. Це не відповідає динаміці розвитку різних сфер діяльності людей, свідомому засвоєнню технологій. Вони перетворюються на задану програму дій, систему зовнішніх вимог, в певну зовнішню необхідність. Результати їх застосування приводяться до єдиного спільного знаменника і оцінюються за єдиним критерієм – їх економічною ефективністю.

Оволодіння цінностями і смислами, на яких базуються технології, дає можливість, зокрема, прослідкувати, проаналізувати ті різноманітні контексти, якими вони задаються. Тим самим об'єкти осмислення відтворюються в їх багатомірності, «об'ємі», різноманітних зв'язках. Знання про ці об'єкти не лише конкретизуються, а й створюють певне єдине ментальне поле, яке вміщує в собі взаємопов'язані тексти різного ступеню узагальненості, різного об'єму, а разом з цим семантичне поле, поле позначень і вираження цих смислів. Окрім того, відтворення людською думкою об'єктів як багатомірних відкриває зв'язки об'єктів з їх умовами прояву, а значить, і шляхи впливу на об'єкти і їх цінність для формування технологій з ціллю їх змінення. Отже, різноманітність контекстів, в яких розглядається об'єкт, дає можливість не лише відтворення думкою і інтеграцію як різних смислів, так і різних цінностей, здійснювати оцінку явищ, в тому числі ефективність технологій, на підставі різних критеріїв; це не лише економічні критерії, а критерії можливості подальшого розвитку суб'єкта діяльності, його творчості, створення ним нових технологій або підстав для їх формування.

Як підкреслював Ф. Ніцше, смисл є нічим іншим, як «смыслом відношення і перспективою» [1]¹, а саме перспективою виявлення, як ми бачимо, нових смислів знаків в безкінечному русі до більш повного, більш конкретного знання. Організована таким чином освіта – від вивчення цінностей і смислів до встановлення їх трансформацій в норми і технології – дає можливість в процесі навчання формувати установку майбутнього професіонала на пошук нових смислів, здатність мислити поза меж повсякденності, обмеженої здоровим глуздом з його однозначністю форм мислення та їх позначень. Воно дає можливість формувати здібності і потреби виходу за межі вже відомого і об'єктивованого в існуючих технологіях. Отже, це установка на можливість нових технологій та їх розробку, в основі чого лежить ідея невичерпності смислів.

В цій ситуації з'являється можливість розвитку мислення, спрямованості його логіки не просто на пояснення і обґрунтування, а на використання відомих смислів як підстави, підґрунтя, відкриття, створення нових явищ, нових можливостей.

Ця ідея невичерпності смислів знаків відображається і в лінгвістичних особливостях діяльності в галузі науки і освіти. Однією з основних її особливостей є її поліморфізм, а також інверсність та неповнота. Поліморфізм виходить з того, що семантичні можливості, ресурси наукових понять, коли вони включаються в певну систему, ніколи повністю нею не вичерпуються. Це означає, що завжди є можливість розширення понятійної сфери, оскільки будь-яке поняття завжди має смисловий резерв; він розкривається з відкриттям нових відносин, а значить, включення поняття в новий контекст, в нові «відносини і перспективу», включення в метатексти з їх граничними смислами. Це є умовою здатності наукової

¹ 1. Ніцше Ф. Воля к власти. – М.: «Айрис-Пресс», 1994, с. 92.

мови долати таку особливість наукового мислення, пов'язану з формально-логічною організацією понятійного апарату науки і прийнятою парадигмою пізнання, – його відносно замкнутість, системність. Необхідність в цьому виникає, коли вони гальмують процес розвитку знання. Нові смисли або нові поняття, коли вони вбудовуються в цю формально-логічну організацію, можуть приводити і приводять до змін цієї системи в цілому і формуванню нових внутрішньосистемних і зовнішніх контекстів. Вони надають новий смисл як тим поняттям, що вже існують, так і їхній цілісності – усій їхній формально-логічній організації.

Однак існуючі форми контролю знання закріплюють принципову однозначність термінів і не вимагають руху думки в ментальному полі смислів, – вони не потребують від студентів обґрунтування та пояснення їх відповідей, тобто включення їх в різні контексти. В такій ситуації не виникає необхідності в активному оволодінню мовою, в умінні викласти послідовно та обґрунтувати свої думки, як того потребує вивчення знання. Зведення контролю переважно до тестових форм орієнтує на те, щоб запам'ятати значення термінів. І студенти, які живуть у рідному мовному середовищі, які все життя вивчають рідну мову, не володіють нею вільно, не можуть послідовно викладати свої думки, аргументувати та обґрунтувати їх.

Тому неможливо, з одного боку, вважати результати тестування повністю об'єктивними показниками знань студентів. Вони можуть засвідчити лише знання термінології. Реальних здібностей людини мислити, вільно рухатися в ментальному полі смислів і семантичному полі їх пізнань, а значить, можливостей його професіонального росту. Тести, з іншого боку, не формують зацікавленості в знанні рідної мови. Щоб захистити мову, розвивати її, треба починати з розвитку мислення, формування ментального і семантичного просторів думки, які інтегруються в певне ціле не прикладним, а теоретичним знанням як його мета-текстом, а також вільного руху думки в цьому просторі. Це розширює можливість розуміння та інтерпретації. Таким чином вирішується одна з головних задач освіти – бути засобом повноцінної трансляції культурних досягнень та їх подальшого розвитку. І є ще один аспект у вирішенні цього завдання – формування у студентів відчуття гідності, впевненості в можливостях оволодіння знанням і подальшого використання, створення умов саморозвитку, щоб вони були господарями у мові як домі свого повсякденного, наукового і професійного буття.

*Горбачук В.М., к.ф.-м.н., с.н.с.,
Інститут кібернетики ім. В.М. Глушкова НАН України,
Гороцук Н.Ю. студент,
Національний університет “Киево-Могилянська академія”*

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ РЕЙТИНГІВ УНІВЕРСИТЕТІВ І ДИНАМІКИ НАУКОВОЇ ПРОДУКЦІЇ УКРАЇНИ ТА СУСІДНІХ ДЕРЖАВ У 2003–2008 РР.

У рейтинг 1500 кращих ВНЗ світу входять 67 ВНЗ України та сусідніх держав [www.webometrics.info]: Польща має 19 таких ВНЗ, Туреччина – 14, РФ – 11, Угорщина – 9, Румунія – 7, Словаччина – 5, Болгарія, Україна – по 1, Білорусь, Грузія, Молдова – 0 (А і В вказує світовий і регіональний рейтинг відповідно):

А	В	Вищий навчальний заклад (ВНЗ)	Держава	S	V	R	G
226	1	Московський державний університет ім. М. Ломоносова	РФ	260	209	301	271
269	2	Будапештський університет технології і економіки	Угорщина	194	477	85	379

**Секція 6. Гуманітарні чинники формування
та забезпечення економічної безпеки держави**

277	3	Університет Будапешта ім. Л. Етвеша (Lorand Eotvos)	Угорщина	209	359	96	668
334	4	Варшавський університет	Польща	1096	302	159	412
372	5	Ягеллонський університет	Польща	759	479	271	240
409	6	Університет Сегеда	Угорщина	243	659	221	600
431	7	Університет ім.Коменського (Comenius) у Братиславі	Словаччина	460	598	242	609
470	8	Вроцлавський університет технології	Польща	390	979	340	174
494	9	Університет AGH (Akademia Gorniczno-Hutnicza)	Польща	987	523	427	530
499	10	Близькохідний технічний університет	Туреччина	418	794	315	563
523	11	Університет Богазічі (Bogazici) (Стамбул)	Туреччина	873	498	499	786
542	12	Вроцлавський університет	Польща	558	721	391	743
580	13	Університет ім. А. І. Кузи (Alexandru Ioan Cuza) (Ясси)	Румунія	1416	329	840	1005
591	14	Вища школа економіки	РФ	1179	491	1045	409
607	15	Університет Білкент (Bilkent) (Анкара)	Туреччина	421	990	661	641
640	16	Софійський університет ім. Св. Климента Охридського	Болгарія	528	838	593	794
712	17	Університет Познані ім. А. Міцкевича	Польща	1291	842	625	598
721	18	Технічний університет Кошице	Словаччина	837	1289	478	410
734	19	Варшавський університет технології	Польща	1309	734	623	927
738	20	данський університет технології	Польща	785	759	857	940
742	21	Університет Дебрецена	Угорщина	923	1628	469	138
792	22	Технічний університет Стамбула	Туреччина	760	1346	599	572
833	23	Центрально-Європейський університет	Угорщина	151	875	1208	509
834	24	Санкт-Петербурзький державний університет	РФ	793	1142	677	969
865	25	Університет Анкари	Туреччина	125	1294	948	347
866	26	Словацький університет технології	Словаччина	101	1544	549	547
886	27	Новосибірський державний університет	РФ	694	911	1163	1249
903	28	Університет ім. М. Складовської-Кюрі	Польща	958	1053	885	1083
911	29	Університет Анатолії	Туреччина	1115	884	1102	1119
925	30	Університет Хаджеттепе (Haseteppe)	Туреччина	895	1463	655	820
933	31	Університет ім. М. Коперника	Польща	763	1319	683	1159
942	32	Університет Сабанчі (Sabanci) (Стамбул)	Туреччина	106	155	943	381
965	33	Університет Силезії у Катовіце	Польща	2194	769	1258	996
974	34	данський університет	Польща	751	1212	868	1396
101735	Університет Газі (Gazi) (Анкара)	Туреччина	857	1868	822	569	
102336	Політехнічний університет Бухареста	Румунія	1489	1732	687	543	
104637	Університет Бухареста	Румунія	977	1479	865	1086	
105238	Університет Лодзі	Польща	1637	1387	864	872	
105339	Університет Печа	Угорщина	809	1423	769	1516	
107840	Технічний університет Лодзі	Польща	1505	1500	795	662	
107941	Університет ім. Бабеша Бойяї (Babes Bolyai) (Клуж)	Румунія	1038	1905	734	787	
112242	Казанський державний університет	РФ	1326	1804	846	804	
113043	Варшавська школа економіки	Польща	1024	1153	1214	1828	
114844	Краківський університет технології	Польща	1854	1305	1342	883	
115145	Егейський (Aegean) університет (Ізмир)	Туреччина	1029	2007	732	987	
116346	Томський державний університет	РФ	970	2014	1672	306	
120147	Силезький університет технології у Глівіце	Польща	951	208	1007	813	
121348	Університет Інону (Inonu) (Малагія)	Туреччина	2138	1267	2024	663	
123549	Технічний університет ім. Г. Асаке (Ясси)	Румунія	2051	1383	1560	825	
127550	Університет Західної Угорщини	Угорщина	2272	1416	808	1611	
128651	Академія економічних досліджень у Бухаресті	Румунія	1895	166	1452	720	
130252	Державний інститут точної механіки та оптики	РФ	107	2546	982	671	
134253	Університет Мішкольда	Угорщина	1131	2062	691	185	
134654	Київський національний університет ім. Т. Шевченка	Україна	1427	1407	1400	1838	
135355	Семмелвейський університет	Угорщина	1397	1564	1415	1553	
135856	Університет Зеленої Гурі	Польща	2955	192	968	811	
137457	Познанський університет технології	Польща	3879	1655	997	900	
137758	Університет ім. П. Й. Шафарика (Pavol Jozef Safarik)	Словаччина	1315	2137	641	1907	
138359	Університет Стамбула	Туреччина	1261	2100	1279	1068	
140660	Університет Чукурова (Cukurova) (Адана)	Туреччина	1418	2273	1359	837	
141261	Московський фізико-технічний інститут	РФ	1548	1464	1666	1706	
143762	Університет Докуз Ейлүл (Dokuz Eylul) (Ізмир)	Туреччина	1421	2447	959	1118	
144463	Технічний університет (Клуж Напока)	Румунія	2333	2276	805	1095	
145664	Московський державний інститут міжнародних відносин	РФ	1444	1926	2101	903	

Секція 6. Гуманітарні чинники формування та забезпечення економічної безпеки держави

146865	Словацький університет сільськогосподарства у Нїтрі	Словачина	1863	2317	1551	633
147966	Алтайський державний університет	РФ	2822	2513	1278	405
148967	Уральський державний університет	РФ	1613	3032	1162	511

Світовий рейтинг є зваженим рейтингів S, V, R, G: S (size) вказує рейтинг ВНЗ за числом його сторінок, R (rich files) – за числом наукових документів ВНЗ (Google, Yahoo, LiveSearch, Exalead), V (visibility) – за кількістю отриманих ВНЗ різних лінків (YahooSearch), G – за кількістю цитувань ВНЗ (GoogleScholar).

Рейтинги університетів держав пов'язані з кількістю документів від держав, опублікованих у наукових журналах [www.scimagojr.com]:

Держава/Рік	Кількість документів						Населення (тис.)					
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Білорусь	1398	1392	1492	1399	1432	1306	9849	9800	9751	9714	9690	9672
Болгарія	2211	2307	2699	2517	3077	2758	7801	7761	7719	7679	7460	7607
Грузія	280	381	422	460	404	521	4343	4315	4322	4401	4395	4382
Молдова	236	198	316	272	255	273	3618	3607	3600	3590	3581	3573
Польща	17501	18624	20696	22219	20624	21036	38205	38182	38165	38141	38121	38123
РФ	31470	31281	34883	30781	31188	31818	145000	144200	143500	142800	142200	142000
Румунія	2960	3222	3861	3974	5429	6304	21866	21790	21714	21639	21564	21489
Словачина	2680	2893	2890	3216	3256	3691	5380	5385	5389	5394	5401	5412
Туреччина	14380	16958	18946	21112	22704	22926	65886	66904	67903	68133	68894	69659
Угорщина	5582	5749	6554	6776	6832	6963	10142	10117	10098	10077	10066	10045
Україна	5234	5911	6382	5665	5938	6140	47442	47101	46749	46466	46192	45936

Польща має 230 таких журналів, РФ – 186, Туреччина – 104, Угорщина – 77, Румунія – 43, Словачина – 40, Болгарія – 26, Україна – 19, Білорусь, Грузія, Молдова – 0. Деякі журнали України перекладають і відносять до інших держав.

Держава/Рік	Документів на млн. населення						ВВП (дол.) / Населення							
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	С	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Білорусь	142	142	153	144	148	135	95	1810	2318	3098	3805	4672	6235	5166
Болгарія	283	297	350	328	412	363	128	2562	3176	3522	4122	5302	6561	6223
Грузія	64	88	98	105	92	119	184	919	1188	1484	1765	2326	2937	2448
Молдова	65	55	88	76	71	76	117	547	720	830	949	1229	1695	1514
Польща	458	488	542	583	541	552	120	5675	6627	7965	8958	11157	13858	11288
РФ	217	217	243	216	219	224	103	2975	4105	5326	6929	9100	11690	8694
Румунія	135	148	178	184	252	293	217	2720	3478	4567	5670	7912	9508	7542
Словачина	498	537	536	596	603	682	137	6193	7839	8896	10375	13935	17599	16282
Туреччина	218	253	279	310	330	329	151	4603	5862	7108	7767	9422	10484	8723
Угорщина	550	568	649	672	679	693	126	8270	10143	10911	11205	13746	15477	12927
Україна	110	125	137	122	129	134	121	1057	1378	1843	2324	3100	3926	2542

Враховуючи динаміку населення і ВВП на душу населення [www.imf.org], у 2003–2008 рр. найбільша зміна (change, С [%]) документів на млн. населення відбулася у Румунії, а найбільша зміна ВВП (млн. дол.) на документ – у РФ:

Держава/Рік	ВВП (млн. дол.) на документ						Цитувань на документ						
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	С	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Білорусь	12,751	16,319	20,248	26,420	31,617	46,173	362	4,12	4,01	2,76	1,97	1,12	0,39
Болгарія	9,039	10,684	10,074	12,577	12,853	18,096	200	6,23	5,68	3,93	3,80	1,97	0,84
Грузія	14,258	13,453	15,194	16,885	25,308	24,703	173	5,28	5,22	3,32	2,85	2,16	0,64
Молдова	8,392	13,119	9,456	12,531	17,259	22,181	264	6,48	6,07	4,48	3,23	2,38	0,76
Польща	12,389	13,586	14,688	15,377	20,623	25,115	203	7,17	6,14	4,76	3,53	2,49	0,81
РФ	13,709	18,922	21,909	32,144	41,492	52,172	381	4,91	4,45	3,24	2,53	1,51	0,49
Румунія	20,090	23,523	25,685	30,875	31,427	32,411	161	5,79	4,94	4,11	2,67	1,61	0,56
Словачина	12,432	14,591	16,589	17,402	23,115	25,804	208	6,34	5,95	4,68	3,91	2,45	0,73
Туреччина	21,089	23,128	25,477	25,066	28,591	31,856	151	6,60	5,63	4,29	3,02	1,93	0,65

Секція 6. Гуманітарні чинники формування та забезпечення економічної безпеки держави

Угорщина	15,026	17,849	16,811	16,664	20,253	22,328	149	10,97	9,51	7,22	4,95	3,30	1,14
Україна	9,578	10,977	13,497	19,065	24,114	29,371	307	4,36	3,42	2,65	2,22	1,40	0,44

*Малишенко Л.О., к.пол.н., заст. декана
фінансово-економічного факультету,
Кравченко В.С., студент,
Одеський інститут фінансів УДУФМТ*

ІНФОРМАЦІЙНА НЕРІВНІСТЬ ЯК СУЧАСНИЙ ЧИННИК СОЦІАЛЬНОЇ НЕРІВНОСТІ

Сучасне суспільство перебуває в процесі трансформації: зароджується нове інформаційне суспільство, ефективність соціально-економічного розвитку якого залежить перш за все від створення, виробництва, зберігання та розповсюдження інформації.

Перші кроки на шляху до інформаційного суспільства супроводжуються широким обговоренням переваг інформатизації як першого етапу переходу до суспільства нового типу. Інформатизація представлялася як величезне благо для суспільства, держави та окремих людей, що відкриває широкі можливості збору, обробки та обміну інформацією, недосяжні на попередніх етапах суспільного розвитку. Проте, зараз стає зрозумілим, що інформаційне суспільство – явище далеко не однозначне, має як свої переваги, так і недоліки.

Сьогодні необхідно дослідити не тільки переваги інформаційного суспільства – інтернетизацію, інформатизацію та віртуалізацію, про які багато говорять, але й проблеми, які виникають по мірі становлення нового суспільства.

Трансформація суспільства в новий стан поряд із беззаперечними перевагами несе із собою низку недоліків. Разом із збільшенням ролі, яку відіграють сучасні технології в суспільному житті, збільшується і соціальна нерівність між окремими людьми, соціальними прошарками, верствами та групами людей, які з тих чи інших причин обмежені у доступі до сучасних технологій, знань, інформації тощо, та тими, хто не має обмежень у доступі до них. Збільшується інтелектуальний розрив між інформаційно й технологічно розвиненими та нерозвиненими країнами і цілими регіонами. Дедалі посилюється соціальна нерівність людей внаслідок того, що одні з них володіють достатнім обсягом знань для розуміння та освоєння нових технологій і подальшої адаптації до змін у суспільстві, а інші не мають необхідного для цього початкового рівня знань.

В науковій літературі проблеми, пов'язані з нерівномірним доступом до сучасних інформаційних технологій, об'єднується терміном «digital divide», що найчастіше перекладається українською як «цифрова нерівність». Даний термін увійшов у загальний вжиток у США в середині 1990-х років і спочатку використовувався для позначення розриву між різними соціальними групами у здатності придбати комп'ютер. З появою нових технологій, використання терміну поступово поширилося і на позначення нерівності між різними верствами населення, що виникає через нездатність малозабезпечених громадян використовувати переваги інформаційних технологій, Інтернету, дистанційної освіти тощо. Дослідники відзначають, що схожа нерівність виникає і між населенням різних країн із різним рівнем розвитку.

Але слід розрізняти поняття «інформаційна» та «цифрова» нерівність. Термін «інформаційна» є ширшим ніж термін «цифрова». Можна сказати, що цифрова нерівність є складовою інформаційної нерівності. Перша пов'язана, перш за все,

Секція 6. Гуманітарні чинники формування та забезпечення економічної безпеки держави

з доступом до цифрових (віртуальних) джерел інформації, а друга – взагалі з доступом до інформації.

Спочатку проблема цифрової нерівності сприймалася як суто американська й обговорювалася лише в США. Проте, згодом вона стала осмислюватися як глобальна. Як відомо, головною метою ООН, сформульованою в Декларації Тисячоліття, є зменшення бідності на планеті. ООН висунула завдання до 2015 року скоротити вдвічі частку людей, чий дохід у день є меншим за один долар США. В контексті боротьби з бідністю ООН вирішує й завдання подолання інформаційної нерівності, що цілком природно, оскільки базовою нерівністю є нерівність економічна, соціальна і культурна. Інформаційна ж нерівність є тільки одним з найбільочіших проявів цих базових нерівностей. Без подолання інформаційної нерівності неможливий ні процес глобалізації, ні ефективний розвиток інформаційного суспільства, ні запровадження електронних урядів.

За даними дослідників, навіть у країнах – лідерах інформаційного процесу блага інформаційної епохи доступні далеко не всім. На ступінь поширення Інтернету впливають два основні фактори: рівень матеріальної забезпеченості й освіченість різних прошарків населення.

У міру розвитку інформаційного суспільства зростає ризик вилучення із соціального життя багатьох прошарків населення. Це, насамперед, малозабезпечені громадяни, які просто не мають матеріальних можливостей придбати нову цифрову техніку й працювати в комп'ютерних мережах. Крім того, існує й така проблема, як небажання або невміння користуватися новими інформаційними й комунікаційними технологіями, що вимагають від споживача нових якостей.

У провідних країнах розвивається новий рівень економіки, характерними рисами якого є значне збільшення продуктивності праці за рахунок інновацій, посилення ролі інформації і знань.

Дійсно, ми є свідками того, як під впливом інформаційних технологій постає економіка, найважливішим активом якої є не матеріально відчутні ресурси – товари, сировина, робоча сила, устаткування, а щось «невловиме» – інтелект, інформація, знання. Однак благами цієї економіки поки ще може користуватися тільки невелика частка населення Землі. З одного боку, інтелектуальна еліта й аналітики обговорюють перспективи глобального інформаційного суспільства; експерти вражені масштабами капіталізації ринку компаній, що працюють в галузі ІКТ; акції компаній мобільного зв'язку перепродаються за величезні кошти. З іншого боку, третина населення планети не має доступу до найпростішого телефону. Практично Інтернетом не охоплена більшість регіонів Центральної й Південної Америки, а особливо – Африка. Частка африканського континенту в загальній кількості Інтернет-підключень становить всього 0,25 %, і більша частина цієї мізерно долі припадає на ПАР. У Центральній і Південній Америці, де останнім часом відбувається певне зростання кількості користувачів Всесвітньою Мережею, цей приріст забезпечується в основному за рахунок трьох країн – Аргентини, Бразилії й Чилі.

У цьому аспекті інформаційна нерівність (чи цифровий розрив) являє собою нерівні можливості на доступ, використання і виробництво інформації і знання. Такий вид нерівності відображає поєднання загальних соціально-економічних проблем і конкретних проблем недостатнього розвитку інфраструктури, відносно високої вартості доступу до можливостей ІКТ, слабого розвитку національного і місцевого інформаційного наповнення (контент), а також нездатності основної маси людей отримувати переваги з інформаційно-інтенсивної діяльності.

Від цифрової нерівності потерпають і люди, переважно молоді, вихідці з країн, що розвиваються, які одержали добру освіту на Заході, а також достатні знання та навички, щоб жити в умовах інформаційного суспільства. Однак знайти

належне застосування своїм знанням як на батьківщині, так і в «інформатизованих економіках» Заходу вони не можуть. Та навіть тоді, коли таким фахівцям вдається влаштуватися на працю, вони почуваються незатишно в незвичному соціокультурному середовищі, що нерідко спонукає їх на протест проти світопорядку розвинених країн Заходу.

Попри те, що секторами світової економіки, які динамічно розвиваються, є саме інформаційно-інтенсивні сектори, останнім часом, у міру прискорення темпів інформаційної революції, «цифровий розрив» між країнами й усередині країн не зменшується, а збільшується. Для світової економіки, а особливо для країн, що розвиваються, і країн з перехідною економікою (до яких належить і Україна), цей феномен створює серйозні труднощі. По-перше, ці країни, а всередині країн – найменш забезпечені верстви населення, в міру скорочення можливості доступу до інформації і знання для досягнення більшого добробуту, витискаються на узбіччя. По-друге, досвід і інструментарій збільшення ефективності виробництва за рахунок використання ІКТ практично не переноситься в ці країни, люди про них просто нічого не знають. По-третє, велика частина суспільства цих країн не відчуває на собі позитивного впливу інформаційної революції і це розвиває негативне ставлення до всіх інновацій, що з нею пов'язані. Такі диспропорції створюють величезні проблеми для розвитку нової економіки.

На жаль, інформаційна нерівність характерна і для України. З одного боку, наша країна належить до групи п'ятдесяти найбільших країн за кількістю населення і за площею території, але за індексом телекомунікаційної підготовленості вона посідає лише 69-е місце серед 80 країн, оцінених за цим критерієм. З іншого боку, у нашій країні інформаційні ресурси та їх споживачі розподілені дуже нерівномірно.

Існує великий розрив у використанні комп'ютерів сільськими і міськими учнями і вчителями, студентами і викладачами вищих навчальних закладів. Значні регіональні розбіжності існують у використанні комп'ютерів у сфері освіти. І в наслідок цього знижується їх відносна конкурентоспроможність у порівнянні з іноземними студентами.

Інформаційна нерівність призводить до поглиблення економічних і соціально-політичних протиріч і тим самим – до посилення нестабільності. Зростають інформаційні потреби людей, інформація перетворюється на масовий продукт, стає економічною категорією. Зниження рівня інформаційної нерівності у всіх її формах, а в ідеалі – її усунення є першочерговим завданням.

*Кучин С.П., к.е.н., доцент
Шевченко В.І., студент,*

Харківський інститут фінансів УДУФМТ

ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ МОЛОДІ В УКРАЇНІ

Початок ХХІ ст. ознаменований різким загостренням соціальних проблем молоді у різних країнах світу, в тому числі і в Україні. Стан трудового потенціалу, демографічні прогнози, сучасні виклики, пов'язані із глобалізаційними процесами, старіння населення в країнах Європи вимагають від органів влади, роботодавців, суспільства загалом рішучих дій [4, с. 12]. Боротьба з надмірним безробіттям є одним із пріоритетних напрямів соціальної політики держави по забезпеченню економічної безпеки країни.

Секція 6. Гуманітарні чинники формування та забезпечення економічної безпеки держави

Безробітними можна вважати громадян, які відповідають декільком вимогам, а саме: мають працездатний вік, не мають заробітку та трудового доходу, шукають роботу та готові стати до неї, зареєстровані у Державній службі зайнятості [1, с. 56]. Як бачимо, не кожну людину, що не має роботи, можна вважати офіційно безробітним.

В Україні майже 29% працездатного населення залишається економічно неактивним. Понад 50% зайнятих – особи, старші 40 років, що свідчить про поступове старіння робочої сили, майже 3 млн. громадян України працюють за її межами [4, с. 12].

Невирішені проблеми працевлаштування молоді призводять до зростання безробіття та зниження рівня життя; підсилюють соціальну напругу в суспільстві; сприяють поширенню пасивних, нерегламентованих і деструктивних моделей поведінки потенційного працівника. Це призводить до зовнішніх трудових міграцій та спричиняє психологічні зміни у свідомості молодого людини. Подібні зміни проявляються у втраті мотивації до праці, зміні структури ціннісних орієнтацій і стабільності престижності легальної зайнятості.

Щороку навчальні заклади випускають молодих спеціалістів, переважна більшість з яких залишається з проблемою працевлаштування наодинці. Одним із найважливіших завдань державної політики щодо молоді є сприяння працевлаштуванню випускників. Роботодавці не поспішають наймати на роботу початківців, мотивуючи це відсутністю у них досвіду. Аби збалансувати попит і пропозицію на ринку праці, слід чітко прогнозувати кількість потенційних працівників та реальні потреби економіки. Досягти збалансованого стану можна за умови проведення ефективної державної політики. Важливо, щоб молоді громадяни брали активну участь у підготовці законодавчих проєктів, які безпосередньо стосуються їхнього життя [4, с. 26].

Проблеми зайнятості молоді, що перебувають на обліку в державній службі зайнятості, регулюються відповідно до положень законів України «Про зайнятість населення» та «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття». Держава гарантує працевлаштування молоді, яка закінчила або припинила навчання у середніх загальноосвітніх школах, професійно-технічних або вищих навчальних закладах, звільнилася зі строкової військової або альтернативної (невійськової) служби і якій надається перше робоче місце, дітям (сиротам), які залишилися без піклування батьків, встановлюючи квоту робочих місць для підприємств (об'єднань), установ і організацій незалежно від форм власності та організаційних форм з чисельністю працюючих понад 20 осіб для бронювання ними до 5% загальної кількості робочих місць [3, с. 5].

У завдання держави входить підтримка підприємницької ініціативи безробітних, у тому числі молоді, зокрема, виплатою одноразової допомоги по безробіттю для організації підприємницької діяльності [2, с. 23], сприяння створенню роботодавцями додаткових робочих місць для працевлаштування безробітних [1, с. 6]. Держава надає безоплатну професійну орієнтацію, консультацію, підготовку, одержання відповідної інформації з метою вибору виду діяльності, професії, місця роботи, режиму праці [1, с. 9].

Нажаль, молоді люди не поспішають оформити трудові відносини з роботодавцями, отримують заробітну плату «за домовленістю», «в конверті». Тіньова зайнятість зменшує надходження до бюджетів усіх рівнів та державних цільових фондів і, врешті обертається зубожінням тих самих працівників, що не мають наміру працевлаштуватися офіційно. З іншого боку, це негативно впливає на тих, хто дбає про культурний і професійний розвиток, фізичне і моральне здоров'я нації, забезпечує обороноздатність країни. За такої ситуації держава не може

Секція 6. Гуманітарні чинники формування та забезпечення економічної безпеки держави

створити відповідних умов для гідного життя пенсіонерів, інвалідів, дітей-сиріт та інших малозабезпечених верств населення.

На нашу думку, для зменшення рівня безробіття серед молоді необхідно: створити окрему біржу праці (або спеціальні відділи) для працевлаштування саме молоді; розробити проекти, орієнтовані на фінансування активних заходів сприяння зайнятості серед молоді; проводити спеціальні дослідження з метою визначення спеціальностей, професійних навичок та рівня кваліфікації, якими повинні володіти випускники (враховувати результати цих досліджень у навчальних програмах); включити до навчальних програм обов'язкове стажування студентів останніх курсів на підприємствах, в установах та організаціях для набуття випускниками практичного досвіду роботи; розробити та впровадити механізм фінансової та іншої підтримки підприємств, установ та організацій, які беруть участь у реалізації цієї програми; запровадити в програмах навчальних закладів курси з техніки пошуку роботи та факультативні заняття з організації власної справи; провадити координацію міжнародної діяльності в частині обміну студентами з метою стажування, виконання волонтерських і тимчасових робіт; запроваджувати систему заохочення молоді до виконання громадських робіт.

Таким чином, поліпшення ситуації з працевлаштуванням молоді в сучасній Україні сприятиме проведенню ефективної політики зайнятості в державі та слугуватиме розвитку всіх сфер народного господарства країни.

Література

1. Економічна енциклопедія / під ред. С. Мочерного. – К. : Вид. центр «Академія», 2000. – 864 с.
2. Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» [Електронний ресурс]. – К.: CD-видавництво «Інфодиск», 2010. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM): кольор.; 12 см. – Назва з «Законодавство».
3. Закон України «Про зайнятість населення» [Електронний ресурс]. – К.: CD-видавництво «Інфодиск», 2010. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM): кольор.; 12 см. – Назва з «Законодавство».
4. Іванова Н. Збереження і розвиток трудового потенціалу України / Н. Іванова // Соціальний захист. – 2007. – №10. – С. 12-13.

*Орлова Я.В., студентка,
Савчук В.І., к.е.н., доцент, УДУФМТ*

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ ТА СТРАТЕГІЇ ЇЇ ПОЛІП- ШЕННЯ У ПОСТПОМАРАНЧЕВИЙ ПЕРІОД

В загальному розумінні безпека – це низький рівень загроз, які можуть перешкодити стійкому функціонуванню певного суб'єкта Отже, поняття економічної безпеки країни ми трактуємо як складну багатofакторну категорію, яка характеризує здатність національної економіки до розширеного самовідтворення з метою збалансованого задоволення потреб власного населення держави на якомусь визначеному рівні, з метою протистояння дестабілізуючій дії різноманітних чинників, внутрішніх та зовнішніх, а також з метою забезпечення конкурентоспроможності національної економіки у світовій системі господарювання. Використовуючи викладені підходи, можна сьогодні говорити про низку загроз економічній безпеці України, які значною мірою виникли саме внаслідок захо-

Секція 6. Гуманітарні чинники формування та забезпечення економічної безпеки держави

дів, ужитих у процесі економічного реформування. Згадаємо лише про найважливіші з них [3, с. 8].

Це – *деформація промислової структури*, яка на сьогодні, на жаль, не містить матеріальних передумов для переходу до економічного зростання, а конкуренція з товарами зарубіжного виробництва є фактично нерівноправною для вітчизняних товаровиробників та виступає загрозою економічній безпеці макрорівня. Можна говорити також про *бюджетну політику*, в якій, на жаль, сьогодні переважає фіскальна функція, і, на нашу думку, дуже мало уваги приділяється регулятивній та перерозподільчій ролі бюджетної політики. На тлі цих і багатьох інших процесів сьогодні відбувається рух приватних економічних суб'єктів до посилення їх власної економічної безпеки. Не можна не згадати також про ще один *тип суперечностей* – між інтересами економічної безпеки індивідуума, підприємств і держави. Погіршення якості життя населення, зростання невизначеності соціального статусу багатьох верств населення також є загрозою економічній безпеці. Адже насамперед вони знижують легітимність і ефективність економічної політики держави, а також призводять до поширення кримінальної та “тіньової” діяльності.

Як відомо, “**тіньова**” економіка — це частка економічної сфери держави. Умовно вона поділяється на: *легальну* (яка користується недосконалістю чинного законодавства), *напівлегальну* (доходи від якої хоча й формуються за рахунок узаконеної діяльності, але шляхом приховування частини виробленої продукції, наданих послуг або одержаного прибутку), *неформальну* (яка передбачає різні форми незареєстрованого підприємництва (“човникова” торгівля, релетиторство, посередницька діяльність, праця в домашніх умовах тощо)), *кримінальну* (пов'язану із веденням забороненої законом діяльності (контрабанда, рекет, проституція, виготовлення і торгівля наркотиками та іншими незаконними товарами, відмивання “тіньових” капіталів, здирство, розбійництво тощо)).

“Тіньова” економіка є в усіх країнах. В Україні за даними вітчизняних і зарубіжних експертів ця частка становила: в 1996 році — 43-47% ВВП, в 2009 — 45-60%. ВВП. Подальше поширення “тіньової” економіки призводить до некерованості і криміналізації суспільства.

Нелегальний вивіз за кордон вітчизняних капіталів також набув масового, некерованого, а тому загрозового характеру. За експертними оцінками щорічне вивезення капіталу становить 3-5 млрд. дол. Основними джерелами “тіньових” капіталів є перерозподіл державної власності в процесі приватизації, неповернення виручки за експортовану продукцію, спекулятивні фінансові операції, ухилення від сплати податків і соціальних внесків. З доходів, що отримуються в “тіньовому” секторі, не сплачуються податки і внески до фондів соціального страхування. Їх сума, що не отримується бюджетом, сягає 12-14% офіційного ВВП [2, с. 22].

Проблема належної підтримки фінансової безпеки держави є найактуальнішою, оскільки зачіпає усі галузі національного господарства, приватних підприємців, усі прошарки населення, все суспільство і державу в цілому. Надаючи належне місце забезпеченню національної безпеки в усіх її аспектах, було розроблено, а Верховною Радою України схвалено Концепцію національної безпеки України (січень 1997 р). У цій Концепції економічна безпека розглядається як складова національної безпеки, до якої віднесені такі напрями державної політики національної безпеки [4, с. 7]:

- недопущення незаконного використання бюджетних коштів і державних ресурсів та перетікання їх у “тіньову” економіку;
- контроль за експортно-імпоротною діяльністю, спрямованою на підтримку важливих для України пріоритетів та захист вітчизняного виробника;

Секція 6. Гуманітарні чинники формування та забезпечення економічної безпеки держави

- боротьба з протиправною економічною діяльністю, протидія неконтрольованому відтоку національних матеріальних, фінансових, інтелектуальних, інформаційних та інших ресурсів.

Головною метою *стратегії* економічної безпеки нашої країни є забезпечення такого економічного розвитку, при якому можливо було б створити умови для розвитку соціально – економічних інтересів громадян України, макроекономічної стабілізації, зберегання цілісності держави, що й зумовлять її економічну незалежність. Без забезпечення економічної безпеки неможливо вирішити жодної задачі як у внутрідержавному так і зовнішньополітичному плані. *Державна стратегія повинна забезпечувати:*

- 1) 1)рішення внутрішньополітичних, економічних, соціальних задач приймаючи до уваги національні інтереси;
- 2) 2)активний вплив на процесі у світі, які зачіпають національні інтереси України;
- 3) 3)підвищення рівня якості життя, забезпечення соціального миру у суспільстві.

Сучасна ситуація в Україні, безумовно, складається під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх факторів. Однак однією з головних причин, що заважає просуванню ринкових перетворень, є відсутність досвіду використання ефективних механізмів державного регулювання економічних процесів у ринкових умовах. Незважаючи на зовні ринкову форму, стиль роботи виконавчої влади залишається за суттю здебільшого адміністративно – командним.[7].

У ході трансформації суспільства та економіки України не вдалося уникнути певних прорахунків та втрат, що призвели до небажаних наслідків:

- значно скоротилися обсяги промислового виробництва.
- зросла зовнішня та внутрішня заборгованість держави.
- збільшилися диференціація доходів населення, приховування та вивезення значних обсягів капіталів за кордон.
- розширилася сфера кримінального бізнесу, корупції, злочинності та нелегальної економіки.

На нашу думку, можна визначити такі основні напрямки *загрози* для економіки України, що перешкоджають її ефективному розвитку :

1. Недосконалість і незавершеність законодавства у фінансово-кредитній сфері. Фінансово-кредитна система України перебуває в стадії формування і тому ще не набула комплексу характеристик, які притаманні ринковій економіці .
2. Відсутність необхідного золотовалютного запасу і алмазного фонду держави;
3. Низький рівень інвестиційної діяльності ;
4. Неefективність податкової системи, масове ухилення від сплати податків;
5. Недосконала бюджетна система, низький рівень бюджетної дисципліни і надмірний дефіцит Державного бюджету;
6. Високий рівень інфляції;
7. Зростання “тіньової” економіки, посилення її криміналізації, нелегальний перетік валютних коштів за кордон;
8. Штучність курсу національної грошової одиниці ;
9. Криза платежів ;
10. Неповноцінність фондового ринку ;
11. Нерозвиненість страхового ринку;
12. Нерозвиненість системи довірчого управління майном;
13. Слабкість банківської системи .

Секція 6. Гуманітарні чинники формування та забезпечення економічної безпеки держави

Загрозою економічній безпеці України у зовнішньоекономічній сфері є також **катастрофічне швидке зростання зовнішнього боргу**. За 2008 – 2009 роки він збільшився з 799 55млн. до 101 695млн.дол. На сьогодні зовнішній борг складає 103 973млн.дол., а між фірмовий борг на 1.01.2010 – 5078млн.дол.[10] . Опитування служби “Соціс – Геллап ” свідчать, що сьогодні 93% населення України ледь – ледь вдається “зводити кінці з кінцями”, а це приблизно на 20% більше, ніж у попередні роки. Тому зараз відбувається масовий відплив робочої сили за кордон, що, в свою чергу, негативно впливає і впливатиме у майбутньому на розвиток усієї економічної системи країни.[1,с 56]

Заходи та механізми економічної політики, направлені на забезпечення економічної безпеки. Механізм забезпечення економічної безпеки країни - це сукупність інституційних та організаційних структур і комплекс використовуваних ними форм і методів, за допомогою яких у певній послідовності послаблюється, а відтак усуваються внутрішні і зовнішні загрози існуванню країни в економічній сфері. Це зокрема:

- моніторинг факторів, які визначають загрози економічній безпеці України.
- розробка критеріїв й параметрів економічної безпеки України.
- діяльність держави по забезпеченню економічної безпеки України.

Державна стратегія повинна розвивати положення концепції національної безпеки країни, приймаючи до уваги національні інтереси в галузі економіки. При цьому потрібно звернути увагу на такі питання:

1. Пріоритетним національним економічним інтересом України є її *енергетична незалежність*, якої можна досягти шляхом створення альтернативної нижньої моделі енергетики взамін нафти та газу.
2. Найважливішими для України є обстоювання *національних економічних інтересів* у фінансовій, банківській та грошовій сферах.
3. Третя група національних економічних інтересів зосереджена у *сфері розвитку українського підприємництва*, національного малого і середнього бізнесу, приватної власності. Потрібно створити умови для отримання прибутку на теренах Української держави, вкладати зароблені кошти у національне виробництво.
4. Важливим національним інтересом є здійснення національної кадрової революції: в уряді, на підприємствах ключові позиції мають займати національно свідомі кадри, економічно підготовленні, високо освічені та ефективні фахівці.
5. Національним зовнішньополітичним інтересам України відповідає рішуче визнання пріоритетним західного вектора. [8]

Висновок. Забезпечення економічної безпеки в Україні та розвиток конкурентоспроможності її економіки повинні відбуватися з урахуванням комплексу вище зазначених факторів. Необхідною умовою є врахування досвіду тих країн, які очолюють рейтинг глобальної конкурентоспроможності, що є переконливим аргументом на користь того, ще конкурентоспроможність країн досягається за рахунок високого рівня розвитку соціальних інститутів і компетентного управління в поєднанні з освітою світового рівня та економічного розвитку, що ґрунтується на високих технологіях та інноваціях.

Література

1. Предборський В.А. Побудова конкурентно ринкового середовища як фактор детінізації економіки. // Формування ринкових відносин в Україні. - 2005. - №12. - с. 13-17.
2. Халінін С. Проблеми і пріоритети конкурентоспроможності економіки України. // Економіст. - 2007. - №2. - с. 22-24.

Секція 6. Гуманітарні чинники формування та забезпечення економічної безпеки держави

3. А.Гальчинський. Відновити дєдздатність держави.- Економїка України, 2000, № 8, С.8.
4. Концепція (основи державної полїтики) нацїональної безпеки України: Постанова Верховної Ради України// Голос України. — 1997.— 4 лют.
5. Світова економїка. - К.: Лїбїдь, 2000.
6. Про стратегїю трансформацїї АПК і забезпечення продовольчої безпеки України” “Економїка України”, 2000, № 8, С.65.
7. <http://www.rainbow.gov.ua/news/25.html>.
8. <http://masters.donntu.edu.ua/2002/fem/puliaeva/zmist.html>.
9. «Регіональна економїка» № 1,2010р.
10. <http://www.bank.gov.ua>.

*Куделя Н.В., заступник керївника центру
заочної, післядипломної освїти та міжнародних програм-
начальник відділу підвищення квалїфікацїї УДУФМТ*

ЯКІСТЬ ПОСЛУГ З ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ КЕРІВНИХ КАДРІВ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ ЯК ПЕРЕДУМОВА СПРИЯННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕЦИ УКРАЇНИ

Принципові зміни в політичному та економічному житті України, розвиток демократичних принципів управління державою і ринковою економікою вимагають від державних службовців різних рівнів глибокого вивчення і широкого використання у практиці державотворення досягнень європейського досвіду.

Особливе значення на сучасному етапі набуває підвищення квалїфікацїї державних службовців I-IV категорїй посад у сферї європейської інтеграцїї, оскільки саме вони приймають рїшення щодо формування та реалїзацїї державної полїтики у відповідних галузях державного управління.

Український державний університет фїнансів та міжнародної торгївлї має значний досвід щодо організацїї та проведення навчання державних службовців. Підвищення квалїфікацїї державних службовців здїйснюється на підставї відповідної лїцензїї Міністерства освїти і науки України.

Тільки в 2009 році на виконання Державної цїльової програми підготовки, перепідготовки та підвищення квалїфікацїї фахівців у сферї європейської та євроатлантичної інтеграцїї України, затвердженої постановою Кабїнету Міністрів України від 5 листопада 2008 р. №974 та згідно Договору зі Школою вищого корпусу державної служби, університетом проведено підвищення квалїфікацїї майже 100 державних службовців I-IV категорїй посад.

З цєю метою університетом розроблена програма короткотермінового семїнару «Інтеграцїя України до європейської економічної спільноти», яка передбачає розгляд питань щодо економічного співробітництва України з Європейським Союзом, особливостей правового регулювання інтеграцїйних процесів у рамках Європейського Союзу, розширення ЄС та його наслідків для нових країн-членів, досвіду євроінтеграцїї Польщі тощо. Підготовлено 10 методичних розробок – матеріалів із вивчення даних питань. Заняття проводились у формї дискусїй, запитання-відповідї. Постїйно проводився обмін думками.

За результатами проведених занять (24 год.) проводилось тестування отриманих слухачами знань. Тести передбачали 4 варїанти, в кожному по 7 питань, якї стосувались сутності, перспектив та форм регіональної економічної інтеграцїї, етапів розвитку Європейського Союзу, торговельної полїтики Європейського

Секція 6. Гуманітарні чинники формування та забезпечення економічної безпеки держави

Союзу, правових засад існування та функціонування інституцій Європейського Союзу тощо. Проводився вхідний та вихідний контроль.

Результати проведеного навчання свідчать про наявність деяких основних навчальних проблем. Як виявилось, у слухачів ще недостатній рівень знань щодо функціонування європейських інституцій, процедур підготовки та прийняття рішень, і як наслідок, невисокий рівень ініціатив щодо їх реалізації, нових ідей чи пропозицій в цій сфері.

З метою формування у державних службовців стратегічного бачення питань європейської інтеграції, вважаємо за доцільне при підготовці програм та проведенні підвищення кваліфікації вживати заходів щодо:

- формування світогляду та сприйняття державними службовцями масштабності питань євроінтеграції;
- розвитку загальної орієнтації та культури державних службовців щодо правових засад та інституційного функціонування Європейського Союзу.
- представлення конкретних переваг та вигод від співробітництва з Європейським Союзом, впровадженню ключових європейських стандартів у різних сферах державного управління;
- розвитку стратегічних підходів у відносинах Україна-ЄС.

Навчальні програми повинні відповідати державним освітнім стандартам, а до їх розробки необхідно залучати високодосвідчених фахівців навчальних закладів, які визначені як спеціалісти у сфері європейської інтеграції. Необхідно зазначити, що в університеті до організації та проведення навчання залучається висококваліфікований професорсько-викладацький склад усіх 16 кафедр. В 2010 році пройшли навчання з підвищення кваліфікації у сфері європейської інтеграції України в Інституті підвищення кваліфікації керівних кадрів Національної академії державного управління при Президентові України 7 викладачів Університету. У навчальному процесі беруть участь також керівні працівники та висококваліфіковані спеціалісти Міністерства фінансів України, Міністерства економіки України та інших центральних органів влади, а також Національної академії державного управління при Президентові України, інших науково-дослідних установ.

Особливе значення при проведенні підвищення кваліфікації має практичне спрямування та орієнтація на виконання основних завдань відповідних органів державної влади у сфері європейської інтеграції, чіткість мови і ясність термінологічної бази, доступність лекційних матеріалів та легкість їх прийняття.

Слухачі курсів підвищення кваліфікації у сфері європейської інтеграції висловили свої пропозиції та зауваження щодо удосконалення навчання.

До основних пропозицій можна віднести те, що необхідно збільшити строки навчання до 40 навчальних годин. Також слухачі пропонують організувати короткотермінові семінари за спеціальною тематикою із врахуванням основного напрямку діяльності відповідних державних органів, зокрема, економічна політика, охорона здоров'я, політика у сфері конкуренції, міжнародної торгівлі і таке інше. Одночасно слід приділяти значну увагу системам, особливостям та механізмам імплементації норм законодавства Європейського Союзу, обговоренню результатів впливу та наслідків запровадження європейських стандартів в Україні.

Така організація підвищення кваліфікації державних службовців можлива тільки за наявності відповідного технічного забезпечення курсів підвищення кваліфікації, зокрема, новітніми комп'ютерними технологіями та в подальшому підключенням до європейських комп'ютерних мереж та інформаційних ресурсів.

Отже, постійне удосконалення надання якісних послуг з підвищення кваліфікації керівних кадрів державної служби може та має сприяти у розробці програм формування довгострокової соціально-економічної стратегії держави, суттєво

підвищить ефективність прийняття рішень щодо забезпечення сталого і збалансованого розвитку економіки країни, зокрема, щодо її безпеки.

Вілена І.В., к.і.н., доцент, УДУФМТ

УКРАЇНА У СВІТОВОМУ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНОМУ ПРОЦЕСІ: ГУМАНІТАРНІ ЗАГРОЗИ ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ

Безпосередній вплив на те, чи буде Україна, як держава, міцною та процвітаючою з економічної точки зору, мають як внутрішні чинники – суб'єкти відносин (народ, небагаті мешканці держави, з одного боку, та керівництво держави різних рівнів, олігархічні клани – з іншого), так і зовнішні (керівництво іноземних держав, іноземні підприємці, які працюють в Україні та трудові мігранти).

Що стосується **зовнішніх чинників**, то пострадянський простір, куди входить і Україна, є сферою особливих інтересів новітніх прихованих завойовників і на його теренах реалізується досить проста **стратегія глобалізації**, яка розподіляється на два етапи.

Перший – створення механізмів перерозподілу національного багатства на користь обмеженої кількості денационалізованих внутрішніх олігархічних груп.

Другий – ліквідація політичної незалежності держави, із включенням сформованих внутрішніх олігархічних угруповань до міжнародної системи олігархічних зв'язків і підпорядкування.

Національні особливості і суверенітет націй, а також національні держави, за ідеологією глобалізму, повинні піти в небуття тому, що накладають національні обмеження (культурні, етнічні, соціальні, гуманітарні і тощо) на вільне переміщення капіталу, робочої сили, товарів і послуг. Французький філософ Ж. Бодріяр зауважив, що «глобалізація веде світ до все більшої дискримінації. Буде клас привілейованих ... і будуть ізгої... ...глобалізація - це відхід від демократії, і нерівність зростатиме із загостренням демографічних проблем». А ось думка з цього приводу одного з творців нового світового порядку Жака Атталі, колишнього президента Європейського банку реконструкції і розвитку: «Новий світовий порядок не буде безтурботною гармонійною утопією. Ніколи це світ не знаходився в такому полоні законів, які диктуються грошима. У наступному тисячолітті доло людства визначатиме нове покоління переможців і переможених». [1]

Навіть у найбільш привілейованих націях далеко не всі отримують рівну частку під час розподілу незліченних багатств у новому світовому порядку.

У такому контексті незалежність, суверенне право українців відносно вирішення своєї долі назавжди буде передано силам, які знаходяться поза межами будь-якого контролю нації. Очільники України є відповідальними за вибір шляху та захист держави від цих руйнівних викликів.

Щодо внутрішніх чинників економічної безпеки, то можна, передусім, зазначити, що в Україні виникли **олігархічні групи**. За приблизними оцінками 100 українських сімей підприємців та чиновників володіють 80% усіх національних багатств України, а майже 50% української економіки знаходиться у їхні [2]. Гроші вивезені в офшори. Податки сплачуються не в Україні. Власне, це є однією із загроз економічній безпеці України, бо відсутність будь-якого контролю та будь-яких обмежень створює відчуття недосяжності для правосуддя та робить цю групу людей потенційно небезпечними для держави.

Довіра до влади та соціальне співробітництво[3] – теж суттєвий чинник стабільності та безпеки держави. Але в Україні він має негативний знак. Влада імітує піклування про народ, народ звично не зважає на обіцянки, не підкріплені

Секція 6. Гуманітарні чинники формування та забезпечення економічної безпеки держави

добрими справами. А з поглибленням різниці у доходах між непомірно багатими та бідними, зростають розчарування та депресивні настрої у суспільстві.

Сприяння зміцненню середнього класу та подолання бідності - одна з нагальних задач уряду.

Сусідні країни, які були у соцтаборі, а нині є членами Євросоюзу, швидкими темпами розвивають малий та середній бізнес. Бізнесовими компаньйонами влади виступають мільйони громадян. Чесно сплачуються податки, фінансуються гуманітарні програми.

Керівництво України за весь час її незалежності не зробило жодного рішучого кроку для запобігання вивезення капіталу, створення умов для розвитку підприємництва в Україні, приборкання корупції.

Бідна Україна – це потенційно некерована стихія, навіть за умови неймовірної терплячості українців. Це акції протесту, це невпевненість у завтрашньому дні, це загроза перерозподілу України. Українці не такі запальні, як греки. Українців дуже довго подривнювали, привчали мовчати та терпіти. Привчали до невідворотності та природності неправди. Нині, за умови можливості отримувати та порівнювати інформацію з різних джерел, українці можуть швидко зорганізуватися і довести свої вимоги до верхів влади, що й було продемонстровано у 2004 році.

Приклад Греції: непомірний державний борг у \$390 млрд. і великий дефіцит бюджету – близько 12% від ВВП. Такий дисбаланс у держфінансах, за висновками аналітиків, є результатом невиправдано завищених витрат на робочу силу із розрахунку на одиницю продукції у цій країні[4]. Іншими словами, греки довгий час жили краще, ніж могли собі дозволити, і робили це за рахунок позикових засобів. Процеси, які зараз відбуваються у Греції, – гарна можливість для України оцінити себе і уникнути тих помилок, які зробила Греція. Україна стоїть перед реальною загрозою повторення грецьких помилок та втрати економічної незалежності. За 2009 рік державний борг України виріс на 59%. Щоправда, в Україні співвідношення державного боргу до ВВП складає лише 33%, тоді як у Греції цей показник наближається до 120% [5]. Грецію рятують інші держави Євросоюзу, побоюючись власного банкрутства. Україну, яка не входить до міждержавних об'єднань подібного рівня, ніхто рятувати не буде.

Світла мета українців – гармонізація національних стандартів якості життя громадян з європейськими.

Якість життя у кожній країні оцінюється не лише за економічними показниками – для цього існує, розроблений ООН, так званий «індекс гуманітарного розвитку». Він включає в себе, поряд із рівнем доходів населення, – тривалість життя, охорону здоров'я, освіченість населення, його долучення до знань та інформації, до культурних цінностей, до громадського життя і т.д. – цілий комплекс показників, із яких видно, як саме держава розпоряджається своїм головним національним багатством – людьми, їхніми здібностями й потенціалами. Отож, за цим індексом Україна посідає 80-те місце у світі, а в Європі, куди ми прагнемо інтегруватися, позаду нас тільки Молдова й Албанія.

Якщо керівництво України зможуть домовитись зі своїми олігархами про наближення частки заробітної плати у вартості продукції до загальноєвропейських норм, про повернення капіталів до України та створення достатньої кількості робочих місць – це буде великим кроком до подолання бідності, наближення України до вступу до Євросоюзу. «Бідні родичі» Європі не потрібні.

Одним з пріоритетів національної безпеки України повинно стати зростання народонаселення України, оскільки без народу саме поняття національної безпеки стає безглуздим.

Секція 6. Гуманітарні чинники формування та забезпечення економічної безпеки держави

Демографічну політику міжнародних структур відносно таких держав як Україна, продемонструвала Маргарет Тетчер, яка в кінці 70-х років минулого століття висловила відносно скорочення населення ЄСРСР, запропонувавши скоротити його до 15 млн. Воно повинне було б обслуговувати транспортні коридори, які б мали поставляти сировину на захід. Природно, що частина українського населення повинна була б скласти лише 2,5-3 мільйони. [1].

За останнє десятиліття населення України дійсно суттєво скоротилося. Щоправда, в останні два роки народжуваність в Україні почала зростати. Це й не дивно, оскільки належним чином профінансована справа завжди дає результат.

Сьогодні в Україні існують **диспропорція у міграційних процесах, відтік за кордон кваліфікованих працівників, збільшується безробіття** - і це є небезпечним для економіки України.

У доповіді Єврокомісії (березень 2003 року) "Масштабніша Європа: Нові рамки стосунків ЄС зі своїми східними і південними сусідами" зазначено, що із "сусідського круга" має бути сформоване потрійне захисне кільце. Завдання перше - забезпечити вирішення проблеми зупинення напливу економічних біженців до заможної Європи [1]. Тобто Україна має „осаджувати” потоки некваліфікованої робочої сили на своїй території, бути своєрідним фільтром. Кваліфіковані ж кадри з України і надалі „вимиватимуться” західними країнами для задоволення їхніх потреб, і тому вже сьогодні відчувається брак українських робітників інженерно-технічних професій. В такий спосіб розбарюється трудовий потенціал України.

За розрахунками ООН, кожен фахівець, який покинув країну, вилучає з її економіки приблизно 300 тисяч доларів США. За даними Ради з вивчення продуктивних сил НАН України, втрати економіки від зовнішньої трудової міграції можуть досягати 10 млрд. доларів США щороку.[1]

Поповнення ж трудових ресурсів будь-якою країною за рахунок „афрозазіатських народів” засвідчило, що останні практично не адаптуються до культурно простору країни перебування, створюючи свої анклави, недоступні навіть для контролю органам влади. Тим паче, що в нинішню епоху мобільних телефонів, Інтернету і доступних авіаперельотів прибульці не втрачають зв'язку з історичною батьківщиною і переносять свої звичаї у нову країну проживання. Приєднуючись до суспільств, що вже існують в Європі, вони створюють чисельну більшість в окремих регіонах, встановлюють там свої порядки, не звертаючи уваги на місцеве законодавство.

Отже, зараз всі гуманітарні показники України – на рівні не європейських країн, а колишніх колоній третього світу. Приховати це неможливо, і вдавати з себе європейську націю, не будучи такою насправді, можна хіба що на короткий час, за окремими досягненнями. Але стійкий, довготривалий позитивний імідж кожної країни створюється, насамперед, шляхом системної роботи з подолання гуманітарних загроз її економічній безпеці, державної пропаганди її культурних здобутків, і кожна незалежна держава має для цього спеціальні програми, на які не шкодує ні сил, ні коштів.

Для їх вирішення потрібні добра воля всієї спільноти України, кошти, та перехід від гучних декларацій до конкретних справ.

Література

1. Проблема демографії в контексті забезпечення національної безпеки України //Академія безпеки відкритого суспільства 18.11.2009/ <http://www.aoss.org.ua/cgi-bin/ruindex.pl?page=amat&id=7>
2. Богдан Кушнір, Олігархи з Буркіна-Фасо /Українська правда/ 12.05.2010/ <http://www.pravda.com.ua/columns/2010/05/12/5031609/>

**Секція 6. Гуманітарні чинники формування
та забезпечення економічної безпеки держави**

---

3. Ростислав Валіхновський. Підходи до побудови гуманітарної парадигми забезпечення національної безпеки // Академія безпеки відкритого суспільства 01.01.2010/<http://www.aoss.org.ua/cgi-bin/ruindex.pl?page=amat&id=27>
4. Нуриэль Рубині проф. Нью-Йоркського університету/ Смертельна пастка для Греції/ 20.04.2010/ <http://delo.ua/mneniya/kommentarii/mnenie-smertelnaja-lovushka-dlja-grecii-139661/>
5. Нік Пиатца, генеральний директор інвесткомпанії VG Capital / 23.04. 2010/<http://minfin.com.ua/2010/04/23/147958/>

**СЕКЦІЯ 7.
ЗАКОНОДАВЧІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ
ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ
ДЕРЖАВИ**

НАУКОВІ КЕРІВНИКИ:

НЕДОГРЕСВА А.І.

СМІТІЄНКО З.Д.

*Малютін І.А., к.ю.н., доцент кафедри
міжнародного права УДУФМТ*

ПРОБЛЕМИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

Традиційно про народ в Україні згадують під час проведення виборчої кампанії, багато обіцянок перед виборцем, які незабаром забуваються, а народ залишається з надією, що інші кандидати на вищі виборні посади в державі нарешті згадають про народ і виконають свої обіцянки. Так продовжується, якщо розглянути період існування України як сучасної незалежної держави, з 1991 р. і на цей час нічого не змінилось. Всі розуміють в державі, що так не повинно бути, але нібито не помічають проблему відповідальності публічної (державної) влади в Україні. Відповідальність публічної влади перед народом, який обрав її – важливий принцип демократичної, правової, соціальної держави, який передбачає обов'язок обранців народу відповідати за наслідки своїх дій, управління державою в цілому, протягом обраного строку. Ігнорування даного принципу керівниками держави призводить здебільшого до декларування важливого принципу демократії – відповідальності держави перед людиною за свою діяльність, який передбачений в ст. 3 Конституції України. Отже, в Україні давно назріла необхідність щодо зміни пріоритетів: не народ для влади, а влада для народу, а демократія – це перш за все відповідальність державної влади перед своїм народом. Проблеми відповідальності публічної (державної) влади стосується не тільки України. Відповідальність влади в повному обсязі не реалізована в жодній країні світу. Ідеальної моделі вирішення даної проблеми в світі на даний час не існує, як зазначає В. В. Серебряніков, і наголошує на тому, що вирішення цієї проблеми необхідно знайти в майбутньому. Необхідно зазначити, що поступовий розвиток суспільства сприяє підвищенню відповідальності влади завдяки багатьом факторам впливу. Перш за все це підвищення інтелектуального рівня громадян, їхньої правової свідомості, інформаційного розвитку суспільства, контролю за діяльністю влади з боку опозиційних політичних сил тощо. За таких умов влада вимушена діяти прозоро, відкрито, на законних підставах, здійснювати самоконтроль та контролювати дії підвладних їй органів, наслідком чого відповідальність публічної (державної) влади стає вимогою часу. Відповідальність влади, яка є ефективною правовою гарантією, можна поділити на три види: політичну, юридичну та суспільно-моральну. Наслідком політичної відповідальності може бути настання юридичної відповідальності. Оскільки юридична відповідальність поділяється на перспективну (позитивну) і ретроспективну (негативну) юридичну відповідальність, яка характеризується засудженням протиправного діяння суб'єкта правопорушення, мова в даному разі буде йти саме про останню. Найбільш поширеною за своєю правовою природою юридичною відповідальністю, яка стосується вищих органів державної влади і реально застосовується на практиці, є конституційна відповідальність, яка передбачена Конституцією України і є реакцією відповідних державних інституцій на порушення принципів і норм Конституції України особами, на яких покладене виконання тих чи інших функцій держави. Дана відповідальність полягає, наприклад, у припиненні повноважень народного депутата України, який відмовився скласти присягу. Відмова скласти присягу має наслідком втрату депутатського мандату, тобто втрату статусу народного депутата України (ч. 4 ст. 79 Конституції України). Треба зазначити, що в Конституції України відсутня правова норма, яка передбачала б

Секція 7. Законодавчі чинники формування та забезпечення економічної безпеки держави

конституційну відповідальність народного депутата України за порушення присяги, наслідком чого необхідно було б передбачити окремим пунктом ч. 2 ст. 81 Конституції України дострокове припинення його повноважень.

Конституційна відповідальність також передбачає дострокове припинення повноважень глави держави – Президента України шляхом усунення з поста Верховною Радою України в порядку імпичмента згідно ст. 111 Конституції України у разі вчинення ним державної зради або іншого злочину. Імпічмент у перекладі з англ. *Impeachment* – обвинувачення, яке є особливою процедурою притягнення до відповідальності вищих посадових осіб держави. Передбачена Конституцією України процедура імпичмента досить складна. Питання про усунення Президента України з посади в порядку імпичмента порушується більшістю, не менш як 226 народних депутатів від конституційного складу Верховної Ради України. Для проведення розслідування Верховна Рада України створює спеціальну тимчасову слідчу комісію, до складу якої включаються спеціальний прокурор і спеціальні слідчі, яка з'ясує всі обставини справи. Висновки і пропозиції комісії розглядаються на засіданні Верховної Ради України, яка за наявності підстав, не менш як двома третинами від її конституційного складу 300 народних депутатів, приймає рішення про звинувачення Президента України. Справа про імпичмент Президентів України обов'язково надсилається для перевірки до Конституційного Суду України і Верховного Суду України. Конституційний Суд, вивчивши справу, має підготувати висновок про те, що дотримана конституційна процедура розслідування і розгляду справи про імпичмент Президентів України, а Верховний Суд – висновок про те, що діяння, в яких звинувачується Президент, містять ознаки державної зради або іншого злочину. Лише після цього Верховною Радою України не менш як трьома четвертими від її конституційного складу 338 парламентаріїв приймається рішення про усунення Президента України з посади в порядку імпичмента. Серед різновидів конституційної відповідальності передбачено також відповідальність Кабінету Міністрів України, Прем'єр-міністра України, інших членів Кабінету Міністрів України. Питання про конституційну відповідальність Кабінету Міністрів України за пропозицією Президента України та не менше однієї третини народних депутатів України розглядає Верховна Рада України ч. 1 ст. 87 Конституції. Верховна Рада України більшістю голосів приймає резолюцію недовіри Кабінету Міністрів України, наслідком чого є відставка всього складу Кабінету Міністрів України (ч. 3, ст. 115 Конституції України). Конституційна відповідальність Прем'єр-міністра України, інших членів Кабінету Міністрів України передбачає подання ними заяви Верховній Раді України про свою відставку (ч. 2, ст. 115 Конституції України). Конституційна відповідальність також передбачає відставку з посади Генерального прокурора України внаслідок висловлення йому недовіри Верховною Радою України (п. 25 ст. 85 Конституції України). Проаналізувавши основні положення Конституції України можна зробити висновок, що інститут юридичної відповідальності вищих органів державної влади, вищих посадових осіб держави передбачено, але практика показує, що реалізація деяких з них в Україні на даний час неможлива через відсутність механізму реалізації зазначених конституційних норм.

РЕФОРМА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ І ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Реформа місцевого самоврядування в Україні – це важлива проблема сьогодення. Стан організації влади на місцях в Україні, на думку багатьох вчених і практичних правників, не відповідає вимогам часу, не сприяє стратегічному курсу розвитку держави. Надмірна централізація державної влади, неефективна організація влади на всіх регіональних рівнях негативно позначається на ефективності всіх інститутів демократії в Україні.

Міжнародний досвід діяльності інституту місцевого самоврядування може бути врахований на стадії реформування його в Україні з метою досягнення європейських стандартів демократії місцевого самоврядування.

Реформування правової моделі місцевого самоврядування в Україні пов'язано з аналізом тенденцій розвитку людської цивілізації, всеохоплюючої глобалізацією та прискоренням НТР, узагальненням позитивного зарубіжного досвіду функціонування місцевого самоврядування, а також з обґрунтуванням найбільш важливих пріоритетів розвитку місцевого самоврядування в Україні.

Юридична наука про розвиток самоврядування бере свій початок від спроб розв'язати проблему: чи має місцева громада окрему, відмінну від держави владу, чи вона є незалежною від держави публічно-правовою корпорацією, або є невід'ємною частиною державного організму і виконує тільки функцію органу держави.

При встановленні оптимальної моделі місцевого самоврядування для України правомірним є звернення до досвіду інших країн, в яких інститут місцевого самоврядування ефективно діє протягом тривалого часу.

Системи місцевих органів влади у розвинутих країнах Європи й Америки склалися в основному внаслідок муніципальних реформ XVIII-XIX і XX ст. та представлені самостійними суб'єктами управління, які утворюються за територіальним або галузевим принципом.

В Європі, відповідно до існуючих правових систем, сформовані такі моделі місцевого самоврядування, які в тому чи в іншому поєднанні розповсюдилися по всьому світу – англосаксонська, континентальна та іберійська.

Англосаксонська модель поширена в країнах з однойменною правовою системою (США, Канада, Великобританія, Індія, Австралія, Нова Зеландія та інші) і характеризується високим ступенем автономії місцевого самоврядування та відсутністю місцевих адміністрацій.

Континентальна модель поширена в країнах континентальної Європи (Німеччина, Франція, Італія, Бельгія) і більшості країн Близького Сходу та франкомовної Африки. Ця модель характеризується поєднанням місцевого самоврядування з органами місцевих адміністрацій, тобто органів державної влади місцевого рівня, а також чіткою ієрархією системи управління.

Іберійська модель (Іспанія, Бразилія, Португалія, Мексика) є досить близькою до континентальної моделі. Ця модель передбачає, що управління на місцевому рівні здійснюють обрані населенням представницькі органи місцевого самоврядування та відповідні головні посадові особи цих органів (мери, префекти та інші).

Секція 7. Законодавчі чинники формування та забезпечення економічної безпеки держави

Аналіз існуючих правових моделей, стратегій і концепцій розвитку місцевого самоврядування в країнах світу (зокрема тих, які з'явилися в останні роки) свідчить про наступне:

- Діяльність органів місцевого самоврядування провідних країн світу все більше базується на наукових досягненнях, впровадженні новітніх технологій, загалом на інноваційному розвитку території;
- В окремих країнах (зокрема, в США) місцевим органам управління надано право вводити більш жорсткі екологічні стандарти порівняно з національними. При цьому, місцеві органи влади не тільки контролюють дотримання екологічних норм, але й, регулюючи соціально-економічний розвиток своєї території, вирішують питання щодо будівництва, розвитку, або закриття підприємств з метою захисту навколишнього середовища;
- Зарубіжний досвід свідчить також про значні прогалини сучасної законодавчої бази місцевого самоврядування в Україні, яка потребує негайного вдосконалення з урахуванням міжнародно-правового досвіду та сучасних вимог щодо прискорення інноваційних процесів, забезпечення економічної безпеки держав, захисту навколишнього середовища, збереження здоров'я населення (згідно з вимог ст.16 Конституції України).

Необхідне вдосконалення правового статусу місцевого самоврядування, його ролі в системі державного управління, що вимагає внесення, насамперед, таких змін до Закону України «Про місцеве самоврядування»:

1. Правового уточнення поняття «місцеве самоврядування», яке повинно враховувати сучасні юридичні, економічні, екологічні вимоги до інноваційного розвитку країни світу;
2. Побудови чіткої системи правових пріоритетів розвитку місцевого самоврядування (з урахуванням специфіки і нерівномірності розвитку регіонів України);
3. Визнання пріоритетності забезпечення прискореного інноваційного розвитку територій, які контролюються органами місцевого самоврядування.
4. На нашу думку, вказані пропозиції сприятимуть поліпшенню діяльності органів місцевого самоврядування, забезпеченню економічної безпеки держави і впровадженню стандартів європейської моделі самоврядування, які проголошені в Європейській Хартії місцевого самоврядування, яка ратифікована Законом України від 15 липня 1997 року.

Література

1. Конституція України (із змінами і доповненнями). – К.: Атика, 2006. – 62 с.
2. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.97 – Нормативні Акти України – версія 7.2. для Windows – Інформтехнологія – К.: 2008 р.
3. Європейська Хартія місцевого самоврядування від 15.10.85 (Закон України від 15 липня 1997 р. № 452/97 – ВР – №6) – Нормативні Акти України – версія 7.2. для Windows – Інформтехнологія – К.: 2008 р.
4. А.С. Матвієнко. Місцеве самоврядування у зарубіжних країнах: досвід для України. // Збірник наукових праць «Держава і право» Ін-ту ім. В.М.Корецького НАН України, вип.42, К., 2008 – С. 190-194.
5. М.П. Воронов. Зарубіжний досвід функціонування та вдосконалення основ місцевого самоврядування // Статистика України, 2008, № 2 – С. 91-94.

ЗАВДАННЯ ПОДАТКОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ ПРОМИСЛОВОЇ ПОЛІТИКИ

Для подолання численних проблем, що існують на ринку робочої сили, потрібна активна промислова політика держави. Насамперед її відсутність негативно впливає на ринок робочої сили у країні.

Для створення в Україні сприятливого економічного середовища виконавча влада повинна зосередитися на вдосконаленні ключових для поточного моменту регуляторних впливів, головними серед яких є зменшення податкового тиску та підвищення ефективності роботи підприємств промислового комплексу певного регіону.

Без цього держава не може ефективно впливати на економічні та соціальні процеси. Окремі податки – це обов'язкові платежі фізичних і юридичних осіб до державного бюджету. На кошти, що надходять державі у вигляді податків, утримуються державні установи, реалізуються соціальні програми. Податки повинні виконувати як фіскальну, так і стимулюючу функції. За допомогою них держава стимулює розвиток тих чи інших галузей виробництва, дотримується найбільш оптимальної структури виробництва. Використовуючи відповідну податкову політику, можна також регулювати територіальне розміщення виробничих сил.

Сучасна податкова система – продукт тривалої еволюції, що не в останню чергу зумовлювалася змінами, які відбувалися в процесі трансформації ролі держави. Як продукт держави, податки, податкові відносини і власне податкова система еволюціонували у міру зміни природи, характеру, форм, ролі держави в суспільно-економічному розвитку. При цьому зміни стосуються всіх складових податкової системи, хоча і різною мірою. Це особливо чітко проявляється стосовно принципів побудови податкової системи. Залежно від особливостей, стану та завдань соціально-економічного розвитку, на кожному етапі здійснюється такий їх вибір, який став результатом не лише врахування певної специфіки економічної діяльності, а й фундаментальних підходів, що є здобутком економічної теорії.

Можна погодитися з думкою А. Захаріна, що найадекватнішим стратегії зростання є функціональний підхід до податкового регулювання. Йдеться про надання податкових пільг як винагороди за виконання суб'єктами господарювання певних суспільно важливих функцій. З метою цільового використання отриманих внаслідок податкової пільги коштів бажано надавати їх на підставі конкретної угоди між уповноваженим державним органом і платником. Така угода має передбачати зустрічне зобов'язання платника щодо цільового використання отриманих коштів чи виконання ним певних супутніх функцій (наприклад, дотримання цінових умов, підтримка розвитку територіальної громади, соціальні витрати, вкладення в інновації, науку тощо) та його відповідальність у разі порушення цього зобов'язання. Податкові пільги мають надаватися підприємствам, які дотримуються державних умов щодо пріоритетного розвитку промисловості, а саме: реалізують продукцію на експорт, упроваджують інновації, демонструють кращі показники ефективності господарювання, забезпечують високу якість виготовленої продукції.

Податкова система має будуватися на таких принципах:

- податок має бути точно визначеним, а податкова система стабільною;
- оподаткування виробників повинно бути однаковим, незалежно від галузевої приналежності підприємства і форми власності;
- податковий тягар для різних категорій платників повинен бути рівним за однакового рівня доходу;

Секція 7. Законодавчі чинники формування та забезпечення економічної безпеки держави

- час і спосіб сплати податків повинні бути зручними для платника.

Метою і головним завданням податкового регулювання у сфері промислової політики на найближчу перспективу є створення сприятливих умов для розвитку реального сектора економіки, стабілізації фінансового становища підприємств загалом, насамперед за рахунок зниження податкового навантаження та зміни в адмініструванні податків, що сплачуються до різних рівнів бюджетів.

Серед важливих питань податкової політики доцільно виділити:

- активізацію контролю за повнотою і своєчасністю справляння податків і посилення боротьби з фактами ухилення від внесення платежів до бюджету;
- забезпечення виконання суб'єктами підприємництва зобов'язань зі сплати податків та зборів до бюджету, передусім шляхом підвищення їх відповідальності за забезпечення своєчасності та повноти внесення платежів;
- зниження податкового тиску на реальний сектор економіки за рахунок зменшення ставок податку, особливо ставок нарахунків на фонд оплати праці;
- припинення практики списання податкової заборгованості перед бюджетом, повного задіяння механізму банкрутства неперспективних підприємств.

*Малютін І.А., к.ю.н., доцент кафедри міжнародного права,
Мариш С.Б., студентка
УДУФМТ*

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА МАЙБУТНЮ ШКОДУ В ДЕЛІТНИХ ЗОБОВ'ЯЗАННЯХ

Встановлене Конституцією та законами України право на відшкодування моральної (немайнової) та майнової шкоди є важливою гарантією захисту прав і свобод громадян та законних інтересів юридичних осіб. Підставою відшкодування шкоди можуть бути як договірні, так і не договірні (деліктні) зобов'язання.

Для виникнення зобов'язань із відшкодування шкоди деліктне право французької, німецької та української доктрини передбачає необхідність встановлення умов, що дозволяють кваліфікувати поведінку заподіювача шкоди як правопорушення. До таких умов німецький та український законодавець відніс наявність шкоди, протиправність, причинно-наслідковий зв'язок між шкодою і протиправністю, вину.

На думку Колпакова В.К., визнання діяння деліктом повинно відбуватися за такими критеріями: а) наявність у діянні суспільної небезпеки та її характеристики; б) порушення діяннями особи публічних інтересів; в) відсутність у діянні такої ознаки, як порушення фактично існуючих договірних зобов'язань.

Французька доктрина не проводить чіткої межі між «протиправністю» і «виною», тому дані поняття злилися в єдине поняття «вини» (*«faute»*). Відповідно, французький законодавець та судова практика розрізняють лише три умови: наявність шкоди, вини та причинно-наслідковий зв'язок між винними діями особи і шкодою. При цьому, кожна правова доктрина має власні погляди на сутність та межі застосування кожної із названих умов делікту.

Секція 7. Законодавчі чинники формування та забезпечення економічної безпеки держави

Делікт, як правова категорія, існує практично у всіх галузях права, але відповідальність за завдану шкоду регулюється нормами цивільного права. Так, вчені виділяють цивільно-правовий делікт, делікт в адміністративному праві, злочинний делікт, конституційний делікт тощо. Всі вони мають, безперечно, спільні ознаки (порушення норми відповідної галузі права, наявність шкоди та причинного зв'язку між діями особи та завданою шкодою), але відмінні риси також наявні. Це, зокрема, специфічність норм кожної галузі. Так, наприклад, шкода, заподіяна внаслідок злочину, має суттєву специфіку в умовах настання цивільно-правової відповідальності. Протиправне діяння цього деліктного зобов'язання має бути не просто діянням, що порушує норми права чи суперечить їм, а саме злочином, тобто передбаченим Кримінальним кодексом України суспільно небезпечним винним діянням (дією або бездіяльністю), яке вчинене суб'єктом злочину.

Для того щоб встановити чи є конкретне протиправне діяння злочином, потрібна наявність обвинувального вироку суду, який вступив в силу. В іншому випадку (адміністративне чи інше правопорушення), а також коли дія або бездіяльність через малозначність не становлять суспільної небезпеки (п.2 ст.11 КК України), немає достатніх підстав вважати, що це протиправне діяння буде умовою кримінально-правового делікту.

В науці немає єдиного підходу до розуміння відповідальності за завдану шкоду. Одні вчені (наприклад, В.П. Грибанов, О.С. Іоффе, В.В. Вітрянський, О.В. Дзера) розглядають її як санкцію, другі (В.А. Носов) – як аналог зобов'язання, треті (В.Т. Смірнов, А.А. Собчак, Д.В. Боброва) – як обов'язок.

Велика Радянська Енциклопедія визначає «деліктну відповідальність» як не договірну відповідальність, в цивільному праві відповідальність, що виникає в результаті спричинення матеріальної шкоди однією особою іншій. Деліктна відповідальність відрізняється від цивільно-правової відповідальності, що виникає у зв'язку із невиконанням договірних зобов'язань. В основі деліктної відповідальності лежить цивільне правопорушення (делікт), в результаті якого виникає, так зване, недоговірне зобов'язання, за яким при певних умовах потерпілий може вимагати від особи, що завдала шкоди (деліквента), відшкодування збитків.

Сучасна правова доктрина, в тому числі й України, передбачає відповідальність за заподіяння майнової шкоди не лише майну фізичної та юридичної особи, а також особистим немайновим правам фізичної та юридичної особи.

За цивільним законодавством України шкода може бути у вигляді збитків або моральна шкода. У свою чергу збитки законодавець ділить на дві категорії: реальні збитки та упущена вигода. Під реальними збитками слід розуміти втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також втрати, які особа мусить зробити для відновлення свого порушеного права. Упущену вигоду визначають як доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене.

Французькі юристи досить широко тлумачать поняття шкоди. Вони розрізняють як майнову, так і немайнову шкоду (*immaterielle*), зокрема моральну (*dommage morale*). Однак для деліктного права не має значення, шкоди завдано особі чи її майну. Тому поняття суто економічної шкоди французькій судовій практиці та доктрині повністю невідоме.

На відміну від деліктного права Франції, німецьке законодавство значну увагу приділяє шкоді як обов'язкової умові виникнення зобов'язання. Так шкода може бути завдана життю, здоров'ю, свободі, власності чи іншим правам іншої особи (абз. 1 § 823 ЦУН). Тобто, законодавець розрізняє немайнову шкоду та майнову.

В правових системах мусульманського та англо-саксонського права відомою є майбутня шкода.

Секція 7. Законодавчі чинники формування та забезпечення економічної безпеки держави

Так, цей інститут у судовій практиці США та Великобританії, розглядає чи є підстави вважати необхідною компенсацію за шкоду, яка хоч і ще не матеріалізована, але є обґрунтованою та дійсною. І приходить до висновку, що ризик особи понести втрати в майбутньому повинен давати підстави позову у тих випадках, коли ризик значний. Позивачу необхідно довести, що дії (чи бездіяльність) інших осіб на даний момент не завдають шкоди, але з часом можуть призвести до більш серйозних наслідків.

Інститут «відповідальності за майбутню шкоду» в інших правових системах та інститут «упущеної вигоди» в нашій є досить схожими на перший погляд. Але варто звернути увагу на те, що поняття «відповідальності за майбутню шкоду» більш ширше і включає у себе «упущену вигоду».

Ми уже зазначали, що упущена вигода – це доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене. Доходами законодавець називає все те, що виробляється, добувається, одержується з речі або приноситься річчю. Отже відшкодування упущеної вигоди має місце тоді, коли було порушено таке речове право, як право власності. Інститут відповідальності та майбутню шкоду не лише відноситься до всіх майнових прав особи, але і до особистих немайнових прав. Таким чином, у законодавстві тих держав, де передбачено інститут відповідальності за майбутню шкоду, права як фізичних, так і юридичних осіб більш захищені у порівнянні з відсутністю такого роду норм.

У зв'язку із вищевикладеним, пропонується доповнити Цивільний кодекс України наступною статтею:

Стаття 22-1. Якщо особа може зазнати шкоди у майбутньому через порушення її цивільного права, то вона має право звернутися до суду для отримання відшкодування майбутньої шкоди, не чекаючи її реального настання.

Майбутньою шкодою визнається високий ризик спричинення збитків, моральної шкоди та іншого роду страждання майнового та особистого характеру, у зв'язку із порушенням цивільного права.

Звернення до суду можливе з моменту настання несприятливих наслідків дій чи бездіяльності інших осіб, які хоч ще і не завдали шкоди, але їх наслідки в подальшому можуть її завдати.

Така зміна в цивільному законодавстві стабілізує цивільно-правові відносини та дасть змогу зменшити кількість справ пов'язаних із вже завданою шкодою. Це, зокрема, підвищить ступінь та захистить не тільки кожного хто звернувся до суду про відшкодування шкоди, але і правовий порядок в цілому.

Література

1. Забровская Л. В. Конституционно-правовые деликты: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридика наук. – М., 2003. – 26 с.
2. Тишик Б.Й. Основи римського приватного права: Навчальний посібник – Львів: Ред.-вид. відділ Львів. ун-ту, 2000. – 238с.
3. Alex Stein and Porat Ariel. «Liability for Future Harm» Richard S. Goldberg, ed., perspectives on causation (forthcoming by Hart Publishing) (2010)
4. Колпаков В. К. Деліктний феномен в адміністративному праві України: дис... д-ра юрид. наук: 12.00.07 / Національна академія внутрішніх справ України. – К., 2005.
5. Гражданское уложение Германии / Науч. ред. А. Л. Маковский и др. – М.: Волтерс Клувер, 2006. – 816 с.
6. Цвайгерт К., Кетц Х. Введение в сравнительное правоведение в сфере частного права: В 2 т. / К. Цвайгерт, Х. Кетц. – М.: Международные отношения, 1998. – Т. 2. – 512 с.

КОНЦЕПЦІЇ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ

У світовій практиці існує декілька концепцій, що розкривають зміст різноманітних способів державного регулювання ринкової економіки.

Як вважає В. Г. Бодров, для постсоціалістичних країн трансформація економічних систем на початку 90-х років ХХ ст. зводилася до вибору однієї з двох можливих стратегій: «шокової терапії» або «градуалізму» (лат. gradus – крок, ступінь) [1, с. 575].

Стратегія «шокової терапії» передбачає здійснення радикальних реформ у найкоротші строки. На загальнодержавному рівні здійснюється швидке проведення лібералізації і фінансової стабілізації з одночасним започаткуванням системних інституційних змін. Як відомо, яскравим прикладом економічних реформ за сценарієм «шокової терапії» була програма радикальних економічних перетворень «план Бальцеровича», започаткована у Польщі з січня 1990 року.

Стратегія «градуалізму», на відміну від «шокової терапії», передбачає поступовий, поетапний перехід до ринку, що має запобігти високим соціальним витратам і непередбачуваним наслідкам. Стратегія «градуалізму» трансформаційних процесів реалізується спочатку експериментально. Ринкові перетворення мають поступово утверджуватися в інших сферах економіки, відповідно, до появи необхідних елементів інституційної інфраструктури.

Найхарактернішим прикладом переходу до ринкового господарства за допомогою стратегії «градуалізму» є досвід Китаю, який з 1978 рр. поступово розгортав і заохочував ринкові сили, децентралізував процеси прийняття економічних рішень, розширював матеріальні стимули і конкурентні засади економіки.

Досвід більшості країн із перехідною економікою, здобутий на межі ХХ–ХХІ ст., свідчить, що вибір між «шоковою терапією» і «градуалізмом» є умовним. Стратегія «шокової терапії», зосереджуючи увагу на фінансових і цінових питаннях, є лише першим кроком у тривалому процесі перетворень. Навіть найрадикальніші реформи обов'язково використовують елементи стратегії «градуалізму».

Державний вплив на економіку та підприємництво обґрунтовується прихильниками теорії «недосконалості ринку» (market failures). Відповідно до цієї теорії, у випадку, коли абсолютно вільний ринок зазнає невдач, державне регулювання може покращити економічну ситуацію [2].

Обґрунтовує необхідність державного регулювання економіки і теорія «супільного інтересу» (public interest) [3]. Суть теорії полягає в тому, що коли вільний ринок нездатний до ефективного розміщення ресурсів і задоволення вимог споживачів, тоді державі слід регулювати цей ринок для поліпшення економічного становища в інтересах суспільства.

Теорія «супільного інтересу» критикується в літературі прихильниками теорії «секціонального (галузевого) інтересу» (sectional interest). Вони вважають, що, державне регулювання ефективно може бути застосоване лише в окремих галузях промисловості, і призначене для розвитку саме цих галузей [4].

Аналізуючи положення теорій державного впливу на економіку та підприємництво, відома вітчизняна вчена Н.О. Саніахметова зауважує, що окремі теорії мають свої позитивні боки, але загалом кожна з них недостатня для пояснення державного регулювання економіки. Так, згідно з теорією «недосконалості ринку», єдиною метою регулювання є максимізація добробуту суспільства шляхом

оптимального розміщення ресурсів. Однак при цьому не враховується характер регулювання як процесу, здійснюваного конкретними державними органами і особами, що можуть мати інші інтереси, а також не враховуються інші фактори, що впливають на державне регулювання економіки.

Теорія «суспільного інтересу» теж недосконала, оскільки не пояснює механізму, шляхом якого невдача ринку після її виявлення стає предметом державного регулювання. Водночас такі важливі сфери регулювання, як антимонопольна і конкурентна політика, захист прав споживачів цілком зрозумілі з погляду теорії «суспільного інтересу». Монополії можуть призвести до недосконалості і невдачі ринку різними засобами. В суспільних інтересах, тобто для поліпшення ефективності розміщення ресурсів, застосовуються антимонопольні засоби державного регулювання, що призначені впливати на монополію. Таким чином, теорія «суспільного інтересу» як теорія регулювання більшою мірою здатна пояснити необхідність антимонопольної політики як складника регулювання економіки.

Але тоді, коли антимонопольна політика, а також захист прав споживачів і контроль за забрудненням довкілля, можуть розглядатися як прояви здійснюваної в суспільних інтересах реакції держави на поразку вільного, нерегульованого ринку, є багато інших випадків регулювання, що не можуть бути пояснені, виходячи з теорії «недосконалості (невдачі) ринку» і «суспільного інтересу». Так, встановлення квот і тарифів, значні субсидії окремим фірмам і націоналізація галузей промисловості, що не є природними монополіями, – це приклади регулювання ринкової економіки, які не мають прямого відношення до невдачі ринку і не можуть бути пояснені, виходячи з теорії «суспільного інтересу».

Теорія «секціонального (галузевого) інтересу», хоч і здатна пояснити необхідність державного регулювання в окремих галузях промисловості, також не дає повного розуміння необхідності регулювання економіки. Зокрема, ця теорія нездатна пояснити такі засоби регулювання економіки, як заходи захисту прав споживачів або захисту довкілля від забруднення, що застосовуються протягом останніх десятиліть у розвинених країнах світу. У таких випадках для пояснення необхідності регулювання більш переконливою є теорія «суспільного інтересу».

Таким чином, обґрунтування необхідності державного регулювання економіки і її підстав залежить від конкретної сфери регулювання – робить узагальнюючий висновок Н. О. Саніахметова [5, с. 85-86]. При цьому вчена зауважує, що за ідеалами класичного капіталізму *laissez-faire*, економіка провідної капіталістичної країни – США – характеризується як змішана («mixed») система. Держава має сильний вплив на економіку, проникає в її мікроструктуру та функціонування економічної системи. Хоч, як і раніше, приватні підприємці приймають більшість рішень на власний розсуд, їх сфера скорочується, а відповідно, сфера державного впливу збільшується [5, с. 95].

На нашу думку, це цілком справедливі висновки та аргументи, які слід прийняти до уваги щодо державного регулювання економіки України.

Література

1. Бодров В.Г. Трансформаційні процеси в перехідній економіці : у кн. Політична економія / за ред. проф. В.О. Рибалкіна, проф. В.Г. Бодрова. – К. : Академвидав, 2004. – 671 с.
2. Claire Wilcox. Public Policies Toward Business. 3 ed. Homewood, III : Richard D. Irwin, 1966. – 264 p.; Dudley F. Pegrum. The Public Regulation of Business. – Homewood, III : Richard D. Irwin, 1965. – 323 p.
3. Elisha E. Andrews. The United States in. our Time. – New York : Carles Scribner's Sous, 1963. – 915 p.

4. Stigler J. George. The Theory of Economic Regulation // Bell Journal of Economics and Management 2 (Spring 1974). – P. 3-32.
5. Саніахметова Н. О. Регулювання підприємницької діяльності в Україні (організаційно-правові аспекти) : дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07 / Саніахметова Ніна Олексіївна. Одеська держ. юридична академія, 1998. – 403 с.

*Бейкун А.Л., к.ю.н., доцент, професор
кафедри господарського права і процесу
Київського національного університету внутрішніх справ*

ТЕОРЕТИЧНІ ТЕНДЕНЦІ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ОРГАНІВ УПРАВЛІННЯ АГРАРНИМ СЕКТОРОМ: ВИЗНАЧЕННЯ КАТЕГОРІЙ «СИСТЕМА ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ» У ФІЛОСОФСЬКО- ПРАВОВОМУ РОЗУМІННІ ТА РОЗВИТОК ЇЇ ВЛАСТИВОСТЕЙ

Складовим чинником економічної безпеки держави, а також продовольчої безпеки, як складового її елементу, є належним чином впорядкована та функціонуюча система уповноважених галузевих державних органів.

Необхідність розгляду системи державних органів, що здійснюють вплив на суспільні відносини в аграрній сфері пов'язана, насамперед, з потребою визначення критерію їх функціональної спільності, потребою визначення опосередкованості місця органу моделлю його структурно-функціональних характеристик, а також у використанні універсального понятійного апарату, зокрема, категорії системи, як його компоненту.

У наукових працях, присвячених системі державних органів, головним чином, органів управління, класифікації органів як компонентів єдиної системи, методологічних принципів їх побудови, розкриттю зовнішніх факторів, що опосередковують структурно-функціональний аспект діяльності органів тощо, завжди містились положення щодо виняткового значення системної побудови органів.

Проте в наш час національною юридичною наукою поки що не вироблене універсальне й логічно завершене визначення категорії системи державних органів, системи органів державного управління, яке б у повній мірі відповідало вимогам теоретичної концепції місця державних органів в системі суспільних зв'язків, що повинні здійснювати вплив на процеси, опосередковуючи останні принципово новим функціональним змістом владних повноважень. Тим не менш, слід, перш за все, зупинитись на існуючих теоретичних аспектах системи як соціального елементу, використовуючи останні як підґрунтя для теоретичного обґрунтування понятійного апарату системи державних органів.

Визначенню системи як соціальної категорії було присвячено чимало наукових праць ще за часів існування Союзу РСР. Найбільш універсальним, як здається, слід вважати визначення, що було запропоноване В.Г. Афанасьєвим: система являє собою сукупність компонентів, взаємодія яких викликає появу нових, інтегративних властивостей, що не притаманні окремим компонентам, що утворюють систему в цілому. Були змодельовані і характерні критерії цього поняття. Насамперед, це складність структури системи, тобто наявність у єдиній системі домінуючих протилежних підсистем, кожна з яких об'єднує елементи, які мають функціональні якості, що протилежні функціональним яkostям іншої підсистеми. По-друге, динамізм системи, оскільки відносна її стійкість має тимчасовий характер. Інтенсивність взаємодії як між підсистемами, так і з середини кожної з них безперервно змінюється. Відразу ж зазначалась і неминуча особливість екс-

Секція 7. Законодавчі чинники формування та забезпечення економічної безпеки держави

тенсивного розвитку будь-якої системи, якщо остання набула сталих форм. “Система, що завершила певним чином визначену форму руху, може продовжувати розвиток лише кількісно примножуючи тотожно-диференційовані елементи, але також до визначеної межі. Адже будь-який вид руху обмежений і якістю (складністю зв’язків), і кількістю (елементів, що перебувають у визначеній формі зв’язку)”. Особливо заслуговує на увагу положення, що закладає підвалини принципової можливості зміни будь-якої системи за формою: “система, яка розвивається і завершує один вид руху, розвивається і як елемент – носій нової форми руху, а це означає, що її розвиток неминуче підпорядковується вимогам вищої системи”. Система у період “зрілості”, тобто така, що у найбільш можливій формі відповідає існуючим на той момент суспільним відносинам, водночас досягає й найбільш гострої внутрішньої суперечливості не лише як наслідок глибокої диференціації її елементів, що, у свою чергу, приводить домінуючи з них до взаємної протилежності, але й внаслідок подвійного свого стану як системи, що завершує одну форму руху і виступає первинним носієм наступної, більш вищої форми. Система, завершуючи одну форму руху, являє собою цілісність і прагне повністю розкрити можливості існуючої форми руху. З іншого боку, як елемент більш вищої системи, вона виступає носієм нової форми руху і обмежена у своєму існуванні об’єктивними суспільними законами зазначеної системи більш вищого рівня. Природно, що зазначене протиріччя між можливістю і дійсністю у розвиткові системи в цілому впливає і на розвиток її елементів. Найбільш перспективними у розвитку є ті елементи, функції яких відповідають вимогам системи більш високого рівня. Кажучи іншими словами, система здійснює позитивний вплив на розвиток переважно тих елементів, чії функції найбільше відповідають їй майбутньому якісному стану. Якщо виходити у логічних передумовах від протилежного, то можна стверджувати, що існуюча система може ефективно функціонувати лише у тих суспільних умовах, у яких формувалась.

Отже, можна стверджувати з достатньо високим ступенем вірогідності, що кризова ситуація, яка склалася у сфері управлінської діяльності державних органів, зокрема органів, що здійснюють вплив на відносини у сільськогосподарській галузі, однією з недругорядних причин має і нехтування об’єктивними законами суспільного розвитку. Підвалини зазначеної кризи об’єктивно закладаються тоді, коли між теоретичним розвитком системи як суспільної категорії і системи як категорії юридично визначеної, зокрема, системи державних органів, намічається значний дисбаланс.

Отже, поняття системи органів державного управління, яке закріпилося у юридичній науковій літературі як офіційне, полягає у визначенні останнього як сукупності органів, у якій всі складові частини взаємопов’язані і спрямовуються з єдиного центру. Покладення у свій час в основу зазначеного поняття принципу вертикального підпорядкування компонентів системи, так би мовити, її структурних одиниць, зумовило й неспроможність у майбутньому позитивної динаміки зазначених компонентів, неспроможність органічного поєднання з іншими елементами соціальної системи. Безпосередньо це стосується і державних органів аграрного сектора та їх регіональних та місцевих структурних підрозділів, якщо розглядати останні як компоненти, що входять у якості структурних елементів у систему більш високого рівня. Якщо абстрагуватись від численних видів систем, що виступають їх зовнішнім виразом (система – підсистема – групи органів, структурних підрозділів, тощо), і які класифікують державні органи якоїсь однієї функціональної спрямованості, слід констатувати, що їх внутрішній зміст не давав можливості компонентам системи – регіональним та місцевим структурним підрозділам (базовим ланкам відповідного органу) впливати на об’єкти з більшим чи меншим ступенем автономності від центрального органу. Взагалі,

Секція 7. Законодавчі чинники формування та забезпечення економічної безпеки держави

при переході до нових форм впливу, новий зміст структурно-функціонального аспекту діяльності органів опосередковує і потребує розмежування функцій центральних і місцевих органів, що набирає особобачу актуальності в умовах пошуків альтернативних варіантів структуризації існуючої системи державних органів, що забезпечують діяльність аграрного сектора.

Система державних органів, у тому числі галузевих – складний суспільний організм, що уособлює як багатоаспектність та складність власних елементів – складових частин, так і можливість останніх утворювати підсистеми в залежності від структурної побудови органу в цілому, функціональної спрямованості структурних елементів тощо. Виступаючи складовою частиною системи державних органів в аграрній сфері, регіональні органи потенційно можуть виступати і як підсистема з більшим чи меншим ступенем автономності. В той же час такі групи органів, взяті окремо, можуть розглядатись і як самостійні системи органів, які, у свою чергу, мають власні “структурні ланки”. Отже, виходячи з запропонованої моделі, державні органи (структурні підрозділи) обласної ланки можливо розглядати і як підсистему органів аграрного сектора взагалі і як власну автономну систему. Вважається, що запропонований підхід в обох випадках має право на існування.

Аналіз одного з зазначених компонентів, а саме підсистеми органів (суб’єктів) державного управління аграрного сектора обласної ланки, системи державних органів адміністративно-територіальної одиниці взагалі потребують розгляду низки проблем, насамперед, розгляду опосередкованості структурно-функціональним аспектом органів, місця останніх у системній побудові.

Отже, поступальний розвиток суспільних відносин об’єктивно впливає і на динамізм понятійної категорії органів державного управління, насамперед, набуває нового змістовного навантаження структурно-функціональний аспект зазначених органів. Разом з тим, зазначена динаміка не може не торкнутись і похідного питання – питання щодо перегляду ряду системоутворюючих положень.

Переважне значення у будь-якій системі мають її внутрішні зв’язки між її компонентами, які створюють певний об’єкт як систему і виявляються лише на системному рівні його розгляду. Зазначені зв’язки у науковій літературі отримали назву системоутворюючих. Завдяки наявності зазначених зв’язків будь-яка соціальна система набуває таку властивість, як цілісність, яка, у свою чергу, характеризує головне в понятті системи: наявність нових, інтегративних якостей, які відсутні у окремих компонентів, проте виникають в результаті їх взаємодії.

У зв’язку з цим не втратили актуальності обґрунтування В.Б. Авер’янова стосовно визначення місця структурного аспекту органів державного управління серед факторів, що впливають на динамізм системи. І хоч зазначене теоретичне обґрунтування не торкалось можливості зміни системи за формою, точніше, зміни головного принципу побудови системи, розглядало функціональний аспект у ракурсі сприйняття останнього як головного системоутворюючого фактору без дослідження його зв’язку з філософсько-правовими критеріями, наведеними вище, воно (обґрунтування) може бути застосовано для усвідомлення понятійної категорії системи державних органів аграрного сектора.

Отже, як зазначає Авер’янов В.Б., виходячи з позицій системного дослідження, будь-який державний орган як компонент соціальних систем характеризується, насамперед, цілісністю. Цілісність окремого органу найбільш чітко відображається в його організаційно-правовому відокремленні від інших аналогічних утворень, рівень якого неоднаковий у різних випадках. Суттєвим виразом цілісності, наприклад, органу управління обласної ланки аграрного сектора, виступає наділення його чітко визначеним обсягом державно-владних повноважень, які дозволяють йому виступати від імені держави єдиним суб’єктом

Секція 7. Законодавчі чинники формування та забезпечення економічної безпеки держави

впливу (управлінського або регулюючого) як у відносинах з об'єктом впливу, так і з будь-якими іншими соціальними системами.

Завдяки тому, що організаційно-правова відокремленість органу і наявність у нього певної визначеної компетенції не самоціль, а засіб виконання функціональних обов'язків, вияв системуютьорюючих факторів органу, що лежать в основі його цілісності, не носить самодостатнього характеру і повинно бути підпорядковано вимогам посилення і оптимізації самих цих факторів для підвищення ефективності діяльності органу, що здійснює державний вплив. До системуютьорюючих факторів слід віднести найбільш важливі зв'язки між структурними підрозділами, їх функціональну спрямованість та деякі інші фактори. Одне з найбільш важливих місць серед останніх займає структурний аспект державного органу як компоненту системи.

Внутрішній устрій органу управління розкривається у понятті структури. У даному випадку приділення уваги зазначеному питанню вважається за доцільне остільки, оскільки саме структура органу виступає одним з головних критеріїв, за допомогою якого певне соціальне утворення розглядається як компонент системи або автономна підсистема. Як справедливо зазначає В.Б. Авер'янов, місце і роль структури в існуванні будь-якої соціальної системи визначається тим, що саме структура є матеріальним носієм її внутрішньої впорядкованості, обумовлює цілісність, що їй притаманна, і відносну стійкість. У цьому випадку поняття структури відображає так звану "статичну" систему. Дослідження науковцями зазначеного статичного моменту системи досить часто іменують структурним аналізом і пропонують розглядати його у якості одного з конкретних, відносно самостійних аспектів системного дослідження. Але слід мати на увазі, що належне розуміння і відповідне використання структурного аналізу можливе лише на підґрунті виявлення та диференціації сукупності утворюючих систему компонентів, якісна природа котрих, їх зв'язок і взаємодія здійснюють вплив не тільки на структуру, але й на інші елементи відповідної соціальної системи.

Постає також питання щодо визначення поняття структури як виду компонентів системи, який досить статичний відносно деяких інших її компонентів.

У зазначеній позиції простежуються дві принципово важливі особливості змісту структури будь-якої соціальної системи:

- по-перше, структура системи відображає специфіку, по-перше, її компонентів, а по-друге, структурних зв'язків між компонентами;
- по-друге, структура має відносну стійкість в часі, завдяки чому система існує як відносно самостійний й відокремлений об'єкт. Більш того, будучи найбільш статичною характеристикою системи, вона дозволяє акумулювати (у певних межах) кількісні зміни, які виникають в процесі функціонування, визначаючи тим самим динаміку (перетворення) системи.

Розуміння зазначених особливостей дозволить намітити деякі основні положення, що мають сенс для визначення місця кожного органу управління у сфері сільського господарства, враховуючи необхідність зміни функціонального змісту останніх при переході до нових форм впливу на соціально-економічні процеси у зазначеній галузі.

У кожній області соціальних явищ можливо виділити нетотожні системи, в залежності від того, який якісно-визначений вид компонентів (або їх сполучення) слід вважати ознакою, на підставі якої проводиться класифікація. У цьому випадку є можливість будь-якій соціальній системі відокремити окремі компоненти. Самі по собі зазначені компоненти не мають практичного значення, тим не менш, в окремих випадках, вони потребують самостійного дослідження.

Структура в цілому також інтегрує в собі окремі компоненти. Іншими словами, до змісту загального поняття структури будь-якої системи входить певна

Секція 7. Законодавчі чинники формування та забезпечення економічної безпеки держави

кількість окремих, органічно пов'язаних структур. При цьому необхідно зазначити, що структура має цінність як певна понятійна категорія не сама по собі, а як базовий елемент відповідної системи.

Розглянутий вище теоретичний матеріал, його узагальнення дає можливість запропонувати визначення системи державних органів, що здійснюють регулювання аграрного сектора, як юридичної понятійної категорії.

Отже, зазначена система являє собою сукупність галузевого органу державного управління та його регіональних та місцевих структурних підрозділів (центрального апарату та визначених структурних підрозділів (органів) адміністративно-територіальних одиниць), які в якості спільних інтегративних властивостей, що опосередковують зазначені органи як цілісну систему, мають структурно-функціональні елементи, споріднені за об'єктивним критерієм.

Література

1. Аверьянов А.Н. Системное познание мира. – М.: Издательство политической литературы, 1985. – С. 165–191.
2. Аверьянов В.Б. Функции и организационная структура органа государственного управления. – К.: Наукова думка, 1979. – С. 118–132.
3. Агропромисловий комплекс: правові питання / В.І. Семчик, П.Ф. Кулинич, О.О. Погрібний, В.О. Олійник / За ред. Ю.С. Шемшученка. – К.: Урожай, 1992. – 192 с.
4. Амбросов В.Я. Економічна основа концепції розвитку АПК регіону // Економіка АПК. – 1995. – № 5. – С. 34–39.
5. Амбросов В.Я., Баланюк І.Ф., Гладій М.В. Регіональні особливості аграрної реформи // Сучасна аграрна політика України: проблеми становлення. – К., 1996. – С. 386–434.
6. Афанасьев В.Г. Общество: системность, познание, управление. – М.: Политиздат, 1981. – С. 99–117.
7. Бейкун А. Структурні компоненти формування теоретичних основ державних регуляторних заходів щодо впливу на соціально-економічні відносини // Право України. – 2003. – № 7. – С. 21–24.
8. Бейкун А. Структурно-функціональний аспект діяльності органів державного регулювання аграрного сектора національної економіки // Право України. – 2000. – № 8. – С.28–30.
9. Галанець В.Г., Шульський М.Г. Вплив управлінських структур на проведення реформ на селі // Економіка АПК. – 1998. – № 2. – С. 6–13.
10. Кузнецов В. О совершенствовании системы управления АПК // АПК: экономика, управление. – 1993. – № 10. – С. 25–30.
11. Кузнецов В. Почему необходимо государственное регулирование развития АПК // АПК: экономика, управление. – 1995. – № 5. – С. 61–64.
12. Малік М.І. Організаційні аспекти аграрної реформи в Україні // Економіка АПК. – 1998. – № 1. – С. 3–7.
13. Малес В.М. Методологічні аспекти формування функцій державного управління галузями АПК України // Економіка АПК. – 1998. – № 1. – С. 8–13.
14. Марчук В.М. Основы научной организации государственного управления. – К.: Изд-во ВВШ МВД СССР, 1979. – С. 42–65.
15. Онищенко О.М., Юрчишин В.В. Аграрна реформа: суть і особливості розвитку // Сучасна аграрна політика України: проблеми становлення. – К., 1996. – С. 191–224.
16. Павлович З.А. Проблеми розвитку законодавства про агропромисловий комплекс України // Аграрне законодавство України: проблеми ефективності. – К.: Наукова думка, 1998. – С. 197–230.
17. Семенов В.Ф., Деречик В.В. Региональный АПК: теория, практика, проблемы. – Одесса: ОКФА. – 1995. – 176 с.
18. Семчик В.І. Правове забезпечення аграрної політики // Сучасна аграрна політика України: проблеми становлення. – К., 1996. – С. 529–548.
19. Семчик В., Погребной А. Аграрная политика и аграрное законодательство // Юридический вестник. – 1995. – № 1. – С. 72–76.

20. Шемшученко Ю.С. Теоретичні засади подолання колізій у законодавстві України. Колізії у законодавстві України. Проблеми теорії і практики. – К., 1996. – С. 6.

Попов М.М., аспірант УДУФМТ

УДОСКОНАЛЕННЯ Й РОЗВИТОК ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ В ТУРИСТИЧНІЙ ГАЛУЗІ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Побудова ринкової моделі економіки в нашій країні, ускладнена світовою фінансовою кризою, вимагає розробки принципово нових підходів щодо формування ефективних механізмів регулювання саме в сфері вітчизняного туризму. Перші кроки в цьому напрямі показали, що цей процес досить складний. В Україні існує низка проблем, які заважають розвитку туристичної сфери, а також призводять до суттєвого руйнування економічних і соціальних відносин у туристичній сфері.

Досліджуючи стан розвитку туризму в світі, незаперечним визнають той факт, що в багатьох країнах індустрія туризму давно сформувалась і стабільно розвивається, маючи матеріальну базу і забезпечуючи роботою мільйони людей, що безперечно позитивно впливає на економіку окремої держави. В умовах розбудови української держави туризм має стати дійовим засобом формування ринкового механізму господарювання і надходження значних коштів до бюджету.

Міжнародна практика свідчить, що ряд країн завдяки ефективному розвитку туризму подолали спад в економіці, значно зміцнивши своє становище на світовій арені (Єгипет, Польща, Іспанія, Туніс, Туреччина та ін.). В Україні туристична сфера також є невід'ємною складовою економіки і становить 19,6% зовнішньоторговельного обігу країни. Туризм за останні п'ятдесят років перетворився на надпотужну сферу світової економіки. Це викликало потребу в максимальній уніфікації національних законодавств у цій сфері, а також усунення перешкод (спрощення візового режиму та митних процедур, удосконалення режиму перетину кордонів тощо) на шляху міжнародного туризму. Для України, чії туристичні ресурси використовуються незначною мірою, останнє (удосконалення правової бази та усунення зайвих формальностей на кордонах) є вельми актуальним.

Актуальними залишаються питання створення нормативно-правової бази державного регулювання в сфері туризму, податкової політики, приватизації й акціонування, створення інвестиційних умов, що стимулюють приплив коштів в об'єкти туристичної діяльності на території України. Насамперед це стосується готельних і курортно-лікувальних підприємств країни, які можна ефективно розвивати, створюючи нові робочі місця, популяризуючи культурні цінності, багатство флори і фауни, рекреаційний потенціал нашої країни.

Але на тлі світової економічної кризи, в умовах жорсткої конкуренції на світовому туристичному ринку, особливої актуальності та значення набувають питання професійного й інноваційного підходу до вирішення багатьох проблем, зокрема, підготовки й перепідготовки фахівців індустрії туризму, налагодження ефективної роботи механізму взаємодії центральних, регіональних та місцевих органів влади і суб'єктів туристичної діяльності, створення сприятливого правового поля для забезпечення стабільного розвитку туристичного бізнесу.

На сьогодні у сфері нормативно-правового регулювання туризму в Україні виникають питання щодо співвіднесеності вітчизняного законодавства міжнародним нормам права.

Секція 7. Законодавчі чинники формування та забезпечення економічної безпеки держави

Гальмом туристично-готельної індустрії є нездатність туристичних органів до систематизації міжнародних і національних нормативно-правових актів, а саме – їхньої кодифікації й інкорпорації. Дефіцит оперативних інформаційно-аналітичних матеріалів з митної, податкової, прикордонної й інших державних служб, що стосуються всіх аспектів туристично-правової й фінансової діяльності, тільки спричинює «захворювання» туристично-екскурсійних організацій і турфірм.

Значною перешкодою розвитку міжнародного інституційного співробітництва Державної служби туризму і курортів залишається недостатність бюджетного фінансування. Ефективний розвиток міжнародної діяльності безпосередньо залежить від надання організаційно-методичної та фінансово-економічної підтримки туризму з боку держави. Туризм – високоприбутковий сектор економіки, що приносить багатомільярдні доходи до бюджету держав, та чинник підвищення міжнародного авторитету. Тож необхідно, щоб визнання туризму як індустрії супроводжувалося виділенням на регулярній основі (щорічно) відповідних ресурсів з боку держави як певний відсоток від щорічних доходів до бюджетів усіх рівнів від обов'язкових відрахувань і платежів підприємств туристичної сфери та витрат туристів. Досвід країн розвинутого туризму доводить, що без державних вкладень розвиток туризму неможливий, при цьому вкладення є, по суті, не витратами, а інвестиціями у сферу, що дає високі та швидкі прибутки.

В умовах підготовки України до проведення фінальної частини футбольного чемпіонату “Євро-2012” та з метою розробки практичних рекомендацій щодо формування й реалізації державної політики у сфері туризму потрібно дати прогнозу оцінку змін в економічному житті та їх впливу на туристичну сферу. Виходячи з цього, в основу державної політики доцільно закласти такі пріоритети:

- державне стимулювання внутрішнього та іноземного (в'їзного) туризму, у тому числі вдосконалення системи оподаткування;
- забезпечення внутрішньої конвертованості туристичних послуг шляхом підвищення їх якості та розширення асортименту, поліпшення умов обслуговування туристів;
- поетапна й науково обґрунтована приватизація туристичних об'єктів та обслуговуючої туристів інфраструктури;
- будівництво нових, реконструкція та модернізація діючих туристичних об'єктів;
- залучення вільних коштів підприємницьких структур, суб'єктів туристичної діяльності на розвиток інфраструктури (шляхи, пункти пропуску, системи водопостачання та каналізації, зв'язок, служби сервісу тощо). У майбутньому ці інвестиції працюватимуть на туристичний ринок;
- організація приміських зон короткочасного відпочинку. Оскільки існує значний нереалізований попит на оздоровлення та відпочинок у південних районах країни, доцільно створити умови для компенсації цього на місцях. Світовий досвід показує, що налагодження такої справи при сертифікації продуктів і належній рекламі може послужити відчутним активізаційним чинником і розширити ринок збуту туристичних послуг;
- залучення приватного сектора, особливо у сільській місцевості, до реакційно-туристичного підприємництва та підсобної діяльності у сфері туризму (сільський зелений туризм);
- пошук ефективних форм залучення іноземного споживача на вітчизняний ринок туристичних послуг з метою збільшення валютних надхо-

джен шляхом організації відповідного сервісу обслуговування, надання послуг, що користуються попитом на світовому ринку; створення сприятливих умов для розвитку активних видів туризму (оздоровчо-спортивного, екологічного, пригородницького та ін.); створення сучасної інформаційно-маркетингової служби (основні завдання – вивчення та прогнозування попиту на туристичні послуги з внесенням відповідних пропозицій для оптимізації балансу між попитом і пропозицією; формування банку ділових пропозицій та їх експертна оцінка; вивчення та прогнозування структури і напрямків туристичних потоків; розробка міжнародних проектів співпраці у сфері туризму);

- проведення науково-дослідних, проектних і пошукових робіт з актуальних проблем розвитку рекреаційно-туристичного господарства, використання природного та історико-культурного потенціалу країни, створення геоінформаційної системи «Туризм в Україні».

Державна політика в сфері туризму реалізується згідно з принципами:

- безперервності та послідовності туристичного виховання всіх вікових груп громадян;
- урахування інтересів всіх громадян при розробці програм розвитку туризму;
- визнання самостійності всіх суб'єктів туристичної діяльності, рівності їх прав щодо державної підтримки незалежно від форми власності; створення сприятливих умов для вітчизняних та іноземних інвесторів у сфері туризму.

Реалізація вищезгаданих пріоритетів створить необхідні умови для дальшого розвитку індустрії туризму, стабілізує економічне становище як суб'єктів туристичного підприємництва, так і держави загалом.

*Бондаренко Н.О., к.юр.н., доцент,
Чередниченко Д.О., студент, УДУФМТ*

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ РЕФОРМУВАННЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ

Роль суду в державному механізмі важко переоцінити. Ще Шарль Монтеск'є говорив, що суд являє собою точку безпосереднього зіткнення державної влади, закону й індивіда і може слугувати найкращим запобіжником беззаконних дій державної влади, найімовірнішим захисником громадянина від її сваволі. Також правова, відкрита для доступу всіх громадян судова система є ознакою демократичності держави. Судді у такій державі стежать за належним виконанням законів уряду, а також здійснюють правосуддя на основі цих законів, принципів права та, звичайно, здорового глузду. Роль суду, виходячи зі сказаного, є забезпечення порядку, спокою в суспільстві, принципів верховенства права та додержання законів, режиму, при якому вся публічна влада зв'язана основними соціальними й політичними правами та свободами людини, особи і громадянина.

Теоретичні принципи функціонування судової системи не завжди збігаються із практичним їх втіленням. Ми говоримо про судову систему України, де на сучасному етапі її розвитку постало питання про її реформування. Чому? Це обумовлюється рядом проблем та колізій, що виникають як у процесі здійснення

Секція 7. Законодавчі чинники формування та забезпечення економічної безпеки держави

правосуддя, так і в намаганні будь-якої особи звернутися за допомогою до компетентних органів за для відновлення порушених прав.

По-перше, це є доступність до судочинства. У статті 55 Конституції України сказано, що кожна особа має право на судовий захист своїх прав, але чи завжди ця норма виконується? Адже доступність до судочинства є головним інструментом вирішення конфліктів у суспільстві на основі права і справедливості. По-друге, це неупередженість, справедливість судової системи, можливість захистити права та інтереси усіх членів суспільства, незалежно від їх матеріального, соціального, політичного чи релігійного становища у суспільстві. Нарешті, третє – це особливості структури побудови судової системи в Україні, добір суддів на посади, функції суду та його повноваження у системі державних органів.

Тому, спираючись на такі нормативно-правові акти як Закон України «Про правонаступництво», Закон України «Про судоустрій», а також «Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів» від 10 травня 2006 р. та проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 31 березня 2009р. можна виділити такі цілі реформування судової системи України:

- 1) створення неупередженої справедливої, правової, доступної судової системи України;
- 2) побудова прозорої структури судів, що діє за ієрархічним принципом, на верхівці якої стоїть Верховний Суд України;
- 3) якісний добір суддів загальної юрисдикції та суддів Конституційного Суду України, що засновується на особливостях національної та європейської практики;
- 4) надати Вищій Раді Юстиції України повноважень, що дозволяють брати участь у формуванні всіх видів судів України, організувати роботу судової системи взагалі.

Але при втіленні цих цілей у життя може виникнути багато проблем. Тож слід розібратися, з чим можуть бути пов'язані ці проблеми і які кроки були здійснені нашими законодавцями на шляху реформування судової системи в Україні.

Першим кроком була концепція судово-правової реформи 1992 року. Звичайно, не так просто було перебудувати ту систему судів, яка існувала в Україні протягом понад 60 років. Але ця концепція була справді першою і найбільш продуманою спробою глибокого реформування судової системи в Україні. Результатом цього стала система судів, що працювала за галузевим принципом. Це положення знайшло своє вираження у Конституції України. Здавалося б, усе має функціонувати, але ж більшість законів того періоду були законами колишньої УРСР, лише зі змінами.

Другий етап розпочинається із прийняття нової редакції Закону України «Про судоустрій України» від 7 лютого 2002 р., де було викладено ряд положень про побудову, види й основні засади функціонування органів судової влади, питання фінансового та кадрового забезпечення судів, статус носіїв судової влади та інші важливі питання. Однак цей закон викликав одразу ряд проблем при застосуванні. По-перше, це недосконалість правового регулювання діяльності судової системи, по-друге, у структурі та порядку функціонування кваліфікаційних комісій суддів, по-третє, це визначення процедурних норм стосовно добору кандидатів і призначення на посаду суддів та ін. Для прикладу можна привести рішення Конституційного Суду України про призначення третього туру виборів Президента України у 2004 році. Це, на думку багатьох фахівців-

Секція 7. Законодавчі чинники формування та забезпечення економічної безпеки держави

конституціоналістів, була фатальна помилка суду, а судді, що входили до його складу, згнаньбили свою честь, діяли всупереч закону.

Наступним кроком став Указ Президента України «Про Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів» 2006 р., який викликав різні оцінки з боку професійних суддів, фахівців у сфері Конституційного права України. Основною метою стало оформлення системного бачення процесу реформування правосуддя, у результаті чого Україна мала отримати ефективну судову систему, здатну здійснити справедливе судочинство та забезпечити належних захист прав і свобод громадян. Але ідеї цієї концепції були сприйняті неоднозначно. Деякі були схвалені, деякі викликали певні суперечки, інші взагалі отримали ґрунтовну критику з боку професійних суддів.

Останній крок, який є також найбільшим в періоді реформування судової системи України – це проект Закону України «Про внесення змін до конституції України» від 31 березня 2009 р. Фактично це є проект головного закону держави, де присутні суттєві зміни, що стосуються як судової системи, так інших систем державного апарату. Основними змінами є створення окремих розділів: «Суди та правосуддя» і «Конституційний Суд України». Але варто зауважити, що відділення Конституційного Суду від судів загальної юрисдикції не сприятиме їх консолідації. Відомо, що Конституційний Суд покликаний організовувати діяльність всіх судів на території України, спускаючи на них свої нормативні положення, за допомогою яких вони здійснюють свою діяльність. Звичайно, ці положення мають відповідати Конституції та законам України. Також він розглядає і вирішує не менш важливі конфлікти у суспільстві, хоча і робить це у своїх процесуальних формах. Тож тут, на думку провідних юристів України, ліпше зробити один розділ Основного Закону, що матиме назву «Судова влада». В ньому, таким чином, удасться викласти всі основні нормативні положення, що стосуються судової гілки влади.

Але існують також і приховані проблеми, що стосуються організації діяльності судів та суддів в Україні. Наша судова система дуже заплутана. Пересічному громадянину вкрай важко задовольнити свої потреби, відновити втрачені права.

На думку фахівців, існує необхідність у створенні більш простої системи замість створення додаткових судів. Як зазначає Л. Москвич, необхідно створити спеціалізовані палати в судах загальної юрисдикції для швидшого вирішення справ у судах першої інстанції. Також слід ліквідувати Вищий Адміністративний та Вищий Господарський суди, аби спростити і так заплутану судову систему України, створити трьохланкову систему судів загальної юрисдикції.

Значну роль у формуванні судової системи відіграють законодавча, виконавча гілки влади, а також Президент України. За допомогою Парламенту та Президента обирається 12 суддів Конституційного Суду України і лише 6 – колегією суддів, що, на думку спеціалістів у цій сфері, не є допустимим, тому що добір кандидатів на посади має бути прерогативою Вищої ради юстиції, де працюють фахівці у даній сфері діяльності, які здатні обрати суддів – спеціалістів високого класу. Вони, у свою чергу здійснюватимуть неупереджене, справедливе правосуддя. А затверджувати їх мають Президент і Парламент. Так само і для судів загальної юрисдикції, де визначну роль у формуванні складу судів має відігравати Вища рада юстиції.

Неправильним є також твердження, що народ має брати участь у виборі суддів, адже не кожен є фахівцем-юристом, щоб обрати ту чи іншу особу на пост судді. Питання про добір суддів є вкрай важливим. У Законі України «Про статус суддів» наведені ряд вимог до них. Але серед них упущені такі моменти, як авторитет судді, його репутація, а у практичній діяльності іноді стаються випадки,

коли суддя делегує свої повноваження іншій особі. Треба зважити на цей особливий пункт, щоб не тільки у букві закону, а й у практичній діяльності створити високий рівень судівництва в Україні в судах усіх інстанцій.

Отже, Україна перебуває напередодні чергової реформи. Але перш ніж її проводити, треба поставити перед собою цілі, які ми збираємося досягти і яку судову систему ми хочемо утворити. Її фундаментом повинні стати принципи незалежності, доступності, справедливості, оперативності, верховенства права та професіоналізму суддів.

*Бондаренко О.В., ст. викладач,
Варванська Д.О., студентка, УДУФМТ*

ПРАВОВА КУЛЬТУРА СУСПІЛЬСТВА ЯК ВАЖЛИВА ПЕРЕДУМОВА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕР- ЖАВИ

Побудова демократичної, соціальної, правової держави, задекларованої у статті 1 Конституції України, та відповідного громадянського суспільства безпосередньо пов'язана з розвитком правової свідомості і неможлива без підвищення рівня правової культури всього населення.

У наш час питанню поглиблення правових знань у процесі формування правової культури приділялася значна увага, зокрема, таких науковців як В. І. Кириленко, В. В. Копейчиков, С. С. Сливка.

Правова культура – це глибокі знання і розуміння права, ретельне виконання його вимог як усвідомленої необхідності та внутрішньої переконаності [2, с. 164].

Право – одна з основних культурних цінностей і найважливіше досягнення цивілізації. Воно виступає однією з форм культури, є способом її функціонування і розвитку [3, с. 75].

Саме правосвідомість і правова культура є соціальною гарантією дії верховенства правового закону в суспільстві, є основою, фундаментом правової держави. Адже громадянин є єдиним чинником, здатним утворювати державу і правопорядок, приводячи в дію Конституцію України і національне законодавство. Тому правосвідомість і правова культура всіх суб'єктів суспільних відносин потребують постійного вдосконалення, позитивного соціального розвитку [4, с. 109].

Досягнутий у суспільстві рівень правової культури суттєвим чином впливає: на ефективність правового регулювання, законотворчої діяльності та правозастосування; форми і засоби забезпечення прав громадян, ступінь визнання загальнолюдських цінностей; стан законності та правопорядку в державі.

Враховуючи наведене, слід зазначити, що теоретичний розгляд і осмислення понять, структури та видів правової свідомості і правової культури, методів формування у кожної людини цих правових якостей – актуальна проблема сьогодення.

Правова культура визначає міру юридичної цивілізованості держави і суспільства, їх правовий прогрес. Основними показниками рівня правової культури вважається: право, що відповідає вимогам справедливості та свободи; рівень правової свідомості громадян і посадових осіб, їхню переконаність діяти відповідно до вимог законодавства; рівень культури творення і реалізації права; рівень якості роботи охоронних та правозахисних органів; певний рівень законності та правопорядку [2, с. 164].

Секція 7. Законодавчі чинники формування та забезпечення економічної безпеки держави

Можна стверджувати, що сьогодні, в умовах економічної кризи, соціальної нестабільності правове середовище не є сталим, закони та нормативні акти не є повноцінним системним утворенням, часто суперечать один одному; державні установи діють розрізнено; майже не залучаються у правовиховну діяльність громадські установи; відсутня пропаганда чинного законодавства; більш наявним стає пом'якшене ставлення до фактів порушення законності, існування організованої злочинності та корупції. Крім того, швидкими темпами поширюється правовий нігілізм членів суспільства. Цьому сприяють багато чинників, головним чином – недостатній рівень правової культури громадян.

Вдале вирішення економічних, політичних, соціальних та інших завдань як на державному, так і на міжнародному рівнях неможливе без підвищення рівня правової культури суспільства, виховання у кожного громадянина нашої держави глибокої пошани до закону, формування готовності безпосередньо й активно брати участь у втіленні його положень у повсякденне життя, а також виховання патріотизму й відповідальності.

Формування правової свідомості та правової культури не відбувається стихійно. Важлива роль в його здійсненні належить правовому вихованню.

Поняття «правове виховання» з'явилося у ХХ ст., але право завжди вважалося елементом виховання громадянина. Ще давньогрецький філософ Сократ висловив думку: «Людина вчиняє погано тому, що не знає, як само вона має вчиняти. Оскільки моральне зло йде від незнання, значить, знання – джерело моральної досконалості».

У грецьких містах-державках у громадян вже з дитячих років виховувалася повага і навіть пошана як до законів, так і до встановлених у них полісних порядків. В Афінах право асоціювалося з розумом і справедливістю. Для римлян слідування республіканським законам було не лише юридичним обов'язком, а й справою честі [4, с. 109].

Гельвецій писав: «Чим досконалішим є виховання, тим щасливішими є народи» [5, с. 703].

Отже, саме в процесі правового виховання в індивіда формується правова культура, що, в свою чергу, є важливим фактором утримання його від девіантних дій.

Підсумовуючи зазначене, наголосимо, що правова освіта є обов'язковим елементом навчально-виховного процесу в усіх дошкільних, виховних, середніх, загальноосвітніх, професійних, вищих начальних закладах, а також частиною виховання у сім'ї.

Література

1. Конституція України. Конституція Автономної Республіки Крим : 36. нормат. актів. – К. : Юрінком Інтер, 2007. – 96 с.
2. Правознавство / за ред. проф. В.В. Копейчикова. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 736 с.
3. Білий П. Правова держава і правова культура: взаємозв'язок та результативність // Право України. – 1997. – №12. – С. 75-77.
4. Клімова Г.П. Правове виховання громадян України в сучасних умовах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vnuua/2009_1/108-114.pdf.
5. Скакун О.Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс) : Підручник. – Харків : Еспада, 2006. – 776 с.
6. Лігоцький А. Система правової освіти: пошуки і здобутки // Право України. – 1997. – №9. – С. 36-38.
7. Неліп Г. Роль школи і сім'ї у правовому вихованні учнів // Право України. – 1993. – №3. – С. 31-33.

МИТНИЙ СОЮЗ У РАМКАХ ЄВРАЗЕС ЯК МЕХАНІЗМ СПРОЩЕННЯ ТА ГАРМОНІЗАЦІЇ МИТНИХ ПРОЦЕДУР НА ЄВРАЗІЙСЬКОМУ КОНТИНЕНТІ

Економічні перетворення в умовах кризи і процеси інтеграції, що відбуваються у всьому світі, не залишають шансів будь-якій країні шукати і встановлювати свої власні, національні правила митного регулювання, внаслідок чого формується нова філософія митного регулювання. Сьогодні можна з повною упевненістю говорити про появу принципово нового підходу до митного регулювання, що враховує підприємницькі інтереси учасників зовнішньоекономічної діяльності.

Сучасне митне регулювання розвивається в умовах митної інтеграції. Одним з важливих аспектів участі кожної країни у сфері міжнародних економічних відносин є інтеграція її економіки в систему міжнародних економічних об'єднань. Економічна взаємодія будь-якої держави Євроазіатського континенту з рядом регіональних організацій (ЄС, СНД, ЄврАзЕС і ін.) отримує все більшу значимість, а успішна її інтеграція в ці організації багато в чому визначає ефективний розвиток економіки і зовнішньополітичні позиції в світі.

Відправною точкою процесу митної співпраці держав – колишніх союзних республік у складі СРСР стали Угода про створення Співдружності Незалежних Держав від 8 грудня 1991р. [1] і Статут Співдружності Незалежних Держав від 22 січня 1993р. [2], які передбачали, разом з іншими сферами співпраці й інтеграції між учасниками СНД, співробітництво у галузі митної політики, у формуванні і розвитку спільного економічного простору, загальноєвропейського і євразійського ринків.

Заявлений ще у до кризовий період у рамках Євразійського економічного співтовариства (далі – ЄврАзЕС)¹, проект Митного союзу («Митної трійки» у складі Росії, Білорусії і Казахстану) в посткризовий період придбав особливу актуальність. Головною причиною виявився успадкований з періоду кризи протекціонізм, пов'язаний з прагненням захистити власні ринки від дешевого імпорту, що в свою чергу пов'язане з низькою конкурентоспроможністю товарів вітчизняних виробників, що знаходять попит, як правило, винятково на ринку пострадянського простору [3].

На даний час Митний союз у рамках ЄврАзЕС за участю Республіки Білорусь, Республіки Казахстан і Російської Федерації вже сформовано відповідно до Договору від 06.10.2007р. «Про створення єдиної митної території і формування митного союзу» [4]. На підставі цього ж міжнародного договору була встановлена Комісія митного союзу, яка є єдиним постійно діючим регулюючим органом митного союзу. Найвищим органом митного союзу є Міждержавна Рада ЄврАзЕС.

---

¹ Євразійське економічне співтовариство (далі - ЄврАзЕС або Співтовариство) міжнародна економічна організація, що наділена функціями, пов'язаними з формуванням загальних зовнішніх митних кордонів, які входять до неї (Білорусь, Казахстан, Киргизія, Росія, Таджикистан і Узбекистан), виробленням єдиної зовнішньоекономічної політики, тарифів, ціт та інших складових функціонування загального ринку. Створено згідно з Договором про заснування Євразійського економічного співтовариства, що набрав законної сили 30 травня 2001 року.

Секція 7. Законодавчі чинники формування та забезпечення економічної безпеки держави

Міждержавною Радою Євразійського економічного співтовариства було прийнято рішення від 27.11.2009р. за №17 «Про договір про митний кодекс митного союзу» [5].

Прийняття митного кодексу союзу викликано необхідністю єдиного митного регулювання на створеній єдиній митній території держав-членів митного союзу, а також необхідністю спрощення та гармонізації митних процедур з метою створення найбільш сприятливих умов для учасників зовнішньоекономічної діяльності [6]. При розробці митного кодексу союзу використовувалися останні передові митні технології Всесвітньої митної організації та найважливіші міжнародні договори у сфері митного регулювання.

Так, в основу митного кодексу союзу були закладені положення Міжнародної конвенції про спрощення та гармонізацію митних процедур від 18 травня 1973р. (Киотська конвенція) [7], на яких базуються основні нововведення, які містяться у закріпленні положень про митні процедури, під якими у митному законодавстві Білорусі, Казахстану та Росії розумілись митні режими. Дані зміни обумовлені застосовуваною термінологією Киотської конвенції. На підставі положень Киотської конвенції 1999 року розроблена глава про взаємну адміністративну допомогу митних органів на митній території митного союзу, що не має правової аналогії у митному законодавстві держав – учасниць митного союзу.

Також в основу кодексу митного союзу були закладені положення Міжнародної конвенції про спрощення формальностей у торгівлі товарами від 20 травня 1987р. (конвенція ЕАД) [8] та Європейської конвенції про процедуру загального транзиту від 20 травня 1987р. [9].

Розглядаючи механізм спрощення та гармонізації митних процедур з позиції зовнішньоторговельного регулювання необхідно, перш за все, відзначити, що в рамках митного союзу Республіки Білорусь, Республіки Казахстан та Російської Федерації існують такі переваги:

- у сфері митно-тарифного регулювання до товарів з третіх країн будуть застосовуватись єдині ставки ввізного мита, що встановлені Єдиним митним тарифом, що дозволить безперешкодно переміщуватись таким товарам на єдиній митній території. Єдиний митний тариф митного союзу почав діяти з 01.01.2010р.;
- у галузі нетарифного регулювання будуть уніфіковані обмежувальні заходи, що застосовуються, включаючи порядок оформлення ліцензій та скорочені адміністративні бар'єри у торгівлі;
- у сфері митного адміністрування буде створений єдиний механізм митного контролю на зовнішньому кордоні митного союзу, буде забезпечена прозорість митних формальностей на зовнішніх кордонах, та їх скасування на міждержавних кордонах держав митного союзу та застосовано широке впровадження електронного декларування товарів учасниками зовнішньоекономічної діяльності, спрощена процедура транзиту товарів по території митного союзу;
- у галузі санітарного, ветеринарного та фітосанітарного контролю будуть скорочені технічні бар'єри, прискорені та здешевлені обіг товарів, що підлягають санітарному, ветеринарному та фітосанітарному контролю.

На даний час робоча група комісії митного союзу розробляє процедуру прийому нових членів митного союзу. Для України вступ до митного союзу з Росією, Казахстаном та Білорусією є достатньо перспективним, оскільки ринки країн-членів митного союзу дуже важливі для української промисловості на даний час, однак Україна є членом Світової організації торгівлі (далі – СОТ), що створює перешкоду для її членства у митному союзі з Росією, Казахстаном та Білорусією, оскільки членство у СОТ не передбачає вступ країни-члена до які-

Секція 7. Законодавчі чинники формування та забезпечення економічної безпеки держави

хось митних союзів з країнами, які до СОТ не входять. На даний час логічним шляхом розвитку економічних відносин України з країнами, які сформували Митний союз, є розширення двосторонньої співпраці (зокрема, на особливих привілейованих умовах, що не суперечать членству України у СОТ).

Необхідно також зазначити про те, що створення митного союзу у рамках ЄврАзЄс в подальшому може стати найбільш ефективною інтеграційною структурою на пострадянському просторі, що буде сприяти спрощенню та гармонізації митних процедур на Євразійському континенті. Розвиток таких нових тенденцій митного регулювання неминуче приведе до гармонізації національних митних систем, а саме національне митне законодавство при цьому повинне стати максимально адаптованим до сприйняття іноземного учасника зовнішньоторговельної діяльності і гранично зрозумілим вітчизняним підприємцям.

Література

1. Угода про створення Співдружності Незалежних Держав від 8 грудня 1991 //Комп'ютерна правова система «Ліга:ЗАКОН» інформаційно-аналітичного центру»Ліга»(м.Київ) <http://www.ligazon.ua/jurist/>
2. Статут Співдружності Незалежних Держав від 22 січня 1993р. //Комп'ютерна правова система «Ліга:ЗАКОН» інформаційно-аналітичного центру «Ліга» (м.Київ) <http://www.ligazon.ua/jurist/>
3. Суздальцев А.И. Таможенный союз ЕврАзЭс: сложный старт //Международная экономика: - 2010. № 4. – С. 38–44.
4. Официальный сайт комиссии таможенного союза <http://www.tsouz.ru>
5. Официальный сайт комиссии таможенного союза <http://www.tsouz.ru>
6. Казахстанский информационный портал www.zakon.kz
7. Міжнародні конвенції про спрощення та гармонізацію митних процедур від 18 травня 1973р.//Комп'ютерна правова система «Ліга:ЗАКОН» інформаційно-аналітичного центру «Ліга» (м.Київ) <http://www.ligazon.ua/jurist/>
8. Міжнародні конвенції про спрощення формальностей у торгівлі товарами від 20 травня 1987р. //Комп'ютерна правова система «Ліга:ЗАКОН» інформаційно-аналітичного центру «Ліга» (м.Київ) <http://www.ligazon.ua/jurist/>
9. Європейська конвенція про процедуру загального транзиту від 20 травня 1987р.// <http://translate.google.ru>

Федоренко Т.В. викладач УДУФМТ

ЕКОНОМІЧНІ ТА ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ПОДОЛАННЯ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ

Однією з найгостріших проблем українського суспільства за роки проведення соціально-економічних реформ у напрямі подальшої демократизації суспільного життя є корупція.

Корупція є явищем, що переслідує людство практично з моменту виникнення найперших, організованих за допомогою певних правил, форм його існування. Пустивши коріння в усі сфери функціонування держави, корупція здатна поставити під загрозу існування економічної системи та громадянського суспільства, що перебувають на етапі становлення. Тому подолання корупції перетворюється у надзвичайно складну проблему.

Секція 7. Законодавчі чинники формування та забезпечення економічної безпеки держави

Поняття «корупція» в Україні стало широко використовуватися на сторінках газет, у публіцистичній та юридичній літературі, виступах державних і політичних діячів і керівників правоохоронних органів і, нарешті, у законодавстві в роки становлення України як незалежної держави. Відзначалося, що корупція - одне з найнебезпечніших для держави явищ, оскільки підриває авторитет державного апарату, дискредитує його діяльність, містить погрозу для національної безпеки, порушує принципи побудови правової держави і демократичного розвитку та негативно впливає на всі сторони суспільного життя: економіку, політику, управління, соціальну та правову сфери, громадську свідомість, міжнародні відносини. Корумповані дії все більше витісняють правові та, що найбільш небезпечно, з аномалії перетворюються фактично на норму поведінки.

У зв'язку з цим виникає питання, чи є корупція явищем сьогодення, що виникло в Україні в період переходу до нових суспільних відносин, або ж це явище було відомо українському суспільству і раніше. Як показує нам «Великий енциклопедичний словник», корупція – це безпосереднє використання посадовою особою прав, пов'язаних із його посадою, з метою особистого збагачення. Як правило, супроводжується порушенням законності¹.

На сьогодні корупція в Україні є однією з проблем, яка потребує невідкладного розв'язання. Тому створення дієвої системи запобігання корупції, розробки і впровадження комплексу організаційно-правових заходів для протидії цьому явищу, виявлення та подолання її соціальних передумов і наслідків має стати одним із пріоритетів держави та її кримінологічної політики.² Правове та організаційне забезпечення заходів протидії корупції є тією проблемою, від вирішення якої залежить і ефективність всіх напрямків боротьби з цим явищем.

За останні роки в Україні у сфері протидії корупції було зроблено досить багато кроків – прийнято спеціальний антикорупційний закон³ та цілу низку інших законодавчих актів, що так чи інакше стосуються боротьби з корупцією, схвалено Концепцію боротьби з корупцією, розроблено спеціальну антикорупційну програму, на політичному рівні проголошено курс на посилення протидії корупції, запроваджено систематичне проведення на найвищому рівні організаційних заходів за участю державних та правоохоронних органів. Проте ті темпи, з якими корупція поширюється сьогодні в країні, переконливо свідчить про неспроможність зупинити цей процес.

Аналіз нормативно-правових актів дозволяє дійти висновку, що неефективність їх втілення в правозастосовчу практику зумовлена невірно вибраною ідеологією боротьби з цим антисоціальним явищем. Фактично була створена і реально діяла замкнена система боротьби з корупцією, при якій здійснювався контроль одних корупціонерів за іншими, “виллов” останніх був мотивований або відомчою конкуренцією, або політичним замовленням⁴.

Серед головних недоліків українського антикорупційного законодавства можна виділити наступні: “політична кон’юнктурність” боротьби з корупцією; від-

¹ Див. Большой энциклопедический словарь. М.: Сов. Энцикл., 1991. – С. 634.

² Концепція подолання корупції в Україні “На шляху до доброчесності”: Затв. Указом Президента України від 11 вересня 2006 року // Офіц. вісник України. – 2006. – № 37. – Ст. 2540.

³ Закон України «Про боротьбу з корупцією» від 5 жовтня 1995 року // Відомості Верховної Ради України. 1995 р.

⁴ Ми каратимемо корупціонерів рішуче і жорстко, без огляду на жодні обставини: З виступу Прем'єр-міністра на засіданні Кабінету Міністрів 22 листопада 2006 р. // Уряд. кур'єр. – 2006. – № 222. – 24 лист

Секція 7. Законодавчі чинники формування та забезпечення економічної безпеки держави

сутність спеціалізованих органів, що були б реально визначені та наділені відповідними ресурсами для протидії корупції; розмитість, роздільність між різними галузями законодавства визначень корупційних правопорушень; обмеження проблеми лише публічною сферою; збереження соціально та юридично необґрунтованих імунітетів для значної кількості осіб; відсутність дієвих законодавчих та загальносоціальних механізмів попередження корупції (наприклад, стандартних законодавчих конструкцій щодо регулювання конфлікту інтересів, гарантій прозорості адміністративних процедур тощо); недоліки в механізмах формування усіх гілок влади і державного апарату в цілому; відсутність інституційно визначених механізмів залучення громадянського суспільства до антикорупційної активності¹.

Проблема боротьби з корупцією в Україні безпосередньо визначається декількома факторами, зокрема, ухиленням від сплати податків і «відмиванням брудних» грошей. Практично корупція і «відмивання» - це взаємозалежні явища. Тому значні зусилля податкової служби спрямовано на припинення «відмивання незаконних доходів, що звужує поле корупційної діяльності».

Також особливе занепокоєння викликає стан справ у виборчому законодавстві України, яке, на думку фахівців, є максимально корупціогенним. Достатньо назвати проблеми формування і витрат виборчого фонду, партійних списків, депутатської недоторканості депутатів місцевих рад та ін. Ні для кого не секрет, скільки коштує місце в різних частинах партійного списку кандидатів у депутати. Існують тарифи, вони добре всім відомі, навіть пересічним громадянам.

Специфіка протидії корупції потребує передусім нормативно-правового налагодження складної взаємоузгодженої системи упереджувальних заходів, які мають бути розроблені різними галузями законодавства: цивільним, фінансовим, господарським, адміністративним та ін. Поряд із упереджувальними заходами необхідне також вдосконалення і розширення системи кримінально-правових, цивільно-правових, адміністративних і фінансових санкцій. Окрім того, ці заходи потребують і активної діяльності, спрямованої на формування антикорупційної свідомості населення і залучення всіх важелів громадянського суспільства. І в цьому зв'язку важливе значення має широке висвітлення у засобах масової інформації позитивного досвіду протидії та запобігання корупції у різних галузях державного управління, що буде мати як загально превентивний, так і безпосередній вплив на реалізацію уповноваженими органами антикорупційних заходів. Тільки такий комплексний підхід до боротьби з корупцією є найбільш доцільним і потребує всебічного подальшого розвитку.

Таким чином, можна дійти висновку, що сама політична система у нас є живлячою середою для корупції. Сьогодні можна з упевненістю констатувати, що за роки незалежності влада не пройшла випробування боротьби з корупцією. У рамках чинної Конституції та українського законодавства виконавча влада ні за що, ні перед ким не відповідала. В Україні фактично була встановлена диктатура безвідповідального чиновництва, яке стоїть над законом і для якого не існує дійового механізму державного контролю. А кримінальне право при цьому використовувалося лише як засіб політичного тиску або розправи.

Виходячи з викладеного, можна дійти висновку, що корупція в Україні має тенденцію до зростання. Боротьба з цим негативним соціальним явищем потребує подальшої активізації, концентрації зусиль на виявленні найбільш небезпечних її проявів, рішучого викорінювання будь-яких фактів корупції, в першу

¹ Від корупції страждає бюджет: З виступу заступника Генерального прокурора Тетяни Корнякової на засіданні Кабінету Міністрів 22 листопада 2006 р. // Уряд. кур'єр. – 2006. – № 223. – 25 лист.

Секція 7. Законодавчі чинники формування та забезпечення економічної безпеки держави

чергу серед державних службовців і службових осіб, які представляють державні підприємства, установи, організації. По всім виявленим корупційним діянням в обов'язковому порядку повинно прийматися відповідне, передбачене законом рішення, а факти, коли корупціонери уникають відповідальності, варто розцінювати як серйозну ваду в роботі органів, що ведуть боротьбу з корупцією. При цьому слід пам'ятати, що, незважаючи на зусилля держави в цій боротьбі, в остаточному підсумку оцінку стану корупції дає громадська думка. На жаль, на даний час в українському суспільстві, як і у свідомості багатьох закордонних політиків, сформувалася стійка думка про надзвичайну поширеність корупції в Україні, нездатність правоохоронних органів ефективно боротися з цим явищем, особливо на рівні вищих ешелонів влади. Це підриває авторитет держави та її органів в міжнародних відносинах та стримує розвиток нормальних економічних відносин з іншими державами. Таке становище потребує не тільки додаткових владних зусиль, спрямованих на боротьбу з корупцією, але й значної ідеологічної роботи, спрямованої на зміну громадського погляду, беззаперечним підґрунтям якої є зростання соціально-економічного рівня українського суспільства¹.

Література

Закон України «Про боротьбу з корупцією» від 5 жовтня 1995 року // Відомості Верховної Ради України. 1995 р

Большой энциклопедический словарь. М.: Сов. Энцикл., 1991. – С. 634.

1. Концепція подолання корупції в Україні “На шляху до доброчесності”: Затв. Указом Президента України від 11 вересня 2006 року // Офіц. вісник України. – 2006. – № 37. – Ст. 2540.
2. Ми каратимемо корупціонерів рішуче і жорстко, без огляду на жодні обставини: 3 виступу Прем'єр-міністра на засіданні Кабінету Міністрів 22 листопада 2006 р. // Уряд. кур'єр. – 2006. – № 222. – 24 лист.;
3. Від корупції страждає бюджет: 3 виступу заступника Генерального прокурора Тетяни Корнякової на засіданні Кабінету Міністрів 22 листопада 2006 р. // Уряд. кур'єр. – 2006. – № 223. – 25 лист.
4. Борисов В.І. Корупція в Україні / Науково-дослідний інститут Проблеми людини. – К.: Аналітичні розробки, пропозиції наукових та практичних працівників, 2004. С. 1-11

***Бондаренко Н.О.,** к. юр. н., доцент,
Пістун К.О., студентка УДУФМТ*

РОЛЬ АНТИМОНОПОЛЬНОГО КОМІТЕТУ У ФОРМУВАННІ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Поняття економічної безпеки держави – доволі різнопланове. Це і одна зі складових національної безпеки як комплексу захисту національних інтересів, і вирішальна умова дотримання та реалізації національних інтересів. Існують різні наукові підходи до визначення поняття «економічна безпека». Зокрема, О. Белов визначає це поняття як стан національної економіки, який дозволяє зберегати стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз і здатний задовольнити потреби особи, суспільства, держави. Такої самої позиції притримуються І. Білько, В. Шлемко. Г. Пастернак-Таранушенко вважає, що економічна безпека – це стан держави,

¹ Борисов В.І. Корупція в Україні / Науково-дослідний інститут Проблеми людини. – К.: Аналітичні розробки, пропозиції наукових та практичних працівників, 2004. С. 1-11

Секція 7. Законодавчі чинники формування та забезпечення економічної безпеки держави

що забезпечує можливість створення і розвитку умов для плідного життя її населення, перспективного розвитку її економіки в майбутньому та розвитку добробуту її громадян. І. Мішина зазначає, що це поняття визначається як основа життєдіяльності суспільства, його соціально-політична та національно-етнічна стійкість. З іншого боку, це й економічні відносини, горизонтальні, вертикальні, між державою, регіонами, підприємствами й окремими індивідами з приводу досягнення такого рівня розвитку економіки, при якому здійснюється ефективне задоволення потреб і гарантований захист інтересів усіх суб'єктів економіки, навіть за несприятливих умов розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів.

Закон України «Про основи національної безпеки України» у ч.6 ст.7 передбачає ряд загроз національним інтересам і національній безпеці України в економічній сфері. Це:

- істотне скорочення внутрішнього валового продукту, зниження інвестиційної, інноваційної активності і науково-технічного та технологічного потенціалу, скорочення досліджень на стратегічно важливих напрямках інноваційного розвитку;
- нестабільність у правовому регулюванні відносин у сфері економіки, у тому числі фінансової (фіскальної) політики держави; відсутність ефективної програми запобігання фінансовим кризам; зростання кредитних ризиків;
- недостатні темпи відтворювальних процесів та подолання структурної деформації в економіці;
- нерациональна структура експорту з переважно сировинним характером та низькою питомою вагою продукції з високою часткою доданої вартості;
- велика боргова залежність держави, критичні обсяги державних зовнішнього і внутрішнього боргів;
- небезпечне для економічної незалежності України зростання частки іноземного капіталу у стратегічних галузях економіки та інше.

Законодавство України, яке регулює питання економічної безпеки, складається з численної кількості нормативно-правових актів, а саме: Закони України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003 р., «Про зовнішньо-економічну діяльність» від 16.04.1991 р., «Про боротьбу з корупцією» від 5.10.1995 р., «Про митну справу в Україні» 25.06.1991 р., «Про Антимонопольний комітет України» від 26.11.1993 р., Указ Президента України від 26.03.2010 р. «Про утворення Національного антикорупційного комітету» та багато інших.

Важливе місце серед існуючих органів, на які покладено обов'язок захищати інтереси України, і насамперед економічні, посідає Антимонопольний комітет України.

Антимонопольний комітет України – це державний орган зі спеціальним статусом, метою діяльності якого є забезпечення державного захисту конкуренції у підприємницькій діяльності та у сфері державних закупівель.

Особливості спеціального статусу Антимонопольного комітету України обумовлюються його завданнями та повноваженнями, в тому числі роллю у формуванні конкурентної політики, та визначаються Законом, іншими актами законодавства і полягають, зокрема, в особливому порядку призначення та звільнення голови Антимонопольного комітету України, його заступників, державних уповноважених, голів територіальних відділень Антимонопольного комітету, у спеціальних процесуальних засадах діяльності Антимонопольного комітету, наданні соціальних гарантій, охороні особистості і майнових прав працівників комітету на рівні з працівниками правоохоронних органів, в умовах оплати праці тощо.

Секція 7. Законодавчі чинники формування та забезпечення економічної безпеки держави

Це орган державної виконавчої влади, який покликаний забезпечувати законність у конкурентних відносинах. Він здійснює свою діяльність лише у правових формах. Антимонопольний комітет України, як і інші суб'єкти публічно-владних повноважень, повинен діяти згідно з положеннями ч.2 ст. 19 Конституції України, тобто на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені законами України. Діяльність Антимонопольного комітету, відповідно до вимог законності, здійснюється у межах статей 15 і 42 Конституції України. Так, стаття 15 визначає, що суспільне життя у країні ґрунтується на засадах, зокрема – економічної багатоманітності, а стаття 42 – обов'язок держави забезпечити захист конкуренції у підприємницькій діяльності. Конституцією України встановлено заборону зловживання монополюним становищем на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісну конкуренцію, а також визначення законом видів і меж монополії.

Антимонопольний комітет підконтрольний Президенту України та підзвітний Верховній Раді. Він щорічно подає до Верховної Ради звіт про свою діяльність.

Діяльність цього органу ґрунтується на принципах законності, гласності, захисту конкуренції на засадах рівності фізичних і юридичних осіб перед законом та пріоритету прав споживачів.

У Законі України «Про Антимонопольний комітет України» у ст.3 дається перелік завдань, які покладаються на даний орган – основним завданням Антимонопольного комітету України є участь у формуванні та реалізації конкурентної політики в частині: 1) здійснення державного контролю за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції на засадах рівності суб'єктів господарювання перед законом та пріоритету прав споживачів, запобігання, виявлення і припинення порушень законодавства про захист економічної конкуренції; 2) контролю за концентрацією, узгодженими діями суб'єктів господарювання та регулюванням цін (тарифів) на товари, що виробляються (реалізуються) суб'єктами природних монополій; 3) сприяння розвитку добросовісної конкуренції; 4) методичного забезпечення застосування законодавства про захист економічної конкуренції; 5) здійснення контролю щодо створення конкурентного середовища та захисту конкуренції у сфері державних закупівель.

Норми, які встановлюють порядок здійснення Антимонопольним комітетом управлінської діяльності, а також його участі у процесі розгляду справ щодо порушень антимонопольного законодавства, утворюють процесуально-правову основу державного захисту Антимонопольним комітетом України конкуренції у сфері підприємницької діяльності. Серед процесуальних норм слід виокремлювати норми адміністративного і господарсько-процесуального права. Необхідність такого відокремлення ґрунтується на

складній правовій природі відносин, учасником яких є Антимонопольний комітет. З одного боку, він належить до системи органів виконавчої влади і тому його діяльність має переважно виконавчо-розпорядчий характер, а з іншого – він є учасником економічних відносин, адже його діяльність пов'язана з їх упорядкуванням. Значення Антимонопольного комітету на сьогодні доволі суттєве, оскільки спостерігається зосередження в одних руках певної діяльності і відповідно контролю. Наприклад, на міжнародній арені спостерігається панування лише п'яти транснаціональних компаній над 80% об'єктів авторського права. Аналогічна ситуація простежується і в Україні.

Отже, Антимонопольний комітет України – це центральний орган виконавчої влади зі спеціальним статусом, який співпрацює з органами влади, органами місцевого самоврядування при розгляді питань розвитку конкуренції, при розробці програм економічного розвитку, взаємодіє із засобами масової інформації, громадськими і міжнародними організаціями, а рішення, розпорядження та вимоги цього органу або його представника є обов'язковими для виконання у визначені ними строки.

Література

1. Конституція України, прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року зі змінами та доповненнями згідно із Законом України «Про внесення змін до Конституції України» №2222-IV. – Харків: Весна, 2007. – 48 с.
2. Закон України «Про Антимонопольний комітет України» від 26.11.1993 р., №3659-XII. // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – №50. – Ст. 472.
3. Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003 р., №964-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №39. – Ст. 351.
4. Чечель О. М. Економічна безпека у контексті державної економічної політики України // Научный Вестник ДГМА №1 (46), 2009. – С. 301.
5. Пономарьов О. В. Правові основи діяльності Антимонопольного комітету України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbv.gov.ua/e-journals/FP/2007-3/07povaku.pdf>.

*Закорецька Г. В., ст. викладач
Семіченко А., студентка, УДУМФТ*

ЕКОНОМІЧНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ ПРОДОВОЛЬЧОГО РИНКУ УКРАЇНИ

Економічна функція держави є однією з найважливіших, хоча вона тісно пов'язана з іншими державними функціями. Вона відіграє найбільшу роль у державному будівництві, розвитку та матеріальному забезпеченні своїх громадян. Вихід з критичної кризової ситуації, що склалась в Україні, в найближчі роки можливий лише за умов успішної реалізації мобілізуючої національної стратегії відродження і розвитку, яка базується на національних інтересах. Сьогодні в умовах переходу економіки України до ринкових відносин суспільство переживає складний період формування правових, економічних та соціальних основ нової держави. У процесі реалізації та спрямування до соціально-

Секція 7. Законодавчі чинники формування та забезпечення економічної безпеки держави

економічного розвитку потрібно орієнтуватися на підвищення рівня та якості життя населення, поліпшення середовища проживання. Усі ці сфери суспільного життя на даний момент є проблемними для української економіки.

Для вирішення цих проблем необхідний належний контроль з боку держави, особливо в економічній сфері, що регулює виробництво, розподіл, обмін та споживання (використання) природних ресурсів. На думку українських вчених С. Чистова, А. Никифорова, Т. Куденка способами врегулювання сучасної економічної ситуації в Україні є:

3. Забезпечення економіки необхідною кількістю грошей. У цій сфері держава є монополістом і протистоїть великій кількості покупців, які формують попит на гроші. З метою задоволення цього попиту держава здійснює грошово-кредитну політику, яка сприяє поліпшенню фінансової ситуації у суб'єктів господарювання.
4. Формування правових засад функціонування економіки. З цією метою держава визначає правовий статус окремих форм власності, узаконює існування різних видів господарської діяльності, регулює відносини між виробниками та покупцями товарів, регламентує здійснення окремими підприємствами зовнішньоекономічної діяльності тощо. В аналізованій сфері регулювання відносин може здійснюватися шляхом контролю цін на с/г продукцію та засобів виробництва (тракторів, комбайнів, шляхобудівельної та іншої техніки); в зовнішньоекономічній діяльності – це надання або скасування пільг на імпорту-експорт товару (вищевказаної продукції).
5. Усунення вад ринкового саморегулювання. Неспроможність ринку забезпечити ефективний розподіл ресурсів компенсується державним втручанням в економіку. З цією метою держава здійснює захист конкуренції, забезпечує людей суспільними товарами, бере участь у вирішенні проблем неповноти ринків, формує інформаційну інфраструктуру ринку, здійснює стабілізаційну політику.
6. Перерозподіл доходів, який полягає у раціональному розподілі коштів між всіма членами суспільства. Сучасний ринок характеризується тим, що розподіл фінансів не є збалансованим: виробники продуктів харчування зuboжіли, а виробники промислових товарів багатіють. Для зменшення нерівності в доходах держава повинна зробити їх перерозподіл через різноманітні програми у формі державного замовлення, субсидії, пільгового довгострокового кредитування.
7. Забезпечення людей обов'язковими товарами. Прихильники патерналізму вважають, що «залишені напризволяще» люди здатні шкودити не тільки собі, а й іншим членам суспільства. За умов ресурсних обмежень держава не в змозі підтримувати всі напрямлення науково-технічного прогресу, а також науково-технічних і виробничих суб'єктів господарювання. Якщо Україна прагне розвинути конкурентоспроможність, необхідно не тільки створювати нові технології, а й учитися більш ефективно використовувати їх під час виготовлення конкурентоспроможної продукції.

Економічну сферу держава регулює також за допомогою правових засобів, встановлює контроль за дотриманням обов'язкових правил поведінки суб'єктів права – може безпосередньо торкатися їх господарської сфери. А саме джерелами правового регулювання економічних відносин є Закони України «Про оподаткування прибутку підприємств», «Про фіксовані сільськогосподарський податок», «Про державний контроль за використанням та охороною земель», «Про колективне сільськогосподарське підприємство», «Про захист економічної

Секція 7. Законодавчі чинники формування та забезпечення економічної безпеки держави

конкуренції», «Про ціни та ціноутворення», «Про захист прав споживачів», «Про сертифікацію», «Про зерно і ринок зерна в Україні» та інші, що сприяють формуванню ринкового конкурентного середовища у продовольчій сфері, забезпечують єдиний порядок дій для всіх суб'єктів продовольчого ринку.

Формування ринкового середовища в продовольчій сфері змінює характер управлінського впливу на суб'єкт господарювання з боку державних органів влади, він усе частіше здійснюється в опосередкованій формі. До такого висновку приходять вчені, які займаються вивченням економіки аграрної сфери: «...державна, замість функцій безпосереднього адміністративного управління сільськогосподарськими підприємствами та їх матеріально-технічного забезпечення, рішуче перейшла до регулювання економічними важелями, створення необхідного правового та нормативного поля».

Ринкові відносини в аграрній сфері розвинених зарубіжних країн у тому вигляді, в якому вони існують зараз, формувалися і відшліфовувалися протягом декількох століть. На їхню стабілізацію суттєво вплинула державна регуляторна діяльність, під час якої враховувалися об'єктивні закони ринкової економіки та соціальні потреби суспільства.

Державне регулювання продовольчого ринку в Україні насамперед має сприяти забезпеченню населення продуктами харчування, а переробних галузей – сировиною. Водночас воно повинно сприяти нарощуванню експортного потенціалу галузей АПК, вирішенню соціально-побутових проблем на селі, підвищенню ефективності підприємств продовольчої сфери, раціональному використанню земельних та інших природних ресурсів, збереженню довкілля.

Для України доцільною є здійснення аграрної реформи, яка мала би стратегічне спрямування на формування продовольчої безпеки і враховувала світові тенденції зменшення антропогенного навантаження на природне середовище.

Значною проблемою в налагодженні ефективного державного регулювання продовольчого ринку є недосконалість методів регулювання, що існують, їх невідповідність сучасним умовам. Ефект застосування організаційно-правових методів регулювання ринку знижується у зв'язку з некомплектністю законодавчої бази, нестабільністю дії нормативних актів, наявністю протиріч у законах і підзаконних документах, низьким рівнем виконання рішень і постанов, що певною мірою пояснюється наведеними вище причинами.

*Котюк О.В., Фінансово-правовий коледж
Київського Національного університету ім. Шевченка*

ПРАВО ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЛЮ ЯК ЕЛЕМЕНТ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Економічна безпека - це стан держави, за яким вона забезпечена можливістю створення і розвитку умов для плідного життя її населення, перспективного розвитку її економіки в майбутньому та в зростанні добробуту її мешканців. Це комплексна система, що має багато відгалужень (напрямок): демографічний, екологічний, ресурсний, прісноводний, продовольчий, енергетичний, інформаційний та інші.

Ресурсна безпека - найбільш вразливий напрямок економічної безпеки. В світі замало держав, які здатні повністю забезпечити своє існування за рахунок власних ресурсів. Тому ресурси та володіння ними є найголовнішою причиною виникнення конфліктів і протистоянь. Відсутність або неповна забезпеченість ресурсами спричиняє великі збитки економіці держави. Саме тому урядовці ма-

Секція 7. Законодавчі чинники формування та забезпечення економічної безпеки держави

ють знати як треба уникати загроз, що створює відсутність ресурсів, як запобігти такому стану держави, в якому вона через нестачу ресурсів має приймати рішення, що не відповідають її інтересам, загрожують її суверенітету та державності.

Унікальний земельно-ресурсний потенціал України обумовлює її особливе місце серед інших європейських країн. Територія нашої держави відзначається значною багатоманітністю природних умов: від поліських ландшафтів - до південних степів; від неповторних Карпатських гір - до сонячного південного узбережжя Криму... Але земля завжди була, є і буде обмеженим ресурсом. Дбаючи про успішне майбутнє країни і її сталий розвиток, ми повинні розумно та ощадливо розпоряджатися нашим національним багатством, забезпечувати його раціональне використання й охорону.

Ключовим питанням в земельній сфері залишається власність на землю, без реальної приватизації якої неможливі позитивні зміни в цій сфері. Земля повинна стати товаром, який буде продаватись і купуватись на ринку, що є дуже важливим у залученні внутрішніх та іноземних інвесторів. Жоден бюджет не витримає витрат на модернізацію сільського господарства України. Це не є завданням парламенту або уряду. Їхнім завданням у цьому є лише нагальне перетворення землі в товар. Все інше зроблять учасники ринку, які інвестуватимуть в аграрне відродження України.

Сучасне землекористування в Україні все ще залишається "заповідником" неринкових методів управління, законодавчих обмежень права приватної власності тощо. Землеємність вітчизняної промисловості є однією із найвищих у Європі. Значна кількість суперечностей спостерігається у питаннях збереження територій, що виконують важливі екосистемні функції тощо.

Нині є очевидним, що проблема запровадження сталого землекористування в Україні потребує подальшого посилення дієвості державного управління у галузі земельних відносин.

Земельні відносини є основоположними сьогодні у суспільстві. Це, можна сказати, головний історичний, політичний, економічний соціальний і навіть психологічний ресурс країни і наших громадян. І неврегульованість та вкрай негативна ситуація, що склалася у сфері земельних відносин, становлять, без сумніву, загрозу національній безпеці України.

Земля є основним нашим національним багатством, і відповідно до статті 14 Конституції України, перебуває під особливою охороною держави. Основний закон гарантує право власності на землю і встановлює, що право набувається і реалізується громадянами, юридичними особами та державою виключно відповідно до закону.

Згідно зі статтею 13 Конституції України власність зобов'язує і не повинна використовуватися на шкоду людині та суспільству. На практиці ж маємо у земельній сфері масові порушення законодавства, розквіт корупції та організованої злочинності. Замість того, щоб бути об'єктом права власності Українського народу, як це встановлено Конституцією України, українські земельні ресурси стали об'єктом злочинних зазіхань і безконтрольно відчужуються окремими його представниками, наближеними до тих чи інших державних структур.

В усіх таких випадках обов'язково задіяні високі посадовці місцевих державних адміністрацій, земельних та правоохоронних органів. Пересічному громадянину, який не має корупційних зв'язків у владних колах, користування його конституційним правом на володіння земельною ділянкою стає дедалі більш проблематичним.

Конституція України гарантує непорушність прав власності. Право безперешкодно володіти, користуватися та розпоряджатися своєю власністю належить до числа фундаментальних свобод особи в умовах ринкової економіки. Гаранту-

Секція 7. Законодавчі чинники формування та забезпечення економічної безпеки держави

вання прав на нерухоме майно і, в тому числі, на землю є особливо відповідальною функцією держави, від ефективності здійснення якої залежить довіра до неї громадян, власників землі та землекористувачів, інвесторів, а отже – це привабливість економіки в цілому, зменшення інвестиційних ризиків тощо. Створення дієвої системи гарантування прав на нерухоме майно належить до принципових умов набуття членства у Європейському Союзі.

Вирішити це завдання слід за рахунок реалізації таких заходів:

- створити організаційно-правове середовище та забезпечити ведення Державного земельного кадастру як єдиної державної системи необхідних, достовірних і своєчасних відомостей та документів про стан земель та їх використання, що має включати Державний реєстр прав на нерухоме майно та їх обмежень, забезпечити прийняття закону “Про державний земельний кадастр”;
- подбати про розробку та затвердження проектів землеустрою щодо формування земель комунальної власності територіальних громад і проектів розмежування земель державної та комунальної власності населених пунктів;
- забезпечити упорядкування адміністративно-територіального устрою, розробку та затвердження документації із землеустрою щодо встановлення меж населених пунктів, районів, областей, АР Крим, міст Києва та Севастополя;
- сприяти прийняттю закону “Про державну інвентаризацію земель” і забезпечити проведення такої інвентаризації, відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам, що спричинені неналежною реєстрацією земельних ділянок, переоформлення правовстановлюючих документів на земельні ділянки за рахунок коштів державного бюджету;
- провести інвентаризацію земель в межах територій, де втрачено достовірну земельно-кадастрову інформацію про стан земельних ресурсів, їх розподіл серед власників землі та землекористувачів (м. Київ, Обухівський район Київської області тощо), забезпечити при потребі суцільне переоформлення правовстановлюючих документів на земельні ділянки державними органами земельних ресурсів;
- запровадити дієву систему гарантування (відновлення) державою прав на нерухоме майно, в т.ч. через відновлення меж земельних ділянок, інтегрувати топографо-геодезичну та картографічну діяльність до складу земельно-кадастрових робіт;
- створити та забезпечити функціонування гарантійного фонду Державного реєстру прав на нерухоме майно та їх обмежень;
- забезпечити реєстрацію у складі Державного земельного кадастру в межах єдиної інформаційної системи відомостей про обтяження прав власності (заборони розпорядження нерухомим майном), обмежень права користування земельними ділянками (охоронні зони, прибережні захисні смуги, водоохоронні зони, санітарні зони тощо) та земельних сервітутів.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ БОРОТЬБИ З ТЕРОРИЗМОМ У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВ: РІЛЬ АНТИТЕРОРИСТИЧНИХ ДОГОВОРІВ ООН ТА ЇХ ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ У ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Сучасний тероризм демонструє велике розмаїття видів та форм, негативно впливає на різні сфери внутрішньодержавного та міжнародного життя. Зважаючи на транснаціональний характер терористичної загрози та посилення її деструктивного потенціалу в сфері економічних відносин, важливим постає питання правового регулювання боротьби з тероризмом у контексті забезпечення національної та міжнародної економічної безпеки.

Після масштабних терактів у різних країнах світу на початку ХХІ століття, які, окрім людських жертв, завдали відчутної економічної шкоди на місцевому та міжнародному рівнях (руйнування Всесвітнього торгового центру у США у 2001 році, вибухи у громадському транспорті Мадрида і Лондона у 2004 та 2005 роках), західні дослідники приділяють значну увагу оцінці економічних втрат від терористичної діяльності та визначенню заходів для їх мінімізації і упередження, зокрема – у правовій сфері. Українські та російські вчені також приділяють увагу питанням забезпечення економічної безпеки в сучасних умовах, у тому числі – правовим заходам. При цьому одним із найважливіших аспектів протидії тероризму як явищу, що загрожує і національній, і регіональній, і глобальній економічній безпеці, є забезпечення правового регулювання в цій сфері на універсальному рівні, у рамках Організації Об'єднаних Націй (ООН), з відповідною імплементацією міжнародних норм у національних законодавствах.

Водночас, на нашу думку, у вітчизняній науці поки що недостатньо широко висвітлені такі питання: 1) вплив терористичного чинника на економічну безпеку держав; 2) роль відповідних міжнародних договорів ООН у боротьбі з тероризмом та його негативним впливом на економічну безпеку; 3) імплементація положень антитерористичних договорів ООН у законодавстві України та її значення в контексті посилення національної безпеки. Метою цієї доповіді є розгляд саме вищезазначених аспектів.

Отже, тероризм – одна з найбільш серйозних загроз національній та міжнародній безпеці, що зумовлено, зокрема, "інтенсивним зростанням суспільної небезпеки" під впливом тероризму, його перетворенням на "довгостроковий фактор сучасного життя", а також посиленням зв'язків між "міжнародним та внутрішнім тероризмом". Крім того, тероризм став "винятково негативно впливати на економічну ситуацію", при цьому "суттєво зросли як прямі економічні втрати, так і негативні психологічні наслідки актів тероризму, які знижують ділову активність". Наприклад, за оцінками Інституту промислового та фінансового аналізу (Institute for industrial and financial analysis, Мадрид), теракти 11 березня 2004 року в поїздах Мадрида завдали місцевому бюджету збитків на майже 212 млн. євро; побоювання нових терактів спричинило спад у туристичному, готельному, ресторанному секторах регіону, а міжнародний фінансовий ринок відреагував різким падінням біржових індексів. За даними Організації з економічного співробітництва та розвитку (Organisation for economic co-operation and development, Париж), після терактів 11 вересня 2001 року лише втрати від знищення фізичних активів у системі національних рахунків США становили 14 млрд. доларів для приватного бізнесу і 2,2 млрд. доларів – для органів державної влади; повітряні сполучення в США були повністю припинені на 4 дні, після відновлення роботи галузі прибутки від перевезення пасажирів, вантажів та пошти впали на 32%,

Секція 7. Законодавчі чинники формування та забезпечення економічної безпеки держави

20% та 63% відповідно; крім того, зросла загроза об'єктам критично важливої інфраструктури: комп'ютерним мережам, ядерним та хімічним об'єктам, електростанціям, дамбам, мостам, трубопроводам, системам водопостачання тощо; загроза мега-тероризму оцінювалася як реальна.

Необхідно зазначити, що терористична загроза економічній безпеці держав може мати прямий або непрямий характер: у першому випадку діяльність терористів спрямована на завдання економічних збитків та порушення рівноваги в системі економічної безпеки (власне "економічний тероризм"), у другому – терористи не мають на меті завдати безпосередньої економічної шкоди, однак спричинюють її (як, наприклад, у випадку зі згаданими терактами в Мадриді, орієнтованими насамперед на людські жертви). Найбільш небезпечним є масштабний, систематичний економічний тероризм; водночас, тероризм у будь-яких інших видах та формах – морський, повітряний, комп'ютерний, екологічний, ядерний, бомбовий тощо – є загрозою економічній безпеці. Поняття економічної безпеки – як національної, так і міжнародної – є досить широким і включає "внутрішньо-" та "зовнішньоекономічні підсистеми", так звані "часткові види", що є її невід'ємними складовими: політична, енергетична, ресурсна, соціальна, демографічна, екологічна безпека. Тому системи економічної безпеки – національні та міжнародна – уразливі до надзвичайно широкого спектру терористичних дій у багатьох сферах.

Правове регулювання боротьби з тероризмом здійснюється сьогодні на трьох рівнях: міжнародному універсальному, міжнародному регіональному (субрегіональному) та національному, однак не існує цілісної правової системи, яка б достатньо інтегрувала та корелювала національні законодавства й міжнародно-правові акти регіонального та універсального значення. Водночас, формування глобальних стратегій співробітництва є сьогодні імперативом для забезпечення національної та міжнародної безпеки, тому особливого значення набувають універсальні міжнародно-правові акти щодо боротьби з тероризмом, підписані в рамках ООН. Протягом 1963–2005 років були підписані та набрали чинності 13 міжнародних договорів ООН у сфері боротьби з тероризмом і Поправка до одного з них; багато держав імплементували їх положення. На жаль, цей суттєвий правовий масив "не вичерпує всієї проблеми тероризму" й "охоплює далеко не всі держави" (таку оцінку надала авторитетна дослідниця Т. С. Бояр-Созонович у 1991 році, проте вона актуальна й зараз); однак, незважаючи на це, згадані міжнародно-правові акти мають велике значення у боротьбі з тероризмом, в тому числі – з його негативними проявами в економічній сфері.

Зокрема, класифікація антитерористичних договорів ООН за тематичними групами дозволяє зробити висновок, що всі вони так або інакше стосуються й економічної безпеки держав: 1) договори щодо забезпечення безпеки повітряного транспорту; 2) договори щодо забезпечення безпеки морського судноплавства та стаціонарних платформ на континентальному шельфі; 3) договори щодо боротьби з бомбовим та ядерним тероризмом; 4) договір щодо боротьби з фінансуванням тероризму; 5) договір щодо забезпечення безпеки осіб, які користуються міжнародним захистом; 6) договір щодо боротьби із захопленням заручників. Важлива роль цих договорів полягає в тому, що, по-перше, вони визначають перелік діянь терористичного характеру, які мають розглядатися державами як злочинні та бути покараними; по-друге, вони запроваджують механізм забезпечення покарання за ці злочини, заснований на принципі "видай або піддай суду"; по-третє, ці договори закріплюють принцип співробітництва держав у запобіганні, розслідуванні та покаранні терористичних злочинів.

Важливо й те, що на даному етапі ООН відмовилася від подальшої розробки "секторальних" антитерористичних договорів (за конкретними видами та фор-

Секція 7. Законодавчі чинники формування та забезпечення економічної безпеки держави

мами тероризму), зосередившись на створенні "всеосяжної правової основи" боротьбу з тероризмом, якою має стати майбутня Всеосяжна конвенція щодо тероризму. Ця конвенція повинна надати єдину юридичну дефініцію тероризму та визначити єдині правові засади боротьби з ним, незалежно від форм та видів. Таким чином, боротьба з економічним тероризмом, так само як і з будь-яким іншим видом тероризму, здатним зашкодити економічній безпеці, здійснюватиметься у широкому контексті боротьби з тероризмом як із злочинним явищем загалом.

Участь України в універсальному механізмі міжнародно-правового регулювання боротьби з тероризмом є однією з передумов забезпечення її національної безпеки. Україна є учасницею всіх чинних міжнародних антитерористичних договорів ООН і вживає заходів для приведення свого законодавства у відповідність з їх положеннями: прийняті відповідні нормативно-правові акти, внесені зміни до законів; діяння, визначені в антитерористичних договорах ООН, визнані злочинами згідно із законодавством України, за них встановлено покарання відповідно до їх тяжкого характеру. У 2003 році прийнято Закон України "Про боротьбу з тероризмом", в якому "враховані основні положення міжнародних нормативно-правових актів у сфері боротьби з тероризмом", в тому числі – актів ООН; у 2006 році керівник Антитерористичного центра при Службі безпеки України В. А. Тимошенко повідомив, що Управління ООН з наркотиків та злочинності визнало Україну "модельною країною для СНД за станом організації боротьби з тероризмом". Зазначені заходи відіграють важливу роль у запобіганні тероризму у багатьох сферах, зокрема – в економічній, що має позитивний вплив на стан національної безпеки України.

Проте важливо усвідомлювати, що забезпечення економічної безпеки України в умовах зростання терористичної загрози в світі потребує особливої уваги. У цьому контексті відзначимо, що в Законі України "Про основи національної безпеки України" від 19.06.2003 року тероризм не визначено в якості загрози економічній безпеці держави (він розглядається як загроза в інформацій, екологічній сферах та сфері державної безпеки). Така ситуація, на нашу думку, не відповідає реаліям сьогодення й потребує виправлення. Крім того, на нашу думку, сучасний терористичний фактор, в тому числі вищезгадана загроза мега-тероризму, мають бути відповідним чином враховані у національних нормативно-правових актах, які стосуються питань захисту об'єктів критично важливої інфраструктури, порядку дій та взаємодії відповідних суб'єктів в умовах терористичної загрози або настання її реальних наслідків.

Таким чином, сучасні економічні системи уразливі до широкого спектру терористичних дій, і запровадження адекватних заходів правової протидії тероризму є передумовою забезпечення національної та міжнародної безпеки, у тому числі – економічної. Усі чинні міжнародні антитерористичні договори ООН прямо чи опосередковано стосуються питань економічної безпеки держав і відіграють важливу роль у криміналізації тероризму та забезпеченні покарання за терористичні злочини, а також у співробітництві держав у цій сфері. Всеосяжна конвенція щодо тероризму, яка розробляється в ООН, стане основою для боротьби з цим явищем у широкому контексті, незалежно від його конкретних видів та форм – таким чином ООН реагує на появу нових терористичних загроз, які не охоплені її секторальними антитерористичними конвенціями та протоколами. Україна, яка є учасницею всіх чинних антитерористичних договорів у рамках ООН, досягла значних успіхів в імплементації їх положень, що загалом сприяє поліпшенню її антитерористичного захисту. Водночас, забезпечення економічної безпеки України в умовах глобального зростання терористичної загрози потребує більш активних та цілеспрямованих дій у внутрішній нормативно-правовій сфері.

Наголосимо, що стан національного права у сфері боротьби з тероризмом є "базовою складовою антитерористичної системи держави" (цілком погоджуємося з думкою провідного українського дослідника В. Ф. Антипенка), а задана система, у свою чергу, забезпечує захист національної безпеки України від терористичних загроз у найрізноманітніших сферах.

*Науменко Н. С., к. е. н., доцент кафедри СГМЕІ,
Ренькас Н. І., магістр, УДУФМТ*

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ РЕГІОНАЛЬНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА НА ОСНОВІ ЗАДЕКЛАРОВАНОЇ ПРОГРАМИ СХІДНОГО ПАРТНЕРСТВА

7 травня 2009 року під час установчого саміту Східного партнерства у Празі було прийнято спільну заяву, згідно з якою Східне партнерство стало доповненням до двосторонніх договірних відносин між ЄС та кожною з держав-партнерів. Східне партнерство дозволило досягти суттєвого прогресу у двосторонніх відносинах ЄС та її східних країн-сусідів, а також розвивати регіональне багатостороннє співробітництво.

Отже, поглиблення двосторонніх відносин передбачає такі можливості:

- укладання угод про асоціацію між ЄС та тими країнами-партнерами, які зроблять суттєвий прогрес у напрямку демократії, верховенства права, дотримання прав людини та принципів ринкової економіки, сталий розвиток та належне врядування;
- кращу економічну інтеграцію з ЄС шляхом створення глибоких та всеохоплюючих зон вільної торгівлі, а також режимів вільної торгівлі між партнерами, з довгостроковою метою створення Сусідського економічного співробітництва;
- збільшення мобільності громадян через укладання угод зі спрощення візової процедури, з поступовим просуванням у напрямку лібералізації візового режиму як довгострокової мети за умови добре керованої й безпечної мобільності;
- поліпшення адміністративних можливостей країн-партнерів через спільно вироблені широкі програми з розбудови інституцій, фінансованих Євросоюзом;
- специфічні програми, спрямовані на економічний та соціальний розвиток у країнах-партнерах, спрямовані на зменшення розриву між регіонами, який може підірвати стабільність.

Багатостороннє співробітництво в рамках Східного партнерства буде побудоване на чотирьох платформах, які допоможуть східним партнерам обмінюватися досвідом та інформацією з питань, що стосуються демократії, належного управління і стабільності; економічної інтеграції та зближення з політиками ЄС; енергетичної безпеки; контактів між людьми. Крім цього, в рамках багатостороннього співробітництва передбачено 5 флагманських ініціатив, які слугуватимуть інтересам країн-партнерів та Євросоюзу. Це – прикордонний менеджмент та мобільність; інтеграція ринків електроенергії, енергоефективність та розвиток поновлювальних джерел енергії; сприяння діяльності малих і середніх підприємств.

Секція 7. Законодавчі чинники формування та забезпечення економічної безпеки держави

ємств й поліпшення бізнес-клімату; побудова південного енергетичного коридору та долання наслідків катастроф [1].

Україна має найбільш розвинуті відносини з Євросоюзом серед усіх країн Східного партнерства (нагадаю, що в новій ініціативі ЄС беруть участь 6 країн-партнерів – Україна, Азербайджан, Молдова, Грузія, Вірменія та Білорусь). Важливо, що співпраця проходитиме разом із 6 країнами-партнерами і 27 країнами ЄС у сфері реалізації платформ багатостороннього компоненту Східного партнерства.

Саме тут виникають певні суперечності між вищезгаданою політикою партнерства та таким поняттям як «економічна безпека». Тодішній Президент України підкреслив, що на основі платформ будуть формуватися конкретні плани, де враховуватимуть пропозиції країн: що вони хочуть бачити в рамках цієї ініціативи? Тому в цьому питанні важливо реалізувати ефективне транскордонне співробітництво з урахуванням національних інтересів [1].

Неефективна реалізація ТКС як форми міжнародної міжрегіональної взаємодії може призвести до негативних наслідків для прикордонних регіонів і держави загалом, позаяк передбачає формування єдиного транскордонного ринку, конкуренція на якому не завжди ставить у рівні умови всіх учасників транскордонної співпраці під впливом дії різних факторів розвитку ТКС.

Активізація ТКС та стратегічного партнерства в Україні передбачає забезпечення економічної безпеки прикордонного регіону як частини економічної безпеки держави. Адже розвиток транскордонної співпраці регіонів становить потенційну небезпеку для їх економіки та для економіки України загалом в силу низки причин. Так, прикордонні регіони України, що співпрацюють із прикордонними регіонами Європейського Союзу в рамках єврорегіонів вздовж західного кордону країни, перебувають у нерівних конкурентних умовах порівняно зі своїми партнерами через значно нижчий рівень соціально-економічного розвитку. Така ситуація може призвести до негативних наслідків, пов'язаних з:

- переміщенням ресурсістких, екологічно шкідливих виробництв на територію прикордонних регіонів України. З одного боку, це може стати привабливим для вітчизняних постачальників сировини, адже дасть їм можливість розширити збут, та для населення, оскільки збільшить попит на робочу силу в регіоні, а з іншого – негативно відобразиться на спеціалізації регіону: замість перепрофілювання його економіки на розвиток наукоємних галузей, регіон спеціалізуватиметься на виробництві ресурсісткої продукції, що є менш конкурентоспроможною на світовому ринку, і до того ж, таке виробництво є шкідливим для довкілля;
- витісненням із транскордонного ринку вітчизняних підприємств через низьку конкурентоспроможність їх продукції порівняно з аналогічною продукцією підприємств прикордонних регіонів країн ЄС, і як наслідок – ліквідацією цілих галузей економіки регіонів України;
- насиченням ринків прикордонних регіонів країни імпортною продукцією, що виробляється в ЄС, тому що продукція вітчизняних виробників є неконкурентоспроможною на ринку ЄС через відмінності у стандартах та вимогах до її якості;
- відпливом висококваліфікованих кадрів у регіони країн ЄС в рамках ТКР, де є високооплачуваний попит на їх працю [2].

За таких умов питання економічної безпеки та її формування стає більш актуальним та вимагає значної уваги з боку держави. Необхідно розробити внутрішній механізм забезпечення економічної безпеки прикордонних регіонів, який дозволив би запобігти появі вище названих негативних наслідків активізації ТКС та функціонування Програми Східного партнерства, а також у випадку функціо-

Секція 7. Законодавчі чинники формування та забезпечення економічної безпеки держави

нування ТКР на західному кордоні України скористатися перевагами сусідства з країнами ЄС:

- можливість обміну досвідом у різних сферах економіки;
- доступ до нових технологій та здобуття навиків їх запровадження у виробництві;
- запозичення новітніх методів, форм та інструментів адміністративного управління, ефективне використання історично сформованої системи господарських зв'язків між регіонами, створюючи на її базі високотехнологічне виробництво конкурентоспроможної на світовому ринку продукції, розвиваючи сферу послуг.

У питанні забезпечення економічної безпеки не останню роль повинні відігравати органи місцевих та обласних влад. Саме вони мають проводити діагностику та аналіз економічного стану регіону, що бере участь в ТКС, виявити вплив дестабілізуючих чинників на економіку, використовуючи систему показників, таких як зовнішньоторговельна квота регіону, показник експортозалежності, показник імпортозалежності економіки та коефіцієнт покриття імпортом експорту [2].

Як висновок, Програма Східного партнерства, вибір стратегічного партнера (вибір одного чи двох партнерів задля активної та продуктивної співпраці та отримання позитивних результатів) і реалізація стратегії регіонального співробітництва ставить Україну на шлях швидкої інтеграції до Європейської Спільноти, а в поєднанні з виваженою та дипломатичною державною політикою захисту національних інтересів Україна в найближчому майбутньому стане повноцінним членом світової економічної системи.

Література

1. Східне партнерство: поглиблення двосторонніх відносин й розвиток багатостороннього співробітництва // Євробюлетень. – 2009. – №5. – С. 4-6.
2. Герасимчук З. В., Корольчук Л. В. Транскордонне співробітництво регіонів: методика оцінки та шляхи активізації: Монографія – Луцьк: Надстир'я. – 2009. – 184 с.

*Гриценко В.В., к.ю.н., доц., декан факультету
правознавства та міжнародних відносин УДФМГ,
Пустовойт Н.О., провідний спеціаліст сектору
організаційної та аналітичної роботи із персоналом АТМГ ДМСУ*

ПРОТИДІЯ КОРУПЦІЇ – ЗАПОРУКА ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Визначаючи основні напрями боротьби з корупцією на сучасному етапі розвитку держави та суспільства треба, враховувати те, що корупція є наслідком, а не причиною негараздів у реформуванні економіки держави.

Не слід забувати ще той факт, що корупція є основною загрозою соціально-економічному розвитку суспільства. Вона не лише основна причина бідності країни, але і перешкода для її подолання. Корупція може загрожувати економічній безпеці держави, існуванню нації, оскільки корупційні дії та їх наслідки можуть позначитися на житті наступних поколінь.

Пошук найбільш ефективних шляхів подолання цього явища треба здійснювати на основі удосконалення законодавства держави та державного регулювання економічного життя суспільства. Головні зусилля потрібно спрямувати на профілактику корупційних діянь з урахуванням вимог сьогодення та прогнозів

Секція 7. Законодавчі чинники формування та забезпечення економічної безпеки держави

на найближчу перспективу, усунення причин та умов поширення корупції в Україні, а також притягнення до відповідальності корупціонерів.

Загальносвітова фінансова криза в Україні спричинила, зупинила економічне зростання та зменшила обсяг промислового виробництва, що призвело до знецінення української валюти та зниження ділової активності в цілому.

Останнім часом Верховною Радою та Урядом України були здійснені значні кроки в реформуванні системи протидії корупції. Окрім того, в Україні сталося багато важливих політичних та економічних подій, які вплинули на сприйняття громадянами корупції.

Виходячи з цього, мають визначатись стратегічні та тактичні цілі протидії корупції, ставитись завдання перед конкретними органами державної влади, обиратись засоби протидії корупції.

Ефективна боротьба проти корупції в Україні, крім наявності відповідної політичної волі, вимагає належного законодавчого забезпечення (комплекс нормативно-правових приписів, що регулюють механізми запобігання корупції, а також відповідальність за вчинення корупційних порушень), формування дієвої системи державних органів, забезпечення належного координування формування та реалізації антикорупційної політики, превентивні заходи запобігання корупції, а також її подолання. Побудова такої інституційної системи повинна відповідати міжнародним стандартам (зокрема, конвенціям ООН та Ради Європи проти корупції, а також рекомендаціям ГРЕКО та Стамбульського плану дій антикорупційної мережі ОЕСР) і передовій світовій практиці, а також враховувати особливості української юридичної системи.

На високий рівень корупції в Україні впливає низка факторів, таких як непрозорість діяльності і невідповідність органів державної влади; відсутність політичної волі щодо боротьби з корупцією, неефективна участь у цій боротьбі правоохоронних структур і органів національної безпеки держави; надзвичайна розгалуженість дозвольно-регуляторної системи; надмірний вплив окремих олігархічних груп на прийняття державних рішень і кадрові призначення; неврегульованість конфлікту інтересів; відсутність правил професійної етики на публічній службі; низький рівень забезпечення захисту прав власності; недотримання законодавства у сфері боротьби з корупцією, а також недосконалість законодавства з цих питань у цілому; недосконалість системи судоустрою; відсутність системності в роботі з виявлення корупції в органах державної влади; відсутність публічного контролю за доходами та видатками вищих посадових осіб держави, а також ефективних механізмів участі громадянського суспільства у формуванні та реалізації антикорупційної політики.

Антикорупційні заходи повинні забезпечити справедливості у ставленні до громадян з боку посадових осіб державних органів, уповноважених на виконання функцій держави при здійсненні ними своїх повноважень, а також механізму захисту громадян від зловживань з боку представників державних органів. Також вони мають змінити природу взаємовідносин між громадянами та уповноваженими на виконання функцій держави посадовими особами. Діяльність держави, спрямована на протидію корупції, має базуватися на принципах. Ці принципи повинні бути основою для вдосконалення існуючої системи антикорупційного законодавства, та впровадження нових нормативно-правових актів.

На наш погляд, основними принципами протидії корупційним проявам серед посадових осіб, уповноважених на виконання функцій держави є:

- 1) спрямованість антикорупційної політики та координація діяльності органів влади з її реалізації;
- 2) системний аналіз корупційних ризиків;

3) проведення антикорупційної експертизи проектів та чинних нормативно-правових актів;

4) поєднання зусиль та забезпечення ефективної взаємодії на центральному та регіональному рівнях між органами виконавчої влади, їх територіальними підрозділами, іншими органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, об'єднаннями громадян з питань реалізації державної антикорупційної політики;

5) впровадження у національне законодавство передового досвіду інших країн світу, а також пропозицій міжнародних організацій з питань антикорупційної політики;

6) взаємодія інститутів громадянського суспільства з органами влади у сфері формування та реалізації державної антикорупційної політики;

7) відкритість та інформованість громадськості про здійснення заходів щодо запобігання та протидії корупції.

Сучасна динаміка суспільних процесів в Україні й світі зумовлює необхідність створення ефективної системи протидії корупції, спроможної забезпечити поступ суспільства і держави на шляху до спільноти розвинутих демократичних країн.

Стратегічною метою антикорупційної політики є протидія корупції на рівні державної влади та місцевого самоврядування шляхом підвищення прозорості в їх діяльності, додержання прав і свобод людини і громадянина, створення умов для розвитку економіки, забезпечення європейських соціальних стандартів і добробуту населення.

Досягнення цієї мети можливе шляхом реалізації антикорупційної політики, яка передбачає поступове зниження рівня корупції в державі та налагодження дієвого механізму із запобігання та протидії корупції в Україні.

*Ткачова Н.А., к.юр.н., д.пед.н., проф.
кафедри теорії, історії та конституційного права УДУФМТ*

ПРОБЛЕМА ПРОФЕСІЙНОЇ ПРАВОВОЇ ПІДГОТОВКИ КАДРІВ МАЙБУТНІХ СПЕЦІАЛІСТІВ У НЕЮРИДИЧНИХ ВНЗ В УМОВАХ ЗАГРОЗИ ЕКОНОМІЧНИЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

В умовах становлення ринкових відносин, невпинного зростання загроз економічної глобалізації, розвитку процесів транснаціоналізації стає надзвичайно актуальним забезпечення поступового переходу України від практично замкнутої економіки до інтегрованої у світовий економічний простір.

Як зазначають П.Д. Біленчук та Ф.М. Медведь, «державне інноваційне регулювання економічної діяльності та вирішення проблем розвитку інтелектуального потенціалу зумовлюють стан захищеності економіки, пріоритетних інтересів народу, джерел його матеріального і духовного розвитку від внутрішніх і зовнішніх загроз, ризиків і небезпек» [1, с. 38].

Законом України «Про основи Національної безпеки України» від 19 червня 2003 року були визначені пріоритети національних інтересів, одним із яких є розвиток інтелектуального потенціалу українського народу, а однією з основних функцій суб'єктів забезпечення національної безпеки України – комплексне кадрове забезпечення життєдіяльності складових (структурних елементів) системи національної безпеки [2, с. 6, 10].

Секція 7. Законодавчі чинники формування та забезпечення економічної безпеки держави

Під зазначеним кутом зору особливої уваги в сучасних умовах набувають питання дієвості системи освіти, від рівня якої значною мірою залежить успішність розвитку країни. Саме освіта, опанування знаннями, майбутнього спеціальністю, наявність інтелектуального, наукового потенціалу – так званого розвиненого фактора, зумовлюють конкурентоспроможність України, а отже, її безпеку, включення у світовий економічний простір. Розуміння ролі кадрового, інтелектуального потенціалу, професіоналізму і здібностей з використанням державою економічних і правових ресурсів може забезпечити національну безпеку країни.

В умовах кризи, трансформації та модернізації особливого стратегічного значення набуває право, – як унікальний феномен, здатний вирішувати найскладніші колізії суспільного життя. З розвитком ринкових відносин, економічної глобалізації, а також необхідності гармонізації законодавства різних правових систем, інтеграції України в світове господарство стає надзвичайно актуальним створення власної правової бази, власного законодавства, спрямованого на здійснення правового регулювання як у сфері фінансових, так і зовнішньоторговельних відносин. Об'єктивна потреба щодо створення та ефективного застосування правового механізму є невідкладним завданням сьогодення.

На сучасному етапі пріоритетному економічному розвитку України заважає недосконалість професійної економічної правосвідомості майбутніх спеціалістів, гостро відчувається потреба у кваліфікованих кадрах.

Необхідність посилення якості професійної підготовки майбутніх випускників вимагає визначення напрямів удосконалення стратегії кадрового забезпечення економічної сфери шляхом підвищення ефективності навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах, зокрема, у неюрідичних вузах.

Одним із напрямів реформування освіти, важливим завданням у діяльності вищої школи щодо підвищення професійного рівня майбутніх фахівців економічної галузі є вирішення проблеми змісту правової економічної освіти, здатності випускників орієнтуватися у законодавстві та використовувати його у практичній діяльності. Це дозволить поліпшити якість підготовки спеціалістів, забезпечити конкурентоспроможність випускників вищих навчальних закладів, а отже, і економіки країни загалом.

У цьому плані постає питання перегляду змісту юридичної освіти на весь період навчання у неюрідичних вузах з урахуванням професійної спрямованості, спеціалізації майбутніх фахівців. Необхідно удосконалити зміст юридичної освіти відповідно до потреб побудови в Україні основ постіндустріального суспільства.

Сказане означає, що інноваційний розвиток має бути спрямований на коригування змісту правових дисциплін та введення нових з врахуванням спеціалізації майбутніх фахівців. Науковий підхід до визначення змісту освіти передбачає створення обґрунтованої інноваційної моделі, яка відповідає професійній спрямованості вищого навчального закладу і містить блоки інтегрованих знань згідно з галузевою структурою економіки, для якої відповідні неюрідичні вищі навчальні заклади забезпечують кадри. Основною ідеєю моделі має бути те, що на рівні підготовки фахівця повинні формуватись у майбутніх спеціалістів правові знання, які відповідають їхньому професійному спрямуванню. Створення та опрацювання інноваційної моделі сприятиме дослідженню науковцями, педагогами проблеми професійної правової свідомості, правової культури. Визначений зміст оновлених правових знань дасть можливість формувати у майбутніх спеціалістів професійну компетентність, необхідну для успішної праці в умовах конкуренції, має стати опорним для розробки відповідних програм, підручників, навчальних посібників з їх специфічним правовим матеріалом, що відповідатиме

профілю підготовки спеціалістів, характеру їхньої майбутньої професійної діяльності.

Для забезпечення неюрідичних навчальних закладів кваліфікованими викладачами правових дисциплін, необхідно здійснювати через аспірантуру і докторантуру цих навчальних закладів цільову підготовку педагогічних кадрів. Доцільно також активізувати наукові дослідження з проблем формування професійної правосвідомості і правової культури. Враховуючи, що підготовка майбутніх спеціалістів має відбуватися відповідно до галузевої структури економіки, для якої неюрідичні вузи забезпечують кадри, необхідно встановити зворотний зв'язок між існуючими реальними потребами ринку і працевлаштуванням випускників шляхом укладання договорів про цільову підготовку спеціалістів-випускників вузів для відповідних установ, підприємств.

З огляду на викладене, можна дійти висновку, що окреслена проблема ставить завдання зі створення цілеспрямованої програми з удосконалення кадрового забезпечення економічної галузі в сучасних умовах адаптації України до ринкових відносин для зменшення загрози її економічній безпеці.

Література

1. Біленчук П.Д., Медведь Ф.М. Економічна безпека України в контексті небезпек, ризиків і загроз національним інтересам України: політико-правові та соціально-психологічні засади // Економіка, фінанси, право. – 2009. – №5.
2. Закон України «Про основи Національної безпеки України» від 19 червня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №39. – Ст. 351.

*Орлов В.В., к. н. з держуправління, доц. кафедри
банківської справи Криворізького економічного
інституту ДВНЗ «Київський національний
економічний університет імені Вадима Гетьмана»*

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОЛОДІЖНОГО КРЕДИТУВАННЯ ЯК МЕХАНІЗМ ЗДІЙСНЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ МОЛОДІЖНОЇ ПО- ЛІТИКИ

Відсутність власної оселі, мабуть, найактуальніша проблема молоді. Доведено, що саме вона є причиною багатьох розлучень серед молодих сімей і небажання заводити дітей. В умовах гострої житлової проблеми, що склалася в нашій державі, далеко не кожен може самотужки придбати власне помешкання. А для молодого родини своє житло є запорукою добробуту та злагоди.

Питання, де мешкати, актуальне для 40% української молоді [1, с.34]. Тому назріла потреба створити умови, подібні до тих, які існують у розвинених країнах, де молода сім'я завдяки довгостроковому пільговому житловому кредиту на 30 років отримує задоволення від життя не в пенсійному віці, а в молодості.

Сьогодні порядок надання молодіжних кредитів має такий вигляд. Право на отримання кредиту мають молоді сім'ї та самотні молоді громадяни:

- 1) сім'я, в якій чоловік та дружина віком до 35 років включно;
- 2) неповна сім'я, в якій мати (батько) віком до 35 років включно має неповнолітніх дітей (дитину);
- 3) самотні молоді громадяни віком до 35 років включно.

Для того, щоб стати повноцінним кандидатом на отримання кредиту, необхідно обов'язково перебувати на квартирному обліку за місцем проживання – мати довідку про те, що ви потребуєте поліпшення житлових умов. Ще одна

Секція 7. Законодавчі чинники формування та забезпечення економічної безпеки держави

умова отримання кредиту – позичальник має бути платоспроможним. Для підтвердження факту платоспроможності потрібно надати довідку з місця роботи про доходи за останні 12 місяців. Кредит надається молодим сім'ям та самотнім молодим громадянам лише один раз. Право на отримання кредиту вважається використаним з моменту отримання позичальником свідоцтва про право власності на збудоване (реконструйоване) житло.

Слід зазначити й таке: квартира, що збудована на кредитні гроші, оформлюється у власність позичальникові, але водночас і віддається під заставу, а тому у випадку неповернення коштів на неї цілком законно буде накладено стягнення. Крім цього, варто пам'ятати: право власності спирається на три складові: володіти, користуватися та розпоряджатися. Розпоряджатися (робити відчуження, продавати, міняти, заповідати, дарувати та інше) позичальник не може. Лише володіти та користуватися. Четвертим кроком є внесення на свій особистий рахунок, що відкривається регіональним відділенням Фонду в банку-агенті, першого внеску в розмірі не менше ніж 6% передбаченої вартості будівництва (реконструкції) та придбання житла. Ця сума вноситься двома частинами: на момент укладання кредитної угоди 3% та, під час остаточних розрахунків протягом 10 днів після отримання в бюро технічної інвентаризації технічного паспорта з урахуванням фактичної площі збудованого (реконструйованого) житла, – решта коштів. Кредитну суму повертати необхідно щоквартально, не пізніше ніж 10 числа місяця, що настає за звітним кварталом, протягом усього часу з моменту отримання сім'єю ордеру на квартиру.

Житловий кредит родина має повернути протягом 30 наступних років, тобто приблизно до виходу на пенсію, а от оселитися й жити в придбаній таким чином квартирі вона зможе одразу.

Ідеальним варіантом молодіжного житлового будівництва було б створення підприємств, які могли б будувати та продавати квартири для молодих сімей за цінами, близькими до собівартості. У Фонді велися розмови про це, але через конкуренцію між будівельними організаціями ця справа відійшла на другий план [2, с. 437].

У найближчому майбутньому державні кредити не зможуть вирішити питання. Проблема забезпечення молодих людей житлом є значно глибшою. Треба шукати причину постійного підвищення цін на житло; причину подвійної чи навіть потрійної вартості житла в Україні порівняно з іншими високорозвиненими країнами; причину «смішної» заробітної плати проти вартості помешкання.

Одним з дієвих механізмів здійснення державної молодіжної політики має стати прийняття нових законів України, які були б спрямовані на розвиток державної молодіжної політики.

У зв'язку з вищенаведеним пропонуємо прийняти новий закон України «Про покращення житлових умов молоді». Обґрунтовуємо прийняття цього проєкту закону України наступним чином. У черзі на отримання житла перебуває 1,4 млн. сімей. У середньому щорічно отримують житло лише до 30 тис. черговиків. Це означає, що при збереженні темпів "середнього" черговику доведеться чекати житло близько 60 років. При цьому лише близько 10% громадян спроможні виконувати зобов'язання за іпотечними кредитами, які надають комерційні банки [2, с.161].

Лише 3,4% від загального кредитного портфеля українських банків це – кредити на житло (для прикладу: у середньому в банках країн ЄС житлові іпотечні кредити становлять понад 40% від загального кредитного портфеля).

Тому для відпрацювання нових організаційних форм та економічних механізмів стимулювання житлового будівництва пропонується прийняти Закон Украї-

Секція 7. Законодавчі чинники формування та забезпечення економічної безпеки держави

ни «Про покращення житлових умов молоді». Він дасть змогу акумулювати та спрямувати державні кошти на:

- виконання Державної програми забезпечення молоді житлом, інших програм забезпечення житлом молодих громадян України;
- розробку нових фінансово-кредитних програм, спрямованих на вирішення житлових проблем молоді за допомогою механізму надання довгострокових державних кредитів і цільових адресних субсидій та кредитів за рахунок інших джерел фінансування на будівництво (реконструкцію) і придбання житла;
- кредитування, у тому числі пільгове, будівництва (реконструкції) і придбання житла для молоді;
- надання молодим сім'ям цільових адресних субсидій за кредитами, отриманими ними в комерційних банках на будівництво (реконструкцію) чи придбання житла;
- фінансування будівництва житла для молодих сімей шляхом застосування спеціальних житлово-накопичувальних депозитних рахунків у комерційних банках;
- залучення коштів кредитних спілок на покриття витрат на перший внесок для молодих сімей при отриманні кредитів комерційних банків;
- формування резервного фонду за рахунок коштів спеціального фонду державного бюджету (кошти від повернення раніше виданих кредитів) для покриття фінансових ризиків.
- залучення іноземних інвестицій, у тому числі кредитів, для подальшого кредитування сімей та самостійних громадян для будівництва (реконструкції) і придбання житла згідно із законодавством.

Законопроект має на меті визначити правові, економічні, соціальні та організаційні засади державного фінансування й цільового довгострокового кредитування молодих сімей і самотніх молодих громадян України, а також правові основи діяльності Державного фонду молодіжного житлового кредитування, до повноважень якого пропонується віднести питання сприяння проведенню державної молодіжної політики шляхом акумулювання коштів державного та місцевих бюджетів: коштів, що надходять від юридичних і фізичних осіб; коштів забудовників, громадських організацій, кредитних спілок і банків; позабюджетних коштів.

Прийняття закону дасть змогу впровадити ефективне системне адміністрування та фінансування заходів державної молодіжної політики. Створення Державного фонду сприяння молодіжному житловому будівництву є одним із напрямів поліпшення житлової проблеми молоді в нашій державі.

Література

1. Афонін Є. Розвиток суспільства : монографія / Є. Афонін, Ю. Бажал, В. Бакуменко; ред. І. Розпугенка, Б. Лессера. – К. : К.І.С., 2004. – 340 с.
2. Осауленко О.Г. Спостереження та вимірювання соціальної захищеності населення України: проблеми становлення : монографія / О.Г. Осауленко, О.Ф. Новикова, О.І. Амоша, Н.С. Власенко; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. – К., 2003. – 440 с.
3. Статистика України, 2007 рік: статистичний щорічник / Держкомстатистики України / О.Г. Осауленко (відп. за вип.). – К. : Консультант, 2008. – 486 с.

ОСОБЛИВОСТІ ВИРІШЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИХ СПОРІВ У МЦВІС

Виникнення спорів між суб'єктами при здійсненні ними господарської діяльності є доволі розповсюдженим явищем як на національному, так і на міжнародному рівнях. Це стосується як інвестиційної діяльності, як одного із видів господарської діяльності. Тому кожна держава прагне створити ефективний механізм вирішення спорів, які виникають при здійсненні інвестиційної діяльності. Враховуючи процеси глобалізації господарського життя країн світу, були зроблені спроби знайти ефективний та швидкий механізм вирішення інвестиційних спорів на міжнародному рівні, рішення якого для суб'єктів були б обов'язковими та остаточними. Тому, беручи до уваги потребу в міжнародному співробітництві для економічного розвитку та значення при цьому приватних іноземних інвестицій, під егідою Світового банку було розроблено три принципово важливих документи щодо іноземних інвестицій:

1. Конвенція про вирішення спорів у сфері інвестицій, яка привела до створення Міжнародного центру вирішення спорів у сфері інвестицій.
2. Багатостороння угода про гарантії у сфері інвестицій, яка формує схему страхування іноземних інвестицій.
3. «Директиви відносно політики іноземного прямого інвестування», які систематизують принципи зарубіжного інвестування і відображають компроміс з приводу характеру і сфер захисту інвестицій¹.

Порядок вирішення спорів здійснюється на основі Вашингтонської конвенції про порядок врегулювання інвестиційних спорів між державами та іноземними особами, підписаної 18.03.1965 року². Метою Конвенції є створення спеціального міжнародно-правового інституту з вирішення інвестиційних спорів між державами і приватними особами інших держав. Цим інститутом став Міжнародний центр по врегулюванню інвестиційних спорів (далі МЦВІС), який забезпечує врегулювання інвестиційних спорів між урядами та іноземними приватними інвесторами шляхом примирення або арбітражу. Він був створений у 1966 р. відповідно до Конвенції про порядок вирішення інвестиційних спорів між державами та іноземними особами. Звернення до МЦВІС робиться на добровільній основі, але, погодившись на арбітражний розгляд, жодна зі сторін не може відмовитися від нього в односторонньому порядку.

МЦВІС є самостійною організацією, тісно пов'язаною зі Світовим банком, всі його члени також є членами Банку. В Адміністративну раду під головуванням Президента Світового банку входить по одному представнику від кожної держави, яка ратифікувала Конвенцію.

До компетенції Центру належить вирішення правових спорів, що виникають безпосередньо з відносин, пов'язаних з інвестиціями, між Договірною державою (або будь-яким уповноваженим органом Договірної держави, про який повідомлено Договірною державою МЦВІС) та особою іншої Договірної держави, за умови наявності письмової згоди учасників спору про передачу такого спору для

¹ Бутузов В.М., Марушак А.І. Правові основи інвестиційної діяльності: Навч. пос. – К.: КНТ, 2007. – С. 236.

² Конвенция о порядке разрешения инвестиционных споров между государствами и иностранными лицами // Международное публичное право. Сб. док., т.1. – М.: БЕК. – 1996. – С. 117–129.

Секція 7. Законодавчі чинники формування та забезпечення економічної безпеки держави

вирішення МЦВІС. Сторони, що досягли такої згоди, не вправі відмовитися від неї в односторонньому порядку.

Згода сторін про передачу МЦВІС спору для вирішення методом арбітражу, згідно цієї Конвенції, означає, якщо не передбачено іншого, обов'язковість такої згоди та відмову від використання інших засобів вирішення спорів. Будь-яка Договірна держава вправі вимагати попереднього звернення до національних адміністративних або судових засобів вирішення спорів в якості умови згоди про передачу спору для арбітражного розгляду, згідно цієї Конвенції.

Відповідно до Конвенції вирішення інвестиційних спорів можливе шляхом примирення або арбітражу.

Процедура примирення регулюється Главою III Конвенції та Правилами примирювальної процедури¹. До обов'язку Примирювальної комісії входить з'ясування обставин, з приводу яких між сторонами виник спір, та докладення всіх зусиль для прийняття взаємоприйняттого для сторін рішення. З цією метою Комісія має право на будь-якій стадії розгляду спору та час від часу пропонувати сторонам умови, за яких спір може бути врегульований. Сторони зобов'язані добросовісно співпрацювати з Комісією, для того щоб Комісія могла виконувати покладені на неї функції, і серйозно ставитись до рекомендацій Комісії.

Якщо сторони досягнуть згоди, Комісія складає доповідь, із зазначенням спірних питань та записом про те, що сторони досягли згоди. Якщо в будь-який момент примирювальної процедури Комісія дійде до висновку про те, що досягнення згоди між сторонами малоімовірне, вона припиняє процедуру та складає доповідь із зазначенням суті спору та записом про те, що сторонам не вдалось дійти до згоди. У випадку неявки однієї із сторін або відмови від участі у примирювальній процедурі, Комісія припиняє процедуру та складає про це доповідь з записом про неявку або відмову сторони від участі в процедурі.

Процедура арбітражу регулюється Главою IV Конвенції та Арбітражним регламентом². Арбітраж складається з одного або непарної кількості Арбітрів, призначених відповідно за згодою сторін.

Арбітраж сам вирішує питання про свою компетенцію. Арбітраж розглядає спір, згідно норм права, відповідно до згоди сторін. У випадку відсутності згоди сторін Арбітраж застосовує право Договірної держави, що виступає як сторона в спорі, а також норми міжнародного права, які можуть бути застосовані.

Арбітраж не вправі приймати невизначені рішення (рішення *non liquet*), посилаючись на відсутність або неясність правових норм.

Якщо сторони не домовились про інше, Арбітраж має право, якщо це необхідно, у будь-який момент розгляду спору:

а) вимагати від сторін пред'явлення документів та інших доказів;

б) виїжджати на місце, пов'язані із спором, та проводити розслідування, якщо цього вимагають обставини.

Арбітраж приймає рішення більшістю голосів Арбітрів. Рішення Арбітражу здійснюється в письмовій формі та підписується Арбітрами, що голосували за це рішення. Рішення приймається по кожному з питань, які були предметом арбітражного розгляду, і повинно бути обґрунтованим.

Кожний з Арбітрів має право додати свою особисту думку з приводу прийнятого рішення, незалежно від того, чи співпадає вона з думкою більшості чи ні, а також заяву про свою незгоду з прийнятим рішенням.

Кожна з сторін може вимагати зміни рішення шляхом письмової заяви, направленої Генеральному секретарю, у випадку, якщо їй стало відомо про нові

¹ <http://icsid.worldbank.org/ICSID/ICSID/RulesMain.jsp>

² <http://icsid.worldbank.org/ICSID/ICSID/RulesMain.jsp>

факти, які могли б суттєво вплинути на рішення Арбітражу, за умови, що ці факти не були відомі Арбітражу та заявнику на час прийняття рішення, а також якщо незнання заявником про такі факти не є результатом його необережності.

Рішення Арбітражу є зобов'язуючим для сторін і не підлягає апеляції або іншому способу оскарження, за винятком тих, які передбачені в цій Конвенції. Кожна з сторін зобов'язана підкоритись та здійснювати дії, що відповідають вимогам рішення Арбітражу. Виконання рішення Арбітражу буде здійснюватися у відповідності з законодавством про виконання судових рішень, які набрали чинності на території держави, де рішення підлягає виконанню.

Таким чином, МЦВІС виступає одним із провідних інститутів по врегулюванню інвестиційних спорів, про що свідчить прагнення держав, які ратифікували Вашингтонську конвенцію (а це 144 держави), за взаємною згодою підпорядковувати свої спори процедурі примирення або арбітражу МЦВІС. Наша держава підписала цю Конвенцію 03.04.98 р. і ратифікувала 16.03.2000 р¹.

Отже, існування такого дієвого механізму вирішення спорів позитивно впливає на приплив приватних іноземних інвестицій до держав-членів даної Конвенції.

Література

Бутузов В.М., Марущак А.І. Правові основи інвестиційної діяльності: Навч. пос. – К.: КНТ, 2007. – С. 236.

Конвенция о порядке разрешения инвестиционных споров между государствами и иностранными лицами // Международное публичное право. Сб. док., т.1. – М.: БЕК. – 1996. – С. 117–129.

Закон України «Про ратифікацію Конвенції про порядок вирішення інвестиційних спорів між державами та іноземними особами» № 1547- III від 16.03.2000 р. // Урядовий кур'єр. – № 67 від 12.04.2000 р. – С. 14.

<http://icsid.worldbank.org/ICSID/ICSID/RulesMain.jsp>

*Петриченко А., аспірант,
Хромей В., асистент кафедри теорії, історії
та конституційного права, УДУФМТ*

РОЗВИТОК МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ – ГАРАНТІЇ ЗДІЙСНЕННЯ ДЕМОКРАТІЇ

Місцеве самоврядування – один із найважливіших інститутів сучасної демократичної держави. В Україні правовий статус цього владного інституту спирається на низку нормативно-правових актів, серед них провідне місце посідає Конституція України, що затверджує місцеве самоврядування як одну із основ конституційного ладу та дає його офіційне визначення.

Згідно ст. 5 Конституції України: “Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування.”[1]. Таким чином, місцеве самоврядування в Україні визначається як одна із форм народовладдя. Місцеве самоврядування можна розглядати як форму реалізації народом належної йому влади.

---

¹ Закон України «Про ратифікацію Конвенції про порядок вирішення інвестиційних спорів між державами та іноземними особами» № 1547- III від 16.03.2000 р. // Урядовий кур'єр. – № 67 від 12.04.2000 р. – С. 14.

Секція 7. Законодавчі чинники формування та забезпечення економічної безпеки держави

Як специфічна форма реалізації належної народові влади місцеве самоврядування характеризується:

- 1) як особливий суб'єкт, – тобто територіальна громада жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста. Територіальна громада здійснює місцеве самоврядування безпосередньо та через органи місцевого самоврядування;
- 2) як елемент політичної системи в механізмі управління суспільством та державою;
- 3) тісним зв'язком з державою. І місцеве самоврядування, і державна влада мають єдине джерело влади - народ (ч. 1 ст. 5 Конституції України); органам місцевого самоврядування можуть надаватися законом окремі повноваження органів виконавчої влади (ст. 143 Конституції України) і стан їх реалізації контролюється відповідними органами виконавчої влади;
- 4) наявністю повноважень щодо управління - питання місцевого значення, перелік яких у вигляді повноважень визначено в Законі України від 21 травня 1997р. «Про місцеве самоврядування в Україні» [2].

Місцеве самоврядування за ст. 140 Конституції України визначається як право територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста – самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України.

У офіційному тлумаченні Конституційного суду України положень частини першої статті 103 Конституції України підкреслюється взаємозв'язок безпосередньої та представницької форм здійснення влади, а також звертається увага на “відсутність переваги жодної з цих форм здійснення влади народом” [4].

Закон України “Про місцеве самоврядування в Україні” зокрема дає визначення поняттю місцевого самоврядування, розширюючи у ст. 2 конституційну дефініцію: “Місцеве самоврядування в Україні – це гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста – самостійно або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України” [2]. Очевидно, що визначення місцевого самоврядування у законі розширено порівняно із конституційним, оскільки самоврядування розглядається не лише як право, а також як “реальна здатність”. Тобто, хоча право на місцеве самоврядування і гарантується українською державою, місцева громада, що є суб'єктом цього права, має до того ж бути “реально здатною” його реалізувати.

Серед міжнародних документів, що дають легальне визначення місцевого самоврядування варто навести Європейську хартію місцевого самоврядування (ратифікована Верховною Радою України 15 липня 1997 року). У ній це поняття визначається як “право і спроможність органів місцевого самоврядування в межах закону здійснювати регулювання і управління суттєвою часткою суспільних справ, які належать до їхньої компетенції, в інтересах місцевого населення” [3]. Можна зробити висновок, що дефініція місцевого самоуправління у законі “Про місцеве самоврядування в Україні” є дуже наближеною до визначення у Хартії (яка була ратифікована за тиждень до прийняття закону).

Хартія є досить гнучким документом (п. 1 ст. 12 дозволяє дотримуватись лише частини її положень), проте в ній у змістовній лаконічній формі виражені принципи, напрацьовані теоретиками державобудування Європи, відповідно до яких змінюється і ще буде змінено законодавство європейських країн у царині місцевого управління і самоврядування. У преамбулі зазначені основні засади прийняття Хартії:

Секція 7. Законодавчі чинники формування та забезпечення економічної безпеки держави

- місцеве самоврядування є однією з головних підвалін будь-якого демократичного режиму;
- право громадян на участь в управлінні державними справами найбільш повно може здійснюватися саме на місцевому рівні;
- існування місцевого самоврядування, наділеного реальними функціями, може забезпечити ефективне і близьке до громадянина управління;
- необхідність існування місцевого самоврядування, яке має створені на демократичній основі керівні органи і широку автономію щодо своїх функцій, шляхи і засоби здійснення цих функцій, а також ресурси, необхідні для їх виконання.

У тексті Хартії зазначаються такі принципи, спрямовані на реалізацію преамбули:

- закріплення принципу місцевого самоврядування в національному законодавстві і, у міру можливості, в конституції (ст. 2);
- здійснення місцевого самоврядування виборними радами або зборами, з підзвітними їм виконавчими органами (ст. 3);
- закріплення основних повноважень і функцій органів місцевого самоврядування в конституції або законі (ст. 4);
- повне право вільно вирішувати будь-яке питання, яке не вилучене із сфери їхньої компетенції і вирішення якого не доручене ніякому іншому органу;
- консультації у процесі планування і прийняття рішень щодо всіх питань, які безпосередньо стосуються місцевого самоврядування (ст. 4);
- зміна кордонів громад тільки після попереднього з'ясування їхньої думки (ст.5);
- право органів місцевого самоврядування визначати свою структуру (ст. 6);
- незалежність представників (ст. 7);
- оплатність роботи в органах місцевого самоврядування (ст. 7);
- адміністративний нагляд за органами місцевого самоврядування лише згідно з процедурами та у випадках, передбачених конституцією або законом (ст. 8);
- право (в межах національної економічної політики) на свої власні фінансові ресурси, формування частини з них за рахунок власних податків і вільне розпорядження ними в межах своїх повноважень (ст. 9);
- справедливість перерозподілу ресурсів між громадами (ст.9);
- право органів місцевого самоврядування на свободу асоціації (ст. 10);
- правовий захист місцевого самоврядування (ст. 11).

Важливи принципами діяльності місцевого самоврядування є:

- демократизм, який виражається у виборності органів самоврядування (сільських, селищних і міських рад, сільських, селищних і міських голів), у різноманітності форм участі мешканців сіл, селищ і міст у здійсненні місцевого самоврядування (місцеві референдуми, вибори, органи самоорганізації населення і т. д.), у гласності і врахуванні громадської думки органами і посадовими особами місцевого самоврядування;
- децентралізованість системи місцевого самоврядування, яка побудована з урахуванням наближеності органів самоврядування до населення сіл, селищ і міст (первинний рівень місцевого самоврядування), самостійності територіальних громад у вирішенні питань місцевого життя, невтручання держави у внутрішні справи територіальних громад, формування місцевих бюджетів знизу вверх, наділення територіальних громад комунальною власністю, утворення вторинного рівня місцевого самоврядування (районних та обласних рад) на базі первинного рівня, автономії

Секція 7. Законодавчі чинники формування та забезпечення економічної безпеки держави

органів місцевого самоврядування у взаємних стосунках, делегуванні цим органам окремих функцій виконавчої влади;

Література

1. Конституція України (із змінами і доповненнями). – К.: Атика, 2006. – 62 с.
2. Закон України “Про місцеве самоврядування в Україні” від 21.05.97 – Нормативні Акти України – версія 7.2 для Windows – Інформтехнологія – К.: 2008 р.
3. Європейська Хартія місцевого самоврядування від 15.10.85 – Нормативні Акти України – версія 7.2 для Windows – Інформтехнологія – К.: 2008 р.
4. Рішення Конституційного Суду України про офіційне тлумачення положень частини першої статті 103 Конституції України в контексті положень її статей 5, 156 від 05.10.2005 № 6-рп/2005 // Голос України від 04.11.2005 - № 209 (тіпа 9)

*Підналий В., професор, завідувач кафедри
Міжрегіональної академії управління персоналом*

ЗАКОНОДАВЧІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

В останній час спостерігається підвищена зацікавленість вчених і практикуючих юристів до проблем економічної і фінансової злочинності, хоча існуючий кримінальний кодекс України не передбачає економічних злочинів.

Підвищена увага до цієї проблеми може пояснюватись тим, що ми бажаємо розібратись, в якому суспільстві ми живемо, чого бажаємо, куди прямуємо. Такий інтерес і зацікавленість з боку вчених тільки вітається, бо ніхто не може спростувати сумнівні тези про все зростаючу роль і значення злочинності в галузі економіки та фінансів.

Справа в тому, що право це частина суспільства, в якому воно діє, а в останній час право має надзвичайно динамічний характер. Процес трансформації економічних і фінансових процесів має глобальний характер, впливаючи на всі сторони соціальної діяльності. В процесі глобалізації світової економічної і фінансової системи змінюються зміст і характер економічних і фінансових відносин, якісні зміни торкаються характеру і форм злочинності в галузі економіки та фінансів.

Філософія кримінального права повинна допомогти знайти відповіді на ці питання. Що таке – економічні злочини? Що таке – фінансові – злочини? Хто відповідь на ці питання ?

Окремі розкрадання в галузі економіки та фінансів не зруйнувати відношення власності. Тканина економічного і фінансового життя створюється на протязі сторіч, і окремі крадіжки спроможні нанести тільки крапкові уколи в тканину суспільного відношення власності. І лише епідемія розкрадань, яка охоплює всю країну, спроможна поколивати їх чи навіть зруйнувати взагалі, що рівнозначно настанню хаосу.

Безмежність масштабів українського розкрадання – факт, що визнається не тільки в пересічному середовищі, але і в самих елітарних прошарках суспільства – також може стати катастрофічною для країни. Навіть експерти із МВФ говорять про українське розкрадання як про фундаментальну економічну проблему. І насправді, вплив розкрадань на нашу економіку настільки великий, що корпіння над бюджетом, маніпуляції з податковими ставками, тарифами і митом, дають таку ж практичну користь, як переливання з пустого в порожнє. Тому декримі-

Секція 7. Законодавчі чинники формування та забезпечення економічної безпеки держави

налізція економіки сьогодні повинна виступати в якості пріоритетного напрямку виходу із кризи.

З часу свого виникнення всі проблеми кримінального права концентрувалися навколо злочину і покарання. Пізніше до цього доданий був і сам злочинець. Що карати і як карати – це відповідні позиції кримінального права. Сутність кримінального права випливає з основного питання – «притягувати чи не притягувати учасника злочину до кримінальної відповідальності». А якщо притягувати, то як? Таким чином ми повинні розглянути проблеми про те, що повинні доказувати і як це робити.

Сучасний аналіз злочинів в галузі економіки і фінансів дає підстави для висновку про те, що ми повинні йти далі, а старі оцінки не повинні стримувати нас на місці, бо право, за думкою вчених – грандіозний, невичерпний для пізнання феномен.

Злочини в галузі економіки та фінансів – достатньо умовні, не дозволяють достатньо зосередитися на всіх тонкощах цього феномена, тому його слід досліджувати на етапі дослідження, через аналіз кримінального законодавства, правозастосування і правосвідомості.

Історія нашої держави показує, що тривалі часи закон підмінювався рішеннями партії та уряду. Ці чеканні формулювання прекрасно знайомі всім юристам старшого покоління. На практиці цей парадокс привів до того, що прийняті і вступивши в силу закони не застосовувались допоки не були оголошені наказами по міністерствам і відомствам. Правовий нігілізм отримав свій подальший розвиток і зміцнення. Достатньо згадати зразки народної мудрості, що «Закон, як дишло, як повернув, так і вишло». До цього приклали руку не тільки політики, але і юристи, в тому числі і вчені. Найбільшу популярність отримало поклоніння тезі «Дозволено все, що не заборонено». Однак, в дійсності, кількість заборон не тільки не скорочувалась, а вони стали отримувати іншу форму, перетворюючись у відверті побори. Це можна проілюструвати оригінальною гумористичною оцінкою юристів, які описують чотири європейських типів права; «англійська система: дозволено все, окрім того, що не дозволено; німецька система: не дозволено нічого, окрім того, що дозволено; французька: дозволено все, навіть те, що не дозволено; українська система – не дозволено нічого, навіть те, що дозволено.»

Оскільки постанов партії і уряду вже немає, а закони регламентують не всі аспекти і сфери економічних і фінансових відносин, які потребують регламентації, а бажання жити по «партійним поняттям» ввійшло в сутність діяльності багатьох управлінців, то життя створило феномен у вигляді «наказного права», коли навіть президент почав втручатися не в свою сферу і регулювати все, що йому бажалося.

Осмилення таких видів злочинів і злочинності – економічної, фінансової, транснаціональної, в тому числі з корупційними зв'язками і т.д. з попередніх формально догматичних позицій вичерпали себе, і будь-який дослідник починає ходити по колу, коли його завдання розірвати це коло, запропонувавши нове бачення проблеми і шляхи нейтралізації цієї проблеми.

Як відомо, саме злочини у галузі економіки та фінансів мають економічну основу корупції, організованої злочинності, тероризму та інших тяжких злочинів. Організацією Об'єднаних Націй економічна злочинність визнана такою, що створює загрозу людству.

Ми в житті стикаємось із злочином і покаранням – самі ці теми і проблеми стають такими, що обговорюються в усіх засобах масової інформації, саме вони, не зовсім зрозумілих причин збуджують суспільну свідомість і лоскотють нерви окремим громадянам. Все це призводить до того, що саме кримінальне право,

Секція 7. Законодавчі чинники формування та забезпечення економічної безпеки держави

часто ототожнюють в суспільній свідомості з правом взагалі. Досліджуючи принципи кримінального права, юристи обґрунтовано зводять всі філософські передумови формування принципів кримінального права до справедливості.

Розглядаючи поняття злочину доцільно згадати В.Ф. Гегеля, який написав «Право, порушення якого є злочин». Якщо прочитати написане з кінця, то виходить : «Злочин є порушення права.»

Що ж таке злочин ?

Тривалі і нескінченні спроби юристів до теперішнього часу дати відповідь на це питання ні до чого не призвели. Юристи стверджують: Злочин є те, що передбачено в якості такого Законом...» Звідси з'явилась теза «Злочини народжують Закони», навіть ще Апостол Павел визначив «де немає Закону, немає і злочину». Так що ж з'явилось раніше : Закон чи злочин ? Відповідь на наш погляд, звичайно ж – злочин...

Для кого пишуться Закони ?

Законодавча техніка створення законів, правові норми, поняття і визначення, термінологія – повинні бути викладені простою, доступною для розуміння мовою, і насамперед для населення, щоб кожний знав і розумів які діяння тягнуть за собою кримінальну відповідальність. Тобто треба писати просто, точно і зрозуміло для користувача.

Якщо досліджувати існуючі правові норми в чинному кримінальному Кодексі України, які встановлюють кримінальну відповідальність в господарській, підприємницькій, фінансовій діяльності, та інших сферах, пов'язаних з економічною і фінансовою діяльністю – ми побачимо, що кримінальний кодекс «перевантажений», деякі існуючі правові норми виписані заплутано, чим створюють певні проблеми в їх застосуванні і не зовсім зрозумілі для користувачів, зокрема на осіб які повинні чітко зрозуміти де діє заборона а де і її немає. Тому виникає проблема: чи створити «малий» кримінальний кодекс, де повинні бути кримінальні проступки, а не кримінальні злочини, чи піти шляхом вдосконалення існуючого адміністративного кодексу, визначивши адміністративну відповідальність за незначні кримінальні проступки.

Існує певна проблема стосовно наявної системи покарань за злочини у сфері економіки та фінансів. Достатньо пам'ятати відомий тезис, авторство якого приписують М.В. Ломоносову, про жорстокість законів, які пом'якшуються їх невиконанням.

**СЕКЦІЯ 8.
ПРИНЦИПИ І НОРМИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА
І МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ**

НАУКОВИЙ КЕРІВНИК:

АНЦЕЛЕВИЧ Г.О..

*Perederiyev Yevgen, Ph.D. in International Law,
Professor on Chair International Law of USUFIT*

DO WTO RULES CONTRIBUTE TO BENEFICIAL AND STABLE TRADE COOPERATION?

One of the main objectives of the Report has been to analyze whether WTO rules provide governments with sufficient flexibility to address unanticipated difficulties, on the one hand, and to prevent the protectionist abuse of contingent measures on the other hand¹.

In reviewing key WTO disciplines concerning the various measures discussed in different Reports, a number of elements have emerged that support the notion that the costs of flexibility can be contained. This appears to be the case in relation to the main reasons for signing a trade agreement, the avoidance of terms-of-trade conflicts and the possibility of retaining credibility vis-a-vis domestic stakeholders.

In regard to terms-of-trade considerations, the basic idea of “compensation”, which is attached to the use of safeguards and the possibility of renegotiating commitments, is in keeping with the idea of preserving the originally “agreed” terms-of-trade. By the same token, anti-dumping and countervailing duties can be seen as a “compensating” response to an “unfair” manipulation of the terms-of-trade.

As far as credibility is concerned, the available contingent measures appear to be sufficiently disciplined to ensure that commitments are not undermined by excessive flexibility. Credibility is therefore fundamentally preserved. The limited timeframe for safeguards, anti-dumping measures and countervailing duties as well as the need to provide evidence of injury to domestic industry and what has caused it are key requirements in this regard. At the same time, some requirements have proven to be challenging while others have turned out to be less of an obstacle to the implementation of certain measures. The debate on how to achieve the optimal balance between flexibility and the preservation of commitments will continue.

Economic arguments for disciplining the use of safeguards demonstrated that countries need the flexibility to temporarily defect from their obligations under an international trade agreement in order to be ready to commit to a higher level of liberalization commitments. At the time that a trade agreement is concluded, countries are unable to foresee all future events that may lead to an intensification of competitive pressure from foreign imports. This may make contingent measures desirable for certain industries, be it as insurance against income loss, to facilitate industry adjustment to competition or for political reasons.

Elaborated on the different types of circumstances in which governments may wish to use such flexibilities, it was recalled that, from an economic point of view, government intervention may help to improve national welfare in the presence of market failures. If imports increase and domestic production in a particular sector decreases while, at the same time, labour markets do not adapt, workers might become unemployed. Ideally, the problem is addressed at its source, i.e. in this case, via labour market policies, since trade is not the origin of the problem. However, according to the theory of “second-best”, a governmental measure in one market, that would be considered an unwanted distortion of incentives in a perfectly functioning market environment, may in fact counterbalance the effect of a market failure elsewhere. If in the case of rigidities in the labour market, the preferred policy, such as reducing job search

---

¹ World trade report 2009.

costs, is for some reason not possible, a tariff may act as a “second-best” instrument reducing the costs of adjustment associated with the transfer of workers from a declining industry into an expanding export sector and thereby improving the situation to at least some extent ¹.

Demonstrated that rather than maximizing national welfare, governments may give in to demands for trade protection by well organized pressure groups to gain political support or to use trade measures to redistribute or stabilize income in the pursuit of broader social objectives. In a seminal paper, Grossman and Helpman explain the process by which special interest groups go about influencing trade policies. The authors assume that lobbies make implicit offers of political contributions as a function of specific sets of trade policies adopted by the government. The government takes into account these offers as well as the welfare of voters at large. In its considerations, the government trades off some reductions in the welfare of the latter against larger interest group contributions and sets policy such that its own objectives, including re-election, are maximized ². Others, also notes that governments’ broader social concerns, the preservation of the status-quo or the desire to promote various national and international goals can explain the use of trade protection. Supposedly, governments are again driven by re-election perspectives. Liebman (2004) and others, on the basis of empirical analyses, claim that, at least to some extent, political considerations, such as the location of the requesting industry in the voting district of a key political decision-maker, can explain the probability of the United States International Trade Commission’s (ITC) granting of contingent protection ³.

Taking into account these political economy considerations, the greatest challenge in using temporary trade protection becomes the avoidance of moral hazard. Once trade measures are in place, incentives to adjust to new circumstances decline for the protected industry. Others describe the vicious cycle of more lobbying leading to a greater level of protection and less industry adjustment, with the latter increasing in turn the industry’s pay-off from lobbying for an extension of protection. In addition, firms anticipate that it is not in the government’s interest to remove trade protection if industry adjustment has been inadequate. Since government lacks the credibility to remove protection at the pre-specified date, firms under-invest in the adjustment process.

The distinguishing feature of safeguards, taken in the context of a trade agreement as opposed to any protectionist measure pursued following the second-best argument, becomes the credible threat of their being removed after a defined period of time. A number of recent papers have specifically examined the question as to what extent the temporary nature of safeguard measures for fear of retaliation allows governments to reach the objectives pursued. It is assumed that competition from abroad rises unexpectedly and that temporary safeguards are used in order to either provide the opportunity to the domestic import-competing industry to catch up technologically or to allow for an orderly exit from the market if a quick contraction of the industry may be associated with long-term welfare losses.

Crowley (2006) and others look at a foreign productivity “shock”, i.e. a situation in which the domestic industry unexpectedly lags behind its foreign competitor in terms of technology. In such a situation, the government can put in place trade measures,

---

¹ Krugman, Paul R., Maurice Obstfeld . *International Economics: Theory and Policy*, Seventh Edition. Richard (2006).

² Gene M. Grossman and Elhanan Helpman (2002), *Interest Groups and Trade Policy* , Princeton and Oxford UK: Princeton University Press.

³ Benjamin Liebman & Kara M. Olson, 2004. "The Returns from Rent-Seeking: Campaign Contributions, Firm Subsidies, and the Byrd Amendment," *International Trade* 0408003, EconWPA.

**Секція 8. Принципи і норми
міжнародного права і міжнародної безпеки**

---

such as tariffs, to stimulate a higher level of investment¹. It may be assumed that investment has external benefits accruing to consumers, which the domestic industry does not take into account in its investment decision. It, therefore, under-invests in its attempt to catch up.

The tariff has the effect of increasing the effective costs to foreign industry and allows domestic firms to reap higher profits from innovation in the meantime. In fact, under protection, domestic firms are also encouraged to innovate quickly, since the earlier a successful discovery is made, the longer the higher profits from protection can be enjoyed.

It is crucial that governments can credibly commit to a specific period, after which protection will be removed. If the industry thinks there is a possibility of a renewal of safeguard measures if it has not successfully innovated, it has an incentive to delay innovation. As discussed, the threat of retaliation under a trade agreement can provide a credible "commitment device" that safeguard measures will not be extended beyond the authorized date. By the same token, industry also needs the assurance that early successes in research and development do not lead to a premature withdrawal of protection. Otherwise, the expectation of lower profits might prompt the domestic industry to invest less. This seems to imply that a clear delineation of governments' rights in a trade agreement to use temporary protection is equally important, since countries should not come under pressure from trading partners to remove protection earlier than initially planned.

As mentioned above, several papers have noted that protectionist measures might be employed in order to slow down an industry's decline until it ceases to exist. Summarize the reasons why declining industries often represent the best organized lobbies. First, producer groups anticipate that politicians may find it easier to justify to their constituencies protection for an industry that faces difficulties and might cause hardship to dislocated workers. Second, as mentioned before, in an industry that faces difficulties, the return to lobbying for protection increases relative to the return from productive activity. Finally, price increases in declining industries due to protection can be assumed not to lead to the entry of new competitors unlike in prospering industries, where the additional gains would be competed away by new entrants. The latter point provides an additional argument why governments are willing to include safeguards in a trade agreement. While firms in the declining domestic import competing sector can enjoy the rents from protection, firms in the growing foreign export sector may be relatively less alarmed since, with reduced profit margins, the rate of entry by competitors is slowed down. The latter observation is owed to an anonymous referee. However, some recent literature has gone further, emphasizing that if the costs of quickly scaling back production are high, slowing down an industry's decline via temporary safeguards may improve a country's overall welfare. Protracting an industry's demise, of course, also entails welfare costs, as it slows down the reallocation of resources to more.

---

¹ Meredith Crowley, 2006. "Why are safeguards needed in a trade agreement?," Working Paper Series WP-06-06, Federal Reserve Bank of Chicago.

МАНДАТНА СИСТЕМА В УМОВАХ ПРАВОПОРЯДКУ ЗА СТАТУТОМ ЛІГИ НАЦІЙ

Ліга Націй, міжнародна організація *sui generis*, створена у відповідь на вимоги нових міжнародних реалій після Першої світової війни, прийняла концепцію «мандатів» стосовно колишніх німецьких колоній і частин колишньої Османської імперії – нове явище у системі міжнародних відносин – як своєрідний компроміс між прихильниками імперіалізму й анексії та тими, хто бажав передати колонії під міжнародне управління¹.

Реалії існування мандатної системи були досить складними, і така система міжнародної опіки часів Ліги Націй ще потребує ретельного дослідження та переоцінки. Недарма останнім часом наукова спільнота дедалі частіше звертає свої наукові пошуки до питання мандатів Ліги Націй².

Ідейні витoki Ліги Націй та мандатної системи тісно пов'язані із постатями двох особистостей: американського президента Вудро Вільсона, який запропонував заснувати Лігу Націй, та південноафриканського політичного діяча Яна Сметса (Smuts)³, за яким загалом визнане авторство концепції мандатів.

Юридичний відлік існування міжнародно-правового інституту мандату слід вести саме з часу прийняття Статуту Ліги Націй 1919 р., якому передували незвичайно складний процес політичних переговорів і досягнення компромісів⁴.

Так, відповідно до Статті 22 Статуту Ліги колонії та деякі інші території, які у результаті Першої світової війни перестали бути під суверенітетом держав, що зазнали поразки (а саме Німеччини та Туреччини), передавалися в індивідуальне управління деяким країнам-переможцям («мандатаріям») на підставі письмової угоди («мандату») між Лігою та кожним мандатарієм, від імені Ліги Націй, але в інтересах населення відповідної території (із витікаючим для останнього правом на самовизначення, яке мало бути реалізоване у майбутньому).

Стаття 22 Статуту Ліги Націй (як основи правопорядку міжвоєнної доби) встановила такі міжнародно-правові принципи мандатної системи: 1) зобов'язання управляти мандатними територіями на користь місцевого населення; 2) тимчасовий характер іноземного управління над певними територіями; 3) принцип міжнародної відповідальності влади за таке управління та 4) здійснення управлінських повноважень від імені всієї спільноти держав.

Статут Ліги Націй розділив усі відповідні території на три категорії мандатів (пізніше вони для зручності були названі мандатами категорій «А», «В» і «С»). Характер мандату повинен був визначатися ступенем розвитку народу, географічного розміщення території, її економічних умов та іншими подібними обставинами. Мандати відносно розвинених територій належали до класу «А», щодо

¹ Gilchrist H. Dependent peoples and mandates / Huntington Gilchrist // *Pioneers in world order: an American appraisal of the League of Nations* / [F.G. Bourdreau, M.B. Carroll, E.D. Durand, et al.] ; edited by Harriet Eager Davis. – N.Y. : Columbia University Press, 1944. – P. 123.

² Див., наприклад: Anghie A. Imperialism, sovereignty, and the making of international law / Antony Anghie. – Cambridge, UK; N.Y. : Cambridge University Press, 2007. – 356 p.; British and French mandates in comparative perspectives / edited by Nadine Méouchy and Peter Sluglett ; with Gérard Khoury and Geoffrey Schach = Les mandats français et anglais dans une perspective comparative / édité par Nadine Méouchy et Peter Sluglett ; avec la collaboration amicale de Gérard Khoury et Geoffrey Schach. – Leiden ; Boston : Brill, 2004. – 743 p.

³ Хорватский В. Л. Лига Наций / В.Л. Хорватский. – М. : Соцгиз, 1937. – С. 42.

⁴ Там само. – С. 40-46.

Секція 8. Принципи і норми міжнародного права і міжнародної безпеки

менш розвинених – до класу «В», і найменш розвинених – до класу «С». У такий спосіб мандатна система розрізняла різні стадії розвитку територій та пов'язувала їх із потенційним самовизначенням для найбільш розвинутих областей, відкриваючи, таким чином, шлях для процесу поступового самоврядування щонайменше для деяких народів.

Суттєвим недоліком стало те, що у Статті 22 не встановлювалися правила вибору мандатаріїв і розподілу мандатних територій між ними. Колишні німецькі колонії були фактично розподілені Головними союзними державами та державами, що до них приєдналися (тобто Францією, Великою Британією, Італією, Японією та США), шляхом прийняття рішення Верховною Радою союзних держав на Паризькій мирній конференції 7 травня 1919 р. Колишні ж турецькі території були розділені Головними союзними державами (після того, як США вийшли із Верховної Ради союзників) на конференції в Сан-Ремо 25 квітня 1920 р. Таким способом мандатні держави в індивідуальному порядку (Австралія, Бельгія, Франція, Велика Британія, Японія, Нова Зеландія та Південна Африка «погодилися») прийняли різні підмандатні території під свою опіку. Але сам Статут Ліги не мав жодного посилення на відповідне рішення Верховної Ради союзників.

Цікаво відмітити, що за свідченням деяких авторів, наприклад, В. І. Прибілова, у цей час Велика Британія розглядала можливість поширення на Західну Україну системи мандатів, але ця ідея не була реалізована¹.

Умови мандатів були також запропоновані Головними союзними державами та схвалювалися Радою Ліги від імені Ліги Націй після перевірки на те, чи відповідають вони положенням Статті 22 Статуту².

Слід зазначити таку особливість, що у XIX ст. домінували позитивістські доктрини державного суверенітету та внутрішньої юрисдикції. Фактично всі питання, які, наприклад, сьогодні класифікуються як права людини, на тому етапі вважалися такими, що перебувають у сфері внутрішньої юрисдикції держав. Але стосовно мандатів типу «В» і «С» Статут Ліги Націй прямо встановлював, що мандатарій був зобов'язаний заборонити такі зловживання як работоргівля, торгівля зброєю та алкоголем, а також гарантувати свободу совісті й релігії (крім тих випадків, які необхідні для підтримання суспільного порядку і хороших звичаїв).

У цьому контексті на себе звертає увагу парадокс: ті права, що творці Статуту не спромоглися закріпити в універсальному міжнародно-правовому документі для так званих «цивілізованих народів», якими вважали себе члени Ліги (відомий провал пропозиції Вільсона про рівність релігій або японських пропозицій про рівність рас), знайшли своє міжнародно-правове затвердження для населення «відсталих територій».

Так званий «кодекс гарантій» для підмандатного населення відповідно до Статуту Ліги Націй, окрім вищезгаданих приписів, забороняв мандатарієві зводити укріплення, військові чи морські бази і надавати військову освіту «туземцям» (якщо це не здійснювалося для поліцейської служби та захисту території), тобто передбачалася демілітаризація підмандатних територій. Принциповою характерною рисою стосовно мандатів «В» було те, що мандатарій був зо-

---

¹ Прибылов В. И. Польша и Лига Наций в 1919 – 1926 гг.: создание Лиги Наций, гданская проблема, вопросы разоружения и безопасности : автореф. дис. ... канд. ист. наук : спец. 07.00.03 «Всеобщая история»/ В.И. Прибылов. – М., 1980. – С. 28.

² Див. умови мандатів Ліги Націй: Terms of League of Nations mandates: republished by the United Nations = Texts des Mandats de la Societe des Nations: republiés par les Nations Unies. – N.Y. : UN, 1946. – Pag. var.

Секція 8. Принципи і норми міжнародного права і міжнародної безпеки

бов'язаний забезпечувати принцип «відкритих дверей» (економічної рівності) для всіх членів Ліги на відповідній підмандатній території. До цього у колоніях переважало право метрополії на використання ресурсів відповідних територій.

Новацією, на нашу думку, стало й те, що діяльність мандатарія на ввірених йому територіях та незалежно від типу мандату, на відміну від колоніального управління, була поставлена під єдиний міжнародний контроль. Ліга Націй здійснювала загальний нагляд за виконанням мандатаріями своїх зобов'язань за мандатами через Раду, Асамблею та спеціально створену Постійну мандатну комісію. Основними засобами міжнародного контролю була щорічна звітність перед Радою Ліги Націй, право петицій місцевого населення підмандатних територій, судова форма контролю (за умовами мандатних угод будь-які спори між мандатарієм та іншим членом Ліги стосовно тлумачення або застосування мандату мали передаватися до Постійної палати міжнародного правосуддя). У такий спосіб знайшов своє вираження принцип міжнародної відповідальності за управління ввіреними територіями.

Мандатне управління спричинило виникнення багатьох теоретичних та практичних питань, які досі є актуальними (наприклад, проблеми правового статусу територій, суверенітету тощо).

Загалом, на сьогодні серед вченої спільноти немає єдиної позиції стосовно загальної оцінки мандатної системи Ліги Націй. Представники однієї групи науковців вважають, що мандатна система була задумана для того, щоб обдурити суспільну думку, яка у період після війни була налаштована проти всіляких імперіалістичних устремлінь, та замаскувати незмінну сутність колоніалізму¹.

Існують і протилежні думки, за якими інститут мандатів вважається таким, що потребує обережного підходу, та характеризується як найсміливіша спроба, яка «була зроблена досі з метою надання міжнародного покровительства відсталим народам»², або ж не вповні оціненим підсумком Першої світової війни, який полегшив шлях підмандатних народів до політичної незалежності³. Такі протилежні оціночні погляди ще яскравіше підкреслюють суперечливий характер, але водночас, на нашу думку, вказують на компромісну природу мандатної системи як необхідної еволюційної ланки між класичним колоніалізмом та остаточною деколонізацією, особливо з погляду сьогодення, коли епоха колоніалізму вже відійшла.

Уперше в історії протягом двадцяти років з 1920 по 1940 рр. велика кількість «залежних народів» управлялася за системою міжнародної відповідальності – мандатним режимом Ліги Націй. З 1939 р. практична робота системи була припинена війною.

Після завершення Другої світової війни та припинення існування Ліги, мандатна система не припинила свого існування, а знайшла фактичне продовження в існуванні системи опіки ООН за главами XII та XIII Статуту ООН.

¹ Див., наприклад: Шармазанашвили Г. В. Право народів і націй на свободу і незалежність: критика буржуазних концепцій: учеб. пособие / Г.В. Шармазанашвили, А.К. Цикунов. – М.: Издательство УДН, 1987. – С. 11; Илюхина Р. М. Лига Наций 1919–1934 / Р.М. Илюхина. – М.: Наука, 1982. – С. 87-88.

² Анцилотти Д. Курс международного права. – Т. 1.: Введение – общая теория / Д. Анцилотти; [перевод с 4-го издания А.Л. Сакетти и Э.М. Фабрикава; под ред. и с предисл. Д.Б. Левина]. – М.: Изд-во иностр. лит., 1961. – С. 131.

³ Первая мировая война и ее воздействие на историю XX века: материалы круглого стола // Новая и новейшая история. – 1994. – №4-5. – С. 126-127.

Принципи мандатної системи, закладені у Статуті Ліги Націй, здійснили намітки на «виведення» колоній та залежних територій із внутрішньодержавного правопорядку (як було до цього стосовно правового режиму колоніальних володінь) у сферу дії міжнародного права. Тим не менш, і це слід підкреслити, такі положення стосувалося лише колоній переможених держав.

Це була перша міжнародно-правова спроба ініціювати процес деколонізації, який згодом знайшов своє вираження у главах XI та XII Статуту ООН та положеннях Декларації про надання незалежності колоніальним країнам і народам від 14 грудня 1960 р.

Пустовойт Ю.В., аспірантка УДУФМТ

РАБОТОРГІВЛЯ – ПРОБЛЕМА СУЧАСНОЇ МІЖНАРОДНОЇ СПІЛЬНОТИ

У процесі тисячолітніх сутічок за свободу, мабуть, найбільше списів було зламано з приводу найважливішого права людини – права на свободу дій. Однак тільки до XIX століття переважна більшість країн поступово прийняли закони, що забороняють рабство.

У Росії рабство скасував Олександр II 1861 року. 1 лютого 1865 р. у США була прийнята 13-а поправка до Конституції, яка гарантує громадянам країни право на особисту свободу. Бразилія звільнила рабів в 1888 році. 22 травня 1848-го рабство скасовано на Мартиніці. Перу – 1854, Антильські острови – 1863, Англія – 1807, Франція – 1815.

Отже, більшість цивілізованих країн офіційно скасувало рабовласництво в позаминулому столітті. У XX столітті щиро вважали, що невольництва на планеті більше не існує.

Але закони законами, а насильне використання людей триває. Переслідуване владою по всьому світу, воно все-таки процвітає, приносячи работорговцям не менше грошей, ніж торгівля наркотиками. Так, за деякими даними, до 600 тис. громадян сьогодні перебувають у рабському становищі. Тільки за минулий рік у всьому світі від 700 тис. до 4 млн. людей стали жертвами сучасних работорговців.

Основною транзитною країною і країною призначення торгівлі людьми є США. Щорічно туди для сексуальної експлуатації ввозяться близько 50 тис. жінок і дітей. При цьому США підтримує понад 110 програм по боротьбі з торгівлею людьми у декількох десятках країн світу. Ці програми включають допомогу в розробці відповідних законів і нормативних актів, допомогу потерпілим, підготовку кадрів і т.д.

З України здійснюється експорт жінок на світові ринки інтимного бізнесу – в Туреччину, Італію, Іспанію, Німеччину, країни колишньої Югославії, Угорщину, Чехію, Грецію, Росію, Об'єднані Арабські Емірати, Ізраїль, Сполучені Штати Америки та інші країни. В міжнародній системі Україна ідентифікована як країна-постачальниця жінок на ці ринки. Саме громадяни України зараз становлять значну частину живого «товару» на відкритих і таємних ринках Європи й Азії.

Сучасні работорговці експлуатують підневільних осіб переважно в сексіндустрії або на важких роботах, умови яких прирівнювані до рабських. Проте сучасне рабство може набувати й інших форм, наприклад: викрадення для військової служби, використання жінок і дітей в ролі домашньої прислуги на кабальних умовах і т.д. Рабовласники знаходять потенційних жертв різними способами. Вони дають оголошення в газетах, в теле- і радіопередачах, пропонуючи гарну роботу з високим заробітком за кордоном. Вони користуються послугами шах-

райських рекрутингових, модельних, шлюбних агентств, туристичних агентств. У селах работорговців часто представляються «друзями друзів» і переконують батьків, що їхнім дітям буде безпечніше і краще під опікою «друга». Або обіцяють батькам, що посприяють одруженню їхніх доньок. У деяких ситуаціях торгівці можуть просто викрадати жертв.

Работоргівля – проблема не окремої країни. Зазвичай людей продають на території інших країн, тому лише спільними зусиллями світова спільнота зможе позбавитися сумнозвісного явища – рабства і торгівлі людьми.

Коновалова Н.О., аспірантка УДУФМТ

СУМІСНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ПО БОРОТБІ З УХИЛЕННЯМ ВІД СПЛАТИ АНТИДЕМПІНГОВОГО МИТА З ПЕРЕДБАЧЕНИМ ДІЮЧИМИ АНТИДЕМПІНГОВИМИ ПРАВИЛАМИ СОТ ПОНЯТТЯМ «ПОДІБНА ПРОДУКЦІЯ»

Одним з найактуальніших на сьогоднішній день питань у сфері антидемпінгу є правомірність застосування заходів по боротьбі з ухиленням від сплати антидемпінгового мита. З огляду на відсутність у діючих положеннях СОТ прямої заборони застосування антиобхідних заходів, ряд країн-членів СОТ, серед яких США і ЄС, прийняли національні антиобхідні норми і відстоюють їх легітимність [5, ст. 161]. Проте існують країни, зокрема Японія, Китай, які вважають застосування таких національних норм прямим порушенням антидемпінгового законодавства СОТ [6, ст. 1616]. З метою вирішення даної суперечності виявляється доцільним детальний аналіз діючих норм СОТ стосовно антидемпінгу, а саме статті VI ГАТТ та Антидемпінговому Кодексу СОТ, однією з яких є норма, яка визначає поняття «подібна продукція».

Поняття «подібна продукція» є одним з найважливіших понять антидемпінгового права, зокрема воно має визначальне значення під час з'ясування питання існування демпінгу і шкоди в рамках проведення антидемпінгового розслідування. Так, під час проведення розслідування наявності демпінгу вимагається проведення порівняння експортної ціни продукції, щодо якої існують підозри, і нормальної вартості «подібної продукції», в результаті чого і приймається рішення, що продукція експортується за демпінговими цінами. Поряд з цим Антидемпінговим Кодексом СОТ (далі АК СОТ) передбачена вимога визначення нанесення шкоди вітчизняним виробникам «подібної продукції» під час проведення розслідування наявності шкоди [1,2]. З вищезазначеного зрозуміло, що в залежності від межових рамок «подібної продукції» можуть різнитися і результати антидемпінгового розслідування.

Межові рамки «подібної продукції» також мають велике значення і у практиці обходу. Так, більшість обхідних практик, таких, наприклад, як зворотний і обвідний обходи, обхід по технологічному ланцюгу полягають в створенні нової продукції, яка б відрзнялась від тієї, яка стала об'єктом наказу про справляння антидемпінгового мита і, таким чином, не входила в межові рамки «подібної продукції», як вони визначені в ході антидемпінгового розслідування.

Стаття 2.6 АК СОТ під терміном «подібна продукція» визначає ідентичну продукцію, тобто у всіх відношеннях схожу з порівнюємою продукцією, чи, за відсутності такої продукції, іншу продукцію, яка, не будучи схожою у всіх відношеннях, має характеристики, близькі до характеристик порівнюємої продукції [1].

Дане положення АК СОТ отримало загальне визнання і стало частиною багатьох національних антидемпінгових законодавств країн-членів СОТ. Тим не

**Секція 8. Принципи і норми
міжнародного права і міжнародної безпеки**

менш воно є певною мірою двозначним. Питання зокрема викликає той факт, що визначення «подібної продукції» містить посилання на фізичне взаємовідношення порівнюємої продукції. На практиці ж існує безліч товарів, які, хоча і мають різні фізичні характеристики, але їх функції подібні. Наприклад, радіо і радіо-годинник не є фізично ідентичними, але можуть мати схожі функції. Саме ця законодавча прогалина дає можливість експортерам ухилитись від сплати антидемпінгового мита. Добрим прикладом може стати обвідний обхід, суть якого полягає в створенні модифікованої чи надалі удосконаленої продукції, яка має однакові функції, але суттєво різні фізичні характеристики зі своїм аналогом, якій став об'єктом наказу про справляння антидемпінгового мита. Нечітким в визначенні «подібної продукції» є і словосполучення «близькі характеристики», яке, звичайно, може відноситися як до фізичних, так і до функціональних характеристик, але за відсутності чіткого тлумачення воно не може стати перешкодою для здійснення практики обходу. Таким чином, відсутність чіткості в понятті «подібної продукції» робить його несумісним з метою боротьби з ухиленням від сплати антидемпінгового мита, а його застосування дає можливість експортерам створювати іншу продукцію, відмінну від тієї, що стала об'єктом наказу про справляння антидемпінгового мита, і таким чином ухилитися від його застосування.

Одним зі спірних питань, яке стосується антиобходу і пов'язане з поняттям «подібної продукції», є обкладання антидемпінговим митом без проведення розслідування наявності демпінгу і шкоди складових частин у випадку зворотного обходу та обходу по технологічному ланцюгу. Відповідно до АК СОТ складові частини можуть обкладатися антидемпінговим митом лише у випадку їх визначення в якості подібної продукції до товарів, що стали об'єктом наказу про справляння антидемпінгового мита. В іншому випадку для складових частин передбачається проведення окремого розслідування наявності демпінгу і шкоди [1]. На сьогоднішній день більшість національних антиобхідних положень країн-членів СОТ (зокрема, ЄС і США) передбачають розповсюдження діючого антидемпінгового мита на складові частини без проведення розслідування наявності демпінгу і шкоди [2,7]. Це, по суті, означає, що такі складові частини розглядаються в якості подібної продукції до товарів, що стали об'єктом наказу про справляння антидемпінгового мита. Ця практика країн-членів СОТ виявляється спірною. По-перше, національні антидемпінгові законодавства не містять жодних стандартів чи процедур, які б давали можливість довести подібність складових частин і товарів, що є об'єктом наказу про справляння антидемпінгового мита. По-друге, твердження, що складові частини можуть бути подібними до готової продукції, шодо якої застосовуються антидемпінгові заходи, суперечить наведеному в ст. 2.6 АК СОТ визначенню «подібної продукції». Так, навіть за ситуації, коли складові частини призначені для їх подальшої збірки в готову продукцію, не виявляється можливим говорити про їх фізичну ідентичність чи подібність.

Зважаючи на вищезазначені суперечності, деякі країни-члени СОТ, зокрема Китай, вважали можливим їх вирішення за допомогою правил митної класифікації, передбаченої Гармонізованою системою опису і кодування товарів [8]. Так, відповідно до Правила 2 (а) цієї Системи, будь-яке посилання в найменуванні товарної позиції на певний товар повинно розглядатися і як посилання на такий товар в не укомплектованому чи незавершеному вигляді за умови, що, будучи представленим в не укомплектованому чи незавершеному вигляді, цьому товару належать основні властивості укомплектованого чи завершеного товару, а також повинно розглядатися як посилання на укомплектований чи завершений товар (чи такий, що класифікується в даній товарній позиції як укомплектований чи

завершений в силу даного Правила), представлений в незібраному чи розібраному вигляді [4].

З огляду на наведене правило, у випадку, якщо складові частини мають основні властивості укомплектованого чи зібраного товару, їх можна розцінювати як укомплектовані чи зібрані товари. Тим не менш у випадку з обходом це правило виявляється корисним лише у двох випадках, а саме: коли складові частини імпортуються в країну імпорту разом з готовою продукцією, або коли складові частини, розділені на менші деталі, імпортуються разом. Лише за наявності цих умов намір експортера збирати складові частини в готову продукцію є явним і компетентній владі не складає труднощів виявити існування обхідної практики. У випадку ж коли складові частини не мають основних властивостей готової продукції, чи коли вони розділені на різні деталі і імпортуються в різні частини країни імпорту, вирішення питання чи складові частини є задіяними в обхідній практиці чи в нормальній торговельній практиці складає для компетентної влади певну складність, адже застосування за даної ситуації правил Гармонізованої системи виявляється недовим. Таким чином, застосування Правил 2 (а) Гармонізованої Системи лише частково вирішує проблему розповсюдження антидемпінгового мита на складові частини без проведення розслідування наявності демпінгу і шкоди.

З вищенаведеного аналізу можна зробити висновок щодо невідповідності антиобхідних заходів визначенню «подібна продукція», що міститься в АК СОТ. Існує необхідність внесення поправок в саме визначення, інакше воно може бути використане експортерами з метою ухилення від сплати антидемпінгового мита. У визначення «подібна продукція» повинно бути додане положення стосовно складових частин. Крім того, недосконалим є метод визначення подібності товарів за фізичною ідентичністю чи близькістю характеристик. В даному випадку доцільним виявляється застосування й інших факторів, таких, наприклад, як рівень технологічного удосконалення, рівень взаємозаміщення тощо.

Література

1. Agreement on Implementation of Article VI of General Agreement on Tariffs and Trade 1994 – Режим доступу до закону: <http://ec.europa.eu>
2. Council Regulation (EC) No. 384/96, O.J. 1996, L. 056; – Режим доступу до закону: <http://ec.europa.eu>
3. General Agreement on Tariffs and Trade 1994 – Режим доступу до закону: www.wto.org
4. Harmonizes Commodity Coding System – Режим доступу до закону: www.cbcs.org
5. Simon Holnes. Anti-circumvention under the European Union's new anti-dumping rules / Simon Holnes // Journal of World Trade / 1995 / № 3 / P. 161-180
6. Steward T. The GATT Uruguay Round: A Negotiating History (1986-1992) / Steward T. / – Devender: Kluwer Law and Taxation Publisher, 1993/ – 2241 p.
7. The United States Tariff Act of 1930 with latest amending in 1994. – Режим доступу до закону: <http://www.sict.oas.org/antidumping/legislation/USA>
8. WTO, Paper by Hong Kong, China, 28 April 1998, G/ADP/IG/W/8 – Режим доступу до закону: www.wto.org

ПРИНЦИП ПРАВА НАЦІЙ НА САМОВИЗНАЧЕННЯ ЯК СКЛАДОВА ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ

Аналіз соціальних процесів, що відбуваються у сфері суспільних відносин стосовно організації національної безпеки в Україні, свідчить про наявність правових проблем, пов'язаних із дотриманням основоположних, загальноєвропейських принципів та норм міжнародного права.

Основні принципи міжнародного права закріплені в Статуті ООН (преамбула, статті 1 і 2). Розширене тлумачення основних принципів дається в Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН, прийнятій на XXV сесії Генеральної Асамблеї ООН у 1970 році. У Заключному акті Наради з безпеки і співробітництва в Європі (НБСЕ), підписаному в Гельсінкі 1 серпня 1975 року главами 33 європейських держав, керівниками США і Канади, міститься Декларація принципів, якими держави-учасниці будуть керуватися у взаємних відносинах.

Зміст принципу рівноправності і самовизначення народів уперше розкритий у Декларації про принципи міжнародного права 1970 року, прийнятій в той історичний період, коли процес деколонізації досяг апогею. Це обумовило основну спрямованість принципу: «Всі народи мають право вільно визначати без утручання ззовні свій політичний статус і здійснювати свій економічний, соціальний і культурний розвиток, і кожна держава зобов'язана шанувати це право відповідно до Статуту ООН». Більше того, держави зобов'язані сприяти здійсненню принципу з метою сприяння дружнім відносинам між країнами і ліквідації колоніалізму.

Самовизначення означає право народів вибирати такий шлях розвитку, що найбільшою мірою відповідає їх історичним, географічним, культурним, релігійним і т.п. традиціям і уявленням. У Декларації про принципи міжнародного права 1970 року підкреслюється: «Створення суверенної і незалежної держави, вільне приєднання до незалежної держави або об'єднання з нею, або встановлення будь-якого іншого політичного статусу, вільно визначеного народом, є формами здійснення цим народом права на самовизначення».¹ Слід мати на увазі, що право національного самовизначення не зникає, якщо нація створила самостійну державу або ввійшла до складу федерації держав. Суб'єктом права на самовизначення є не тільки залежні, а й суверенні нації і народи. З досягненням національної самостійності право на самовизначення лише змінює свій зміст, що знаходить висвітлення у відповідній міжнародно-правовій нормі.

Право народів на самовизначення тісним способом зв'язане зі свободою політичного вибору. Народи, що самовизначилися, вільно вибирають не тільки свій внутрішньополітичний статус, а й свою зовнішньополітичну орієнтацію. Повага свободи політичного вибору стає фундаментом співробітництва, а не суперництва і протиробства. З цим, зокрема, пов'язане право держав, що звільнилися, на проведення політики неприєднання, на участь у вирішенні як загальносвітових, так і регіональних проблем.

Публічна влада задовольняє потреби суспільства, що досягло певної стадії історичної зрілості, в повномасштабній інтеграції, в належному упорядкуванні соціального співжиття, в управлінні суспільним цілим. Завдяки їй суспільство

¹ Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи. – 2-ге вид. – К.: Юрінформ, 1992. – С. 13–15.

(народ) робиться державно-організованою колективністю, публічно владною організацією. Ця організація наділяє народ такими специфічними рисами-якостями, яких немає в народу-населення і в народу-нації¹.

Якщо така публічна влада в суспільстві, що прагне самовизначення, не сформувалася, може йтися про намагання певної групи населення реалізувати свої вузькі інтереси, ґрунтуючись на етнічних засадах, точніше, про сепаратизм. Сепаратизм, на відміну від самовизначення народу, не є масовим рухом, а виражає специфічні інтереси вузької групи населення. Його проявом і результатом є розрив політичних та культурних зв'язків у межах однієї території, нехтування інтересів інших націй, пов'язаних із певною територією, культивування національної нетерпимості. І найголовніше, його мета полягає не в створенні кращих умов для розвитку народу та державності, а, навпаки, в руйнуванні політичної та економічної єдності, розчленуванні держави².

Будь-яке державне утворення згідно зі Статутом ООН, іншими міжнародно-правовими актами має поважати право нації на самовизначення і забезпечувати гарантії цього права. Однак право на самовизначення не слід отожднювати з правом на державний суверенітет. Не можна ставити знак рівності між правом народів на самовизначення і правом на самовизначення, на входження до складу тієї чи іншої держави, а також вихід зі складу держави. Національний суверенітет не обов'язково припускає державний суверенітет. Самовизначення може мати й інші форми, наприклад, національно-територіальну чи національно-культурну автономію.

Право нації на самовизначення в сучасних умовах означає максимальне забезпечення прав і свобод людини через відповідальність держави перед кожним громадянином, підвищення авторитету закону та його суворе виконання і всіма державними органами та організаціями, і кожною людиною. Дотримання цього принципу сприятиме тому, що Україна на міжнародній арені посіде місце правової демократичної держави. Однак, виконуючи міжнародні стандарти, дотримуючись прав людини та реалізуючи поставлену мету – побудову правової держави, не можна забувати про процеси, що відбуваються сьогодні, в тому числі й пов'язані з політичною та економічною кризами, під час яких проблеми національної ідентифікації та самовизначення постають особливо гостро.

*Анцелевич Г.О., к.юр.н., професор, зав. кафедрою
міжнародного права УГУФМТ*

К ВОПРОСУ О ВОЗНИКНОВЕНИИ И РАЗВИТИИ МЕЖДУНАРОДНОГО МОРСКОГО ПРАВА

На протяжении всего периода существования человеческого общества воды Мирового океана играли важнейшую роль в его развитии. Первые поселения людей, формирование народов и наций, образование и развитие государств – все прямо и непосредственно связано с влиянием на эти процессы пространств и ресурсов Мирового океана. Испокон веков различные и многочисленные морепродукты обеспечивали прибрежные народы необходимой пищей и, видимо, это было первичным морским ресурсом древних, дающим жизнь. Затем человек

¹ Див.: Мамут Л.С. Государство как публично властным образом организованный народ // Журнал российского права. – 2000. – №6.

² Див.: Скаун О.Ф. Теория государства и права (энциклопедический курс): Учебник. – Харьков: Эспада, 2005. – 940 с.

Секція 8. Принципи і норми міжнародного права і міжнародної безпеки

научился использовать морские пространства как наиболее прямые и выгодные, а чаще всего и единственные, пути сообщения. В дальнейшем с развитием и самого международного сообщества, и технического прогресса в сфере использования морских пространств и ресурсов появились и другие виды их эксплуатации. Среди таких видов особенно, к сожалению, стала выделяться и разрастаться по своим масштабам военная сфера. Эта военная сфера, представляющая собой большую опасность для мирного мореплавания, включала в себя как бы два вида опасности – от военных кораблей в случае вооруженных конфликтов на море и опасность от морского разбоя (пиратов) независимо от мирного или военного характера времени.

В результате прогрессирующего расширения военной сферы воды Мирового океана за многовековую историю развития человеческого общества из благодатной и широкомасштабной арены общения между народами, арены торговли, промысла и сотрудничества, стали превращаться в арену острого международного противоборства, арену произвола и бесправия, арену разбоя и терроризма.

Вместе с тем следует отметить, что несмотря на крайне отрицательное влияние военной сферы использования вод Мирового океана, сфера его мирного, и прежде всего транспортного использования, оставалась важнейшей. Широкие, экономически выгодные возможности морской транспортировки грузов были весьма существенным стимулом развития морской международной торговли. Естественным условием развития этой торговли была взаимовыгодность, которая, в свою очередь, обязывала участников морской перевозки грузов к ведению дел на основе справедливого учета экономических интересов сторон. Эти интересы выражались как в обеспечении равной свободы мореплавания, так и в установлении условий (правил), определяющих равноправие участников морской перевозки в фрахтовании судов для перевозки грузов, в пользовании перевалочными базами, причалами, при наборе экипажей судов и установлении справедливых условий ответственности при причинении того или иного ущерба.

Так начали складываться морские обычаи, группирующиеся в специальные Морские сборники, эпоха которых растянулась более чем на тысячелетие и которые сыграли огромную роль в вопросах зарождения и развития международного морского права. Наиболее важное значение из этих сборников имели «Право острова Родос», «Базилика», «Иерусалимские ассизы», «Олеронские свитки», «Законы Висби», «Консолато дель Маре», «Черная книга адмиралтейства» и некоторые другие.

Сборники послужили определенной основой в сфере международно-правовой регламентации морских торговых операций, и многие их положения, функционирующие на протяжении многих столетий в качестве обычного морского права, в наше время получили конвенционное признание и, следовательно, фигурируют в современном международном морском праве как нормы императивного характера.

Предполагая возможность свободного использования морских пространств, в первую очередь для судоходства, и учитывая, что этому существенно мешало пиратство, древние принимали меры борьбы с этим явлением и порой весьма успешно. Вопросам борьбы с пиратством и вообще с насилиями на море посвящен отдельный раздел, в котором этот процесс прослежен до наших дней, поскольку пиратство, как это ни странно, процветает.

Возвращаясь к вопросу о международно-правовом статусе вод открытого моря, следует обратить внимание на постепенный отход от практики осуществления свободы мореплавания в водах Мирового океана и переход ряда крупных морских держав к практике распространения на обширные морские пространства открытого моря

своего национального суверенитета. Как ни парадоксально, но этому в определенной степени способствовали великие географические открытия.

Активное освоение испанцами и португальцами богатых земель Центральной и Южной Америки породили у них практику хозяйничанья в водах Атлантического океана и соперничества в этом. Стремление Папы Римского не допустить войны между двумя католическими государствами практически означалось разделом сфер влияния на огромных морских пространствах.

Монархи Англии претендовали на распространение своего суверенитета на морские пространства Северной Атлантики и на воды, простирающиеся к северу и востоку от Англии.

Однако со временем подобные феодальные притязания встретили сопротивление набирающей силы буржуазии, для которой свобода судоходства по всем морям и океанам становилась жизненной необходимостью.

Возрождающаяся свобода мореплавания получила сильную поддержку в сфере ученого мира, и постепенный принцип свободы открытого моря стал преобладать на пространствах Мирового океана.

Как бы на смену притязаниям крупных морских держав на огромные морские пространства пришли притязания прибрежных государств на прилежащие к их сухопутной территории прибрежные морские воды. Такая практика, развивающаяся по причинам необходимости обезопасить себя от военной угрозы со стороны моря, получила широкую поддержку у большинства приморских государств. Так, наряду с такой категорией морских пространств как «воды открытого моря» появилась и особая международно-правовая категория прибрежных вод, названная «территориальными водами» (территориальным морем).

Развитие буржуазных отношений способствовало нарастанию демократических тенденций, что в свою очередь отражалось на гуманизации военных действий. Принимая во внимание то, что война на море обычно сопровождалась многочисленными гибельми мирных мореплавателей и жестокостью воюющих сторон, с конца средних веков стала развиваться тенденция, направленная на защиту мирного населения в морских войнах, особенно мирных мореплавателей, и гуманное отношение воюющих к жертвам морской войны.

Эта тенденция особенно отчетливо стала проявляться с середины XVI и к началу XX века. Был в основном сформирован весьма значительный комплект международно-правовых актов, получивших неофициальное название «законов и обычаев войны на море». Появление этих «законов» в науке международного морского права стали рассматривать как определенное основание к решению проблемы исключения войны из жизни человеческого общества. Следовательно, всемерное развитие правил, гуманизирующих военные действия на море, заслуживает особого внимания¹.

К вопросам, имеющим несколько особенное значение в истории международного морского права, можно отнести процессы становления и развития международно-правового статуса и режима использования таких регионов морских пространств, какими являются Арктика и Антарктика. Эта особенность проявляется в том, что с одной стороны, эти регионы расположены в весьма сложных климатических и метеорологических условиях, трудно осваиваемы и обитаемы, с

---

¹ Это подчеркивается в связи с тем, что в свое время, особенно после принятия Устава ООН и провозглашения принципа недопустимости применения силы и угрозы силой, в западной литературе появились суждения, отрицающие необходимость развития законов и обычаев войны на том основании, что раз война запрещена, то и разрабатывать нормы, гуманизирующие ее, не нужны. Однако продолжающая практика военных конфликтов опровергает такое суждение.

другой, при формуванні їх правового статусу і режиму використання цілесообразно було несколько отступитися від обычных підходів, використовуваних міжнародним суспільством при вирішенні таких питань, і шукати несколько інші шляхи.

Так, в основу формування міжнародно-правового статусу і режиму використання морських просторів Арктики був покладений так званий секторальний принцип, який і сприяв прийняттю рішення всіх інших питань, пов'язаних з масштабом розповсюдження в полярних секторах національного суверенітету прибережних до Північного льодового океану держав, а також і питань використання іншими державами можливих морських шляхів.

Практика використання секторального принципу в Арктичному регіоні показала, що його застосування було найбільш правильним рішенням і вельми унікальним, оскільки, в будь-якому випадку, секторальний принцип для визначення міжнародно-правового статусу і режиму використання як морських, так і сухопутних територій не застосовувався. Однак в Арктиці міжнародне суспільство шло до нього більш трьох століть.

Що ж стосується Антарктики, то тут її специфіка також вимагала пошуку інших шляхів, ніж ті, що склалися в міжнародному морському праві в області формування правового статусу і режиму використання морських просторів. Початкові спроби ряду держав як-то використовувати секторальний принцип, знайшли задовільне застосування в Арктиці, в Антарктиці зустріли осуд міжнародного суспільства.

Унікальна природа Антарктики, її величезні цінності, сховані під товщею льоду, її невідомі значимість в питаннях забезпечення життєдіяльності на Землі вимагали абсолютно нових рішень при визначенні міжнародно-правового статусу і режиму використання просторів і багатобликих ресурсів Антарктики.

Поэтому даже в условиях 1959 г., когда мир был расколот на два враждебных лагеря, когда катастрофически быстро набирала обороты холодная война, международное сообщество нашло в себе силы объявить Антарктику демилитаризованной и нейтральной зоной, найти совершенно уникальный способ определения пространственных границ этой зоны, включив в нее огромные пространства, простирающиеся к югу от 60-й параллели южной широты, объявить там свободу научных исследований, запретить использование ядерного оружия и, наконец, отказаться от каких-либо территориальных претензий, которые ряд государств уже имели в Антарктике, и заморозить их на время действия Договора об Антарктике.

Эти беспрецедентные решения дались международному сообществу нелегко, тем более, что ничего подобного мир до этого не знал. Генеральная Ассамблея ООН длительное время по определенным и, в общем-то, непонятным причинам как бы игнорировала их, и только через 20 с небольшим лет активно включилась в сферу поддержки и развития вопросов международно-правового регулирования процессов освоения и использования Антарктики на благо всего человечества.

В целом можно с удовлетворением констатировать, что процесс дальнейшего развития международного морского права продолжается, и весьма успешно.

Подтверждением этому является прежде всего то, что международное морское право как важная отрасль международного права к настоящему времени представляется как наиболее кодифицированная отрасль. Отражением этой кодификации является прежде всего Конвенция ООН по морскому праву 1982 г. и принятие в ее развитие ряд международных конвенций, способствующих совершенствованию международно-правовой регламентации наиболее насущных положений современности в сфере морского права.

ТРАНСФОРМАЦІЯ НОРМ МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ У НОРМИ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЩОДО ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ НА МОРІ

Для безпечного і стабільного функціонування держав потрібен ефективний захист їх життєво важливих інтересів від різноманітних загроз. Потреба в такому ефективному захисті від злочинних загроз, що виникають на морі, зумовлює вироблення науково обґрунтованої державної політики в даній сфері та стратегії її реалізації. Така стратегія повинна передбачати здійснення комплексу заходів як на національному, так і на міжнародному рівнях.

В 1960 році Україна ратифікувала Конвенцію про відкрите море 1958 року. Брала участь у всіх міжнародних конференціях з розробки і прийняття Конвенції ООН з морського права 1982 року. Україна – одна з перших держав, яка підписала цей важливий документ. Ця конвенція є основним і всезагальним універсальним договором у сфері регламентації морських міжнародних відносин, положення цього документа визнаються майже всіма країнами світу. Також треба зазначити, що ще до набуття чинності (16 листопада 1994 р.) записані в ній принципи та норми діяли й діють навіть для тих держав, що не підписали, не приєдналися чи навіть не ратифікували її положення.

В 1983 році Україна ратифікувала Конвенцію по боротьбі з незаконними актами, спрямованими проти безпеки морського судноплавства і Протокол до неї. Документи були прийняті 2 березня 1989 року. Імплементація принципів і норм морського права в законодавстві України посіла провідне місце і має загальнодержавне значення.

Поняття морського піратства є досить широким. У політичних і міжнародно-правових документах цей термін часто характеризує найрізноманітніші види злочинів на морі, що створює певні труднощі щодо їх точної юридичної класифікації. Складнощі також виникають у визначенні місця морського злочину в системі правового забезпечення безпеки мореплавства. Деякі вчені вважають, що піратство – це також і хижацьке риболовство, забруднення морського середовища¹. Загальною думкою для багатьох авторів є те, щоб характеризувати піратство як терористичні дії, захоплення заручників, рабів, усі види пограбувань. Також прийнято розцінювати дії як піратство при нападах військових кораблів на торгові судна під час військових дій. Таке різноманіття поглядів і підходів до розуміння піратства та злочинів на морі загалом ставить складне завдання перед українським законодавством у визначенні національної концепції піратства і закріплення складу цього злочину в кримінальних законах.

Нині закріплено лише одне визначення піратства. Це визначення дає нам Конвенція про відкрите море 1958 року і Конвенція ООН з морського права 1982 року. Піратством є такі дії, як: будь-який неправомірний акт насильства, затримання чи будь-яке пограбування, здійснюване в особистих цілях екіпажем або пасажирями будь-якого приватновласницького судна чи приватновласницького літального апарату².

Виходячи з такого тлумачення, треба створювати концепції правових норм щодо піратства. Піратство уособлює в собі досить серйозну загрозу мореплават-

¹ Деміденко В. В. Міжнародно-правова основа національного морського права України (теоретичні аспекти). – Одеса : АТ «Бахва», 1995. – С. 86.

² Конвенція ООН з морського права 1982 року. – Ст. 101.

Секція 8. Принципи і норми міжнародного права і міжнародної безпеки

ву. Також треба зазначити, що за ступенем насильства та матеріальних втрат воно посідає одне з перших місць серед злочинів. Відповідно до Конституції України, в державі прийнята і діє концепція примату міжнародного права¹. Відповідно до закону про міжнародні договори України, принципи й норми міжнародних договорів і конвенцій, учасницею яких є країна, мають домінуючу силу перед національними законами України. Та це, водночас, не применшує значення національного законодавства і його ролі в регулюванні конкретних суспільних відносин.

Міжнародне право і національне право представляють собою порівняно самостійні правові системи, що не перебувають у підпорядкуванні одна одній, але існують у взаємозв'язку. Якщо об'єктом регулювання міжнародного права є міжнародні договори і конвенції, то об'єктом регулювання національної системи є внутрішні відносини. Концепція примата міжнародного права лише говорить про те, що коли міжнародний договір має за мету ту волю, яку узгодили держави і підписали для регулювання внутрішньодержавної сфери, то його нормам треба придати і національний характер. Саме в такому порядку вони й регулюватимуть внутрішньодержавні відносини, встановлювати права й обов'язки для фізичних і юридичних осіб².

Морське право не важливо від того, чи є його норми загальними для національного права чи міжнародного права, але вони все одно регулюють відносини, що існують на всіх просторах Світового океану, в яких взаємно існують фізичні і юридичні особи одночасно багатьох країн світу. В таких відносинах часто дії національних суб'єктів права втручаються в інтереси суб'єктів морської діяльності інших держав. Все це й породжує бажання заінтересованих держав координувати національне право на міждержавному рівні за допомогою міжнародних договорів з морського права. Такими договорами прийнято називати багатосторонні, регіональні, універсальні і двосторонні договори. Закон про міжнародні договори України (ст. 7) вимагає обов'язкової ратифікації договорів, виконання котрих потребує змін існуючих або прийняття нових законів. Саме в силу зазначеного проблема імплементації міжнародних-правових норм про піратство в національному законодавстві України становить значну теоретичну і практичну проблему. Актуальність її зросла ще під час ратифікації Конвенції ООН з морського права, де, як вже зазначалося, існувало положення про піратство.

Імплементация морських міжнародно-правових норм особливо важлива у використанні їх щодо піратства, бо реалізацію цих норм міжнародне право покладає на національні правові системи. Україна прийняла ряд законів, спрямованих на правовий захист мореплавання. У тому числі і Постанова Кабінету Міністрів України №250 від 16.05.1992 «Про заходи щодо підвищення безпеки мореплавання». Кабінет Міністрів постановляє:

1. Прийняти пропозицію Державної адміністрації морського транспорту України, погоджену з Міністерством внутрішніх справ, Міністерством оборони, Службою безпеки, Міністерством закордонних справ, Міністерством юстиції, Національною гвардією, Державним комітетом у справах охорони державного кордону України, про створення в її складі Служби загальної безпеки. Покласти на зазначену Службу організацію здійснення заходів щодо підвищення безпеки мореплавання, охорони

¹ Конституція України від 28.06.1996 р. №254к/96-ВР зі змінами № 9-рп/2005 від 13.10.2005. – Ст. 8-9.

² Лукашук И. И. Нормы международного права в правовой системе России. – М. : Спарк, 1997. – С. 11-14.

Секція 8. Принципи і норми міжнародного права і міжнародної безпеки

громадського порядку на судах, запобігання і припинення посягань на життя, здоров'я, честь, гідність та майно пасажирів і членів екіпажів суден.

2. Постановити, що: начальницький склад зазначеної Служби загальної безпеки перебуває в кадрах Міністерства внутрішніх справ України і проходить службу відповідно до Положення про проходження служби рядовим і начальницьким складом органів внутрішніх справ України; перелік посад у Службі загальної безпеки, які підлягають заміщенню особами начальницького складу органів внутрішніх справ, визначається Державною адміністрацією морського транспорту України за погодженням з Міністерством внутрішніх справ України.
3. Затвердити Положення про Службу загальної безпеки Державної адміністрації морського транспорту України¹.

Усі ці прийняті акти важливі, але не відповідають ступеню самої загрози мореплавству, що йде від злочинів, котрі здійснюються на морі. Українське законодавство й надалі повинно розвиватися, і вже давно настав час замислитися над прийняттям законів, що допоможуть в боротьбі проти таких злочинів, як тероризм. Деякі вчені й практики вважають, що треба поширити чинні конвенційні поняття піратства й на інші види насильницьких дій на морі. Але все ж постає питання: чи дасть таке зусилля хоча б якийсь результат? У конвенції закріплено одне з конкретних різновидів насильницьких дій на морі – піратство. Дається чітке його визначення і склад злочину, що відмежовує його від інших насильницьких дій. Важливо, що піратство за Конвенцією ООН з морського права відрізняє дії відповідно до його універсальної юрисдикції незалежно від національності прапора. Будь-яке військове чи спеціально уповноважене судно може захопити піратський корабель і застосувати до нього примусові заходи. У відкритому морі будь-яка держава може захопити піратське морське чи повітряне судно, заарештувати на такому судні осіб і захопити майно, що знаходиться на ньому. Судовий орган тієї держави, яке здійснило такий захват, може постановити покарання, користуючись національним законодавством.

У майбутньому буде розроблено правові норми, що стосуватимуться конкретних видів насильницьких дій і закріплено ці норми в правових документах. Щодо піратства, то треба зазначити актуальність прийняття таких норм саме на національному рівні. Це треба й тому, що, не дивлячись на конвенційно закріплені протиправності піратства, існують міжнародно-правові норми, що дозволяють державам залучати всі необхідні заходи, і прийняття спеціальних законів теж. На жаль, механізму реалізації цієї норми немає ні в національному, ні в міжнародному праві.

У Кримінальному Кодексі України про піратство нічого немає. Найбільш близькими до пояснення цього терміну є статті про грабїж і розбій. Грабїж визначається як відкрите викрадення особистого майна громадянина. Розбій – як напад, з метою заволодіти особистим майном громадянина, разом з насиллям, небезпечним для життя чи здоров'я особи, на яку було скоєно напад з загрозою вчинення такого насилля². Зауважимо таку особливість, що правове поняття піратства в міжнародному праві, таке, як воно закріплене в Конвенціях, зовсім відрізняється від правового поняття піратства в національних системах.

---

¹ Постанова Кабінету Міністрів України №250 від 16.05.1992 «Про заходи щодо підвищення безпеки мореплавства».

² Кримінальний Кодекс України зі змінами та доповненнями. 5 квітня 2001 року. Ст. 446

Секція 8. Принципи і норми міжнародного права і міжнародної безпеки

У Кодексі України піратство повинно бути закріплене саме як злочин міжнародного характеру, що й визнає дію стосовно цього злочину, тобто це принцип універсальної юрисдикції. При формулюванні і юридичному закріпленні правових положень про піратство в національному законодавстві України добре б було узяти за основу приведені положення про піратство, закріплені в Конвенції ООН з морського права 1982 року, ст. 100-107.

Піратство в його конвенційному розумінні, а також всі інші види насильницьких дій на морі, є злочинами міжнародного характеру, що загрожують інтересам усіх держав, й ефективна боротьба з ними здійснюється лише на основі міжнародної співпраці. Важливим кроком України була б участь у вже існуючих конвенціях та постановах й активна діяльність у тих заходах, котрі здійснюються міжнародним співтовариством в боротьбі з піратством.

Відповідно до Конвенцій про відкрите море 1958 року і Конвенції ООН з морського права 1982 року на Україну покладено зобов'язання вжити заходи з припинення піратських зазіхань у відкритому морі. У контексті реалізації цього зобов'язання в Україні прийнято ряд законів. Реалізація цих зобов'язань припускає імплементацію в закони України і положень, що стосуються піратства. Законодавство України, на жаль, не має спеціальних норм про піратство. Деякі вчені пропонують заповнити цю прогалину шляхом поширення цього поняття й на інші види протиправних насильницьких дій на морі.

Конструктивним рішенням бачимо прийняття спеціальної статті або статей в Кримінальному Кодексі України. Формулювання складу злочину на основі визначення піратства, що міститься в Конвенції про відкрите море 1958 року і відтвореного в Конвенції ООН з морського права 1982 року. Формулювання статей повинно базуватися на міжнародно-правовому принципі універсальної юрисдикції та екстериторіальній відповідальності, що набувають усе більшого розвитку в міждержавній регламентації боротьби зі злочинами міжнародного характеру.

Література

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР зі змінами №9-рп/2005 від 13.10.2005.

Кримінальний Кодекс України зі змінами та доповненнями від 5 квітня 2001 року.

Постанова Кабінету Міністрів України №250 від 16.05.1992 «Про заходи щодо підвищення безпеки мореплавства».

Конвенція ООН з морського права 1982 року.

2. Лукашук И. И. Нормы международного права в правовой системе России. – М. : Спарк, 1997. – С. 11-14.

Деміденко В. В. Міжнародно-правова основа національного морського права України (теоретичні аспекти). – Одеса : АТ «Бахва», 1995. – С. 86.

*Анцелевич Г. О., к.юр.н., професор,
зав. кафедри міжнародного права,
Герасимчук Ю. М., студентка, УДУФМТ*

ФОРМУВАННЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ ПОЛОЖЕНЬ УКРАЇНИ У ВИРІШЕННІ ПРОБЛЕМ АЗОВСЬКОГО МОРЯ ТА КЕРЧЕНСЬКОЇ ПРОТОКИ

Упродовж довгого часу води Азовського моря омивали береги однієї держави. Після розпаду СРСР акваторія моря загальною площею 37 тис. кв. км. увійшла до складу двох окремих держав – України і Росії.

Секція 8. Принципи і норми міжнародного права і міжнародної безпеки

У доктрині міжнародного права і практиці держав давно закріпилося положення, що в випадку розпаду однієї держави й виникнення на її території нових останні отримують у спадщину цю територію в межах, встановлених в договірному порядку кордонів, і поширюють на неї свій державний суверенітет. Таким чином, акваторія Азовського моря після розпаду СРСР автоматично стала державною територією України і РФ, через що отримала статус внутрішніх морських вод з природним розмежуванням лімітів дії їх державного суверенітету [1, с. 91].

Усе включене такою самою мірою стосується і Керченської протоки.

Складність правової проблеми полягає в тому, що і сучасне міжнародне морське право, і міжнародно-правова доктрина не дають однозначної відповіді, єдиного і юридично правильного рішення.

Так, у питанні про правовий статус Азовського моря Конвенція ООН з морського права 1982р. чіткої позиції не визначає.

Якщо розглядати Азовське море як велику морську затоку, що його води нині омивають береги двох суверенних держав, воно не може бути віднесене до внутрішніх морських вод і на нього повинні поширюватися положення Конвенції про встановлення територіального моря [1, с. 98] України і РФ, а також економічної зони і континентального шельфу цих держав (ст. 55 та 76).

Дане положення підтверджується ст. 122 Конвенції, яка пояснює поняття замкнутого або напівзамкнутого моря. Зокрема, зазначається, що «замкнене або напівзамкнене море» означає затоку, басейн чи море, яке оточене двома чи більше державами і сполучається з іншим морем через вузький прохід, чи складається повністю або переважно з територіальних морів і виключних економічних зон двох чи більше прибережних держав».

Як бачимо з приведених конвенційних положень, в Азовському морі є правомірним встановлення територіальних морів, економічних зон і континентального шельфу двох прибережних держав. Однак аналіз одного із конвенційних положень, а саме положення п.6 ст. 10 „не поширюється на так звані історичні затоки».

Це означає, що якщо Україна і Росія розглядають Азовське море як історичну затоку (чи води Азовського моря і Керченської затоки як історичні води), а це в практиці колишнього СРСР так і було [2, с. 40], то правовий режим внутрішніх морських вод може бути поширений на законних міжнародних основах на акваторії Азовського моря і Керченської протоки.

У міжнародній правовій доктрині також можна зустріти думки, які не вирішують правові проблеми Азовського моря і не дають однозначної відповіді. Так, зокрема, Д. Колумбос, торкаючись цього питання, відмічає: „Дуже важливо проводити відмінність між затоками, оточеними територіями двох чи більше держав. З цього питання існують різні думки.» І далі вчений звертає увагу на те, що можуть існувати особливі угоди чи якісь виключні домагання, „які держава може обґрунтувати звичаєм, діючим безперервно протягом довготривалого періоду, і отримавши згоду чи мовчазне визнання інших держав» [1, с. 174].

Результати аналізу міжнародно-правової доктрини можна звести до висловлювання німецького вченого Шюкінга, озвученого ще наприкінці XIX ст.: «на практиці держави розпоряджаються своїми затоками на власний розсуд, не допускаючи втручання інших держав, оскільки затоки звичайно слугують лише шляхом до розташованих на побережжі портів, але не є такими океанськими шляхами сполучення, в яких зацікавлені всякі держави».

Цей вислів свідчить про наявність дуже широкої і багатолітньої практики прибережних держав з питань застосування і використання інституту «історичних вод». Однак, незважаючи на масштаби і тривалість такої практики, її аналіз

Секція 8. Принципи і норми міжнародного права і міжнародної безпеки

свідчить лише про одне – прибережні держави самі вирішують питання про правовий статус таких вод [3, с. 45].

Таким чином, встановлення державного морського кордону між Україною і РФ в Азовському морі й Керченській протоці – нарізла необхідність.

Азовське море прямо і безпосередньо через Керченський і Чорноморські протоки об'єднуються з водами Світового океану, і поява в ньому іноземного елемента може мати широкі масштаби й повсякденний характер. За цих умов зростає необхідність визначення конкретних лімітів поширення влади прибережних до Азовського моря держав і лімітів, які підлягають охороні національних інтересів.

Керченська протока, як і Азовське море, має важливе значення у визначенні сучасного правового положення.

За наших часів протока являє собою водний шлях, довжина якого 22 милі, найменша ширина близько 2 миль. Тут багато обмилін й інших незручностей, що роблять протоку в окремих місцях дуже вузькою і мілководною. Для проходження протоки великими суднами в 1874 р. був проритий Керч-Сникальський канал (який проходить поблизу берегів Криму).

Від берегів протоки проходять піскові коси. Найбільшими з них є Тузла і Чушка, відокремлюючись від Таманського півострова мілководною широкою виміною, і фактично є островом.

Досі питання про правовий режим судноплавства в Керченській протоці не вирішено, оскільки не вирішені деякі питання його правового статусу.

Питання складне, але є юридичні факти, які можуть полегшити вирішення.

7 січня 1941 р. згідно з указом Президії Верховної Ради РСФР Тузлу було переведено із Темрюкського району Краснодарського краю до складу Кримської АРСР. В Указі значилося: «Передати острів Середня коса (Тузла) із Темрюкського району Краснодарського краю до складу Кримської АРСР. Населений пункт острова Середня коса підпорядкувати в адміністративно-господарському відношенні Керченській міській Раді депутатів трудящих».

З 1954 р. Крим став частиною України. Про це свідчить Указ Президії Верховної ради СРСР «Про передачу Кримської області зі складу РСФСР до складу УРСР». Указ постановляє: «Затвердити сумісне надання Президії Верховної Ради РСФСР і Президії Верховної Ради України про передачу Кримської області зі складу Російської Радянської Федеративної Соціалістичної Республіки до складу Української Радянської Соціалістичної Республіки».

У червні 1973 р. перший заступник голови Краснодарського міськвиконкому М. Слісєв розписався на карті, де кордон між Україною і Росією відрізає косу від Тамані. З поправкою на те, що Тузла не коса, а острів, підтверджує факт розпису.

Федеральні органи РФ ратифікували Договір про дружбу, співпрацю і партнерство між Російською Федерацією і Україною. Другий документ проголошує: «Високі сторони, що домовляються, поважають територіальну цілісність один одного і підтверджують непорушність існуючих між ними кордонів».

Викладені в цих чотирьох пунктах рішення мають незаперечне юридичне значення і повинні розглядатися як суто юридичні факти.

Зміст приведених документів свідчить, що Керченська протока довгий час була визначена і неодноразово підтверджувався адміністративний кордон розмежування території Краснодарського краю і Кримської АРСР.

У російській пресі з'являються статті про необхідність делімітації морських кордонів у Керченській протоці у повній відповідності до норм міжнародного права. З цим тяжко не погодитися. Але щодо того, що кордон в Керченській протоці немов проходить по лінії фарватеру, який проходить у безпосередній близькості від українського берега і дуже віддаленого від російського, такого

положення у міжнародному праві немає. Є принцип проведення серединної лінії. Але, як показують переговори, російська сторона це не визнає, називаючи лінію не конвенційною.

Водночас ст. 15 Конвенції ООН з морського права 1982 р. проголошує: „Якщо береги двох держав розташовані одна проти одної чи примикають одна до одної, ні та ні інша держава не мають права, якщо між ними не укладена угода про це, поширювати своє територіальне море за серединну лінію».

Таким чином, питання лінії державного кордону в акваторії Азовського моря і Керченської протоки між Україною і Російською Федерацією є актуальним і становить на сьогодні проблему, що потребує негайного вирішення відповідно до норм міжнародного права.

Література

1. Коломбос Д. Международное морское право / пер. с англ. – М., 1975. – С. 256.
2. Ивашенко Л. А. Международное морское право. – ВМФ. – С. 296.
3. Нечаев Б. Н. Статус исторических вод: практика и доктрина // Океан, техника, право. – М., 1972. – С. 342.
4. Щипцов А. А., Ефремов В. С. Транспортное освоение Азовского моря. – К., 1995. – С. 278.
5. Конвенція ООН з морського права 1982 р. – К., 2001.

Косаренко Х.В., аспірант, УДУФМТ

ПРИНЦИП ПОСТІЙНОЇ ЛІБЕРАЛІЗАЦІЇ ТОРГІВЛІ ГАТС ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ

Генеральна угода з торгівлі послугами (ГАТС), поруч із ГАТТ та ТРІПС, є однією з основних опор Світової організації торгівлі. На протязі останніх десятиріч світова торгівля послугами набирає обертів і посіла значне місце в міжнародній торгівлі. Серед таких традиційних послуг, як транспортні та туристичні, постійно збільшується торгівля фінансовими послугами, послугами у сфері здоров'я, освіти, зв'язку, телекомунікацій тощо.

З критичного погляду угода ГАТС є обмежувальними рамками умов та принципів, які під виглядом демократії представляють до думки суспільства. Досить часто парламенти країн-учасників ГАТТ/СОТ через бюрократичну купу паперів і відсутність відкритої інформаційної політики навіть не усвідомлюють, що саме за угода є ГАТС.

ГАТС базується на багатьох принципах міжнародної торгівлі, але одним із керуючих принципів є принцип постійної лібералізації торгівлі. Що ж саме означає цей принцип в міжнародній торгівлі послугами?

Держави-учасниці ГАТТ/СОТ зобов'язані провадити постійну лібералізацію торгівлі послугами, тобто максимально відкривати внутрішні ринки іноземним виробникам (досить часто виробникам-монополістам) послуг, яка є безповоротною. Але так як основою здорової економіки країни є соціально-забезпечене населення, то цей принцип містить в своєму корені небезпеку для держави в цілому. Наприклад, якщо приватизація/лібералізація певної ланки комунальних послуг визнається, в результаті, не вигідною для суспільства, то зворотного шляху згідно принципів і умов ГАТС немає.

Для нашої держави (нового члена ГАТТ/СОТ) і нас, як членів суспільства, є досить актуальним розібратись, в чому саме полягає небезпека лібералізації так званих державних послуг. Послуги різняться між собою. Якби метою ГАТС була лише лібералізація перукарських, ремонтних та інших подібних послуг, то це не

Секція 8. Принципи і норми міжнародного права і міжнародної безпеки

викликало б ніяких заперечень. Але ціллю ГАТС 2000 є лібералізація державних послуг. Під державними послугами розуміють такі охоронні та основні соціально-забезпечувальні сфери, як медицина, пенсійне забезпечення, освіта, транспорт, водопостачання, газ, електрика та зв'язок. Ці галузі складають основу соціальної інфраструктури, якою користується суспільство кожен день. На сьогоднішній день існує загальна тенденція серед держав-членів СОТ до лібералізації наукового сектора, водопостачання, енергетичного сектора, поштових та телекомунікаційних послуг, частково транспортних, а також фінансових послуг.

Наслідки лібералізації державних послуг є фатальними. Головна проблема лібералізації і приватизації державних послуг полягає в тому, що приватні і державні підприємства з надання послуг у сфері комунальних послуг, послуг освіти медицини та інших соціально важливих сферах, переслідують зовсім протилежні цілі. В той час коли державні підприємства по водо- електро- та газопостачанню, університети, пенсійне страхування намагаються надати якомога якісніші послуги за найбільш сприятливими для населення цінами, то приватні підприємства по наданню тих самих послуг мають на меті лише збільшення прибутку. Іншими словами, при лібералізації державних послуг очікується підвищення цін на послуги і зниження їх якості, надійності постачання, погіршення умов праці та захисту навколишнього середовища.

Розглянемо більш детально окремі “болючі” місця у сфері лібералізації державних послуг.

ГАТС і водопостачання. На сьогоднішній день більш як один мільярд жителів нашої планети не мають вільного доступу до чистої води і до 2025 року дві третини населення будуть мати великий недостаток питної води. На жаль, з часом вода стане товаром більш цінним ніж нафта. Зацікавленість у створенні концернів з продажу питної води на світовому ринку тільки зростає. Боротьба за “місце під сонцем” призведе до того, що вода буде не настільки чистою, наскільки це можливо, а настільки це законодавчо потрібно.

Наслідками лібералізації торгівлі послугами водопостачання можуть також стати не прийняття до уваги загальноекономічних цілей держави; нестійкості економіки; зростання цін на послуги; зниження якості води та безпеки; недостатньої захищеності соціально не забезпечених верств населення; втрата робочих місць і погіршення умов праці; повстання громадських ініціатив.

ГАТС і транспорт. У сфері державної торгівлі транспортних послуг схожа ситуація, як і з водопостачанням. Збільшення швидкісних автомагістралей (автобанів) і так призводить до зменшення користування залізничним транспортом (в приватних цілях) тощо, а лібералізація/приватизація цього виду послуг призведе до зменшення кількості державного залізничного транспорту та автотранспорту; підвищення цін на перевезення і відміни пільг для населення; зниження якості надання послуг, а також якості самих потягів, автобусів, трамваїв тощо; погіршення умов праці та зменшення робочих місць, що в свою чергу негативно впливає на внутрішню економіку держави.

ГАТС і освіта. Як і в попередніх галузях, лібералізація освіти країнами-членами ГАТС матиме свої негативні наслідки. Перетворення державних шкіл та вузів на приватні призведе до зниження якості надання освітніх послуг. Держави відрізняються системами та змістом освіти, тому заходження на “освітнянський” ринок іноземних постачальників послуг може призвести до зникнення національних та культурних особливостей надання освітніх послуг. Більшість шкіл в більшості країнах-членах ГАТТ/СОТ є безкоштовними, якщо лібералізувати цей сектор, то з'явиться дві системи освіти “для багатих і бідних”, кількість державних шкіл зменшиться і родини з невисокими прибутками і соціальним статусом залишаться без права на вибір. І, взагалі, різного роду обмеження з боку приват-

них власників у системі шкільної та вищої освіти призведуть до втрати свободи наукового пошуку і навчання.

ГАТС і охорона здоров'я. Соціальні служби та охорона здоров'я відіграють важливу роль в суспільстві. Державна охорона здоров'я має на меті відмінну якість, доступність та гарантію захисту і медичної допомоги для кожного громадянина, а також солідарне фінансування та інші загальноекономічні цілі. На приватному, орієнтованому на прибуток, ринку послуг охорони здоров'я знайдеться місце лише для молодих, здорових, переважно чоловічої статі, людей, які гарно заробляють і не мають дітей. Люди похилого віку, які більше хворіють і менше заробляють, люди, які мають хронічні захворювання отримують не вигідні умови медичного страхування і матимуть неналежне медичне обслуговування. Також не є вигідним це для жінок, які мусять платити за страхування більше, бо вони живуть довше і для дітей, які не матимуть автоматичної страховки разом із дорослим.

Тобто, враховуючи вищевикладене, можна сказати, що принцип лібералізації Генеральної угоди з торгівлі послугами має на меті лише захист інтересів приватних постачальників послуг і аж ніяк не суспільних інтересів населення.

Альтернативою лібералізації є демократизація державних послуг. На відміну від лібералізації/приватизації державних послуг, демократизація означає активну участь громадських організацій в управлінні державними соціальними послугами, що сприяє покращанню якості надання таких послуг, контроль за умовами праці тощо. Враховуючи активну громадську позицію в торгівлі державними послугами, кожна країна-член ГАТТ/СОТ стає на захист інтересів свого населення і, в свою чергу, інтересів економічної безпеки держави.

Література

1. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів щодо адаптації української економіки до вимог СОТ» № 1381-р від 30. 10.2008р.
2. Die geheimen Spielregeln des Welthandels. WTO-GATS-TRIPS-MAI von Cornelia Staritz und Christian Felber. ATTAC Österreich. 2003.
3. http://www.wto.org/english/theWTO_e/acc_e/completeacc_e.htm

Tumakova M.S., USUFIT student

THE GLOBAL FINANCIAL CRISIS AND INTERNATIONAL INVESTMENT LAW

Economists and political scientists have begun to isolate the causes and implications of the spread of the global financial and economic crisis in late 2008. Critical attention – often accompanied by strident disagreement – has also focused on the efficacy of various domestic plans implemented in response to the crisis. International lawyers have contributed little to these debates. Our analysis aims to partly redress this gap by examining whether and how international economic law might act as a credible constraint on state tendencies towards domestic preference when formalizing emergency responses to the crisis.

International economic law comprises a variety of sources, most notably commitments on trading relations and the treatment of foreign investors. The former – international trade law - encompasses bilateral free trade agreements, regional instruments such as the North American Free Trade Agreement and the multilateral World Trade Organization (WTO). In comparison, the latter – international investment law – is

largely confined to a network of bilateral investment treaties but also includes key aspects of customary international law.

International investment law is, in the short-term, more likely than any other area of international economic law to give rise to complaint and initiation of legal action. This may, in turn, act as some constraint against the protectionist tendencies evident across state responses to the crisis. There are three critical factors that might trigger international investment litigation where states have regulated in a discriminatory fashion against foreign investors in the aftermath of the crisis. First, the scope of most investment treaties is typically broader than instruments of trade law (and especially the WTO). This is particularly apparent in the relative absence of exceptions for state conduct under most investment treaties, compared to the detailed and elaborate carve-outs such as the prudential exception in the Annex on Financial Services of the WTO General Agreement on Trade in Services. Second, in traditional systems dispute settlement at international law (such as in the WTO), the right to initiate a dispute is vested only in state signatories to the relevant treaty. This has important limiting effects in the context of the current crises as states may rationally refrain from invoking their legal rights against each other given their own (discriminatory) attempts to respond to the crisis and the possibility of attracting retaliatory litigation. Investment treaties displace this default position by conferring standing on a private party, foreign investors of a signatory state. The foreign investor has the right to initiate action against a host (signatory) state in a range of institutional *fora*, including the World Bank's Convention on the Settlement of Investment Disputes Between States and Nationals of Other States (ICSID). There is thus no political filter at play in this system; a foreign investor will consider only the commercial imperatives for initiating action and recouping loss caused by state conduct. Third and perhaps most crucially, international investment law is characterized by a range of hard, enforceable remedies adding further incentive to commencement of international litigation. In investment arbitration, the remedy nearly always consists of monetary compensation for loss suffered by the foreign investor. Significant monetary awards have been issued against states under this system, including Argentina who was found to be in breach of investment treaty obligations in the aftermath of its 2001-2 financial crisis.

What implications might flow under international investment law from these various differentiations between foreign and domestic actors? It is difficult to formulate a single answer given the heterogeneity of the almost 2800 legal instruments in the field. There are, for instance, important textual differences in the formulation of key protective norms, such as "national treatment" and "fair and equitable treatment". Moreover, certain investment treaties include exceptions for national security and prudential regulation, while these are absent in other instruments. Last, but not least, the jurisprudence on the relevant norms is often fractured and conflicting, which may again impact on a given reading. With these factors in mind, we set out below a survey of the key forms of international investment law.

It is necessary to deal first with the non-binding National Treatment Instrument of the OECD, since it reveals a common understanding of OECD states on how to understand the requirement to accord national treatment to foreign investors. It forms part of the Declaration on International Investment and Multinational Enterprises and a procedural OECD Council Decision, which obliges adhering countries to notify their exceptions to National Treatment. Although it is not binding, states have consented to a procedure of notification and negotiation of their exceptions to Instrument thus fostering transparency. The exceptions are periodically examined by the Investment Committee. These examinations result in a decision by the OECD Council, which formulates proposals for action by the country concerned. The results of the examinations are published in the series OECD Reviews of Foreign Direct Investment. Typi-

cally, the exceptions cover sectors like mining, transport, fisheries, broadcasting and telecommunications as well as real-estate. Exceptions to national treatment cannot be found in the banking sector concerning stabilizing measures, just as there are no exceptions concerning state aid for finance and automotive sectors.

As the OECD defines it, “national treatment” is the “commitment by a country to treat enterprises operating on its territory, but controlled by the nationals of another country, no less favourably than domestic enterprises in like situations.” The exceptions to be notified are classified and encompass mechanisms like “official aids and subsidies”, “government purchasing” and “access to local finance”. Differential treatment of national and foreign investors concerning state aid and government procurement thus seem to be accepted by the OECD states (together with eight non-member countries) as contrary to the National Treatment Instrument. To put this slightly differently, as these measures would be a violation of the Instrument, member states would be obliged to notify them as exceptions.

With this in mind, the explicit differentiations based on nationality evident throughout categories 1 to 3 are likely to violate the national treatment code of the OECD countries. A notification of exceptions now, would breach a standstill agreement. These breaches will not give rise to justiciable disputes, as the instrument is non-binding. Investors must rely on their home countries to raise these issues in the OECD Investment Committee. The Instrument is likely to have a broader impact than this initial output. It may well inform a common understanding of the OECD states (and the eight non-member countries) of the scope of national treatment protection, as the wording of the OECD Instrument is almost identical to many investment treaty formulations. Indeed, the Instrument has been pivotal in a number of investor-state cases in guiding the interpretative choices of arbitral tribunals, which we examine later in the paper.

Most modern bilateral investment treaties (BITs) are signed between developed and developing states. On first view, this typical country pairing might preclude claims by foreign investors of OECD states against other OECD countries, even though a significant proportion of global financial transactions take place within the OECD grouping. There are however two possibilities that might allow for a claim by this class of investor against an OECD state. First, an investor of an OECD state may partly structure their business operations through a developing country to take advantage of select BIT protections. Second, older investment commitments – including Friendship, Commerce and Navigation treaties (FCN) – remain in operation across a range of OECD states. For example, the U.S has FCN treaties in operation with both Germany and Japan. These treaties usually allow disputes to be brought before the International Court of Justice and, at least in the case of the U.S, may be self-executing as a matter of U.S constitutional law giving investors of a state party the ability to initiate claims before U.S courts. This latter aspect may be particularly pertinent for (German and Japanese) foreign investors who are excluded from the “Buy American” procurement conditions of the American Recovery and Reinvestment Act 2009 as it offers them a potential avenue of complaint within the U.S judicial system. The primary FCN provision involved in actions of this sort would be the obligation of national treatment, a norm shared with modern investment treaties.

ПОНЯТТЯ МИРОТВОРЧОСТІ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

1. Протягом історії розвитку людства одним з основних питань завжди залишалося питання війни та миру, про що якнайкраще свідчить той факт, що одними з перших розвивались саме міжнародні норми війни та миру. Це питання лишилось актуальним і сьогодні. Недарма, одним з своїх основних завдань ООН проголосила «позбавити прийдешні покоління від бідувань війни, що вже двічі у нашому житті принесла людству невимовне горе».¹ Одним з основних інструментів підтримки міжнародного миру та безпеки залишається миротворчість.

2. Незважаючи на значну кількість документів, наявних у сфері міжнародної безпеки, зокрема, діяльності з підтримання міжнародного миру та безпеки, чимало питань залишається невирішеними. Миротворчість ООН розпочинає свою історію у 1948 році, коли було засновано першу миротворчу операцію. Однак, повноваження ООН здійснювати миротворчі операції було вперше офіційно підтверджено лише у 1962 році у консультативному висновку з питання певних витрат ООН. Саме це рішення Міжнародного суду ООН поклало край суперечкам щодо законності миротворчих операцій, але не суперечкам щодо визначення поняття «миротворчість».² Відповідно, питання визначення поняття «миротворчість» є досить проблемним. Статут ООН навіть не згадує про миротворчість. Один з Генеральних Секретарів ООН Даг Хаммершельд вважав, що положення щодо миротворчості повинні знаходитись посередині між главою шість («Мирне вирішення спорів») та сім («Дії по відношенню до загрози миру, порушень миру та актів агресії»). Департамент миротворчих операцій ООН пропонує наступне визначення ООН: «невоєнна операція, що здійснюється зовнішніми силами за згоди всіх головних учасників конфлікту та призначена для полегшення здійснення нагляду за виконанням існуючої угоди про перемир'я».³

3. У доктрині міжнародного права існує декілька понять, що можуть бути об'єднані під загальною назвою «діяльність з відновлення та підтримання міжнародного миру та безпеки». Не слід плутати миротворчість (англ. *peacemaking*) з діяльністю з дотримання миру (англ. *peacekeeping*) та розбудовою миру (англ. *peacebuilding*). Також можна виокремити термін «примус до миру» (англ. *peace enforcement*). На думку Р. Хіггінса, миротворчість є нічим іншим як «операціями, в яких миротворчий персонал виконує військові обов'язки та/або носить зброю для самозахисту на виконання обов'язків, визначених ООН, що є необхідними для підтримання міжнародного миру та безпеки».⁴ Свої визначення поняття «миротворчість» також пропонували інші вчені, такі як Х.Добсон, М.Голдінг та П.Діль. Так, М.Голдінг визначив миротворчість як «операції, засновані ООН, за згоди всіх зацікавлених сторін, з метою допомогти контролювати та вирішити конфлікти між ними, та які здійснюються під контролем та командуванням ООН, на кошти, що спільно надаються всіма державами-членами ООН та за участі військового та іншого персоналу та обладнання, що надається такими державами

¹ Статут ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org/en/documents/charter/>.

² Certain Expenses of the United Nations (Advisory Opinion). ICJ Report 1962. С. 167.

³ Словник миротворчих термінів ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org/Depts/dpko/glossary/p.htm>.

⁴ Higgins R. United Nations Peacekeeping – Documents and Commentary, Oxford University Press, London, 1969, 1970, 1980, 1981 (4 volumes), Introduction.

на добровільній основі, які діють неупереджено по відношенню до сторін конфлікту та використовують силу лише у випадках крайньої необхідності».

Міжнародна академія миру² запропонувала наступне визначення миротворчості: «попередження, стримування, регулювання та припинення воєнних дій шляхом мирного втручання третіх сторін, що організовується за допомогою багатонаціональних сил, включаючи поліцію, військовий та цивільний персонал, з метою відновлення та підтримки миру».³

4. Отже, наразі не існує єдиного визначення поняття «миротворчість». Як уже зазначалось, миротворчість не має правового підґрунтя у Статуті ООН. Механізм миротворчості було розроблено у якості альтернативного механізму *ad hoc* з метою вирішення проблем у сфері функціонування системи колективної безпеки ООН.⁴

5. Як впливає з вищенаведеного, питання визначення миротворчості наразі залишається відкритим. Поняття миротворчості є комплексним, відповідно, визначення цього поняття повинно враховувати чимало факторів, таких як види миротворчості, принципи миротворчої діяльності тощо. З урахуванням усіх чинників миротворчість можна розглядати як операції, засновані ООН або регіональними організаціями чи окремими державами, спрямовані на врегулювання міждержавних та внутрішньодержавних конфліктів, що передбачають дотримання таких принципів, як неупередженість, незастосування сили та відбуваються у більшості випадків за згоди сторін конфлікту.

*Голубєва В.О., доцент, к.ю.н.,
доцент кафедри міжнародного права УДУФМТ*

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ ФАО І ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА В ПРОДОВОЛЬЧІЙ СФЕРІ

Національна продовольча безпека відносно нова сфера міжнародно-правового регулювання і забезпечення. Раніше увага зверталася переважно щодо аспектів глобальної продовольчої безпеки, причому в економічному і демографічному розумінні. Ще наприкінці 18 ст. Т.Р. Мальтус піднімав питання, що збільшення кількості населення значно перевищує зростання виробництва продовольства у геометричній прогресії, а отже продовольства не може вистачити на всіх і населення приречене на голод. Також Мальтус стверджував, що існує механізм автоматичного забезпечення співвідношення чисельності населення наявними засобами до існування, а саме хвороби, пороки, війни тощо⁵. Проблема національної виробничої (в тому числі сільськогосподарської) і продовольчої безпеки має багаторівневий характер і не має простих, одномірних рішень. В

¹ Dobson H. *Japan and United Nations Peacekeeping: new pressures, new responses.* RoutledgeCurzon, 2001. – С.43.

² Міжнародна академія миру (після 2008 року – Міжнародний інститут миру) є міжнародною неурядовою неприбутковою організацією, що має на меті зміцнення міжнародного миру та безпеки.

³ Dobson H. *Japan and United Nations Peacekeeping: new pressures, new responses.* RoutledgeCurzon, 2001. – С.42.

⁴ Goulding M. *The Evolution of United Nations Peacekeeping, (1993) 69 International Affairs* 451. – С.452

⁵ Богомолов В.А. *Экономическая безопасность: учеб. пособие.* – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2006, – 303 с. (С. 99).

Секція 8. Принципи і норми міжнародного права і міжнародної безпеки

сфері продовольчої безпеки лежить комплекс проблем, наприклад, щодо платоспроможності населення, реальних тенденцій розвитку виробництва сільськогосподарської та продовольчої продукції та ін.

Продовольча і сільськогосподарська організація ООН (ФАО) відіграє важливу роль у вирішенні проблеми подолання голоду в країнах світу і є основним міжнародним органом координації розвитку світового сільського, лісового, рибного господарства та сільської місцевості. Внаслідок постійного збільшення кількості населення на планеті і досі існує проблема голоду і недоїдання. Достатньо навести такі дані: близько 1 млрд. людей потерпають від низького рівня забезпечення продовольством; від голоду та хвороб, спричинених постійним недоїданням, на Землі кожної доби вмирає 10 тис. чоловік, а близько півмільярда голодує. За останніми даними ФАО, Україна здатна прогодувати 1 мільярд населення світу¹. А отже, щоб вирішити цю проблему, необхідно збільшити виробництво продуктів харчування мінімум на 75%², при цьому не забуваючи про бережливе ставлення до землі, енергоресурсам, прісній воді, генетичним ресурсам, біорізноматнітності тощо. Діяльність ФАО носить універсальний характер. У Статуті Організації записано³, що держави, які його приймають, покликані сприяти підвищенню ефективності виробництва і розподілу всіх продовольчих і сільськогосподарських продуктів, поліпшенню умов життя сільського населення, сприяючи тим самим розвитку світової економіки. Співпраця з цією Організацією повинна повною мірою використовуватися урядом України при реалізації національної програми в галузі продовольчої безпеки та підвищенні ефективності функціонування аграрного сектора економіки на основі внесення у встановленому порядку пропозицій щодо розробки і вдосконалення нормативно-правових актів.

Діяльність Продовольчої і сільськогосподарської організації ООН ФАО проводиться у 4-х основних напрямках:

1. Збір та розповсюдження інформації і статистичних даних з питань харчування, сільського, лісового, рибного господарства.
2. Допомога країнам-членам ФАО у розвитку агропромислового комплексу і підтримка їх власних національних стратегій у цій галузі.
3. Проведення міжнародних конференцій, переговорів з питань сільського господарства, де сторони можуть знайти шляхи до взаєморозуміння та прийняти взаємовигідні рішення.
4. Контроль фінансових потоків для здійснення проектів на місцях, впровадження інновацій; в кризових ситуаціях робота пліч-о-пліч зі Світової продовольчою програмою та іншими міжнародними організаціями.

ФАО покликана встановлювати міжнародні стандарти у всіх галузях, що стосуються продовольства і сільського господарства: добавки до продуктів харчування; здоров'я тварин; раціональне використання природних ресурсів у рибальстві і лісовому господарстві; всілякі забрудники довкілля. Отже, сучасна біотехнологія, за висновками експертів ФАО, може надати значну допомогу в

¹ Міжнародний агробізнес: Навчальний посібник / За ред. І.Ю. Сіваченка, О.В. Захарченка. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 266 с.

² Богомолов В.А. Экономическая безопасность: учеб. пособие. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2006, – 303 с. (С. 100).

³ Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду. Міжнародний документ від 26.06.1945 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України: www.rada.gov.ua.

Секція 8. Принципи і норми міжнародного права і міжнародної безпеки

постачанні продовольством населення¹. Прагнучи допомогти країнам оцінити потенційну вигоду і ризики, ФАО постійно стежить за результатами біотехнологічних досліджень і поширює нову інформацію серед своїх членів. З 2003 р. транснаціональне переміщення живих організмів регулюється умовами Картахенського протоколу (між державами, що до нього приєдналися), який визначає об'єкти регулювання як ГМО, предмет регулювання – трансграничне переміщення, транзит, обробку і використання всіх ГМО, здатних чинити негативний вплив на збереження і стійке використання біологічного різноманіття, вправуючи ризики для людського здоров'я, суб'єктами являються імпортери та експортери ГМО – як країни, так і структури, що здійснюють переміщення ГМО. Україна приєдналась до Протоколу в 2002 р. ще до набуття ним чинності.

Велике значення має наявність законів, які регулюють виробництво та маркування ГМО. В Законі України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів»² немає жодного слова про необхідність ідентифікації генетично-модифікованих організмів та продукції, яка виготовлена із їх використанням або на їх основі. Тому необхідний подальший розвиток і вдосконалення спеціального законодавства, призначеного для регулювання відносин у сфері поводження продуктів з генетично-модифікованими організмами. Хоча лише маркування теж проблемне не вирішує, а є лише початком дій в даному напрямку.

Щоб зменшити небезпечну дію пестицидів, ФАО сприяє поширенню Роттердамської конвенції за процедурою згоди про попереднє інформування щодо деяких небезпечних речовин і пестицидів в міжнародній торгівлі, а також поширенню Кодексу поведінки у використанні пестицидів і дистрибуції. Розроблена ФАО і Програмою ООН з навколишнього середовища – ЮНЕП, Роттердамська конвенція дозволяє країнам визначати, які потенційно небезпечні хімікати вони згодні імпортувати, і виключити ввезення тих речовин, контроль якими вони не в змозі забезпечити³. У випадку, якщо імпорт небезпечних речовин дозволений, вимога їх обов'язкової маркування і надання інформації про потенційну шкоду здоров'ю і навколишньому середовищу сприятиме підвищенню рівня безпеки при поводженні з ними⁴.

У 1961-1962 рр. спільно на Конференції ФАО з Всесвітньою організацією охорони здоров'я (ВООЗ) була заснована комісія Кодексу Аліментаріус для вироблення продовольчих стандартів⁵. А у 1974 р. Всесвітня Продовольча Конференція ООН (Рим) рекомендувала прийняття Міжнародної угоди з всесвітньої

¹ Говорячи відверто: Факти про ООН. / Інформація станом на квітень 2008 – Нью-Йорк, 2008. – 21 с. (С. 5).

² Закон України від 31.05.2007 № 1103-V «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2007, № 35, ст. 484.

³ Роттердамська конвенція про процедуру Попередньої обгрунтованої згоди відносно окремих небезпечних хімічних речовин та пестицидів у міжнародній торгівлі. Міжнародний документ від 10.09.1998 р. (набуття чинності для України: 25 грудня 1991 р) // Офіційний сайт Верховної Ради України: www.rada.gov.ua.

⁴ Закон України від 26.09.2002 р. № 169-IV «Про приєднання України до Роттердамської конвенції про процедуру Попередньої обгрунтованої згоди відносно окремих небезпечних хімічних речовин та пестицидів у міжнародній торгівлі» // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2002, № 46, ст. 341.

⁵ Офіційний сайт Комісії Кодексу Аліментаріус: www.codexalimentarius.net.

Секція 8. Принципи і норми міжнародного права і міжнародної безпеки

продовольчої безпеки, де визначила шляхи розв'язання світової продовольчої проблеми, основними з яких є¹:

1. Тісна координація національних та міжнародних акцій щодо запобігання дефіциту продовольства.
2. Великомасштабне збільшення виробництва продуктів харчування, що перевищує темпи зростання населення.
3. Створення надійної системи забезпечення гарантій від виникнення тимчасового дефіциту продовольства та поширення голоду.
4. Забезпечення відповідними матеріальними засобами і надання політичної підтримки для збільшення виробництва продовольства і створення систем, що гарантують продовольчу безпеку.
5. Стабілізація торгівлі сільськогосподарськими товарами.
6. Припинення дискримінації країн, що розвиваються.

З метою створення належних умов для розвитку рибного господарства та забезпечення інших галузей економіки сировиною для виробництва біологічно активних речовин, лікувальних препаратів, технічної та кормової продукції ФАО проводить Глобальний моніторинг рибних ресурсів. Це сприяло затвердженню Кодексу ведення відповідального рибальства², який включає міжнародні норми і нові підходи по використанню морських живих ресурсів.

Завдяки ініціативі ФАО у 1981 році прийнята Всесвітня ґрунтова хартія³, що затверджує значення ґрунту як загального надбання людства, раціонально використовувати і охороняти яке повинні всі люди Землі. Хартія розкриває комплекс складних проблем соціально-економічного характеру: питання земельної власності, земельного законодавства земельного права, економічної оцінки земель та ін.

Міжнародна конвенція про захист рослин служить основою для розробки стандартів, що сприяють міжнародному перевезенню рослинних матеріалів і в той же час захищає рослинні ресурси від поширення шкідників і хвороб⁴. У січні 2006 року Україна приєдналася до Міжнародної конвенції про захист рослин (Указ Президента від 31.01.2006 р. № 81/2006). Ціль приєднання – створення в країні умов для впровадження загальновизнаних норм міжнародного права в сфері фітосанітарії, посилення позицій України в міжнародній торгівлі. У червні 2004 року прийнятий Міжнародний договір з генетичних ресурсів рослин для продовольства і сільського господарства, який, на думку спеціалістів ФАО, є важливим інструментом боротьби з голодом і бідністю⁵.

Останнім часом особливо наголошується на необхідності ощадливого ставлення до природного середовища. ФАО активно сприяє міжнародним і національним заходам у сфері збереження природних ресурсів. В 1992 році у Ріо-де-Жанейро відбулася Конференція ООН з навколишнього середовища та розвитку, на якій узгоджена концепція сталого розвитку та прийнята програма дій «Порядок денний на XXI століття», а на конференції в Нью-Йорку у 1997 році були

¹ Ковальов С. Продовольча проблема в сучасному світі. // МЕ і МО, 1999, № 6. – С. 4-9.

² Кодекс ведення відповідального рибальства. Міжнародний документ від 31.10.1995 р. // Офіційний сайт ФАО: www.fao.org

³ Всесвітня ґрунтова хартія. Міжнародний документ від 13.12.1981 р. [Електронний ресурс] // www.eco-soil.ru/htmls/pochva_sod.

⁴ Міжнародна конвенція про захист рослин. Міжнародний документ від 06.12.1951 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України: www.rada.gov.ua.

⁵ Міжнародний договір з генетичних ресурсів рослин для продовольства і сільського господарства. Міжнародний документ від 15.09.2001 р. [Електронний ресурс] // www.berg.bendery.md/pr/g1.pdf

підбиті проміжні результати її реалізації. Результатом роботи цих форумів став системний та багатофункціональний підхід до функціонування аграрної сфери, акцентування уваги на ощадливому ставленні до природного середовища. Надзвичайно позитивним в цьому напрямку було прийняття Закону України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року»¹. Відповідно до даного закону основними пріоритетами державної аграрної політики в Україні є створення умов для реалізації і захисту прав аграріїв на землю, формування ринкових земельних відносин і охорони земель, створення рівних умов для функціонування організаційно-правових форм ведення господарства в аграрному секторі, державна підтримка розвитку конкурентоздатного сільськогосподарського виробництва на основі кооперації й інтеграції, формування сприятливої цінової, фінансово-кредитної, податкової і бюджетної політики і т.п. Реалізація положень основних напрямів дозволяє: гарантувати продовольчу безпеку держави; перетворити аграрний сектор у високоефективний, конкурентоздатний на внутрішньому і зовнішньому ринках сектор економіки країни і т.д. Основні напрями націлені на стійкий розвиток аграрного сектора національної економіки України на період до 2015 року. Вони поширюються на сільське господарство, харчову промисловість і переробку сільськогосподарської продукції.

Мельник О.Я., ст. викладач УДУФМТ

МАЙНОВІ ПОДАТКИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДЕТИНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

Майнові податки можуть служити одним із суттєвих джерел надходжень до суспільного сектора бюджету, а також важливим інструментом детинізації економіки загалом та податкової системи зокрема.

При цьому варто зауважити, що фактично значення майнових податків як джерела податкових надходжень скоротилось останнім часом у багатьох країнах, наприклад, членах ОЕСР, у яких частка майнових податків знизилася 8% (в середньому) від загальної величини податкових надходжень у 1960-х рр. минулого століття до 5% (приблизно) в наші дні. В якості чи не найголовнішої причини такого скорочення може розглядатися порівняне посилення значення та зростання ролі у ХХ ст. інших податкових інструментів. Таким чином, у більшості європейських країн на сьогоднішній день існує чималий простір для впровадження ефективних систем оподаткування майна.

З історичного погляду зазначимо, що майнові податки неможливо розглядати відірвано від інших податкових інструментів. Це обумовлено не стільки особливостями та специфікою даного податкового інструменту, скільки природою податків як таких, які у своїй основі мають розглядатися і впроваджуватися з урахуванням тісної взаємодії з іншими елементами податкової системи. Оскільки остання покликана служити національному соціальному та економічному розвитку, то впровадження кожного окремого податкового інструменту може служити зазначеним цілям лише з урахуванням усіх економічних факторів у їх взаємодії, скоригованих на основі історичних даних та світового досвіду.

Зазираючи в історію, можемо простежити тенденцію до збільшення загального відсотку податків у ВВП. У середньому їх частка зросла з 25,8% у 1965-му

---

¹ Закон України від 18.10.2005 р. № 2982-IV «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2006, № 1, ст. 17.

до 37% у 1998 в країнах-членах ОЕСР. І хоча тенденція зростання була не такою стрімкою протягом останніх років, вона все ще залишається тенденцією росту, щоправда, зі значними варіаціями залежно від конкретної країни. У загальному вигляді у країнах з економіками, що розвиваються, порівняно з розвинутими країнами, співвідношення податкового навантаження і ВВП є дещо меншим. Так, у багатьох країнах, що розвиваються, частка податків у ВВП становить менше 20%, тоді як на противагу їм у країнах-членах ОЕСР даний показник завжди перевищує 45%, наприклад, у Данії, Франції, Італії або Швеції. Водночас у двох найбільших світових економіках – США та Японії – зазначений показник не перевищує 30%.

Ураховуючи постійно зростаючі очікування та потреби суспільства у сферах медичного обслуговування, якості та тривалості життя, пенсійного забезпечення, освітніх послуг тощо, ці показники зростатимуть і надалі, або принаймні, утримуватися на існуючому рівні. Водночас, через зростаючу в сучасних умовах податкову конкуренцію, все більша роль відводиться саме майновим податкам. На користь останніх говорить також усе більша децентралізація сектора суспільних послуг та прагнення урядів, а також населення окремих країн, до запровадження та використання більш локалізованих податкових інструментів. Поряд з перерахованим, не останню роль відіграють майнові податки й у процесі детінізації економіки загалом, а також сприяння прозорості та справедливості податкової системи.

Підсумувавши сказане, виникає питання про економічно доцільне джерело підтримки існуючої величини податкових надходжень, принаймні, на існуючому рівні, при чому з урахуванням потреб міжнародної податкової конкуренції. Оскільки нові податкові інструменти навряд будуть вигадані, вірогідно, що податкові надходження країни отримуватимуть з тих самих джерел, що й існують сьогодні. Тож доцільним виглядає аналіз можливості більш ефективного використання тих податкових інструментів, які на сьогодні задіяні не повною мірою. Зокрема, до таких податкових інструментів можна віднести й майнові.

Майнові податки в широкому розумінні становлять понад 10% від загальної величини податкових надходжень у Великій Британії, США, Канаді, Японії та Кореї. Незважаючи на важливу роль даної групи податків в ефективному функціонуванні податкових систем, їх частка у ВВП і величини загальних надходжень помітно скоротилися протягом останніх десятиліть. Так, у 1998 році майнові податки становили в середньому 5% від загальної величини податкових надходжень у країнах-членах ОЕСР, тоді як ще у 1975 році цей показник був 6%, а десятима роками раніше – взагалі 8%. При цьому зауважимо, що у попередніх століттях майнові податки напевно становили чи не найважливішу частку податкових надходжень як на місцевому, так і на загальнонаціональному рівнях. Оскільки процеси глобалізації створили для мультинаціональних компаній невичерпні можливості уникнення корпоративного оподаткування у конкретних країнах, важливість майнових податків як інструменту, що не надає таких можливостей, а сприяє винятково прозорості і справедливості податкових систем, стрімко зростає.

Література

1. Moris Lehner. The European Experience With a Wealth Tax // Tax Law Review Bd. 23, S. 613-690, 2000.
2. The Food and Agriculture Organization of the United Nations: сайт. – Режим доступу: www.fao.org.
3. Wikipedia, електронна енциклопедія: сайт. – Режим доступу: http://en.wikipedia.org/wiki/Property_tax.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ ТА МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ШЛЯХОМ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ТА ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Стан та перспективи співробітництва України з провідними державними суб'єктами нової архітектури європейської безпеки, ООН як універсальною інституцією колективної безпеки світу та міжнародними організаціями Європи, що опікуються питаннями забезпечення безпеки у воєнно-політичній сфері, в рамках європейських та євроатлантичних прагнень України щодо гарантування своєї національної безпеки сьогодні залишаються досить нечіткими і незрозумілими, незважаючи на те, що за останні 5 років було чітко окреслено основні переваги і загрози європейському та євроатлантичному курсу України, виявлено основні шляхи їх мінімізації, виокремлено пріоритетні національні інтереси нашої держави та напрями їх реалізації у воєнно-політичній сфері з метою забезпечення національної безпеки шляхом проведення такої зовнішньої політики.

Аналіз переваг європейського та євроатлантичного курсу України і загроз для нашої країни, які виникають у цьому зв'язку, дає підстави виокремити пріоритетні національні інтереси нашої держави щодо забезпечення національної безпеки, зокрема у воєнно-політичній сфері, які можуть бути реалізовані в разі проведення такої зовнішньої політики:

- відвернення зазіхань на державний суверенітет і територіальну цілісність з боку інших держав, збереження недоторканності державних кордонів. Відповідно до ст. 5 Вашингтонського договору НАТО¹ Україна може отримати надійні гарантії воєнної безпеки;

- включення в процес створення єдиної системи європейської безпеки на правах її рівноправного елемента. Україна зможе стати повноправним учасником системи міжнародної відповідальності за підтримання безпеки Європи та отримати можливість безпосередньо впливати на майбутню трансформацію НАТО і Євросоюзу в процесі створення загальноєвропейської системи безпеки;

- запобігання збройним конфліктам, насамперед у регіонах, що межують з Україною. Належність до систем європейської та євроатлантичної безпеки дає можливість нашій державі не лише брати участь у миротворчих операціях держав – елементів цих систем під егідою ООН або відповідних європейських організацій, що отримали на це мандат Об'єднаних Націй, щодо нейтралізації та ліквідації таких конфліктів, а й здійснювати вплив на колективні політичні рішення і на формування міжнародної політики в регіоні;

- трансформація Збройних Сил України в сучасну мобільну армію, здатну протистояти будь-яким викликам національній безпеці країни. Це передбачає створення професійної армії, остаточне впровадження цивільного контролю над збройними силами, перехід на загальноєвропейські стандарти в облаштуванні побуту військовослужбовців². Крім того, приєднання до вищезазначених систем безпеки в перспективі сприятиме зменшенню фінансових витрат на власну безпеку, оскільки забезпечувати себе самотужки як нейтральну чи позаблокову державу набагато дорожче, аніж у системі колективної безпеки.

¹ Північноатлантичний договір. Вашингтон, округ Колумбія, 4 квітня 1949 р. // <http://www.ukraine-nato.gov.ua/nato/ua/805.htm>

² Горбулін В.П. Военно-техническое сотрудничество с НАТО (нереализованный потенциал евроатлантической интеграции). – 2003г. www.niisp.gov.ua/vydannya/panorama/issue/.

Секція 8. Принципи і норми міжнародного права і міжнародної безпеки

Реалізація такого національного інтересу України, як реформування Збройних Сил відповідно до вимог сьогодення, яке вже здійснюється, зокрема за допомогою НАТО, цілком можлива у середньостроковій перспективі.

Інші згадані пріоритетні національні інтереси України у воєнно-політичній сфері безпосередньо залежать від її рівноправного членства в НАТО і ЄС. Проте щодо їх реалізації шляхом європейської та євроатлантичної інтеграції існують проблеми, і перш за все з боку України – нестабільність соціально-економічного та політичного стану держави, що відсуває термін інтеграції надовго¹. Однак шанс стати принаймні членом НАТО в середньостроковій перспективі у нашій державі все ж є. Головний фактор, який би позитивно вплинув на вирішення цієї проблеми, – це наявність єдиної політичної волі вищого керівництва держави.

Таким чином, реалізація національних інтересів України щодо забезпечення своєї національної безпеки у воєнно-політичній сфері має здійснюватися шляхом розвитку відносин як із самими структурами сучасної архітектури європейської безпеки, так і з первинними їхніми елементами – державами за шкалою співробітництва – партнерство – союзництво. Звичайно, для того щоб досягти рангу союзництва вже в рамках міжнародної системи безпеки, потрібно пройти етапи співробітництва та партнерства з її елементами на аспірантному етапі.

У цьому зв'язку слід відзначити, всі провідні держави – суб'єкти західних систем міжнародної безпеки, так чи інакше підтримують прагнення України реалізувати свій європейський та євроатлантичний інтеграційний курс, вважаючи нашу державу вагомю силою в контексті забезпечення європейської безпеки. Реалізацію цієї політики України вони ставлять у безпосередню залежність від дотримання принципових засад західного способу життя: ліберальної демократії, ринкової економіки та забезпечення прав людини. Сьогодні більш стабільним і взаємовигідним фактором, що впливає на відносини України з цими державами, вбачається співробітництво і певною мірою партнерство у воєнно-політичній сфері. Так, наймогутніший з сусідів нашої держави – Російська Федерація – попри всі її геополітичні розрахунки щодо України сама прагне мати і розвивати стратегічне партнерство з провідними акторами забезпечення європейської безпеки, щоб підвищити свій статус впливового гравця в цьому процесі. Це цілком відповідає національним інтересам нашої держави.

Відкриття в Києві 26 квітня українського представництва Інституту Організації договору колективної безпеки² не суперечить прагненню України набути членства в НАТО та ЄС. Навпаки, твердо дотримуючись курсу європейської та євроатлантичної інтеграції і розвиваючи відносини з євразійською оборонною організацією міжнародної безпеки, якою є ОДКБ, не будучи її учасницею, наша держава діє не тільки у напрямі забезпечення своїх національних інтересів, але й виступає як потенційна з'єднувальна ланка між системами безпеки Заходу та Сходу.

Політика зближення України з євроатлантичною та власне європейською системами безпеки з метою подальшої інтеграції до їх структур повністю відповідає національним інтересам нашої держави. Оскільки НАТО і ЄС – це перш за все європейські демократичні цінності і тверді гарантії їх захисту, впровадження передових технологій управління, підвищення ролі і значущості України на міжнародній арені, її наближення до високорозвинених ринків, поштовх до внутрішніх перетворень у країні тощо. Крім того, вони є основними складовими

---

¹ Палій О. Навіщо Україні НАТО? – К.: Дніпро, 2006. – ст. 93.

² Солонина Є. ОДКБ прийшла до України: очікувана, але непотрібна? // <http://www.radiosvoboda.org/content/article/2025117.html> - 26.04.2010.

майбутньої загальноєвропейської системи безпеки, які і далі активно розвиваються відповідно до нової геополітичної ситуації, що склалася сьогодні в світі та Європі.

Сучасний стан відносин між Україною та європейськими міжнародними організаціями безпеки дозволяє зробити висновок, що рух нашої країни до Європи буде нелегким і нешвидким. Але, якщо в економічній і соціальній сферах він гальмується кризовою ситуацією, і часом, який потрібний країні для виходу з неї, то у воєнно-політичній консолідації з НАТО і ЄС справи можуть бути більш перспективними. Мова йде про певну (секторіальну) інтеграцію нашої держави до цих систем безпеки Європи і це в свою чергу могло б сприяти набуттю Україною в майбутньому повноправного членства в цих впливових європейських організаціях.

*Демченко М.С., студент,
Гриценко В.В., к.ю.н., доцент, декан факультету
правознавства та міжнародних відносин, УДУФМТ*

НОРМАТИВНИЙ РІВЕНЬ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКСТРАДИЦІЇ ЯК СПОСІБ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ

У сучасних умовах розвитку процесів глобальної інтернаціоналізації всіх сфер життєдіяльності увага міжнародної спільноти головним чином зосереджується на консолідації зусиль, спрямованих на боротьбу із злочинністю, а також створення високого рівня міжнародної безпеки. Розвиток засобів комунікації, стрімкий розвиток мережі Інтернету, спрощення паспортного контролю, існування «прозорих» кордонів між державами, що утворилися на теренах колишнього СРСР, недосконалість національних механізмів протидії злочинності – це далеко неповний перелік чинників, які сприяють уникненню особами, що допустили порушення кримінально-правової заборони тієї чи іншої держави, кримінальної відповідальності. За таких умов особливу роль відіграють норми міжнародних документів, які регулюють питання надання правової допомоги у кримінальних справах, однією з форм яких виступає видача осіб, чи-то екстрадиція [3].

Сучасний стан нормативно-правового регулювання, що здійснюється у сфері надання правової допомоги у формі видачі особи (екстрадиції), свідчить про існування сукупності (множини) специфічних правових норм, що іменуються екстрадиційними, які можуть бути представлені як комплексний міжгалузевий інститут. При цьому норма, як зазначає Лукашук І.І., не тільки слугує моделлю, але й сприяє втіленню цієї моделі в життя специфічно правовими засобами, встановлюючи права та обов'язки, спрямовані на створення бажаних відносин [5, С. 28], чим підтверджується визначальна роль правової норми, у тому числі й екстрадиційної, по відношенню до інших компонентів механізму правового регулювання.

Характерно, що в межах механізму нормативно-правового регулювання екстрадиції “регулюючу” роль здійснюють різні за своєю природою правові приписи. Це пояснюється тим, що джерелами екстрадиційних норм виступають як міжнародні договори, так і «внутрішні» національне законодавство держав, що є учасниками екстрадиційних відносин, наприклад, їх закони про видачу. Поряд з цим у літературі можна знайти думку, автори якої ще одним джерелом екстрадиційних норм фактично називають міжнародно-правовий звичай [2, С. 70].

Секція 8. Принципи і норми міжнародного права і міжнародної безпеки

“Участь” міжнародно-правових норм та норм внутрішньодержавного права у правовому регулюванні екстрадиційних відносин є одним із проявів комплексного характеру інституту екстрадиції. Як слушно відзначає Васильєв Ю.Г., останній (інститут) є вдалим поєднанням норм міжнародного і внутрішньодержавного права [2, С. 69].

З огляду на те, що обов’язок держави видати особу, за загальним правилом, пов’язується із наявністю відповідного договору, нормам міжнародних договорів про видачу відводиться чи не основне місце серед екстрадиційно-правових норм. У силу ст. 2 Конвенції про право міжнародних договорів 1969 р. міжнародний договір розглядається як міжнародна угода, укладена між державами в письмовій формі і регульована міжнародним правом, незалежно від того, вміщена така угода в одному документі, в двох чи декількох поєднаних між собою документах, а також незалежно від її конкретного найменування [6, С. 20].

В умовах забезпечення міжнародної безпеки стрімкого росту набуло укладення державами дво- та багатосторонніх договорів, спрямованих на регламентацію власне екстрадиційних питань. Основний масив складають двосторонні договори про екстрадицію. До таких договорів належать, наприклад, договір між Італією і Австралією (1973 р.), Іспанією і Мексикою (1978 р.), Бельгією і Норвегією (1981 р.), Ірландією і США (1983 р.), Бельгією і Австралією (1985 р.). Доречно буде зауважити, що на сьогодні США, які перший свій договір про екстрадицію уклали із Великобританією у далекому 1842 р., перебувають у договірних відносинах щодо видачі осіб більше ніж із 100 державами, серед яких Аргентина, Болівія, Зімбабве, Парагвай, Філіппіни, Шрі-Ланка.

Урахування досвіду попередніх років та прагнення держав до більш тісного співробітництва у створення єдиного нормативного рівня регулювання даного інституту стали причиною переходу у договірній практиці до нового критерію визначення порушень кримінально-правової заборони, які тягнуть видачу, суть якого полягала в обмеженні видачі лише тими, за вчинення яких у кримінальних законах держав передбачено покарання певної тяжкості. У літературі він відомий як *правило «мінімального строку покарання»* [1, С. 453–463]. Треба зауважити, що це правило визначення екстрадиційних правопорушень вимагає додержання наступної умови: в міжнародних договорах за вчинення порушення кримінально-правової заборони, яке тягне видачу, має передбачатися відносно однакова за тяжкістю міра покарання за законами обох – як запитуваної, так і запитуючої держав. До таких, наприклад, належить Конвенція про видачу злочинців, підписана 26.12. 1933 р. у Монтевідео панамериканськими державами. У ст. 2 Європейської конвенції про видачу правопорушників 1957 р. зазначено, що такими, які тягнуть видачу, вважаються правопорушення, що караються за законами запитуючої та запитуваної сторін позбавленням волі на максимальний строк не менше одного року або більш суворим покаранням [6, С. 1116]. Більш наближений до нас у часі Типовий договір про видачу, прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 14 грудня 1990 р., орієнтує держави на віднесення до екстрадиційних тих правопорушень, що караються тюремним ув’язненням або іншим позбавленням волі на максимальний строк не менше одного (двох) років, тоді як видачу з метою приведення вироку до виконання пропонується державам здійснювати у випадках, коли до закінчення строку призначеного покарання залишилося не менше чотирьох (шести) місяців. Для прикладу наведемо Договір між Україною та Республікою Панама про видачу правопорушників від 04.11.2003 р., який цей різновид видачі допускає за умови, що строк невідбутого покарання на день прийняття рішення про видачу становить не менше шести місяців (ч. 3 ст. 3).

Враховуючи аналіз нормативного рівня правового регулювання екстрадиції, можна зробити висновок про різні способи його зовнішнього виразу, чим і ви-

значається специфіка самого механізму правового регулювання екстрадиції, вбачається за доцільне при вивченні даної системи (механізму) виділяти її нормативний рівень як поєднання змісту та форми екстрадиційної норми.

Таким чином, правова допомога держав у формі екстрадиції базується на принципі сворення належного рівня міжнародної безпеки. Взаємність у питанні видачі означає, що кожна держава, яка допускає екстрадицію за відсутності договору, припускає, що у випадку, коли виникне відповідна потреба, інша сторона вдасться до відповідних дій на взаємній основі [4, С. 72]. Характерно, що держави щодо регламентації екстрадиційних питань вдаються до закріплення принципу взаємності на законодавчому рівні, надаючи йому характеру норми внутрішньодержавного права.

Література

1. Бойцов А.И. Выдача преступников. – СПб.: Изд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2004. – 795 с.
2. Васильев Ю.Г. Институт выдачи преступников (экстрадиции) как отдельный институт права // Государство и право. – 2003. – № 3. – С. 67–78.
3. Галенская Л.Н. Международная борьба с преступностью. – М.: Междунар. отношения, 1972. – 167 с.
4. Костенко Н.И. Проблемы международно-правового регулирования института выдачи (экстрадиции) // Государство и право. – 2002. – № 8. – С. 68–76.
5. Лукашук И.И. Механизм международно-правового регулирования. – К.: Изд-во при Киев. ун-те, 1980. – 165 с.
6. Україна в міжнародно-правових відносинах. Боротьба із злочинністю та взаємна правова допомога (Книга перша) / Збірник документів. – Київ: Юрінком, 1996. – 1184 с.

Вершута Н.В., аспірантка УДУФМТ

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ У КОНТЕКСТІ НОВОГО ДОКУМЕНТА – ЛІСАБОНСЬКОГО ДОГОВОРУ «ДОГОВІР ПРО РЕФОРМИ»

Лісабонський договір (офіційна назва «Лісабонський договір про внесення змін в Договір про Європейський союз і Договір про створення Європейського співтовариства», англ. Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community) – міжнародний договір, підписаний на саміті ЄС 13 грудня 2007 року в Монастирі ієронімітів в Лісабоні¹, 3 листопада 2009 року, після рішення Конституційного суду Чехії, Президент країни Вацлав Клаус завірив договір своїм підписом. Таким чином, усі члени ЄС схвалили текст угоди, що має на меті прискорити процес прийняття рішень в ЄС відповідно до викликів ХХІ століття². Лісабонський договір офіційно набув чинності 1 грудня 2009 року. Цей договір уперше утворює Європейський Союз як єдине ціле з юридичного погляду (дотепер юридично існували тільки три окремі підвалини ЄС, сукупність яких і становила Євросоюз).

Новий договір на базі Євроконституції розробила Німеччина. Документ, можна сказати, був знижений в статусі – з конституції він перетворився на міждержавну угоду, яку більше не потрібно виносити на референдуми, а досить ратифікувати парламентським шляхом. З нього зникла вся символіка Євросоюзу,

---

¹ <http://uk.wikipedia.org>.

² [tp://ec.europa.eu/delegations/ukraine/press_corner/all_news/news/2009/2009_11_04_1_uk.htm](http://ec.europa.eu/delegations/ukraine/press_corner/all_news/news/2009/2009_11_04_1_uk.htm).

Секція 8. Принципи і норми міжнародного права і міжнародної безпеки

гімн, герб, само слово конституція, які наводили на думку про устанovu єдиної європейської наддержави. Автори проекту визнали, що Європа не готова до цієї ідеї¹.

Лісабонський договір містить доповнені та перероблені положення Римського договору 1957 року, Маастрихтського (1992), Амстердамського (1996) та Ніццького (2000) договорів.

Серед ключових позицій Договору можна виділити наступні:

- Договір ввів посаду Президента ЄС. Європейська Рада буде обирати Президента кваліфікованою більшістю строком на 2,5 роки з можливістю повторного обрання ще на один термін. У випадку неможливості виконання своїх обов'язків або серйозних порушень Президент може бути усунений з поста також кваліфікованою більшістю Європейської Ради. Серед повноважень Президента – представництво організації на міжнародному рівні;
- Інституційні зміни в організації роботи Європейської комісії. З 2014 року кількість єврокомісарів буде еквівалентною 2/3 країн-членів ЄС. У Єврокомісії працювало 27 єврокомісарів – по одному від кожної країни-члена ЄС;
- змінено Статус Верховного представника ЄС з питань спільної зовнішньої та безпекової політики. Фактично Верховний представник ЄС з питань спільної зовнішньої та безпекової політики став міністром закордонних справ Європейського Союзу. Він отримав статус заступника Президента Європейської Комісії;
- Президент Європейської Комісії обирають члени Європейського Парламенту;
- розширення законодавчих повноважень Європейського Парламенту через процедуру спільного прийняття рішень. Зокрема, право законодавчого регулювання членів Європейського Парламенту поширюється на так звані «чутливі сфери» внутрішнього ринку, економічної політики, прикордонного контролю, надання притулку і боротьби з незаконною міграцією;
- скорочення чисельності європарламентаріїв до 750 замість теперішніх 785;
- національним парламентам країн-членів ЄС надано право брати участь у законотворчій діяльності ЄС. Так, вони мають право вносити свої пропозиції до текстів законопроектів. У випадку, якщо одна третина національних парламентів буде проти законопроекту, його відправлять до Єврокомісії на доопрацювання;
- право громадської законодавчої ініціативи. У разі якщо 1 мільйон громадян значної кількості країн-членів ЄС підпишуть клопотання, вони матимуть право звернутися до Європейської Комісії (виконавчого органу ЄС) з проханням розробити законопроект;
- Хартія засадничих прав ЄС. Хартія не є частиною Договору, проте її юридична обов'язковість забезпечується Договором. Особливо це стосується таких прав громадян, як право на працю та колективний договір, які застосовуватимуть в усіх країнах-членах ЄС, за винятком Великої Британії та Польщі. Хартія була урочисто проголошена 12 грудня 2009 року в Європейському Парламенті;

¹ <http://vcourse.ua/ua/politics/lissabonskiy-dogovor.html>.

- зміна процедури прийняття рішень Договір розширив перелік сфер, рішення в яких приймаються за формулою кваліфікованої більшості. Консенсус не буде потрібен для схвалення рішень щодо компетенції органів юстиції і поліції. Договір також ввів нову систему голосування за формулою «подвійної більшості» у Раді ЄС (тобто, при голосуваннях враховуватимуться не лише кількість країн, але й кількість населення, яке у цих країнах проживає). Нова система почне діяти з 2014 року (для Польщі перехідний період закінчиться у 2017 році).

Крім того, в новому базовому договорі ЄС передбачено проведення спільної енергетичної політики та реалізація спільної стратегії боротьби з глобальним потеплінням, надання солідарної допомоги одній чи декільком країнам-членам ЄС у випадку терористичних атак чи стихійних лих¹.

Договір містить статтю про можливість вільного виходження держави-члена ЄС з Європейського Союзу. Це є новацією і чітким сигналом, що членство у Європейському Союзі є цілком добровільним².

На думку Голови Ради ЄС Жозе Сократеша, з підписанням Лісабонського Договору Європа нарешті пододала політичну та інституційну кризи, які обмежували ефективну діяльність впродовж останніх декількох років. Чинний Голова Ради ЄС наголосив, що вихід із глухого кута почався тоді, коли Трійка ЄС (Німеччина, Португалія та Словенія), долаючи сумніви та незгоди, визначила пріоритетним розробку нового Договору³.

Гредякін Д.О., аспірант УДУФМТ

ГОЛОВА РАДИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В КОНТЕКСТІ ЛІСАБОНСЬКОГО ДОГОВОРУ

Лісабонський договір, який вступив у силу з 1 грудня 2009 року, вніс чимало змін в право Європейського Союзу та його інститутів. Усі зміни та доповнення, внесені Лісабонським договором, є адекватним та виваженим кроком в процесі розширення та розвитку ЄС. Особливу увагу слід приділити утворенню посади Голови Ради ЄС.

Варто зазначити, що Лісабонський договір містить досить малу кількість статей, що стосуються Голови Ради ЄС. Але ті статті, що є, підкреслюють не лише важливість даної посади, а й її несаможестійність та залежність.

Відповідно до умов Лісабонського договору Голова Ради Європейського Союзу обирається кваліфікаційною більшістю строком на 2,5 року. Цей строк може бути подовжений лише один раз.

У випадку перешкод або значних проступків, Рада Європи може завершити термін Голови на посаді. Також Голова Ради Європейського Союзу не може керуватися національними упередженнями та співпрацювати з окремими національними відомствами. Відповідно, в період його перебування на даній посаді він повинен бути повністю дистанційованим від власних національних переконань та керуватися загальноєвропейськими цінностями й засадами.

Відповідно до статті 15 (6) Угоди про Європейський Союз, Голова Ради Європейського Союзу:

- головує і презентує свою роботу;

---

¹<http://comeuroint.rada.gov.ua>

² <http://eu.prostir.ua>

³ <http://comeuroint.rada.gov.ua>

Секція 8. Принципи і норми міжнародного права і міжнародної безпеки

- забезпечує підготовку і проведення роботи Європейської Ради в співробітництві з Головою Європейської Комісії, а також на основі результатів роботи Ради по загальним питанням;
- повинен прагнути об'єднати і знайти консенсус в рамках Європейської Ради;
- презентує доповідь Європейському Парламенту після кожного засідання Європейської Ради.

Він також, на своєму рівні, забезпечує зовнішнє представництво Союзу з питань щодо його загальної зовнішньої політики і політики безпеки, без збитку для повноважень Верховного Представника Союзу закордонних справ і політики безпеки.

Бельгійський прем'єр-міністр Херман ван Ромпей (Herman Van Rompuy), фламандець за походженням, обраний Головою Європейської Ради. Він став головою людиною в найбільшому політико-економічному співтоваристві націй площею 4,23 мільйона квадратних кілометрів з населенням 493 мільйони осіб.

Усе ж варто зазначити, що не дивлячись на високу посаду, фактично функції нового Голови Ради ЄС носять адміністративний характер. Голова, сам позбавлений права голосу, "наглядає" за дійсно владною структурою, будучи швидше не президентом, а таким собі королем, який володарює, але не управляє.

Деякі ЗМІ поспішили в своїх повідомленнях назвати ван Ромпея "президентом Євросоюзу" або "президентом Європи". Рада Європейського Союзу – верховний політичний орган Євросоюзу, що складається з глав-держав 27 країн-членів альянсу і президента Європейської комісії.¹ Раніше в ЄС діяла система, при якій Голова Ради Європейського Союзу змінювався кожні шість місяців. При цьому ротатійне головування держав-членів ЄС (по шість місяців для кожної) збережеться у рамках галузевих Рад Міністрів, за винятком Ради з закордонних справ, у якій головуватиме Високий представник / Віце-президент Європейської Комісії.

Європейська Рада, яка досі була сукупністю самітів керівників країн ЄС, у свою чергу стає постійною інституцією, що діятиме й між самітами. Згідно із затвердженням Лісабонським договором, тепер Європейська Рада остаточно відокремлена від Ради міністрів ЄС (Council of Ministers). Наділений новими повноваженнями, цей орган став грати значно більшу роль в питаннях, що стосуються правоохоронної і судової системи, зовнішньої політики Євросоюзу і внутрішнього устрою альянсу.

Відповідно в даних умовах посада Голови Ради Європейського Союзу є певним логічно завершальним кроком. Передбачається, що особа Голови Ради Європейського Союзу стане однією з найвпливовіших у структурах Союзу, під його керівництвом перебуватимуть більш ніж 3,5 тис. співробітників секретаріату Ради, якими керував генеральний секретар високого представника ЄС. З іншого боку, передбачається, що президент, як максимум, виконуватиме представницькі функції, у тому числі головуватиме на засіданнях (самітах) Європейської Ради (ст. 16).

Поза будь-яким сумнівом, повноваження ймовірного президента ЄС з його край низьким ступенем легітимності, з огляду на характер обрання, істотно впливатимуть на легітимність ухвалення законів і рішень.² Також необхідно вра-

---

¹ Рудік О. М. Конституція ЄС: етапи розробки та основні положення / О.М. Рудік. – Національна академія держ. управління при Президентові України. Дніпропетровський регіональний ін-т держ. управління. – Дніпропетровськ: ДРІДУ НАДУ, 2005. – С. 47.

² Коломієць О. «Словий» варіант ЄС / Олексій Коломієць // Дзеркало тижня. – №20 (748) 6–12 червня 2009. – С. 4.

ховувати той факт, що дуже серйозним викликом можуть стати потенційно різні партійно-ідеологічні погляди Голови Ради ЄС, Комісії та Європейського парламенту.

Уже нині можна чітко спрогнозувати розбіжності в поглядах і напруженість у відносинах між можливим майбутнім Головою Ради ЄС і майбутнім високим представником Союзу із зовнішніх справ та політики безпеки щодо питань презентації ЄС у зовнішніх відносинах.

Мажар Л.С., аспірант УДУФМТ

ПЕРІОДИЗАЦІЯ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО МОРСЬКОГО ПРАВА

Міжнародне морське право є однією з найстаріших галузей міжнародного права. Етапи становлення міжнародного морського права прямо пов'язані з етапами становлення людської цивілізації. Розглянемо періодизацію розвитку міжнародного морського права.

В науковій доктрині з цього питання немає однозначності, але оскільки міжнародне морське право є частиною загального міжнародного права, то першому властиві найбільш суттєві риси і характеристики останнього, в тому числі в питанні виникнення та періодизації, однак із своїми особливостями, притаманними саме завдяки специфіці морського права.

На сьогодні існує багато варіантів періодизації міжнародного та міжнародно-морського права, що пояснюється світоглядними уподобаннями науковців, які намагалися дати відповідь на це питання [1, С. 62-65; 2, С. 50-58].

За твердженням В.Г.Буткевича, на сьогодні найвідчутнішого впливу на констатацію часу виникнення міжнародного права і його періодизацію домоглися чотири ідеологічних напрями: нігілістичний, етатичний (особливо в його марксистсько-ленінському варіанті), християнський і ліберально-демократичний. Науковці в доведенні справедливості своїх висновків оперують одними й тими самими факторами правового (поява джерел права, особливості правотворення, суб'єкт права, юридична сила актів, відповідальність і санкції за порушення норм та ін.) чи позаправового (війна, ступінь розвитку духовної культури, розвинений спосіб виробництва, рівень розвитку технічних засобів спілкування та ін.) характеру, але з різною заздалегідь поставленою метою. Нігілісти – щоб заперечити існування міжнародного права, марксиста – щоб довести, що міжнародне право формується там і тоді, де з'являються держави, християни – що воно зароджується в лоні християнської церкви, ліберали-демократи – що це право виникає в період ренесансу і буржуазних революцій в Європі [2, С. 50].

Виходячи з цього, В.Г. Буткевич та О.В.Задорожній викладають своє бачення періодизації міжнародного права за такою класифікацією: 1) додержавний період (етап вожеств, трансформації міжплемінних, міжродових звичаїв у норми міжнародного права, становлення основних його інститутів); 2) стародавнє міжнародне право (регіональне міжнародне право народів Близького Сходу, стародавніх Єгипту, Індії, Китаю, Греції, Риму та ін.); 3) міжнародне право в епоху середньовіччя; 4) класичне міжнародне право; 5) сучасне міжнародне право. В основу такої періодизації покладено не стільки історичні події чи зміну економічних укладів, скільки генезу норм і трансформацію інститутів, у кінцевому підсумку – системні міжнародно-правові зміни [2, С. 58].

Сьогодні ця концепція знаходить підтримку серед деяких сучасних вчених. Зокрема Л.Д.Тимченко в цьому питанні пропонує наступну періодизацію:

**Секція 8. Принципи і норми
міжнародного права і міжнародної безпеки**

---

1) античне міжнародне право (стародавній час – V ст.); 2) феодальне (середньовічне) міжнародне право (V–XVII ст.); 3) буржуазне (класичне) міжнародне право (XVII–XX ст.); 4) сучасне міжнародне право [3, С. 11–12].

В той же час, багато колишніх радянських правознавців відішли від такої концепції, так Ю.М. Колосов та В.І. Кузнецов зауважили, що не являється беззаперечною періодизація історії міжнародного права відповідно до змін суспільно-економічних формацій. Запропонована ж ними періодизація віддзеркалює певні етапи міжнародних відносин. В.І. Кузнецов першим етапом називає первіснообщинні, локальні «міжнародні відносини» із зародженням звичаїв. В стародавньому світі міжнародні відносини характеризувались регіональністю, тому регіональний характер мало і міжнародне право. Перед універсалізацією міжнародного права був етап його поділу на право «цивілізованих» та інших народів. В наш час міжнародне право знаходиться на етапі його загального визнання і застосування, хоча регіональні тенденції ще продовжують відчуватися [4, С. 8–9].

Відомий російський вчений з міжнародного права І.І. Лукашук відходить від такої концепції і пропонує наступну періодизацію: 1) передісторія міжнародного права (від Стародавніх часів до кінця Середньовіччя); 2) класичне міжнародне право (з кінця Середньовіччя до прийняття Статуту Ліги Націй); 3) перехід від класичного до сучасного міжнародного права (від прийняття Статуту Ліги Націй до прийняття Статуту ООН); 4) сучасне міжнародне право – право Статуту ООН [5, С. 69].

Іншої позиції дотримувався французький правознавець-міжнародник Ж.Тускоз, виділяючи три періоди: 1) поява міжнародного права: а) з давніх часів до 476 року (імперський експансіонізм та поява християнства); б) від 467 до 1492 року (розвиток міжнародного права у християнському світі); 2) виникнення європоцентристського міжнародного права (від XV сторіччя до Першої світової війни); 3) поширення міжнародного права (після Першої світової війни до наших днів, в тому числі сучасний міжнародний правопорядок після 1945 року) [6, С. 12–24].

Стосовно періодизації міжнародного морського права, то, згідно з думкою відомого у XIX столітті вченого Л.Б. Отфейля, можна виділити наступні періоди: 1) міжнародне морське право у древніх; 2) період від вторгнення варварів у Європу до відкриття європейцями Америки та морського шляху до Індії; 3) з 1492 року до Утрехтських трактатів 1713 року; 4) з 1713 до 1856 року, включаючи прийняття Паризької декларації про принципи морського міжнародного права [7, С. 13].

Український вчений в галузі міжнародного морського права Г.О. Анцелевич пропонує періодизацію розвитку міжнародного морського права, зокрема морського торгового права, що складається із шести етапів: 1) розвиток мореплавання та його регулювання у стародавніх шумерів, єгиптян, фінікійців; 2) грецький та римський періоди розвитку морського права; 3) епоха розвитку морських кодексів (збірників морських звичаїв, що регулювали торгове мореплавання); 4) період від Вестфальського трактату до Паризького конгресу; 5) від Паризького конгресу до Другої світової війни; 6) період після Другої світової війни до наших днів. Також він розглядає більш короткий варіант періодизації: 1) до появи збірок морських звичаїв; 2) епоха морських кодексів; 3) від Вестфальського трактату до Другої світової війни; 4) після Другої світової війни до наших днів. Але при цьому Г.О. Анцелевич не виключає, що можливо запропонувати також інші варіанти [1, С. 64–65].

Хоча англійський дослідник морського права Д. Колумбос окремо не зупиняється на питанні періодизації міжнародного морського права, однак, описуючи

джерела та історію розвитку міжнародного морського права, він згадує такі періоди: 1) ера стародавніх морських кодексів до появи трактату Гуго Ван-Грота (Гроція) про право війни та миру у 1625 році; 2) від появи внутрішнього законодавства держав з питань морського права до першої спроби кодифікації міжнародного морського права на Паризькому конгресі у 1856 році; 3) ера розвитку морського права від Паризького конгресу у 1856 році до Ліги Націй; 4) епоха кодифікації морського права під егідою ООН до нашого часу [8, С. 21–44].

Особисто автору цих тез видається найбільш прийнятною для періодизації міжнародного морського права концепція, запропонована Ю.М. Колосовим та В.І. Кузнецовим для періодизації власне міжнародного права.

Підсумовуючи вказану наукову дискусію з питання періодизації міжнародного морського права, варто погодитися, що науковці в доведенні справедливості своїх висновків оперують одними й тими самими факторами правового (поява джерел права, особливості право творення, суб'єкт права, юридична сила актів, відповідальність і санкції за порушення норм та ін.) чи позаправового (війна, ступінь розвитку духовної культури, розвинений спосіб виробництва, рівень розвитку технічних засобів спілкування та ін.) характеру, але з різною задалегідь поставленою метою, в тому числі в питаннях періодизації міжнародного морського права. Кожна із вище запропонованих концепцій періодизації дає відповіді на ті питання, під кутом зору яких науковець обґрунтовував саме таку періодизацію.

1. Анцелевич Г.А. Международное морское торговое право: Учебное пособие. – К.: Издательский дом «Слово». – 2004. – 560с.
2. Міжнародне право: Основи теорії: Підручник / За ред. В.Г.Буткевича. – К.: Либідь, 2004. – 608с.
3. Л.Д.Тимченко. Международное право. Харьков, 1999. – 512с.
4. Международное право: Учебник/ Отв. ред. Ю.М.Колосов, В.И.Кузнецов. – М.: Междунар. отношения, 1995. – 608с.
5. Лукашук И.И. Международное право. Общая часть: Учебник. – М.: Волтерс Клувер, 2005. – 432с.
6. Тускоз Жан. Міжнародне право: Підручник. Пер. з фран. – К.: АртЕк, 1998. – 416 с.
7. Л.Б.Отфейль. История происхождения, развития и изменения морского международного права. СПб., 1887, с. XIII.
8. Коломбос Д. Международное морское право. Пер. с англ. В.В.Зайцевой и Н.И.Кузьминского. Под ред. и вступ.статьей А.К.Жудро, М.И.Лазарева. Издательство «Прогресс». – М., 1975.

Резнієва М.Д., аспірантка УДУФМТ

ВПЛИВ ПРИНЦИПІВ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА НА ІНСТИТУТ ВИЗНАННЯ НАРОДІВ

У сучасному міжнародному праві є чіткий перелік міжнародних принципів, які містяться у ст. 2 Статуту ООН. До таких належить і принцип рівності та самовизначення народів, який також визначений у Декларації про принципи міжнародного права 1970 р. Він є одним із головних при формуванні держав як суб'єктів міжнародного права. За таких умов міжнародне право висуває певні критерії до народів, що борються за самовизначення та створення нової держави. За Конвенцією Монтевідео про права та обов'язки держав від 1933 року нараховані чотири таких критерії: чітко визначена територія, незалежний та ефективний уряд, постійне населення, здатність до вступу у міжнародні відносини з іншими державами. Боротьба націй і народів, які відстоюють створення власної

**Секція 8. Принципи і норми
міжнародного права і міжнародної безпеки**

незалежної держави, є законною й відповідає нормам міжнародного права та Статуту ООН.

1. На сьогоднішній день нараховано близько 20 конфліктів, які базуються на праві самовизначення народів. Серед таких можна назвати: Придністров'я, Косово, Тибет, Нагірний Карабах, Східний Тимор. Найбільш затяжним конфліктом залишається конфлікт на Близькому Сході між Ізраїлем та Палестиною.
2. На міжнародній арені конфлікт між Палестиною та Ізраїлем виник з приводу прагнення палестинського народу створити власну державу. Організація Визволення Палестини, яка представляє його (народу) інтереси, має за мету створення незалежної держави на території Західного берега річки Йордан та Сектору Газа, які на даний час є державною територією Ізраїлю. Згідно з договором від 1993 року між Палестиною та Ізраїлем, була створена Палестинська автономія. За цією домовленістю Організація Визволення Палестини також повинна дотримуватися мораторію щодо проголошення незалежності Палестини без попередніх домовленостей з Ізраїлем.
3. Організація Визволення Палестини та Тимчасовий Уряд Палестинської автономії неодноразово погрожували створити незалежну Палестинську державу в односторонньому порядку. У разі створення такої держави та її визнання іншими суб'єктами міжнародного права буде порушено один з основних критеріїв державності, а саме – вимога щодо наявності чітко визначеної території. Народ, який бореться за самовизначення та незалежність Палестини, вимагає частину території Ізраїлю, що, в свою чергу, порушує принцип територіальної цілісності держав, який закріплено у ст. 2 Статуту ООН. Із цього принципу випливає, що територія держави є непорушною та не може бути змінена без її згоди. Ізраїль не зацікавлений у створенні незалежної Палестинської держави, адже це безпосередньо буде порушенням його територіальної цілісності.
4. Порушення критеріїв державності та визнання призведе до активізації національно-визвольних рухів. Як результат, може виникнути ситуація, коли проголошення держави в односторонньому порядку стане постійним явищем в міжнародній практиці, що призведе до дестабілізації держав у XXI столітті. На сьогоднішній день прикладом такого підриву є ситуація у Східному Тиморі, але нестабільною також залишається ситуація у Тибеті (Китай), у Кашмірі (Індія) та Російській Федерації. Таким чином, проблема визнання нових держав згідно принципу рівності та самовизначення народів тісно пов'язана з регіональною безпекою різних частин світу.
5. Згідно з конститутивною теорією визнання, держава є повноцінним суб'єктом міжнародного права та набуває прав і обов'язків лише після її визнання іншими суб'єктами. Станом на 1993 рік Палестинську державу визнали понад 100 держав світу, у тому числі РФ. Після визнання такою кількістю держав, впливає один висновок, що Палестина справді є повноцінним суб'єктом міжнародного права. Але це твердження є хибним, оскільки Палестина не може розглядатися в якості держави, адже таке визнання суперечить основним критеріям державності та визнання, закріпленим у Конвенції Монтевідео від 1933 року, та принципу рівності і самовизначення народів. Таким чином, за декларативною теорією Палестина не може бути повноцінним суб'єктом міжнародного права, адже її невідповідність необхідним критеріям, які є необхідною умовою, не може надавати їй права бути визнаною.

ФІНАНСОВІ ТА ПРАВОВІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ У США

Вища освіта має велике значення в піднесенні економіки країни, адже для забезпечення інноваційного розвитку потрібні висококваліфіковані кадри, здатні не лише відтворювати знання у процесі виробництва, а й створювати і продукувати нові знання, які відіграють визначну роль в інноваційних процесах.

Америка є однією з країн із найвищим рівнем розвитку освіти. На сьогодні у вищих навчальних закладах США отримують освіту понад 15 млн. студентів, із них близько 9 млн. – в університетах і чотирирічних коледжах, близько 6 млн. – у дворічних коледжах. Для порівняння: у ВНЗ України навчаються 2,8 млн. студентів.

В американських університетах і коледжах навчаються близько 0,5 млн. іноземних студентів і аспірантів. Багато з них після закінчення навчальних закладів отримують у своїх країнах престижну роботу. Ще у стінах американських ВНЗ закладаються основи майбутніх контактів промислових підприємств, корпорацій і різноманітних відомств із підприємствами й установами країн, звідки прибули іноземні студенти.

Як відомо, велика частина фундаментальних наукових досліджень у США виконується в університетах, які підтримують наукові зв'язки з іншими країнами в галузі освіти.

Америка – країна іммігрантів. Багатьма своїми успіхами й досягненнями у сфері науки, техніки, культури, освіти вона зобов'язана діяльності вихідців з інших країн. Так, у США працювали і працюють представники і з України.

Навчання в американських ВНЗ платне. Вона є досить високою, отже, обтяжливою для більшості американських сімей, у тому числі середнього класу.

В американських ВНЗ фінансова допомога надається окремим категоріям студентів. Незалежно від матеріального становища, премії виплачують студентам, які мають академічні і спортивні успіхи. Значна частина університетів має матеріальну можливість повністю звільнити від плати за навчання студента, який володіє визначними здібностями, успішно навчається й бере участь у наукових дослідженнях, або виплачувати йому стипендію.

Американський студент має декілька джерел отримання коштів для оплати навчання: за нього можуть платити батьки або близькі родичі, є також можливість взяти кредит. Кредити для навчання дітей беруть 70% американських сімей. Подібні позики становлять половину обсягу ринку кредитних послуг. Кредитори зацікавлені в тому, щоб студент успішно закінчив ВНЗ, добре заробляв і міг вчасно повернути борг. За інших обставин гроші можна повернути лише через суд, що завжди складно.

Деякі компанії та окремі меценати надають безповоротні позики (гранти) на освіту. Подібний фант також можуть надавати штат, місто або графство. Зазвичай студент, який отримав фант, після закінчення ВНЗ повинен відпрацювати за отриманою спеціальністю 5-10 років.

Основна проблема вищої освіти у США, яка стосується багатьох, – це її досить висока вартість. Для подолання цієї проблеми у країні виникла система фінансової допомоги, що надається в основному американським громадянам, частково – іноземним студентам, у тому числі студентам із республік колишнього Радянського Союзу. Виділяється вона з ряду фондів (федерального, штатів) та інших джерел.

---

¹ Стипендії и гранты: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://edu.rin.ru/html/2556.html>.

Секція 8. Принципи і норми міжнародного права і міжнародної безпеки

Студентам дозволяється чергувати періоди навчання з періодами праці. Праця звичай починається з другого навчального року. Загальний термін навчання збільшується на рік – студент навчається п'ять років замість чотирьох.

Усі американські проспекти, призначені для іноземних абітурієнтів, які мають намір вступати до ВНЗ США, не рекомендують їм сподіватися на заробіток або інші джерела отримання коштів у країні, які б давали змогу оплатити навчання. Справді, згідно з дослідженнями Інституту міжнародної освіти, 68% витрат на навчання у Сполучених Штатах несуть самі іноземні студенти або їхні сім'ї; 16% коштів надають американські коледжі або університети; 5,2% виділяє уряд або навчальний заклад країни, звідки прибув студент; закордонний спонсор покриває в середньому 2,9% витрат; робота забезпечує 2,3%; американський приватний спонсор оплачує 2,1%, американський уряд – 1%, міжнародні організації – 0,6%; інші джерела – 2%.

Іноземні студенти, обмежені в коштах, не можуть дозволити собі навчання у престижних університетах, де плата за навчання й інші витрати сягають 40 тис. дол. США і більше за рік. Тому часто вони вступають до місцевих коледжів, де вартість навчання є значно меншою; крім того, вони можуть економити, навчаючись не у великих містах, а в малих містечках, де життя обходиться значно дешевше. Деякі американські ВНЗ вимагають оплати за навчання наперед, про що мають інформувати студентів. Більшість навчальних закладів виставляють рахунки двічі на рік: влітку до початку занять і взимку. У деяких ВНЗ оплата здійснюється раз на рік, в інших – щомісяця. Існує програма видачі кредитів на освіту для іноземних студентів. Детальнішу інформацію надають у Міжнародному освітньому центрі або в Інформаційному центрі з питань освіти у США¹.

Витрати на навчання можуть становити 3-22 тис. дол. за академічний рік (9 місяців), але це не межа. В деяких, особливо престижних, університетах вони сягають 40 тис. дол. за рік і більше. Плата переважно є нижчою в коледжах, які фінансуються місцевими органами влади. Крім плати за навчання студент має багато інших витрат: це плата за житло, харчування, медичне страхування, навчальну літературу, транспорт, послуги зв'язку, одяг тощо. Такі витрати студент повинен враховувати при плануванні свого бюджету.

Транспортні витрати (для іноземного студента): наприклад, авіаквиток із Києва до Нью-Йорка і звідти до міста, де знаходиться ВНЗ, плюс витрати на транспорт, становитимуть понад 2000 дол.

Отже, можна дійти висновку, що американська вища школа – живий організм, який постійно розвивається. Вона віддзеркалює глобальні зміни, що відбуваються у світі, тут з'являються принципово нові технічні рішення й системи. Сьогодні вже не можна, закінчивши університет, отримати кваліфікацію на все життя: протягом декількох років знання застарівають, гальмуючи продуктивну працю.

У Сполучених Штатах Америка сформувалася високоєфективна система вищої освіти, що трансформувалась у розвиток національної економіки, забезпечивши її прогрес. У країні утвердився культ вищої освіти, який підтримується як державою, так і її громадянами.

Успіхи вищої освіти у Сполучених Штатах значною мірою залежали від обсягу вкладених фінансових ресурсів. Влада країни і штатів змогла виробити оптимальну модель фінансових ресурсів ВНЗ, яка забезпечує їх успішний розвиток. Певна частка належить приватним і спонсорським коштам, гранти й позики також відіграють істотну роль. Найнижчою є частка державних фінансових ресурсів, але це не впливає на бажання громадян отримати вищу освіту.

---

¹ Боголіб Т.М. Фінансові аспекти розвитку вищої освіти у США // Фінанси України. – 2010. – №2. – С. 70–82.

Слід зауважити, що, незважаючи на збільшення приватних капіталовкладень у вищу освіту США, абсолютне значення державних витрат на вищу освіту у класичній стратегії розподілу доходів статей в основному зросло.

Перерозподіл доходів у вищій освіті у бік збільшення приватних капіталовкладень спричинений здебільшого фінансовою кризою уряду США, який змістив свої пріоритети до інших соціальних потреб, при цьому залишивши стратегію фінансового забезпечення незмінною.

Квасов О., аспірант УДУФМТ

ВПЛИВ НЕЩОДАВНО ВИЗНАНИХ ДЕРЖАВ НА ПРИНЦИПИ І НОРМИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА І МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ

Суперечливим як із погляду міжнародного права, так і з міркувань політичної доцільності стало визнання значною кількістю держав світу незалежності колишнього сербського автономного краю Косово, проголошеної 17 лютого 2008 р. Для найкращого розуміння ситуації необхідним є короткий екскурс в історію косовського питання.

17 лютого 2008 р. парламент Косово прийняв Декларацію незалежності Косова, в якій оголосив, що країна є незалежною і суверенною державою. Цікаво, що в тексті декларації наголошується, що вона прийнята у повній відповідності до рекомендацій М. Ахтисаарі щодо вирішення проблеми статусу Косова. Косово проголошується демократичною, світською, мультиетнічною республікою, яка керується принципами недискримінації та рівного правового захисту. В Декларації наголошується на бажанні Косова в майбутньому стати членом Європейського Союзу, повному прийнятті принципів Статуту ООН, Хельсінкського акта та інших документів ОБСЄ. Проголошено також, що Косово не має жодних територіальних претензій до своїх сусідів та відмовляється від погрози чи застосування сили будь-яким способом, несумісним з положеннями Статуту ООН. [14]. Цього ж дня Президент Сербії Б. Тадіч зробив заяву, що Сербія ніколи не визнає незалежності Косова, а проти лідерів Косова була порушена кримінальна справа. Відразу після проголошення незалежності Косова розпочався процес його міжнародно-правового визнання. Якщо проаналізувати цей список, то неважко побачити, що проголошення незалежності Косова однозначно підтримали США та їхні найближчі союзники, переважна більшість держав-членів ЄС (із 27 країн-членів ЄС не визнають Косово лише 5 – Іспанія, Румунія, Словаччина, Греція, Кіпр) та європейські держави, які намагаються потрапити до складу ЄС (Албанія, Хорватія, Македонія, Чорногорія) а також Швейцарія, Норвегія, Ісландія та деякі інші країни. Незалежність Косова не визнали 2 постійні члени Ради Безпеки ООН (Росія та Китай), всі країни-члени СНД, абсолютна більшість країн Азії, Африки та Латинської Америки. Цікаво, що незважаючи на те, що переважна більшість населення Косова сповідують іслам, абсолютна більшість мусульманських країн також не визнали Косово. Напевно, не буде перебільшенням стверджувати, що Косово визнав лише західний світ, тоді як майже три чверті держав-членів ООН утрималися від цього. Сербія вирішила продовжувати дипломатичну боротьбу за Косово в Міжнародному Суді ООН. 8 жовтня 2008 р. Генеральна Асамблея ООН прийняла запроповану Сербією Резолюцію 63/3 «Прохання про винесення Міжнародним Судом консультативного висновку щодо того, чи відповідає одностороннє проголошення незалежності Косово нормам міжнародного права» [6]. У тексті Резолюції йдеться про те, що Генеральна Асамблея, пам'ятаючи про цілі та принципи ООН, беручи до уваги її функції та повнова-

**Секція 8. Принципи і норми
міжнародного права і міжнародної безпеки**

ження за Статутом ООН, нагадуючи, що 17 лютого 2008 р. тимчасові інститути самоврядування Косово проголосили незалежність від Сербії, усвідомлюючи, що цей акт був неоднозначно сприйнятий членами ООН у плані його відповідності нормам чинного міжнародного правопорядку, постановляє, що відповідно до ст. 96 Статуту ООН просить Міжнародний Суд згідно зі ст. 65 Статуту Суду винести консультативний висновок з наступного питання: «Чи відповідає одностороннє проголошення незалежності тимчасовими інститутами самоврядування Косово нормам міжнародного права». При голосуванні документ підтримало 77 держав, проти голосували всього 6 (це США, Албанія, Мікронезія, Науру, Палау та Маршаллові острови), 74 держави утрималися (серед них більшість держав-членів ЄС). Сербське керівництво розцінило результати голосування як свою перемогу, а міністр закордонних справ Сербії Вук Єремич навіть зазначив, що «сьогодні – великий день для міжнародного права» [2]. Керівництво Сербії сподівається, що у тому випадку, якщо Міжнародний Суд визнає проголошення незалежності Косова таким, що не відповідає нормам міжнародного права, влада Косова погодиться продовжити переговори щодо статусу краю. Завданням «максимум» для сербської дипломатії є домогтися, щоб хоча би частина держав, які визнали Косово, відмовилися від визнання до вердикту Міжнародного Суду. На нашу думку, попри безсумнівну корисність розгляду косовського питання в Міжнародному Суді, значення Резолюції не слід перебільшувати. Річ у тому, що в цьому випадку, відповідно до ст. 96 Статуту ООН, ідеться не про рішення Суду з міждержавного спору, а лише про консультативний висновок, який, на відміну від рішень Суду зі справ, переданих на його розгляд державами, не має юридично обов'язкової сили. Безперечно, що консультативні висновки Міжнародного Суду беруться до уваги державами і певною мірою впливають на правове регулювання міждержавних відносин, але ще раз наголосимо, що вони не висуюють для держав конкретних міжнародно-правових зобов'язань. Навіть у випадку позитивного для Сербії змісту консультативного висновку важко уявити, що держави, які вже визнали незалежність Косово і встановили з ним дипломатичні стосунки, відмовляться від цього. Хоча варто зазначити, що висновок Суду щодо невідповідності нормам міжнародного права проголошення незалежності Косово може мати вплив на держави, які ще остаточно не сформували своєї позиції з цього питання.

Реакцією України щодо проголошення незалежності Косова стала заява Президента України від 19 лютого 2008 р. В інтерв'ю журналістам попередній Президент України В. Ющенко зазначив, що наша держава в цьому питанні керується насамперед національними інтересами та міжнародним правом. Президент України наголосив, що Україна виходить із того, що для рішення про визнання або невизнання незалежності Косово для більшості країн ще потрібен час. Воно є непротиставним для кожної країни. Він зазначив, що є багато причин для того, щоб більшість країн ще не висловила своїх поглядів. «Ми виходимо з того, що можливості переговорного процесу, можливості переговорного врегулювання ще не вичерпані», – підкреслив Президент України. За словами В. Ющенка, для України є дуже важливим у цьому питанні рішення Ради Безпеки ООН, позиції ОБСЄ, Євросоюзу. Слід наголосити на тому, що В. Ющенко зауважив: у будь-якому випадку модель врегулювання статусу Косово не є і не може бути прецедентом [10]. Міністерство закордонних справ України після проголошення незалежності Косова виступило з досить зваженою заявою: «17 лютого цього року проголошено незалежність Косово. Майбутнє Косово і регіону загалом – в європейській перспективі. Тільки у такий спосіб можна буде гарантувати збереження стабільності, недопущення насильства та забезпечення громадянського миру. Виходимо з того, що права і свободи всіх громадян та етносів, які населя-

ють Косово, будуть належно забезпечені. Сподіваємося на відновлення плідного діалогу між усіма залученими сторонами. Важливу роль у цьому мають відігравати багатосторонні механізми, зокрема, ЄС, ОБСЄ, ООН. Те, що косовський випадок мав надзвичайно шкідливий вплив на підтримку міжнародного миру та безпеки, засвідчив розвиток подій на Кавказі у серпні цього року. Нагадаємо, що 26 серпня 2008 р. Росія визнала незалежність Абхазії та Південної Осетії.

Отже, на сьогоднішній день проблема визнання нових держав залишається не стільки правовою, скільки політичною проблемою. Спробу виробити певні критерії, яким має відповідати новоутворена держава, для того, щоб розраховувати на визнання, яка була зроблена країнами-членами ЄС в документі «Керівні принципи визнання нових держав у Східній Європі та Радянському Союзі», наврайд чи можна назвати вдало, оскільки в процесі визнання республік колишньої Югославії держави-члени ЄС далеко не завжди дотримувалися розроблених ними самими критеріїв. Практика визнання республік колишньої Югославії свідчить, що приймаючи рішення про визнання новоутворених держав, існуючі держави, так само як і було протягом всієї історії існування інституту визнання, більшою мірою керуються своїми політичними інтересами, ніж будь-якими правовими критеріями.

Література

8. Буткевич В. Г., Мицик В. В., Задорожній О. В. Міжнародне право. Основи теорії: Підручник / за ред. В. Г. Буткевича. – К., 2002. – 606 с.
9. Генассамблея ООН прийняла сербський проект резолюції по Косово [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://korrespondent.net/world/609343>
10. Заява МЗС України щодо Косова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.mfa.gov.ua/mfa/ua/publication/content/16732.htm?lightWords=%D0%9A%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B2%D0%BE.
11. Нгуен Куок Динь, Патрик Дайе, Алэн Пелле. Международное публичное право : в 2-х томах. – Т. 1. – К., 2000. – 440 с.
12. Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН 47/1 от 22 сентября 1992 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/028/10/IMG/NR002810.pdf?OpenElement>.
13. Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН 63/3 от 8 октября 2008 года [Електронний ресурс]. – Ресурс доступу: <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N08/470/99/PDF/N0847099.pdf?OpenElement>.
14. Резолюция Совета Безопасности ООН 757(1992) от 30 мая 1992 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org/russian/document/scresol/res1992/res757.htm>.
15. Резолюция Совета Безопасности ООН 1244(1999) от 10 июня 1999 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org/russian/document/scresol/res1999/res1244.htm>.
16. Тодоров І. Позиція України щодо врегулювання югославської кризи // Проблеми слов'язнознавства. – 2003. – Вип. 53. – С. 76–86.
17. У питанні щодо статусу Косово Україна керується національними інтересами та міжнародним правом : Заява Президента України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/9060.html>.
18. Convention on Rights and Duties of States (inter-American); December 26, 1933 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://avalon.law.yale.edu/20th_century/intam03.asp.

19. Charter of the Organization of American States; March 30-May 2, 1948 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://avalon.law.yale.edu/20th_century/decad062.asp.
20. La reconnaissance des nouveaux Etats et des nouveaux gouvernements [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.idi-iil.org/idiF/resolutionsF/1936_bruX_01_fr.pdf.
21. Kosovo Declaration of Independence [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.assembly-kosova.org/?krye=news&newsid=1635&lang=en>.
22. Pelle A. The opinions of the Badinter Arbitration Committee. A second Breath for the Self-Determination of Peoples [Електронний ресурс]. – Режим доступу: European Journal of International Law. – Vol. 3. – 1992. – P. 178–185.
23. Rich R. Recognition of States: The Collapse of Yugoslavia and the Soviet Union // European Journal of International Law. – Vol. 4. – 1993. – P. 36–65.

Швець А.В., аспірантка УДУФМТ

РОЛЬ СПОРТУ Й МІЖНАРОДНИХ СПОРТИВНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УТВЕРДЖЕННІ МИРУ ТА БЕЗПЕКИ

Утвердження миру та світової безпеки є визначальним фундаментальним завданням міжнародного права. Значна роль у його вирішенні належить державам та міжнародним організаціям – як урядовим, так і неурядовим. Останнім часом все більш актуальним стає залучення поряд з традиційними засобами досягнення даних цілей допоміжних (альтернативних) шляхів. Одним із них є забезпечення миру та міжнародної безпеки засобами спорту та через мережу міжнародних спортивних організацій.

Могутній потенціал спорту в утвердженні миру та безпеки людство зрозуміло ще в найдавніші часи. Так, ще у Давній Греції існувала традиція «кекхірї» (олімпійського перемир'я), коли під час проведення Олімпійських ігор припинялися будь-які військові дії. Період перемир'я, як вважають, тривав близько трьох місяців, що надавало спортсменам необхідний час для підготовки та участі у змаганнях і подорожі до Олімпії та назад. Навіть у важкі для міст-держав часи давні греки суворо дотримувалися цієї традиції та строків проведення Олімпійських ігор, зокрема, і в 480 р. до н.е., коли у Грецію вторглися перси [1, с. 45–46]. Крім того, правила Олімпійських ігор у Давній Греції містили численні гуманістичні норми. Зокрема, спортсменів, які наносили суперникам смертельних поранень, судді виганяли зі стадіонів та анулювали їх перемоги, а з тих, хто порушив присягу та запламував свою участь у змаганнях нечесною грою, стягували величезний штраф та викарбовували їх імена на ганебних плитах у Священній Рощі в Олімпії.

Не менш важливе значення відіграє спорт і в житті сучасного світового співтовариства. Недарма протягом ХХ століття міжнародний спортивний рух став відзеркаленням усіх політико-правових проблем, які існували у світі. Так, Олімпійські ігри ставали об'єктом політичних та ідеологічних протистоянь (наглядним прикладом яких є бойкоти олімпіад у Москві 1980 року та Лос-Анджелесі 1984 року), активно піднімалися проблеми боротьби з апартеїдом у спорті, проблема дискримінації, гендерної рівності, проблеми допуску та визнання окремих держав. Часом Олімпійські ігри ознаменоувалися трагічними подіями, як-от терористичні акти (сумнозвісне захоплення та вбивство заручників з числа спортсменів Ізраїлю на Мюнхенській олімпіаді 1972 року).

Секція 8. Принципи і норми міжнародного права і міжнародної безпеки

Побудова мирного суспільства є одним з основних завдань сучасного міжнародного спортивного руху. В Олімпійській Хартії, конституції міжнародного спорту, закріплено, що мета олімпійського руху полягає у сприянні побудові мирного та кращого світу шляхом виховання молоді через спорт згідно з ідеями олімпізму та його цінностями [2].

Спорт, із притаманними йому рисами самодисципліни, поваги до супротивника, командного духу, чесної гри та суворого дотримання встановлених правил має величезний потенціал для інтеграції суспільства, відновлення зв'язків між колишніми ворогуючими сторонами, мирного вирішення конфліктів. Серед тридцяти чотирьох країн, опитаних Міжнародною робочою групою «Спорт заради розвитку та миру» у 2008 році щодо їх ініціатив у напрямку застосування спорту на служіння розвитку та миру, приблизно 69% розвинутих країн та 85% країн, що розвиваються, відповіли, що вони або використовують, або планують використовувати спорт у національних стратегіях вирішення конфліктів та побудови миру [3, с. 210-211]. Зокрема, спорт сприяє інтеграції «соціально-виключених» верств населення, таких як біженці, мігранти, вигнанці, шукачі притулку, люди з обмеженими можливостями, бездомні (найбільш яскравим прикладом є проведення ФІФА Чемпіонату світу з футболу серед бездомних). Заняття спортом є ефективним засобом зняття соціальної напруги та альтернативою участі у кримінальних та воєнізованих угрупованнях.

Існують випадки успішного використання спорту для сприяння демобілізації та роззброєння населення. Так, у серпні 2004 року, коли національна футбольна збірна Бразилії приїхала у Порт-о-Пренс для участі у грі проти національної футбольної збірної Гаїті, бразильські миротворці успішно обмінювали білети на матч на вогнепальну зброю у місцевого населення [3, с. 223].

Проте ефективність використання спорту в досягненні цілей забезпечення безпеки та мирного співіснування залежить від правильного застосування його потенціалу. Адже спорт здатен не лише сприяти утвердженню миру та гуманістичних ідей, а й стати чинником розпалення міжнародної та міжетнічної ворожнечі, пропаганди расової дискримінації, непоодинокими є випадки насилля під час спортивних подій, зокрема, серед уболівальників. Тому особливо важливим у даному напрямку є боротьба з неприйнятною поведінкою у спорті та покарання її учасників. Особлива роль у цьому процесі належить міжнародним спортивним організаціям, які є регуляторами міжнародного спортивного руху та здатні налагодити спортивні відносини як на міжнародному інституціональному рівні, так і на національному, користуючись своєю здатністю надавати своїм рішенням загальнообов'язкового характеру у спортивній сфері через істотний вплив на національні спортивні організації, нерідко навіть врозріз із нормами національного законодавства.

Наразі міжнародний спортивний рух налічує більше двохсот міжнародних спортивних організацій загального і спеціального спрямування. Найпотужнішою організацією, яка відповідає за розвиток олімпійських видів спорту в усьому світі та за організацію і проведення Олімпійських ігор, є **Міжнародний олімпійський комітет (МОК)**. Управління та розвиток окремих видів спорту на світовому рівні належить до функцій **міжнародних федерацій** з олімпійських та неолімпійських видів спорту.

МОК та міжнародні федерації активно долучаються до вирішення сучасних міжнародних проблем, таких як безпечне довкілля, боротьба проти війни, боротьба з бідністю, зі СНІДом та ін. Міжнародні спортивні організації у своїй діяльності ефективно взаємодіють з міжнародними урядовими організаціями та державами (наглядним прикладом такої взаємодії є тісна співпраця УЄФА та України з питань проведення Чемпіонату Європи з футболу 2012 року).

Секція 8. Принципи і норми міжнародного права і міжнародної безпеки

Значення спорту та роль міжнародних спортивних організацій в утвердженні миру та безпеки людства офіційно визнано міжнародним співтовариством. Так, визначаючи стратегічні цілі та завдання у новому тисячолітті, в Декларації тисячоліття Організації Об'єднаних Націй, затвердженій Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН №55/2 від 8 вересня 2000 року, у розділі «Мир, безпека та роззброєння» ООН закликає держави-учасниці дотримуватись «олімпійського перемир'я», індивідуально та колективно, у теперішньому та в майбутньому, підтримувати МОК у його зусиллях із заохочення миру та взаєморозуміння між людьми за допомогою спорту та втілення олімпійських ідеалів.

Значення спорту у вирішенні стратегічних світових цілей утвердження миру підкреслено і в резолюціях Генеральної Асамблеї ООН №48/11 від 25.10.1993 «Дотримання олімпійського перемир'я», №50/13 від 21.11.1995 «Олімпійські ідеали», №60/8 від 03.11.2004 та №62/4 від 16.11.2007 «Утвердження миру та побудова більш щасливого життя на планеті за допомогою спорту та втілення олімпійських ідеалів», №60/9 від 30.11.2005 та №63/135 від 11.12.2008 «Спорт як засіб сприяння вихованню, здоров'ю, розвитку та утвердження миру» та інших. Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН №58/5 від 17.11.2003 р. 2005 рік був оголошений ООН Міжнародним роком спорту та фізичного виховання як засобу сприяння вихованню, здоров'ю, розвитку та миру [4].

Таким чином, спорт виступає значним консолідуючим та об'єднуючим чинником, а також ефективним засобом вирішення численних сучасних міжнародних проблем, зокрема, досягнення миру і безпеки у світі та підтримання дружніх відносин між націями та державами. Тому міжнародне співтовариство та держави мають приділяти особливу увагу розвитку спорту та враховувати миротворчий та гуманістичний потенціал спорту та роль міжнародних спортивних організацій при виробленні власних стратегій та шляхів вирішення внутрішніх та міжнародних конфліктів.

Література

1. Платонов В.Н. Олимпийский спорт / В.Н. Платонов, С.И. Гуськов. – К.: Олимпийская литература, 1994. – 496 с.
2. Олімпійська Хартія МОК. Діє з 7.07.2007 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://noc-ukr.org/files/OfficialDocuments/CHARTER%20July%202007-Feb08.pdf>
3. Sport for Development and Peace International Working Group Key Documents. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.righttoplay.com/International/news-and-media/Documents/Policy Reports docs/Harnessing the Power - FULL/Chapter6_SportandPeace.pdf
4. <http://www.un.org/>

*Yuliya Lykhytska, Post-graduate,
International Law Ukrainian State
University of Finance and International Trade*

THE EU PRINCIPLES OF THE COMMON FOREIGN SECURITY POLICY

The European Union has created its own foreign and security policy that enables it to speak and act as one in world affairs. The fight against terrorism and regional conflicts persuaded EU leaders to create formal instruments for both diplomacy and intervention.

*Секція 8. Принципи і норми
міжнародного права і міжнародної безпеки*

The Member states have committed themselves to a Common Foreign Security Policy for the European Union. The principle of a common foreign and security policy (CFSP) was formalised in the Maastricht Treaty of 1992. EU countries have always recognised the need to act together in foreign policy and defence matters. But this has proved hard to achieve. A timid start was made in 1970 through a process called European Political Cooperation, whereby EU countries tried to coordinate their positions on foreign policy issues within the United Nations and other international bodies. But on particularly sensitive issues, or where individual EU countries had special interests, no single voice could be found because decisions had to be unanimous.

Under the changes made by the Amsterdam Treaty (1997) this process was solidified into the CFSP. The Treaty created a post of EU High Representative for the CFSP, able to represent the European Council abroad. The 1999 Cologne European Council committed the EU to develop the ability to take independent military action, a policy which has been pursued by the High Representative under the European Security and Defence Policy (ESDP). As a result, since 2003 the EU has deployed teams of international observers and peacekeeping forces, such as the team deployed to Chad in 2008. In 2009, the Lisbon Treaty brought about huge changes to the CFSP. First, it combined the roles of 'High Representative for the CFSP' and the 'External Affairs Commissioner' to create a single EU Foreign Policy post of High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy. The position is currently held by the UK's Catherine Ashton. Secondly, it created a new European External Action Service (EEAS) which will bring the previous EU's diplomatic missions together under the authority of the new High Representative. Thirdly, the Lisbon Treaty changed the way ESDP decisions are made. Previous decision were ultimately made by member states in the Council of the European Union (each state had a veto), but the Lisbon Treaty increased the use of Qualified Majority Voting, which reduced the number of areas in which the veto can be used. Crucially, decisions on military or defence issues must still be unanimous.

The High Representative for Foreign Affairs is responsible for co-ordinating the EU's foreign policy and building consensus between member states. The specific powers of the Foreign Affairs post are largely undefined and likely to be shaped by Catherine Ashton in the coming years (for example she submitted plans for the structure of the EEAS diplomatic service in March 2010). However, actual decisions on CFSP are still made by member states in the European Council. It was agreement here that involved the EU in peacekeeping in Macedonia, Bosnia-Herzegovina and Congo in 2003, as well as observer missions in Gaza (2004) and Indonesia (2005). In April 2007, EU foreign ministers agreed to implement sanctions against Iran following its refusal to halt uranium enrichment. In 2008 sanctions were imposed against Zimbabwe following a violent and undemocratic Presidential election, and the EU launched its first maritime operation against piracy off the Somali coast. The European Council also issues 'common strategies' on issues about which members states agree, many as part of the European Neighbourhood Policy (ENP). These include strategies on promoting democracy and peace in Russia, the eastern Mediterranean and Ukraine. Under the authority of the High Representative, the EU has diplomatic missions in several important countries.

The use of Qualified Majority Voting in CFSP increased under the Lisbon Treaty (2007), but member states retain the right to *veto* all EU foreign policy decisions and strategies. For example, Poland blocked a new Partnership and Co-operation Agreement (PCA) with Russia in protest at an ongoing Russian ban on Polish meat imports in 2005-2007. Also Spain, Greece and Slovakia opposed UN Special Envoy Martti Ahtisaari's plan for Kosovan independence before an EU mission policed Kosovo's transition to independence when it declared independence from Serbia in 2008. Mem-

ber states still have the freedom to pursue their own foreign policy goals as Britain and some other members did in 2003 when they decided to join the US-led invasion of Iraq, despite the opposition of other members.

Foreign and security policy is one area where essential authority remains with EU governments, although the European Commission and, to a lesser extent the European Parliament, are associated with the process. Key decisions are taken by unanimous vote.

The CFSP is an effective way of enhancing security around the EU by emphasising shared goals and values. Co-operating on foreign policy gives countries a louder voice on the world stage.

Амбарцумов Г.Ю., аспірант УДУФМТ

МІЖНАРОДНИЙ КРИМІНАЛЬНИЙ СУД В СИСТЕМІ ОРГАНІВ, ЩО ВЕДУТЬ БОРОТЬБУ З МІЖНАРОДНИМИ ЗЛОЧИНАМИ

До останнього часу система внутрішньодержавних органів по боротьбі із злочинністю була ефективною інституційною системою, у тому числі і в боротьбі з транснаціональною злочинністю. Проте інтеграційний процес і пов'язане з ним зростання кількості міжнародних правопорушень визначають необхідність створення міжнародних механізмів, покликаних боротися з цим негативним явищем. До моменту створення Міжнародного кримінального суду міжнародна співпраця в області боротьби із злочинністю досягла визначених, хоч і недостатніх, результатів.

Міжнародний кримінальний суд, як вірно відзначають І.П. Бліщенко і І.В. Фісенко, зіткнувся з тим, що деякі його функції через необхідність або з інших причин доручено виконувати вже існуючим органам як міжнародним, так і внутрішнім. До того ж створення Міжнародного кримінального суду як органу міжнародного кримінального правосуддя порушило питання про інституціоналізацію на міжнародному рівні співпраці щодо інших стадій боротьби з міжнародними правопорушеннями – від розслідування до виконання вироку. Таким чином, Міжнародний кримінальний суд повинен зайняти своє особливе місце в системі тих, що вже існують, створюються і можуть виникнути в майбутньому органів по боротьбі з міжнародними злочинами. Отже, слід проаналізувати діяльність міжнародних органів і організацій, які мають певні повноваження в області міжнародного кримінального судочинства.

До органів загальної компетенції, які наділені владними повноваженнями у сфері боротьби із злочинністю на універсальному рівні, відносяться Рада Безпеки ООН і до певної міри Міжнародний Суд ООН.

Що стосується безпосереднього покарання міжнародних злочинців, то до останнього часу воно повністю здійснювалося органами національної юстиції. Таким чином, для визначення місця Міжнародного кримінального суду в системі міжнародних органів необхідно розглянути взаємозв'язок Міжнародного кримінального суду і Організації Об'єднаних Націй, Міжнародного кримінального суду і Ради Безпеки ООН.

Відносини Організації Об'єднаних Націй і Міжнародного кримінального суду будуються за принципом угоди, яка схвалюється Асамблеєю держав – учасників Римського Статуту 1998 року та згодом укладається Головою Суду від імені Суду. Міжнародний кримінальний суд є незалежним судовим органом, який не є ні підрозділом, ні частиною ООН.

Секція 8. Принципи і норми міжнародного права і міжнародної безпеки

Зважаючи на особливий статус розслідування міжнародних злочинів, зокрема і судочинства в цілому, абсолютно очевидна необхідність тісного зв'язку організації розслідування і судочинства з Радою Безпеки ООН. Саме тому це питання стало одним з найважливіших предметів суперечок.

Спочатку всі п'ять постійних членів Ради Безпеки (Китай, Франція, Росія, Великобританія і США) наполягали на повному контролі Ради Безпеки за правомочністю Суду заслуховувати кожну конкретну справу. Вони стверджували, що делікатність ситуації загрози міжнародному миру та безпеці вимагає невідмінної участі Ради Безпеки в рішеннях про доцільність втручання Суду. Ці держави виступали за таке положення, при якому Суд мав би право розглядати ту або іншу ситуацію лише в тому випадку, якщо вона вже включена до порядку денного Ради Безпеки, і лише за умови надання санкції Ради Безпеки. Запропонована модель отримала умовну назву «Вето Ради Безпеки».

На жорсткому контролі з боку Ради Безпеки наполягали тільки п'ять постійних його членів і їх найближчих союзників. Представники неурядових організацій і країн-однодумців виступили проти цієї пропозиції, стверджуючи, що надання Раді Безпеки права участі у відборі справ політизувало б правосуддя. Деякі з них пропонували також, щоб таке попереднє санкціонування, якщо воно все ж таки буде визнано необхідним, здійснювалося б не Радою Безпеки, а Генеральною Асамблеєю як ширшим представницьким органом.

Пропозиції цих держав отримали умовну назву "Сінгапурський компроміс", який врешті решт отримав значну підтримку. Згідно з ним Рада Безпеки має право вилучати справу з ведення Суду, але Суду не потрібно спочатку добиватися санкції з боку Ради Безпеки. Елегантність Сінгапурського компромісу полягає в тому, що він позбавив "постійну п'ятірку" аргументів на користь надання Раді Безпеки права попереднього санкціонування. Згідно Сінгапурському компромісу Раді Безпеки надається певна роль в справах, пов'язаних із загрозою міжнародному миру і безпеці. Це знімає багато побоювань делегацій, що висловлювалися на користь Варіанту "Вето Ради Безпеки". Якщо в конкретній ситуації Рада Безпеки дійсно не вважатиме доречною втручання Суду, вона зможе не допустити слухання відповідної справи.

В ході неофіційних дискусій під час сесії Підготовчого комітету в грудні 1997 р. представник Великобританії оголосив про підтримку Сінгапурського компромісу. Глава американської делегації Девід Шеффер також публічно заявив, що "переваги сінгапурської пропозиції полягають у визнанні законної ролі Ради Безпеки".

Не дивлячись на взаємозв'язок таких міжнародних органів, як Рада Безпеки ООН і Міжнародний кримінальний суд, самостійна роль першого продовжує залишатися актуальною в боротьбі із злочинами проти людства. Статут ООН наділяє Раду Безпеки повноваженнями розслідувати будь-яку суперечку або будь-яку ситуацію, яка може призвести до міжнародних спорів або викликати суперечку, для визначення того, чи не може продовження цієї суперечки або ситуації загрожувати підтримці міжнародного миру і безпеки. Рада Безпеки визначає існування будь-якої загрози миру, будь-якого порушення миру або акту агресії і робить рекомендації або вирішує про те, яким заходам слід вжити для підтримки або відновлення міжнародного миру і безпеки.

Рада Безпеки ООН уповноважується вирішувати, які заходи, не зв'язані з використанням озброєних сил, повинні застосовуватися для здійснення його рішень, і може зажадати від Членів Організації застосування цих заходів. Ці заходи можуть включати повну або часткову перерву економічних відносин, залізничних, морських, повітряних, поштових, телеграфних, радіо або інших засобів повідомлення, а також розрив дипломатичних відносин.

Якщо Рада Безпеки визнає, що вказані заходи можуть виявитися недостатніми або вже виявилися недостатніми, він уповноважується робити такі дії повітряними, морськими або сухопутними силами, які виявляться необхідними для підтримки або відновлення міжнародного миру і безпеки. Такі дії можуть включати демонстрації, блокаду і інші операції повітряних, морських або сухопутних сил Членів Організації. Аналізуючи характер і ефективність вказаних заходів, необхідно мати на увазі, що всі ці заходи є військовими, політичними, економічними, але не правовими засобами регулювання. Що торкається правових заходів боротьби із злочином агресії, направлених на його припинення і покарання, то їх здійснення можливе тільки в судовому порядку.

Література

1. Блищенко І.П., Фисенко І.В. Международный уголовный суд. – М.: Закон и право, ЮНИТИ, 1998. – 91 с.
2. Official report of David J. Scheffer, U.S. Ambassador to the International Criminal Tribunal for Rwanda, to the U.S. House of Representatives, 23 July 1998, <http://www.hrights.m/text/bl2/Chapter22.htm>
3. См.: I.C.J. Reports 1993. - P.3. (Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide. Provisional Measures, Order of 8 April 1993).

Варес К.Л., аспірант УДУФМТ

ПОЗИЦІЯ УКРАЇНИ В ПИТАННІ ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСІВ МІЖНАРОДНОГО РАЙОНУ МОРСЬКОГО ДНА

Конвенції прийняті в Женеві у 1958 році не розглядали правовий режим морського дна поза межами національної юрисдикції.

З метою вироблення єдиної міжнародної політики для регулювання діяльності людини на морському дні та експлуатації його мінеральних ресурсів, Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй заснувала Комітет із мирного використання дна морів та океанів поза межами національної юрисдикції (далі – Комітет).

Генеральна Асамблея закликала Комітет досліджувати питання збереження виключно для мирних цілей дно морів, океанів та надр поза межами національної юрисдикції, а також щодо використання його ресурсів в інтересах людства. В Резолюції Генеральна Асамблея просила Генерального секретаря вжити заходів з питання створення у відповідний час, відповідного міжнародного апарату з метою сприяння дослідженню та експлуатації «міжнародної зони» та використання ресурсів в інтересах всього людства, незалежно від географічного положення держави і з особливим врахуванням інтересів та потреб країн що розвиваються, а також надати Комітету доповідь з цього питання [1]. Відповідно до рішення, прийнятого Першим комітетом на 1648-му та 1649-му засіданнях 19 та 20 грудня 1968 року, до складу Комітету увійшли держави-члени Організації серед інших і СРСР. УРСР, в свою чергу, отримала статус акредитованого спостерігача.

У 1979 році за результатами роботи Комітету була прийнята «Декларація про принципи які регулюють діяльність держав відносно дна морів, океанів та їх надр у відкритому морі поза межами національної юрисдикції», відповідно до якої визнано, що освоєння та використання цього району та його ресурсів повинні здійснюватись таким чином, щоб сприяти здоровому розвитку світової економіки та рівномірному росту міжнародної торгівлі та звести до мінімуму будь-

Секція 8. Принципи і норми міжнародного права і міжнародної безпеки

які негативні економічні наслідки, які можуть бути викликані коливанням цін на сировинні матеріали в результаті такої діяльності.

Конвенція Організації Об'єднаних Націй з морського права достатньо детально регламентує не тільки режим морського дна, але й також в частині XI Конвенції визначила організацію експлуатації його ресурсів. Довгий час суперечки цілого ряду промислово розвинутих країн щодо положень Конвенції, що регулювали розвідку та розробку ресурсів морського дна поза межами національної юрисдикції, не давали можливості прийняти текст Конвенції в цілому.

Тим не менш Підготовча комісія розпочала свою роботу з метою створення Міжнародного органу з морського дна (далі – Орган) та Міжнародного трибуналу з морського права.

Для організації та контролю всією діяльністю в Районі створено Орган. В якості головних складових функціонує Асамблея, Рада та Секретаріат. Також Конвенцією визначено загальні положення життєдіяльності Району, питання політики відносно діяльності Району, і особливо розробку залізно-марганцевих конкрецій в глибинних районах морського дна, сформовано основні функції і правові повноваження керівних та виконавчих органів Району, визначено фінансові аспекти діяльності цих органів.

З метою резервування ділянок морського дна для розробки, дослідження і в подальшому видобутку ресурсів II Резолюція Третьої Конференції ООН з морського права, яка є невід'ємною частиною Конвенції ООН з морського права 1982 року, визначила категорію «первинних вкладників», які мають право на подання заявки на ділянку морського дна за спрощеною процедурою: – серед інших СРСР та Спільна організація «Інтерокеанметал» (до складу входили СРСР, Чехословаччина, Куба, Болгарія, Польща, В'єтнам та ГДР).

У 1987 році уряди СРСР, Бельгії, Італії, Канади та Нідерландів, з метою вирішення практичних проблем відносно глибоководних видобувних районів морського дна, провели ряд консультацій у період з грудня 1986 по серпень 1987 роки та заключили Угоду про рішення практичних проблем, пов'язаних з глибоководними видобувними районами морського дна (далі – Угода) [2].

23 липня 1994 року у Нью-Йорку було підписано Угоду про здійснення Частини XI Конвенції [3], яка вступила в силу 28 липня 1996 року. Дана Угода підлягає тлумаченню та застосуванню разом з Частиною XI Конвенції переважну силу мають положення Угоди.

Отже правовий режим морського дна поза межами національної юрисдикції характеризується наступними положеннями:

Дно морів та океанів і його надра поза межами дії національної юрисдикції іменуються – **Район** під яким розуміється частина морського дна, яка розташована поза зовнішніми межами континентального шельфу.

Жодна держава не може претендувати на суверенітет, суверенні права чи здійснювати їх відносно будь-якої частини Району або його ресурсів, ні одна держава, фізична чи юридична особа не можуть присвоювати будь-яку його частину.

Всі права на ресурси Району належать всьому людству, від імені якого діє Міжнародний орган з морського дна. Корисні копалини, здобуті в Районі, можуть бути відчужені, відповідно до положень Конвенції і норм, правил та процедур Органу, який забезпечує справедливий розподіл фінансових та інших економічних благ, отриманих від діяльності в Районі [4].

Після розпаду СРСР питання щодо долі колишньої радянської власності та зовнішнього державного боргу стало предметом запеклих дискусій. Жодний інший об'єкт правонаступництва не викликав такої переговорної активності та не зазнав такої зміни підходу. Питання про державну власність СРСР, насампе-

Секція 8. Принципи і норми міжнародного права і міжнародної безпеки

ред за кордоном, набуло особливої важливості для союзних республік, що проголосили незалежність, ще до офіційного припинення існування СРСР.

4 грудня 1991 року між СРСР та колишніми радянськими республіками, крім Азербайджану, Молдови, держав Балтії, Туркменістану та Узбекистану, було підписано Договір про правонаступництво щодо зовнішнього державного боргу й активів Союзу РСР, що став правовою базою для розподілу активів і пасивів СРСР.

У статті 3 Договору про правонаступництво щодо зовнішнього державного боргу і активів Союзу РСР від 4 грудня 1991 р. зазначалося: «Сторони приймають на себе зобов'язання брати участь у погашенні і нести витрати по обслуговуванню державного зовнішнього боргу СРСР у частках, погоджених Сторонами, і за умови виконання вищевказаного зобов'язання приймають на себе зобов'язання гарантувати право власності кожної зі Сторін на належну їй частку активів СРСР» [5].

Для визначення часток сторін у власності та боргах колишнього СРСР було обрано агрегований показник, який врахував чотири фактори: частки республік в експорті, імпорті, виробленому національному доході і чисельності населення СРСР за 1986 - 1990 роки. У результаті застосування цього показника було визначено частину України у власності і зовнішньому борзі, яка склала 16,37%.

Російська федерація протягом 1992-1993 років уклала ряд двосторонніх угод за так званим «нульовим варіантом» з іншими колишніми радянськими республіками. Угоди за «нульовим варіантом» передбачали передачу Російській федерації державами-наступницями своїх прав на частку власності і зобов'язань щодо обслуговування і виплати частки зовнішнього державного боргу колишнього СРСР. Україні відмовилась від прийняття «нульового варіанту» і на сьогоднішній день у зв'язку з пасивною політикою України, питання правонаступництва досі не вирішено.

Отже, підсумовуючи вищевикладене та зважаючи на формування позиції України стосовно участі у процесі науково-дослідної діяльності у глибоководних районах Тихого Океану, необхідно зауважити, що участь України у розробці мінеральних ресурсів морського дна є доцільною, оскільки це диктується нашими економічними інтересами, такими як забезпечення власних потреб необхідними металами, виробництво металів на експорт, і в силу того факту, що Україна має значні напрацювання в галузі розробки технологій глибоководного видобування поліметалевих конкрецій.

Література

1. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН (A/RES/2467 (XXIII)) від 21 грудня 1968 року «Рассмотрение вопроса о сохранении исключительно для мирных целей дна морей и океанов и его недр в открытом море за пределами действия существующей национальной юрисдикции, а также об использовании их ресурсов в интересах человечества» // www.un.org – (Офіційний сайт Організації Об'єднаних Націй) – (20.03.2010);
2. Скаридов А. С. Морское право. – СПб.: Academus, 2006. с. 154-161;
3. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН №48/263 від 28.07.1994 року // www.un.org – (Офіційний сайт Організації Об'єднаних Націй) – (20.03.2010);
4. Анцелевич Г.А. Международное морское право. Т2. – К.: Зовнішня торгівля, 2010 – с. 42-63.
5. Договор о правопреемстве в отношении внешнего государственного долга и активов Союза ССР от 4 декабря 1991 г. // Действующее международное право: В 3 т. - М.: Изд-во Московского независимого института международного права, 1999. – Т. 1. – С. 476-482.

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ РЕАЛІЇ АНТАРКТИКИ

Антарктика – земля світу, дружби та згоди.

190 років тому російські вчені та мандрівники Фаддей Беллінґгаузен і Михайло Лазарев відкрили останній невідомий континент – Антарктиду. Під час нанесення Беллінґгаузеном на карту перших островів, було зрозуміло, що це велике відкриття. Тоді, 1820 року, Антарктида для людства була незвіданою, іншою планетою.

З тих самих пір і до сьогодні, відповідно до міжнародного договору про Антарктику укладеного в 1959 році на Вашингтонській конференції представниками дванадцяти держав – на Антарктичному континенті дозволена виключно наукова діяльність.

Тепер, Антарктида вивчена і така, що вивчається, з'являється як континент, що має найбагатші ресурси: величезні запаси води, корисних копалин та багатий тваринний світ. Нині цей континент ретельно вивчають вчені з 28 країн світу. Великий вклад у вивчення Антарктиди вносять також і українські вчені.

Укладений в 1959 році договір про Антарктику передбачає використання льодового континенту всіма народами виключно в мирних цілях і для наукових досліджень¹. Проте, наявність договору не означає що держави, які приєдналися до нього, відмовилися від своїх територіальних претензій на континент і прилеглий простір. Навпаки, територіальні домагання деяких країн величезні. Наприклад, Норвегія претендує на територію, що перевищує її власну вдєсятеро, величезні території оголосила своїми Великобританія. Австралія вважає своєю територією майже половину Антарктиди, до якої входить і «французька» Земля Аделі, тощо.

Хоча сама Антарктика є демілітаризованою та нейтралізованою зоною, навколо неї вже спалахували озброєні конфлікти. Варто відмітити тривале протистояння Чилі та Аргентини за острови в районі мису Горн, а також взаємний перетин районів та територіальні претензії цих двох країн в Антарктиді. Окремо варто виділити протистояння Аргентини та Великобританії із-за Мальвінських (Фолклендських) островів (нещодавно у цьому районі розпочато підготовчі роботи щодо розвідки нафти). Те, що острови є фактично воротами в Антарктику, визначає наполегливість Лондона в збереженні свого суверенітету над ними.

Росія виступає за збереження статус-кво в Антарктиці. Міністр закордонних справ РФ Сергій Лавров повідомив: «В інтересах всіх государств – это единая позиция участников договора об Антарктике – избегать каких-либо движений, которые были бы направлены на попытку вскрыть этот договор».

Проте, на думку деяких експертів, за певних умов розподіл Антарктиди може бути політичною реальністю вже в найближчі 2 – 3 десятиліття.

Разом з тим, Антарктика є надзвичайно вразливою екологічною системою, яка може зазнати великих втрат від людської діяльності. Саме тому 04.10.1991 у м. Мадриді ряд країн підписали «Протокол про охорону навколишнього середовища до Договору про Антарктику». Протокол проголошує Антарктику, континентом миру та науки, встановлює там всебічний природоохоронний режим.

Антарктида – останній ресурсний резерв людства, це останнє місце, де людство зможе добувати мінеральну сировину після його вичерпання на п'яти обжитих континентах. Геологи встановили, що надра Антарктиди містять значну кількість корисних копалин - залізняк, кам'яне вугілля, знайдені сліди руд міді, нікелю, свинцю, цинку, гірського кришталю, тощо. За оцінками дослідників запа-

¹ Україна ратифікувала Договір у вересні 1992 року.

Секція 8. Принципи і норми міжнародного права і міжнародної безпеки

си нафти (6,5 млрд т) й газу (4 трлн м³) під Антарктидою та на її шельфі більш, ніж на Аравійському півострові. США заявили що до 2020 р. планують здійснити пробний видобуток нафти на льодовитому континенті.

Одна з найзагадковіших сторінок в історії Антарктиди пов'язана зі спробою спочатку нацистської Німеччини, а потім і ряду інших країн, освоїти приховані під льодовиками запаси урану¹.

Нещодавно Аргентинські вчені здійснили шокуюче відкриття: знайшли сліди людини, яка перебувала на Антарктиді, ще за 200 років до її офіційного відкриття.

Група аргентинських археологів, проводячи дослідження на крижаному континенті, натрапили на скельні укриття, в яких були предмети побуту людини: взуття, окремі фрагменти одягу і будівельні дерев'яні конструкції. Вчені стверджують, що знайдені предмети відносяться до початку XVII ст.

Приєднання до Мадридського Протоколу надало нашій країні статус Консультативної сторони Договору, завдяки чому посилює її участь в роботі міжнародних органів з управління Антарктикою, також це сприяє піднесенню міжнародного авторитету України у вирішенні всесвітніх екологічних проблем. Це важливо з огляду на те, що Україна має в Антарктиці власну науководослідну станцію «Академік Вернадський», здійснює регулярні морські експедиції в регіоні. За допомогою Національного антарктичного наукового центру створеного при Міністерстві освіти і науки України 17.03.2010 вирушила на білий континент 15-та Антарктична експедиція. Серед учасників зимівлі 2 геофізика, 2 метеоролога, біолог та 5 працівників станції «Академік Вернадський», які пробудуть у суцільній мерзлоті більше року. Головна мета експедиції за словами Андрія Залізівського, який поїхав вивчати полюс в четверте у ранзі начальника антарктичної станції – виконати всі поставлені завдання.

Полярники 15-ї експедиції потрапили на полюс транзитом через Італію, Аргентину та Чилі.

Проведення в Антарктиці наукових досліджень дає право Україні на квоти для вилуво риби і крилю, що надто важливо для нашої економіки. Крім того, станція «Академік Вернадський», на якій українські вчені ведуть дослідження з 1996 року, включена до глобальної системи спостережень за кліматом.

12 наукових установ із десяти країн Європи проводять дослідження за допомогою програми Європейського проекту вивчення льодовиків Антарктики. Не так давно в німецький Інститут полярних і морських досліджень в місті Бремерсхафені доставлено 120 крижаних брил, кожна завдовжки до 0,5 м та шириною до 10 см. Їх витягнули з декількох шахт. Одна з них має глибину 3 км 200 м. На підставі аналізу цих стародавніх кристалів льоду – віком 900 000 р., які колинебудь мала у своєму розпорядженні наука, фахівці спробують знайти ключ до розгадки того, коли саме в минулі епохи мінявся клімат на нашій планеті, від холодного до теплого і навпаки.

01.12.2009 Договору про Антарктику виповнилося 50 років. Цього ж дня в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського було відкрито Інформаційну виставку під назвою «Антарктичному Договору – 50 років». 01.12.2009 у Вашингтоні (США) розпочав роботу саміт, присвячений підсумкам III Міжнародного Полярного року, в якому беруть участь українські дипломати.

2007 – 2009 роки були оголошені ЮНЕСКО – III Міжнародним Полярним роком. У його акціях українські вчені брали участь вперше. У рамках цього планетарного заходу, що буває раз на півстоліття, вони представили 16 науководослідницьких проектів із різних галузей знань і нині продовжують працю над ними. Зокрема на острові Галіндез створено унікальний біогеографічний полігон,

¹ Журнал «Ехо планети» № 7-8 2010 (автор – А. Іванов)

Секція 8. Принципи і норми міжнародного права і міжнародної безпеки

що завдяки ГС-методикам дає змогу в реальному часі здійснювати системні дослідження структури та функцій антарктичних біоценозів, відстежувати їх реакцію на процеси потепління тощо. Такий моніторинг дозволяє науковцям розглядати екосистеми Антарктики, як природні індикатори глобальних кліматичних змін.

Всі виступаючі, а це провідні вчені та учасники експедицій в Антарктику, підкреслювали величезне значення для іміджу України нашої участі в дослідженні холодного континенту. Зокрема, віце-президент НАН України, академік Антон Наумовець зазначив, що участь у дослідженні Антарктики стимулює розвиток і впровадження в Україні нових технологій, сприяє вивченню клімату планети. А ще Антарктика - континент майбутнього. Адже там представники різних країн, не прокладаючи кордонів, працюють на благо всього людства¹.

Підсумки цієї великої й неординарної праці у складних умовах Шостого континенту протягом 50 років, свідчать про те, що Україна утвердилася як антарктична держава, і за умов подолання фінансової кризи та озброєння її дослідників сучасним науковим обладнанням, здатна створювати й пропонувати світовому ринкові якісний інтелектуальний продукт. За словами Річарда Бюрда американського дослідника – адмірала, який керував деякими антарктичними експедиціями в 20-х, 30-х та 40-х роках ХХ ст. в своїй книзі «Снова в Антарктике»: «Самые глубокие ледниковые трещины и самые свирепые ураганы, с которым приходилось сталкиваться полярному исследователю, ничто по сравнению с затруднениями финансового характера». Приведена цитата свідчить про те, що проблеми, які породжуються недостатнім фінансуванням антарктичних та інших експедицій, мають давню історію. А в наші дні ці проблеми властиві не лише Україні, але і країнам з набагато благополучнішою економікою.

Кабінет Міністрів України планує виділяти щороку по 18,3 млн. грн. на виконання Концепції Державної цільової програми досліджень в Антарктиці на 2011- 2020 рр. Про це йдеться в розпорядженні Кабінету Міністрів України від 03.02.2010 № 194, яким затверджено концепцію цієї програми, метою якої є забезпечення проведення наукових досліджень в Антарктиці, ефективного функціонування української антарктичної станції «Академік Вернадський», виконання Україною міжнародних зобов'язань згідно з Договором про Антарктику і науково обґрунтованою оцінкою перспектив освоєння біологічного і мінерально-ресурсного потенціалу регіону.

Програма передбачає проведення щорічних досліджень на станції «Академік Вернадський» з модернізацією її науково-технічної бази, проведення сезонних морських експедицій з вивчення біологічних і мінеральних ресурсів, наземних і морських екосистем, проведення досліджень антарктичних зразків гірських порід і біологічних об'єктів у лабораторіях Національної академії наук, Міносвіти та інших організацій. Концепція також припускає створення інформаційних систем і технологій, спостережно-аналітичної системи для контролю стану морського середовища району «Академік Вернадський» і суходолу архіпелагу Аргентинських островів. Також передбачається, що буде проводитися дистанційний моніторинг стану верхньої атмосфери і геокосмосу, розробка новітніх біотехнологій знешкодження екологічно небезпечних органічних відходів і очищення стічних вод антарктичних станцій.

Предбачається, що представники України візьмуть активну участь у роботі міжнародних антарктичних організацій та участь у міжнародних проектах, які виконуються в рамках SCAR (Наукового комітету з антарктичних досліджень).

---

¹ Газета «Урядовий кур'єр» № 74(4225) 22.04.2010 – автор Микола Петрусенко.

**Секція 8. Принципи і норми
міжнародного права і міжнародної безпеки**

Концепція передбачає створення на острові Галіндез біогеографічного полігону для комплексних міжнародних наукових досліджень за участю дослідників інших країн-учасниць договору про Антарктику.

Уряд очікує, що реалізація програми дасть можливість визначити перспективні поклади нафти і газу на дні моря Белінзгаузена, розробити сценарії зміни глобальної атмосферної циркуляції й погодних умов над районом Антарктичного півострова і впровадити вдосконалені методи прогнозування погоди, а також удосконалити природоохоронні біотехнології з очищення промислових металомісних стічних вод.

Науковий збірник

Економічна безпека України та виклики сьогодення. Збірник матеріалів XIII Міжнародної науково-практичної конференції 28 травня 2010 року. Частина I - К.: УДУФМТ, 2010. 240 с.

Конференція зареєстрована в Українському інституті науково-технічної і економічної інформації. Посвідчення № 39 від 04.02.10

Видання підготовлене і відруковане у редакційно-видавничому відділі УДУФМТ.
Адреса: 01601, м. Київ, вул. Раєвського, 36, тел. 528-72-96.

Редактори:

Виговська З.К.

Гнатюк М.А.

Підписано до друку 05.05.2019 р.

Гарнітура Таймс.

Формат 60x90/16.

Ум. друк. арк. 18,4.

Обл.-вид. арк. 18,4.

Наклад 120 прим